

„Ajanoth“
Jüdischer Verlag G.m.b.H.
Charlottenburg, Kanlstr. 92

אגדות התנאים

כרך שני — חלק ראשון.

ט א ת

הד"ר ר' בנימין זאב פנר.

מתרגם מנרמנית ע"י

א. ז. רבינוביץ.

מהדורה שניה.

הוצאת "דביר" ירושלים

ברלין תרפ"ב

F. H. ...
Verlag ...
...

Offsetdruck und Einband E. Heckendorff, Berlin

לוח הפרקים של הכרך השני חלק ראשון.

1	פרק ראשון. ר' מאיר
45	שני. ר' שמעון בן יוחאי
102	שלישי. ר' יוסי בן חלפתא
132	רביעי. ר' יהודה בר אלעאי
158	חמישי. ר' יהודה ור' נחמיה

בהלך הזה נכנסה אגדת המישה התנאים הגדולים, תלמידיו
ר' עקיבא, שיסדו את הספרות התנאית: ר' מאיר (המשנה), ר' שמעון
בן יוחאי (ספרי), ר' יוסי בן הלפתא (סדר עולם), ר' יהודה
(ספרא) ור' נחמיה (תוספתא). והם היו גם היותר פוריים באגדה.
מאמרי כל אחד מהם מכילים ספר י"ט.

הספר יוצא מעתה מרשותי לרשות הוצ' דביר. החלק הזה
נדפס קצת בצורה אחרת (הפנים לחוד וההערות לחוד) להנצל
מטעויות, ומשום זה וגם משום שהאותיות של ההערות הן קטנות,
הריהו מועט המהויק את המרגבה.

המתרגם.

מלראביב, סיון תרפ"א.

תקונים והשמטות:

עמוד 1 שורה 14 שלמטה צריך למחוק את שתי הנקודות שבאו אחרי
ר' ישמעאל.

עמוד 121 שורה 3 שלמטה בהע' 40 במקום תיק ציל תיד.

אצל המחבר בפ' ה' נשמטה פלגתא דר' יהודה ורבנן על תהו
כ"א ד'. כי תקדמנו ברבית טוב. ר"ז אומר: ברבית משה שנאי (שמות
כ' ב'): ותרא אותו כי טוב הוא. ורבנן אמרו: ברבית תורה שנאי (משלי
ד' ב'): כי לקח טוב וכי. (שוניט לאותו פסוק).

פרק ראשון.

ר' מאיר.

בין תלמידיו ר' עקיבא שהיו לשרי התורה ולמסודה מחדש. אחרי שהוקמו שוב בתי המדרש בארץ ישראל, אחרי גזירות אדרנוס, הצטין ר' מאיר בידעותיו המרובות, בהריפותו ובהדרונו (1). בעל אנדה אחד שישמו לא נודע (2) מנה את נושאי דגל התורה של הזמן ההוא בשם ר' מאיר והבריו (3). גם במסרות של המהלכות שהיו בין תלמידיו ר' עקיבא נזכר ר' מאיר בדרך כלל תמיד בראש (4). עוד ר' עקיבא סמך עליו ועל ר' שמעון בן יוחאי, בתנאי שר' מאיר ישב תחלה (כלומר ראשון) (5), ואעפ"כ הוא שייך אל קבוצת החכמים, תלמידיו ר' עקיבא, שנסמכה לפי מסורת אחרת, בעת הדיפות האכזריות, ע"י ר' יהודה בן בבא (6). — בעת שהקהיל ר"ע קהלות ברבים ללמד תורה, למרות פקודתם של הרומאים, נמצא גם ר' מאיר עמו, כמו שמוכח מתוך ספורו שספר ר' מאיר בעצמו (7). הוא נמצא זמן רב גם בבית מדרשו של ר' ישמעאל (8); לפי עדותו של ר' יהושע בן לוי (9): כל מקום שאתה מוצא משום ר' ישמעאל: אמר תלמיד אחד לפני ר' עקיבאי, אינו אלא ר' מאיר ששימש את ר' ישמעאל זאת ר' עקיבא. לפי לשון אחרת (10) היה ר' מאיר מתחילה תלמידו של ר"ע ואח"כ תלמידו של ר' ישמעאל, שממנו למד את המסורת, בשביל שיוכל אח"כ בהיותו יותר מוין, להפיק יותר תועלת בשובו אל בית מדרשו של ר' עקיבא; המורה השלישי של ר' מאיר, היה ידיר הרומאים והכופר אלישע־בן־אבויה, ור"מ לא נפרד ממנו גם אחרי שכבר היה תחום בלי מעבר מפסיק בינו ובין בני עמו. — נוגעת עד הנפש היא המסורת של ביהמ"ד והנון האגדה שהשאירה לזכרון עד דור אחרון את נאמנותו של התלמיד הזה (11), אך לבני הדורות המאוחרים היה תמוה הדבר, שתנא צדיק כמוהו יקשיב לתורתו של אחר וממנו יקח לקח, והשתדלו להצדיק את ר' מאיר (12): לפי דברי ר' שמעון בן לקיש סמך ר' מאיר על הרוש מיוחד במינו, שדרש את הכתוב משלי כ"ב י"ז: הטי אונך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתו, לדעתם (של החכמים המורים) לא נאמרה, אלא לדעתו (לדעת המקום, אלמא ברשיעי עסקינן), ור' הנינא אמר מהבא (תהי מ"ה י"א): שמעי

בת וראי והטי אונך ושכחי עמך ובית אביך (הטי אונך לשמוע תורתם ואל תלמדי ממעשיהם). ולפי דעה אחרת שלישית, ישנבאה מאי בכלה, ר' מאיר אכל תהלא (תמרה) ושדא שיהלא לְכָרְא' (והשליך את הנרעין ההוצה). אמורא בבלי אחר, ר' אבא ברי' שילא (13) אומר זה בסנון אחר: ר' מאיר רמון מצא, תוכו אכל, קלפתו זרק, מדרש מאוחר (11) שם דבריו כפי ר' מאיר עצמו על הכתוב ירמיה ט"ו י"ט: ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה, מכאן דרש ר' מאיר: כל מי שיכול להוציא דבריו תורה מזולל הוא חשוב כאחת הפה שנותן דעת ותכונה (משלי ב' ו'). אולם אם גם אפשר שהיה של ר"מ לכן אבוי' יצא מתשוקתו העזה לתורה; הוא בעצמו הניד פעם: אם למדת מרב אהר אל תניד ד"י, אלא לך אצל חכם (אחר) ולמוד תורה (15); אבל שהייתו אצל המנרף לא באה רק בעקב תשוקתו לתורה בלבד, אלא גם בשביל דבקותו אל המורה שנתחבב עליו עוד מהימים הטובים הראשונים, דבקות שלא ידעה כל השבון ושנבעה מרגש הכרת טובה, מעין הצטרקות אנו רואים בפתגם, המקושר אל הפתגם הנזכר לעיל: .ואל תלך אל הכל, אלא למי שהוא קרוב לך מתחילה, שנא' (משלי ה' ט"ו): שתה מים מבורך, בזה רצה ר' מאיר בודאי להניד, כי אצל מורה שכזה, כאלישע בן אבוי', אחרי שנתרחק מעל עמו, לא צריך לילך לכתחילה, אבל אין עוזבים אותו, אם היה קרוב אליו מלפנים. — עם העובדה הזאת, שר' מאיר חשב את שלשת התנאים הגדולים, ר' ישמעאל, ר' עקיבא ואלישע למוריו, מתאים מאד מאמרו: הובה הוא לאדם שישמש שלשה תלמידי חכמים כנון ר' אליעזר, ר' יהושע ור' עקיבא, שנא' (משלי ה' ל"ד): אשרי אדם שומע לי לשקד על דלתותי יום יום לשמור מזוונות פתחי, אל תקרי דלתותי, אלא דלת דלתותי (16).

כמו שנראה מתוך המסורת, שהכמי הדורות שבאו אחרי כן העלו את ר' מאיר מעל כל חכמי דורו, כך נראה מתוכה, שהכמי דורו לא העריצוהו כל כך בימי חייו. לזה נרמה קרבתו לאלישע בן אבוי' (שהיתה תמונה בעיני בני דורו), וגם שיטתו המיוחדת כלמוד התורה (17), וגם היהם המתוח שהיה בינו ובין הנשיא, ר' שמעון בן גמליאל (18), וראי שסבה מיוחדת הגיעתהו לר' יוסי בן הלפתא להגן על ר' מאיר בפני חכמי צפורי ולומר עליו: אדם גדול, אדם קדוש, אדם צנוע (19). גם קרבתו המשפחתית של ר' מאיר למשפחת ר' הנינא בן תרדיון, שבתו ברוריה היתה לו לאשה, והנורל המעצוב של המשפחה הזאת, שהיתה במקצת בעצמה אשמה באסון שבא עליה (20) — כל אלה גרמו להחשיך את זהר שמו של ר' מאיר, והדורות הרבה בעניני ערינות — גם הוא היה לועג

לישטן, כמו ר"ע רבו 21) — היתה ליסוד אנדות, שר' מאיר היה קרוב להכשל בהטא 22), אהרי שלא נודע מי היו אבותיו 23), נוצרה אנדה שהם היו מורע ניהון קיסר ישנתנייד 24), סמך לאנדה מוודה זו מצאו כנראה בזה שהשם נירוון דומה לשם נר' והשם מאירי הלא הוא פעולה היוצאת מהנר, ואמנם יש גם מסרת מבארת ע"פ ענינו האטימולוגי שכראשונה היה שמו מיאשא, ואחיב נקרא בשם מאיר, מפני שהאיר את עיני החכמים בהלכה 25).

מספר מאמרי האנדה של ר' מאיר, שנישארנו לנו ממנו הנון מאד, יודעים אנו מתוך עדות ברורה 26), שר' מאיר הקדיש בדרשותיו תשומת לב מיוחדת למדרשי הכתובים בדרך האנדה, כמו שספרו לנו, כי בשעוריו היה קובע תמיד אהרי חלק ההלכה דרשות באנדה, ולבאורי המקרא 27) היה משתמש במשלים איזופיים 28), ע"פ עדותו של ר' יוחנן: שלש מאות משלות שועלים היו לו לר' מאיר, ואנו לא בא בידנו אלא (אחד) — אבות אכלו בסר ושני הבנים תקהינה (יהוקאל י"ח ב') 29), — מאת מדרשותיו הללו למד כובס אחד לבטל טענת אחד המשיחיים על הכתוב בראשית י"ט כ"ד 30), דרשותיו של ר' מאיר היו הכיבות מאד על העם 31), כמו שנראה מהמעשה, שספר ר' זכריה התנו של בעל האנדה ר' לוי 32), מהמעשה הזה נשקפת ביהוד מדת עדינותו והתרחקותו מפניה פרטית 33).

כנראה, הייבים אנו תודה ביהוד לר' שמעון בן ר' אליעזר בן שמוע, חברו של ר' מאיר, שמסר את דברו ר' מאיר כמו בהלכה כך גם באנדה 34), בעל האנדה המצוין שבמהצית השניה למאה השלישית, ר' שמואל בר נחמן, מספר: רכוב הייתי על כתפו של זקני ועולה מעירו לכפר הנן דרך בית שאן ושמעתי את ר' שמעון בן אליעזר יושב ודורש בשם ר' מאיר 35), לפעמים יהסו לר"ש בן אליעזר מה שלפי המסרת היותר נכונה אמר ר' מאיר 36), דברים אחרים של ר"מ נמסרו ע"י האמוראים הראשונים ר' יוחנן ורב ור' אלעזר בן פדת 37), לפי דעת מסרת בכלית 38): אחרים היונו ר' מאיר, אבל יש ראיות הזקות הסותרות מסרת זו 39), שמסדה ע"י, שהשם אחרים מרמו על אלישע-אחר, ולפי באור עתיק למסרת זו 40), כל מקום שנאמר אחרים הכונה היא לאותם הדברים שאמר ר' מאיר בשם אלישע-אחר, אולם גם זה נפרך, כמו הבאור הרגיל.

בעלי אנדה מוזן שאחר כך מזכירים הערות של ר' מאיר, שהיה עוסק בלבלרות 41), שרשם על גליונות ספרי התורה 42) וגם על ספר ישעיה 43), אך

אלה לא היו מאמרים מקישרים, אלא שנויים בנוסח איזו מלה, שנרשמו על הגליון מן הצד לדרשה, אבל לא בכונה לנגע במסרת המקרא (41).

בסדר האגדה של ר' מאיר נחלק החמר, כמו באגדת ר' עקיבא, צריך כאן להגיד, שכמו ר' עקיבא, כך גם ר' מאיר קבל לפעמים נוסח מאת הברוי בעד דרשותיו העוות (45). ביהוד מסופר שר' יהודה בן אלעאי בשמעו שני באוריו של ר' מאיר לשיר השירים, קרא: דרך מאיר! (46) בכלל נמצאו פלוגות באגדה בין ר' מאיר ובין ר' יהודה, אך אינם כל כך מרובות שנקדיש בשבילן מקום מיוחד.

ה ע ר ו ת ל פ ת י ה ת א .

(1) ביוגרפיה שלמה כתב ארי' בלומפל: רבי מאיר, חייו ופעולותיו של חכם יהודי מהמאה השנייה לספ"ה. ברלין 1888 (בגרמנית).

(2) ויקר ב' מסוך לסוף, לשה"ש ז' י"ב, השוה שהשיר לאותו מסוק.

(3) הוא מזכירו ביהוד עם "חבורתי של עזרא; של הלל ושל ר' יוחנן בן זכאי, שאיתם הוא קורא בשם "חרסים, וישינים" הם חבורתי של משה וחבורתי של יהושע וחבורתי של דוד ושל הוקיה, בשהשיר - ישינים הם אנשי כנה"ג; הלל ושמיא ורבן נמלאל הוקן, וחרשים הם ר' יוחנן בן זכאי, ר' אליעזר ור' יהושע ור' עקיבא ור' מאיר, בכל אפן צריך למלות בויקרא רבה מה שחסר בין ר' יוחנן בן זכאי ובין ר' מאיר.

(4) פעינות הנה הפלוגות הרבות למדי בתוספתא, שביהוד עם ר' מאיר השתתפו גם אחרים מגדולי תלמידי ר' עקיבא, למשל: תרומות ה' י'; שם ה' ט'; דמאי ה' כ"א; שם ז' ט"ו; שם ח' ז'; שביעית א' א'; כלאים א' א'; מעלה ב' ט'; תמורה א' ח'; כלים (בבא מציעא) ח' ד' (השוה משנה כלים י"ח ד'); אהלות י"א ז'; פאה י"א י"י); ח' נדה ב' א'; שם ד' י"ג; שם ה' ט'; שם ו' ה'; טבול יום ב' ז'; בתוספתא סדרות ה' י' נזכר ר' אליעזר המישי, בתוספתא נזיר ג' י"ח צריך לתקן במקום ר' ישמעאל - ר' שמעון.

(5) מסרת של ר' בא (אבא) ע"ד משיבת הוקנים, ירו' מנהדרין י"ג ע"א פ"א: [ר' עקיבא מינה את ר' מאיר ואת ר' שמעון, אמר: ישב ר' מאיר תחלה, נחרכטו פני ר' שמעון, אמר לו ר' עקיבא: חייך, אני ובראך מכירין כחד (ברפוס ויטומיר: דייך שאני ובראך וכו').] וזה מתאים למה שאמר רבביה בשם ר' יוחנן: כל האומר ר' מאיר לא סמכו ר' עקיבא אינו אלא טועה, ב' מנהדרין י"א.

(6) ע' כרך א' ח"ב 123, במנהדרין י"ד ע"א מתישבת הסתירה שבין שתי המסרות: מסכת ר"ע ולא קיבלו, מסכת ר"י בן בבא וקיבלו, רש"י מבאר: ולא קיבלו מפני שעדיין היה בהור.

(7) תוספתא ברכות ב' ז'.

(8) ירוש' סוטה ב' סוף ד' (י"ח סוף ע"א), לדברי הברייתא הקצרה של הירושלמי מהאמה

המסרת היותר ארוכה של האמורא ששאל בכלי סוטה ב', ערובין י"ג.

(9) ערובין י"ג, למשנה ערובין א' ב', (10) ערובין שם; סוטה ב'.

(11) לעיל כרך א' ח"ב 140 הע' 4; נסמנו המקורות, (12) חגיגה ט"ו:

(13) ע' אני אמוראי בכל ע' 140.

(14) מדרש משלי ב' ו', (15) אדר"ג פ"ג ע' 86), אחר "סרב אחרי" נמצאה בקודקס של

אשטין המלה "אמצות", ששכר אינו יודע לפרשה, צריך לתקנה "ומציתיו ומצאתו" ע"פ הנוסח האחר של הפתח בנוסח ב' של אדר"ג (פ"ח): אם למדת סרב אחד נמצאת (צ"ל ומצאת) ב'.

16) אדרני שם. "אל תיקרי" זה אינו די ברור. אולי הוא מדיק מה שהיה יכול לומר דלתי או דלתי ואמר דלתותי - רבוי משלש רמו לקבלת תורה מפי שלשה רביים. ואולי עקר דיוקי היה בראשונה ממה שנכתב כאן דלת. מוזהר ופתח. ע' בכ"ז שבמר אדרני 82 הע' כ"ה.

17) ע' דברי ר' יוחנן. ערובין נ"ג. ושל ר' אחא בר חנינא שם י"ג: השוה ויום ח"ב 168.

18) ע' הוריות י"ד: השוה ירו' מי"ג מ"ג היא (81 סוף ע"ג). (19) ירו' ברכות ס"ג ה"ו (5 ע"ב). בב"ר ק' חסר התאר האחרון. שהוא אמנם נדרף כאן עם "קדושי". השוה ויום ח"ב 168.

20) ע' לעיל כרך א' ח"ב 116 הע' 5. 21) ע' שם 84 הע' 4.

22) ע' קדושין פ"א. ע"ז י"ח ע"א וכו'. האגדה שבמדרש עשרת הדברות (בכתיב המיד של ילינק היא 81 ולהלן) שנוסדה על מה שנא' בע"ז י"ח א' נובעת מוזמן מאוחר מאד. שבו היה ראש הישיבה בבבל האוסטרישט הרתי היותר גדול.

23) ראוי לשום לב שר' מאיר לא נקרא אף פעם בשם אביו. בשעה שכל חבריו תלמידיו ר' עקיבא. נקראו גם בשם אבותיהם.

24) נטין נ"ו. ואויל ואיניו - נירון - ונפיק מינה ר' מאיר. גרין ח"ד 468 מוצא בהתייחדות נירון פולטום נגד הנצרות. אויל ויותר נראה שאגדה זו מיוסדה על ההשקפה המיוחדת, המעריצה את הבח המנצח של היהדות. שאפילו שונאו היותר גדולים של ישראל מתייחסים סוף סוף בעצמם או שיוצאי הלציהם באים בקהל ישראל. הברייטא בסנהדרין צ"ז ע"ב - השוה נטין נ"ו: חושבת לגרם באלה. או לאבות גרים יחד עם נעמן (מ"ב ה'). את נבוראדן, סיסרא, סנחריב והסן. "ואף מבני בניו של אותו רסע - נבוכדנצר - ביקש הקביה להבניסן תחת כנפי השכינה. אמרו סלאבי השרת לפני הקביה: רבשע! מי שהחריב את ביתך ושרף את היכלך תכניס תחת כנפי השכינה? מסכה זו בוראי לא נתנו גם לורע טיטוס להתייחד. וכנגד זה את נירון נתנו להתנייר. ובהורד מפני זה שבמורה לא נחשב זמן רב במתים והאמינו שמה שהוא נעלם הרש מרומא זהו שהלך להתנייר. אפשר שמצאו טוע לציאתו של ר' מאיר מורע נירון, מההשוואה האתימולוגית של השמות (נירון-נירמאיר). השוה עור R. d. E. I. v. 181 § Blumental R. Meir S. 15.

25) ערובין י"ג: תנא לא ר' מאיר שמו, אלא ר' מיאשא שמו, ולמה נקרא שמו מאיר? שהיה מאיר עיני חכמים בהלכה. השוה קהלת ר' א' י"ג. הנוסח לא ר' מאיר שמו, אלא נהוראי שמו, במקום הנוסח הנכון מיישא או מיאשא (ע' דקדוקי סופרים שם. יוחסין הוצ' פיליפובסקי p. 42) בא מהברייטא שכאה אח"כ - השוה ג"כ שבת קמ"ז: - בשבוס אל תוך הברייטא שעיד ר' מאיר. השם מיאשא, שאותו נמצא גם אצל תנא אחד קדמון, פאה פ"ב מ"ג. חושב גרין שזהו אהר עם השם *Μωυσης* ר' מאיר בעצמו פעם התברר על חשבון שמו. כי פעם סר אל בית סלון של רוצחים. שהיו נוהגין להרג בדרך את מי שיצא מהסלון בלילה. אך ר' מאיר לא רצה לצאת בלילה ואמר שיש לו אח שנקרא כ"סוב והוא צריך להמתין עליו. בבקר הוא קם ללכת. שאליהו איפה הוא האח שלו? אמר: האח הוא האור, שעליו נאמר: וירא אלהים את האור כי טוב (בר' א' ד'). ע' עור R. d. E. J. v. 180.

26) ר' יוחנן בסנהדרין ל"ח: - ר' יוחנן מוסר אנדה בשם ר"מ. סוטה ל"ה. שם מ"ב:

27) זה נראה מהדומא שהביא ר' יוחנן, שמצטט לא את המשל בעצמו, אלא את המקרא, שאותו הוא מבאר על ידו, והוא יהוקאל י"ח ב' וכו'. - ולפיכך אומר רב האי נאמן, אצל דוקס - ראבבינער בלומענלעווען. 7. ומה בליטעראטור ד. אר. X. 260. ועבשו גם בתשובות האונים הוצ' הרכבי ע' 183, שבבאר את דברי התלמוד שנו"ל - ובצדק: "ובאלו משלות שהיו לו לר' מאיר היה בכל אחד מוסמד על המקרא שרומה לטעמי.

28) כי היה דרוש ר"מ בפירוקה הוה דרוש תילתא שמעתתא. תילתא אנתתא. ת' מתל.

29) כך הוא הנוסח הסקורי, כמו שנראה מעדיות שהובאו בדקדוקי סופרים. בערוך ערך משל - ששם חסרה מלת "אחד" - נראה המעבר לנוסח הרגיל בהוספה: "ואמרו לה מאוני צדק, בלומר שהמשל האחד הוא לא על הכתוב יהוקאל י"ח ב' אלא על ויקרא י"ג ל"ז. ואחרי שנוסף

על אלה השנים עוד מסל אחד שנסמך על הכתיב משלי כ"א נ', נשתנה מן "אחד" ל"שליש" מזה שרשי מביא בפרושו לסנהדרין שם רק משך אחד ששייך ליהוקאל י"ח ב' מוכיח גם כן שהגוסת המקורי הוא "ואנו אין בדינו אלא אחד". לפי אנקדוטה אחת המסופרת בקהלת רבה א, ג' ספר בר קפרא בסעודה שערך ר' יהודה הנשיא שלש מאות משלי שועלים.

(30) סנהדרין י"ח סוף ע"ב. א"ל ההוא מינא לר' ישמעאל בר' יוסי כתיב: וה' הססיר על סדום ועל עמורה נפרית ואש מאת ה' - מאת: מבני ליה (היה צ"ל מאתו)? א"ל היה כובס שבקא ואנא מהדרנא ליה (עוב ואני אשוב לו) דכתיב (בר' ד' כ"ג): ויאמר לפך לנשיו: עדה וצלה שמען קולי נשי לפך האונה אמרתי - נשיי מבני ליה? אלא משתעי קרא הכי (דרך הכתיב לומר כך). הכא נמי משתעי קרא הכי. א"ל: מאן לך הא? (מאין למדת זאת). א"ל: מפיסקיה דר' מאיר. בביר נ"א. מרחץ סתירה זו ר' יצחק גיב כוח ומוסיף עוד ראה סמ"א א' ליג ומאסר ה' ח'.

(31) ר' מאיר הוה יליף ריוש בכנישתא דחמטא כל לילי שבוא. כך הוא בירוש' סוטה פ"א (16 סוף ע"ד) בבבביר ט' נאמר "בכל ערובת שובה". בויקרא ט"ו - בלילי שבתא. בבבביר ר' ה' ט"ס המעשה מהרנס לעברית נתקצרה תחלת המעשה. כדאי לשום לב שר' מאיר קבע את התחלת הזמן של קריאת שמע בערבית (ברכות א' א') מסעה שבני אדם נכנסין לאכל פתן בלילי (בערב) שבתות, וזהו אחרי שהם שבים מבית המדרש אחרי שנומרים את הדרשה. בית המדרש דחמטא נזכר רק בשני המקורות הראשונים. שחמטא זו היא הסמוכה לסבריה ונחשבת לפרור היר. ע' נויביאר. La Geogr. du Talmud p. 207 f. - בשבת ביום היה ר' מאיר דורש בבית המדרש שבטבריה, כמו שנראה מהמעשה ע"ד אלישע בן אביה בירוש' הנינה... יתיב דרוש בבית מדרשא דטבריא ביום שובתא.

(32) ר' זכריה חתניה דר' לוי. כך הוא בבבביר ר'. בירוש' סוטה נשתבש מוכריה לזכריה. אולי ע"י השפעת שם האמורא הסובא שם להלן, זכרי בן לוי. בויקרא ובבבביר ר' חסר שם האומר. בכבלי נדרים ס"ו ע"ב מספר דומה לזה מר' יהודה בר אלעאי.

(33) ר' מאיר ישב ודרש בליל השבת. היתה שם אשה אחת שעמדה ושמעה עד שנמר את הדרשה. הלכה אותה האשה לביתה, שהיה ליל שבת. ומצאה הנר שלה שכבה. א"ל בעלה: היכן היית עד עכשו? א"ל: שומעת הייתי לר' מאיר דורש, והיה אותו האיש ליצן, אמר לה: בכך ובך אין את נכנסת לביתי עד שתלבי ותרוקי בפניו של ר' מאיר. יצאה לה מכותו. נגלה אליהו וזכר לשוב על ר' מאיר (לפי המקורות היותר עתיקים: נודע לו ברוח הקדש) א"ל: הרי בשבילך יצאה האשה מביתה. הודיע אליהו וזכר לשוב הואך היה המעשה. מה עשה ר' מאיר? הלך וישב לו בבית המדרש הגדול. באתה אותה אשה להתפלל וראה אותה ועשה עצמו מתשסק. אמר: מי יודע ללחוש לעין? אמרה לו איתה אשה: אני נאתי ללחוש. רקקה בפניו. א"ל: אמרו לבעלך: הרי רקקתי בפניו של ר' מאיר. א"ל: לכו תרצו לבעלך. - עוד מעט המראה על עדיניה נפשו של ר'מ מספר בבבבירא בכבלי סנהדרין י"א ע"א. ר'מ בתור עושה שלום בין שכנים טרובים, נשין גיב: הוא העריך את אהרן הכהן בתור רודף שלום. ע' לקמן סימן ה'. עוד מה שכתב בעצמו מסכן רע. ורק ברוריה אשתו שככה את חמתו מספר בברכות י' ע"א.

(34) ע' לקמן ריש פרק ט"ו.

(35) ביר ט"ו. ישיבתו של ר' מאיר בבית שאן מוכחה גם מחולין ו': כתובות ק"ב.

(36) מה שבמשנה קדושין ר' יג וכן בתוספתא קדושין ה' ס"ז (השוה ברייתא קדושין פ"ב ע"ב) כתוב בשם ר'ש בן אלעזר נאמר בירוש' סוף קדושין בשם ר' מאיר. וכן המאמר שבאבות ד' י"ח נאמר בארצ' ר'ש פ"ב בשם ר' מאיר (ורק בכ"י ערפורט כתיב דק ר' שמעון בן אלעזר אימר. מפני שבכ"י הוה, כמו שנראה בבמה מקומות. נתקבל הניסוח של התלמוד בתוך התוספתא).

(37) ר' יוחנן: סוטה ל"ח. לוי: ס"ז. ע"ז כ"ד: ביר סוף י"ד; רב: ברכות ס"ו: שם פ"א ר' אלעזר: פסיקתא ק"ב. (38) הדריות י"ג סוף ע"ב.

- (39) ע' מלכר תוספות לטוטה יוב א', סדר הדורות ערך ר' מאיר, פרנקל 157, וייס חי' 153, ברילל 216, (40) תוספות שב, (41) ע' ערובין י"ג טוטה כ', בלוזנטל, ר' מאיר 20 ולהלן.
- (42) בתורתו של ר"ם מצאו כתוב והנה טוב מאד (בר' א' ל"א) - והנה טוב מות, בר' ט'; «כתנית עזרי' (שם ג' כ"א) - «כתנות אורי, בר' כ', ובני דן השים (בר' מ"ז ל"ג) בתורתו... ובן דן השים, בר' צ"ד, שתי הנוסחאות שנוכרו בראשונה נמצאות בין שאר הנוסחאות של התורה שנמצאה בבית הכנסת קרום ברוסא, ע' מאנאסטריוס שנת 1886 ע' 342.
- (43) ר' חנינא בר' דר' אבהו מספר בירוש' תענית (64 ריש ע"א) פ"א; בספרו של ר"ם מצאו כתוב «מטא דומה - מטא רומי' (לישעי' כ"א י"א), זה דומה להערה לישעי' ל"ד ז' וירדו ראמים - רומים, אפ"י שלא כתוב שהם ספורש שוהו הערתו של ר' מאיר, פסיקתא 68 ע"א, תנהומא בוכר בא 6, השוה ברילל יאהרביכער 1, 286.
- (44) ההערה החסידה שבכ"ר א': באנכי דר' מאיר כו' נחשבה נ"כ בתור מאסרו של ר' מאיר, וייס חי' 150 אומר, ע"פ באורו של פרנקל שבא 167 הע' 2, שוהו מדרש אנכי של ר' מאיר, כלומר מדרש לדבור הראשון מעשרת הדברות, אולם לפי הבאור הוה לא מובן מה שעצם המאמר של מדרש אנכי התקדם הוה חסר מן הספר, יותר קרוב לשער, שכאן נפלה שגיאה, כמו שמבאר הרד"ל בתרפוטו בהערותיו למדרש רבה (הוצ' וילנה י" ע"ב), השוה הלברשטם במבוא לבאורו של ר' יהודה בן ברילאי לם' יצירה ע' XIII, בדבורו המתחיל «פסיקתא», השערה אחרת יש לעפשטיין, בייסראנע צור יוד, אלמערטהוססקונדע 1, 94, ע' עוד מאנאון של ברילניר XII, 148, בתור קיריוזיום היא ההשערה של גורדון א. ל. בכרסל II 574, שהספר «אגדת בראשית» הסאהר (ע' א"י אסוראי בכל ע' 2 הע' 6) נתחבר ע"י ר' מאיר.
- (45) בר' ל"ה ויקיר ה', וכן קהיר א' י"י, (46) שהשיר א' י"ב וב' ד': דייך מאיר.

א. מאמרות ופתגמים.

פתגמו של ר' מאיר, שנתקבל בין פתגמיהם של האבות (1), מראה את נטיתו העזה לעסק התורה, שמפניה נדחו שאר הנטיות, וכן ענותו הרבה, שנשארה לזכרון נצה כמה שמספר על אדותיו (2): הו' ממעט בעסק ועסוק בתורה, והו' שפל רוח בפני כל אדם (3), ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך (4), ואם עמלת בתורה, יש ל' שכר הרבה ליתן לך (5). — כמדבר בשם הקב"ה בא הפתגם המקוק של ר' מאיר (6): (גמור 7) בכל לבבך ובכל נפשך לדעת את דרכי ולשקוד על דלתי תורתך (8), נצור תורתך בלבך ונגד עיניך תהיה יראתי, שמר פיך מכל חטא וטהר וקדש (9) עצמך מכל אשמה ועון, ואני אהיה עמך בכל ימים (10). — פתגם אחר, שמראה נ"כ את הדרך השלמה ותכלית ההיים, היה ר' מאיר אומר, כשהיה מסיים את הספר איוב (11): סוף אדם למות, סוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הן עומדים, אישיו מי שגדל בתורה ועמלו בתורה (12), ועושה נחת רוח ליוצרו, וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם, ועליו אמר שלמה (קהלת ז' א'): טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו (13), ע"פ אותו הרעיון שמונה בפתגם הזה מתבאר, כנראה, גם מאמרו העז: והנה טוב מאד — מות, כי אחרי שנמרה הכריאה, מצא הקב"ה צד טוב במות (14). —

מדה זו שנאמרה גם בשם ר' עקיבא למדה רב הונא בשם ר' מאיר: לעולם
 יהא אדם הניל לומר: כל מה העביר רחמנא לטב עבדתי (כל מה שהקביה
 עושה, לטוב עושה) (16). — איזהו עשיר? מי שיטל לו נחת רוח בעשרו (16). —
 לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה ויתפלל למי שהעשיר והנכסים
 שלו, שאין אומנות שאין בה עניות ועשירות (כלומר שאפשר להיות בה לפעמים
 עני ולפעמים עשיר). שלא עניות מן האומנות ולא עשירות מן האומנות, אלא
 הכל לפי זכותו (17). — דומה לזה אומר ר' מאיר במקום אחר: מכל מקום אדם
 מתפרנס, אשרי מי שרואה את הוריו באומנות מעולה, אוי לו למי שרואה את
 הוריו באומנות פגומה (18). — גדולה היא מלאכה, שכל מי שאינו עושה מלאכה
 בחול, סופו לעשותה בשבת. באיזה צד? היה בטל ביום ראשון וביום שני,
 אין לו מה יאכל, הלך ונכב, תפשוהו ומסרוהו למלכות והטילוהו לעשות מלאכה
 בשבת. מי גרם לו לעשות מלאכה בשבת? על שלא עשה מלאכה בחול (19). —
 בשלשה דברים אדם משתנה מחברו: בקול, במראה ובדעת. בקול ובמראה
 משום ערוה (שלא יתחלף לאשה בעלה, ביום מפני המראה ובלילה מפני
 הקול — רש"י) ובדעת, מפני הטלחין והחמסין (אם ידע מה בלב חברו יתפש
 מצפוניו וידע היכן מנונו) (20).

הליכות עם חברים. אמר ר' מאיר: יש לך חברים מקצתן מוכיחין אותך
 ומקצתן משבחין אותך. אהוב את המוכיחך ושנא את המשבחך, מפני שמוכיחך
 מביאך לחיי עולם הבא והמשבחך מוציאך מן העולם (21). — אל תרצה את חברך
 בשעת כעסו (22), ואל תנחמהו בשעה שמתו מוטל לפניו (23), ואל תשאל לו
 בשעת נדרו (24), ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו (25). — אל יסרח אדם
 לחברו לסעוד אצלו ויודע בו שאינו סועד, ולא ירבה לו בתקרובת ויודע בו
 שאינו מקבל, ולא יפתח לו הבית המכורות להנוני (כל הבנותיהן מנופות היו
 וכשבא אדם חשוב אצלו, פתח לו הבית להשקותו יין חוק, ואם מכר הבית
 להנוני שלמה ועדיין היא אצלו, לא יפתחה לאורה הבא אליה, מפני שנוכח לבו
 להחזיק לו טובה הנם, כסבור בה הפסד גדול נפסד על ידו, שהרי תשאר הבית
 זו חסרה ויתקלקל יינה, וזה ימסרנה מיד להנוני שימכרנה). אלא אם בן הודיעו,
 ולא יאמר לו: סוך שמך, מפך ריקן, ואם בשביל כבודו (של אורה, להודיע
 לבריות שהביב הוא עליו) מותר (26). — ר' מאיר המי אפילו סב עם הארץ ומקום
 ליה מן קומי, אמר: לא מגן מאריך ימים (כשהיה ר' מאיר רואה זקן אפיו
 עם הארץ היה קם מלפניו, אמר: לא לחנם הוא מאריך ימים, שמע מינה יש
 לו זכות) (27). — נגד זה הוזכר ר' מאיר שלא להשתדך עם עם הארץ ואמר:

כל המשיא בתו לעם הארץ כאלו כופתה ומניחה לפני ארץ (28). — המאמר של ר' עקיבא על דבר נשואין שלא מהוננים מוחסם גם לר' מאיר. וקרוב לישעיה שאמר זאת בשם ר'ע רבו (29). — כשם שהדעות במאכל כך דעות בנישים (30). יש לך אדם שזוכיב נופל לתוך כוסו וזורקו ואינו שותתה, וזהו מדת פפוס בן יהודה, שהיה נועל בפני אשתו ויוצא (31). ויש לך אדם שזוכיב נופל לתוך כוסו וזורקו ושותתה וזו מדת כל האדם, שמדברת עם אהיה וקרוביה ומניחה (32). ויש לך אדם שזוכיב נופל לתוך תמתי מוצצו ואוכלו, זו היא מדת אדם רע, שרואה את אשתו יוצאה וראשה פרוע, וטובה בשוק, ופרומה משני צדדיה, ורוחצת עם בני אדם (33) [עם בני אדם, סלקא דעתך? אלא במקום שבני אדם רוחצין]. זו מצוה מן התורה לנרשה, שנא' (דברים כ"ד א'): כי מצא בה ערות דבר. — לעולם אל ירבה אדם רעים בתוך ביתו, שנא' (משלי י"ח כ"ד): איש רעים להתרועע. — אל ימנה אדם אפסודופס בתוך ביתו, שאילמלי מנה פוטיפר את יוסף לא בא לאותו דבר (34).

ע"ד נסיעות בדרך יש לנו קבצה של מאמרים עממיים ומקדרים מרי מאיר (35): ר' מאיר כד הוה המי הר נפיק לאיסטרא, הוה צוה ליה: זיל שלם עלך, מרי מיתה! תרין — הוה צוה לון: שלם לכון מרי קטטה! תלת — צוה לון: שלם לכון מרא שלמא! (כשהיה אחד יוצא יהודי לדרך, היה ר"מ אומר לו: לך, שלום עליך, בן מות, כלומר: ההולך בדרך יהודי מתחייב בנפשו. שנים — אמר להם: שלום לכם, בני מריבה. שלשה — אמר להם: שלום לכם, בני שלום, מפני שאם יריבו השנים, יבוא השלישי וישלים ביניהם) (36). — בארמית ובסננין של פתנס: ריש תורא בדקולא סליק לאגרא ושדי דרגא מתותך (גם בראותך ראש השור תקוע באבוס, עלה לעליה והסר את הסלם מתחתך) (37). — דוק בכני ותשכה בניגרי (דוק בשנים ותמצא ברנלים, כלומר אם תאכל כדבעי, אז יהיה כה לרנלים ללכת) (38), שנא': וגשבע להם ונהיה טובים (ירמי' מ"ד י"ז). — בפתגמים ארמיים עממיים משתמש ר' מאיר גם בפירושו למקרא: עובדיהו (מ"א י"ח) גר אדומי היה, והיינו דאמרי אינשי: מינה וביה אבא ניזיל ביה דרגא (אבא — יער, מעצו של היער יכנס בתוך הגרון להיות בית יד וקצצו בו את היער, וכן עובדיה שנבא על מפלת אדום) (39). — [אותו האילן שאכל ממנו אדם והוח] של הטוס היה, כד לא הוה בכר נש דיעה אינון אמרין: לא אכיל ההוא אינשא פיתא דחיטי מן יומי (כשאין באיש דעה אומרים: לא אכל האיש ההוא פת הטוס מימי) (40). — מחלא אמר: עלת לקרתא הלך בנימוסא (נכנסת לעיר לך במנהגה), למעלה שאין אכילה ושתיה עלה משה למרום ולא אכל.

שנא' (דברים ט' ט'): ואיש בחר ארבעים יום וכו' להם לא אכלתה אבל למטה שיש אכילה ושתייה - והוא עומד עליהם תחת העין ויאכלו (בר' י"ח ה') 41. - הדין המרא כד עלל בבר נש הוא מערבב ליה (היין כשנכנס באדם הוא מערבבו) 42. - ר' מאיר הוה צווה למוסיה דמלה רישיה (רימ היה קורא לאהרית דבר ראש דבר) 43. - תני בשם ר' מאיר: כשאדם בא לעולם ידיו הן קפוצות. כלומר כל העולם כלו שלי הוא, אני נוהלו, וכשנפטר מן העולם ידיו הן פשוטות. כלומר לא נהלתי מן העולם הזה כלום, שכן ישלמה אומר (קהלת ה' י"ד): כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשכב ונ' 44.

ה ע ר ו ת ל ס י א'

(1) אבות ד' י'. הפתנס האחר שבסקר זה (ד' ב') שנאמר בשם ר' מאיר - גם נרץ IV. 2. 189 שפתנס בפתנס הזה ללמד ממנו את אפיו - הוא. לפי הנוסח הנכון, של «רבי» (יהודה הנשיא), Taylor z. St. ויש לזה סיוע ניכ מזה שהפתנס ההוא פולמוסי הוא נגד הפתנס שקדם לו והוא של בן דורו של ר' יהודה הנשיא.

(2) ע' לעיל 6 תע' 81. 3) ע' כרך א' ח"ב 150 מאמרו של ר' לוינס איש יבנה.

(4) בין הפתנסים שנאמרו ע"י ר' שמעון בן אלעזר בשם ר' מאיר באדרני ריש ס' כ"ט (רק בפתנס הראשון נאמר: ריש בן אלעזר משוב רימ, על שאר הפתנסים נאמר רק - הוא היה אומר, ע"כ יש ספק אם גם אותם אמר ריש בן אלעזר בשם ר' מאיר). נמצא גם הקיף של הפתנס הזה: כל השוקד על דברי תורה מוסרין לו שקדין כנגדו, וכל הבוסל סדברי תורה מוסרין לו בסלנין כנגדו, כגון ארי וזאב ונמר ובדרלם ונהש והגייסות והליסטין כאין ומקפין אותו ונפרעין ממנו. שנא' (תהי' י"ח י"ב): אך יש אלהים שופטים בארץ. נראה גלוי בחקוי זה, שרק סעט נשתנה מן המקור - ואם בסלה (וכל הבוסל) מן התורה (מדברי תורה) יש לך (מוסרין לו) בסלים (בסלנים) הרבה כנגדך (כנגדו) - להעביר סוהים של הפרס, אל הכלל, אל העם כלה, שאם יתשל בעסק התורה, שהקביה מביא עליו עונשים שבאו בימיו של אדרינוט. השוה ניכ פתנסו של ר' חנינא מן הכהנים שלקוח מהנסין של מלחמת אכסמיניוס לעיל בח"א 40. בנוסח ב' של אדרני מליג (ל' ע"א) נחלק פתנסו של ר' מאיר לשנים, ובסדר סהפך מאשר במשנה ובשנים באיזה פרטים.

(5) במקום 'יש לו שכר הרבה' כתוב בשני כתבי יד בבריטיש מוזאום (אצל Taylor p. 14) יש לי ש' ה', ואם כן אומר זאת ר' מאיר בשם הקביה, כמו סגנון הפתנס שאחריו. ואולי כשביל ההקבלה של שני המשפטים ציל יש ל' בסלים הרבה; א, אם הנוסח השני הוא הנכון ציל יש לי ב' ה': (6) ברכות י"ז. מרנלא במוסיה דר' מאיר. כנראה גם הפתנס הזה אמר ר' יוחנן בשם רימ, כמו הפתנס שבא שם לפני זה.

(7) «מור» בא בהוראה זו כמו «מר בלבו צריך שיוציא בשפתיו, חנינה י' ע"א.

(8) ולשקר על דלתי תורתך. בניא בלשון הכתוב משלי ח' ליד: לשקר על דלתותי יום יום (השוה לעיל 2). לזה צריך להשוות את החלק הראשון שפתנסו של רימ שנוזל: כל השוקד עצמו על דית מוסרין לו שקדינים כנגדו.

(9) השוה את שם התאר קדוש שבו קרא ר"י בן הלפתא את רימ, לעיל 2.

(10) ואני אחיה עמך בכל שעה, ע' דקדוקי סופרים.

(11) ברכות י"ז. «איר יוחנן כי הוה מסיים רימ ספרא דאיוב, ווהי הנירסא הנכונה, ע' דים. בסוף אלפא ביחא דריע (ביחיד ה"ג 49) כתחיל הפתנס הזה: «והו שאמר ר' יצחק מרנלא במוסיה דר' אבא למיטר. אילו ר' יצחק נשתבש מסתרון לא נכון של רית «רייז, ור' אבא ניכ נשתבש מתחלה מריא, וזה מרימ, ר' מאיר, המלה «מרנלא' לוקחה מהפתנס שבא אחיו (ע' לעיל הע' 6).

- (12) מי ש (נדל בתורה ו) עמלו בתורה, המלית שבאו בעמרים הסרות באלפא ביתא דרע, ואולי זהו רק חקוי ל"מי שגדל בשם טוב", השוה פתגמו של ר"מ באבות "אם עמלה בתורה".
- (13) הכונה של ר' מאיר היא, כנראה, זו שבאמרו של ר' פנחס לקהלת ז' א' שמסביר: וסת הם צריכים לשמח שנפטר בשם טוב ויצא מן העולם בשלום, קהלת ר' לאיתו מסוק, שמת ר' ריש מ"ח סתם ובל' אחרת, וכן במדרש שמואל ריש פכ"ג.
- (14) ב"ר מ"ו, הדרשה נוסדה על השואת הצלצול של שתי המלים (לפי ההכרה הספרדית) מאד"מות, גלוי הוא שדברי ר' מאיר הם פרפרזה לפתגמו של קהלת "טוב... יום המות" (יטב מות). הפירוש הניחום לרשי לבראשית מרמו ע"ז שיסוד דרשתו של ר"מ הוא הפתגם של קהלת, אך אינו מזכיר ע"ד פתגמו של ר"מ בברכות.
- (15) ברכות ס' ע"ב; ע' לעיל ח"ב 35. (16) ברייתא שבת כ"ה ע"ב.
- (17) משנה קדושין ד' י"ד, בשנויים בברייתא ירו' קדושין פ"ב ב' הברייתא שבבבלי קדושין פ"ב אחריו המשנה מסתיימת במקום "אלא הכל לפי זכותו" (בברייתא שבירושלמי: הכל לפי זכות האדם) - "אלא לפי שהקשר שלום, ומביא ראיה מהני ב' ח' התוספתא קדושין ה' מ"ו היטה לברייתא שבירושלמי, אך חסר הסיום ובמקום ר' מאיר בא "רבי", כי נשמט השם מאיר.
- (18) ירושלמי סוף קדושין, בבבלי קדושין שם, בתוספתא קדושין ה' י"ד הנרמא בשמט הראשון (במקום "מכל מקום אדם מתפרנס") היא: "אין לך אומנות שעברה מן העולם, זאת אומרת: שהאומנים תמיד מתקיימים, בבבלי נשמט השם מאיר ונשאר רק שם התאר רבי (הטיה ע' הקודמת). פתגם מקאר לפתגם הזה הוא פתגמו של רבי (פסחים מ"ה ע"א וס"ג): אי אפשר לו לעולם בלי בשם ובלי בורסקי; אשרי מי שאומנתו בשם, אוי לו למי שאומנתו בורסקי!
- (19) אדרני ניסח ב' פכ"א, בנוסח א' פ"א נאמר הפתגם הזה בהרחבת דברים בשם ר' דוסתאי. (20) ירוש' סנהדרין פ"ד ה"ג (כ"ב סוף ע"ב), תוספתא סנהדרין ח' ו' ב' סנהדרין ל"ח א': בשנים, הנוסח הארצי־ישראלי: מראה (פנים) ודעת משני [החסמנים ו] הקבלנים וקול מפני הערות. (21) אדרני פ' כ"ט (נו"א), בדרך ארץ ווטא פ' ט' (הוצ' סקרוני ע' 45) כתם וקצת בשנויים. (22) בברכות ז' ע"א באמרו של ר' יוחנן בשם ר' יוסף, חברו של ר' מאיר, נאמר זה ומסתייע משמות ליג' י"ד.
- (23) כך הוא במשנה אבות ואולם באדרני נאמר בדרך כלל "ואל תנחמוהו בשעת אבלו".
- (24) כאן צריך להשלים "ואל תבוא לכותו ביום אידו" (ע"פ עובדיה פסוק י"ג).
- (25) באבות ד' י"ח וכן גם באדרני נ"ב ליג' (87 ע"א) בעל המאמר הוא ר' שמעון בן אלעזר, אולם באדרני ריש כ"א - ריש בן אלעזר כשם ר' מאיר (ע' לעיל 6 הע' 36), וזהו הנרמא הנכונה.
- (26) ברייתא חולין צ"ד, תוספתא כ"ב ו' י"ד; היה ר' מאיר אומר, בדרך ארץ ח' סתם: סכאן אמרו הכמים (המשפט הרביעי נשמט), במכילתא כ"ב ג' (89 ע"ב) טובא א' ב' ג' בתוך המאמר תחטיו ע"ד שבעה ננבים (נונבי הדעת), במקום "לא יסרהב' הנוסח בתוספתא ובדרך ארץ לא יסרב אדם בחברו, ובמכילתא: והמסרב לחברו לארחו.
- (27) ירוש' בכורים (ס"ה סוף ע"ג) פ"ג.
- (28) פסחים מ"ט: נאיתו המשל שבו משתמש כאן ר' מאיר משתמש גם רב יהודה בענין נתינת תרומה לכהן עם הארץ, סנהדרין צ'.
- (29) ע' לעיל ח"ב 34. עפ"י מדרש מעשה תורה (יילינק ביהמ"ד ח"ב צ"ג) באה אותה ההוספה, שבאה כתם בערבון מ"א א', בתוך הוספה אל הפתגם העתיק "שלשה אינם רואים פני ניהנוס", ר' מאיר אומר: אף מי שיש לו אשה רעה ואינו מנרשה, שנא': ומוצא אני מר מסות את האשה, במלית "ואינו מנרשה" היסוד של המהלקת שבתלמוד ע"ד הוספה זו, על הפסוק הזה שבקהלת הובאו מאמרים בקה"ה, שבהם הוא מציינ את האשה הרעה בתוך יצרה היותר המורה, (30) ניסין צ' ע"א וב', תוספתא סוטה ה' ט', במדבר ר' נשא ט'.

- (31) בתוספתא באה עוד מדרגה יותר המורה ביחס אל האשה: אדם שזיב עיבר על כוסו ואינו שותהו, הנוסח שבבבלי עירפדש משזיבש, שנתערבבו בו המדרגה היותר המורה הווי יהוד עם המדרגה הראשונה שבבבלי.
- (32) בתוספתא יש איזה שנויים. (34) ברכות סיני, שלפי גרסת הביניבין אהרו "רבי ציל" "מאירי" (ד"ס היא 184 ע"א). (35) קהיר ד' ס"י.
- (36) פעם מציינו את ר' מאיר נוסע יחד עם ר' יהודה ור' יוסי הכרתי, טעם נסתכן ר"ס בנסעו יהודי מספר לעיל 5 הע' 25. (37) ברכות ל"ג פסחים ק"יב:
- (38) שבת ק"יב, ואפשר שהמלה "רוק" היא כמו "רוק ותשבת, דק ואשבת, שפירושה היא הפש, בקטן היה זהיר, ופירוש הפתגם הוא: היה זהיר באכילתך ופצת תוצאותיה בלכתך בדרך.
- (39) בנהררין ל"ט: ר' אפרים מקשאה, הלמידו של ר"ס, בשם רבנן, הוא אמר בשם רבנן גיב בב"ס פ"ז ע"א, לפתגם זה השוה את המסל י"ד הברזל והעצים, ב"ר סוף ה"י, השוה גיב תנדיבא או ר"ס פ"ב"ס: אין האילן נקטר אלא בבן סיני.
- (40) ב"ר ס"ה בפסיקתא ר' כיב (176 ע"א) הפרה הראיה, בבבלי ברכות ס"י ע"א וסנהדרין ע"י ע"ב אומר ר' יהודה, של חטים היה, שאין המינוק יודע לקרוא אבא ואמא, עד שיטעם טעם דגן, ודעת ר' מאיר שם, טעמן היה, מה שלפי המקורות הירושלמיים מיהם ל"ד יהודה.
- (41) ב"ר ס"ה (השוה שמ"ר ס"ז), לפי מסרת אבינא, ואולם ר' תחומא מיהם את המאמר הזה ל"ד אלעזר (בן שמוע או בן פרת), בב"ס פ"ז ע"ב מוכיח ר' תחומא ב"ר תלמיא משיני המקראות הללו את הכלל: לעולם אל ישנה אדם מן המנהג. (42) שה"ש לאותו פסוק.
- (43) קהיר ב' י"ד על הכתוב: החכם עיניו בראשו, שואל המדרש: והכסיל עיניו ברגליו? אלא עד שהחכם בראשו של ענין הוא יודע מה יש בסופו, בפתגם ארמי כרמא דבולא בית - מתחיל ר"ס לספר בגדולות ישראל, לקמן ר"ס כ"ט ג' באריות בא מאמר ר' מאיר בירושלמי כלאים פ"י ס"י (32 ע"ב), השוה גיב לקמן סימן ר' לסמיה ל"ב ס"י. (44) קהיר ה' י"ד.

ב. תלמוד תורה, תפלה, מצות.

מצות תלמוד תורה, ישעליה מזהיר ר' מאיר כל כך בפתגמיו, היתה גם יסוד להרבה ממאמריו, משבחת היא הערצתו את העסק בתורה לשמה (1). כל העוסק בתורה לשמה, זוכה לדברים הרבה, ולא עוד, אלא שכל העולם כדאי הוא לו: נקרא רע אהוב, אהוב את המקום, אהוב את הבריות, משמה את המקום, משמה את הבריות, ומלבישתו ענוה ויראה, ומכשרתו להיות צדיק, הסיד וישר ונאמן, ומדחקתו מן החטא, ומקרבתו לידי זכות (2), ונהנין ממנו עצה ותושיה, בינה ונבירה, שנאמר (משלי ח' י"ד): לי עצה ותושיה, אני בינה, לי נבירה: ונותנת לו מלכות וממשלה, והקור דין, ומנלין לו רזי תורה (3), ונעשה כמעין המתנבר ונבהר שאינו פוסק (4), והוה צנוע וארך רוח (5), ומחל על עלבונו ומנדלתו, ומרוממתו על כל המעשים. — עצתו של ר"ס ללמד לא רק מ"ב אחד נוכר לעיל (6), ואולם נשאר ממנו עוד מאמר נגד זה: הלומד תורה מ"ב אחד למה הוא דומה? לאחד שהיה לו שדה אחת וזרע מקצתה חטים ומקצתה שעורים [ונטע] מקצתה זיתים ומקצתה אילנות (אהר"ס), ונמצא האדם ההוא מלא טובה

וברכה, בזמן שלומד מבי' ג/ דומה למי שיש לו ידות הרבה, אחד זרע הטין, ואחד זרע יעורים ונטע אחד זיתים ואחד אילנות, ונמצא האדם שהוא מפוזר בין הארצות בלא טוב וברכה ד'. לתרין סתירה זו צריך לומר, שהמשל מתכון שלא ללמד במקצעות השונים שכתורה מהרבה מורים, שעל ידי זה לא תהיה אהדת בידעותיו, אולם בעצתו מתכון ר"מ למי שכבר למד את כל המקצעות מרב אחד לא יסתפק בזה, אלא ילך וילמוד עוד ממורים אחרים (מומחים בעלי מקצוע). — מאי דכתיב (איוב כ"ה י"ג): לא יערכנה זהב וזכוכית? אלו דברי תורה שקשיץ לקנותן ככלי זהב וכלי פה, ונוהץ לאבדן ככלי זכוכית 8. — תני בשם ר' מאיר: בשם שיש יתרון בין האור לבין החשך 9, כן יש יתרון בין דברי תורה לדברי הבלים 10. — הלומד תורה ואינו מלמדה, עליו נאמר (במדבר ט"ו ל"א): כי דבר ה' בזה 11. — לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה 12. — כל שיש לו בית המדרש בעירו ואינו הולך לשם אין לו חלק לעולם הבא 13. — כל השוכה דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו, שנא' (דברים ד' ט'): ושמור נפשך מאד פן תשכח וכו'. יכול אפילו תקפה עליו משנתו? (יששכבה בעל כרחו, מפני שהמורה עליו), תלמוד לומר: ופן יסורו מלבבך, הא אינו מתחייב בנפשו עד שישב ויסרם מלבו 14. — אין מוכרין ספר תורה אלא ללמוד תורה ולישא אשה 15. על ר"מ מספר 16: ר"מ היה כתבן טב מובהר, והיה לעי תלת סלעין כל שבת, והיה אוכל ושתי בהרא ומתכסי בהרא ומפרנס אוהרתא לרבנן. אמרין ליה תלמודיו: רבי, בנך מה את עביד עליהון? (ר"מ היה סופר יפה מן המובהר, והיה משתכר שלשה סלעין בכל שבוע, באחד אכל ושתה, באחד התלבש, ובשאר היה מפרנס את החכמים העניים, אמרו לו תלמודיו: מה תעשה לבנך?) אמר לון: אין הון צדיקים (א"ל: אם יהיו צדיקים) כההוא דאמר דוד (תהי ליו כ"ג): ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש להם, ואם לאו — מה אני מניח את שלי לאויבי המקום?

עיד התפלה. לעולם יהיו דבריו של אדם מועטין לפני הקב"ה, שנא' (קהלת ה' א'): אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים וכו'. על כן יהיו דברך מעטים 17. ואולם לפי מסרת אהרת עתיקה 18 אמר ר"מ: (שי"א א' י"ב) והיה כי הרבתה להתפלל, מיכן שכל המרבה בתפלה נענה, כנראה כונתו בזה לתפלה שלמה, וכן היה ר"מ אומר: שנים שעלו למטה וחלוין שות, וכן שנים שעלו לנדרום לידון ודינן שות, זה ירד זה לא ירד, זה ניצל זה לא ניצל, מפני מה זה ירד זה לא ירד, זה ניצל זה לא ניצל, זה התפלל ונענה זה התפלל ולא נענה, ומפני מה זה התפלל ונענה זה התפלל ולא נענה?

זה התפלל תפלה שלמה נענה, וזה התפלל תפלה לא שלמה, ולא נענה (19). — חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום, שנא' (דברים י"יב): ועתה מה ה' אליהך שואל מעמך, אל תיקרי מה אלא מאה (20). — [מאימתי קטני ישראל חייני?] משהוא יודע לענות אמן בבית הכנסת, מאי טעמא? פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים (ישעי' כ"ו ב'). (21). — תני בשם ר' מאיר: אין לך אהר מ'שראל שאינו עושה מאה מצות בכל יום: קורא את שמע ומברך לפניו ולאהריה ואוכל את פתו ומברך לפניו ולאהריה ומתפלל שלשה פעמים של שמונה עשרה וחוזר ועושה שאר מצות ומברך עליהן; וכן היה ר'מ אומר: אין לך אדם מ'שראל שאין [שבע] המצות מקיפות אותו: תפילין בראשו ותפילין בזרועו, ומזוזה בפתחו, מילה בבשרו, ארבעה ציציות בשליתו מקיפין אותו, הוא שרוד אמר (תהי ק"ט קס"ד): שבע ביום הללתוך על משפטי צדקך, וכן הוא אומר (שם ל"ד ה'): הונה מלאך ה' סביב ליראיו וכו'. נכנס למרחץ ראה את עצמו ערום, אמר: אוי לי שאני ערום מן המצות! כיון שהביט במילה שלו, התחיל לקלס להקביה (תהי ו' א'): למנצה על השמינית (22). — איזהו עם הארץ? כל שאינו קורא קריאת שמע שהרית וערבית בברכותיה (23). — כל הדר באי וקורא קריאת שמע שהרית וערבית ומדבר בלשון הקדש הרי הוא בן עולם הבא (24). — ע"ד מצות ציצית דרש ר'מ באפן סמבולי נהדר: מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין? מפני שהתכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה לכסא הכבוד, שנא' (שמות כ"ד י'): ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר, וכתוב (יהזקאל א' כ"ו): כמראה אבן ספיר דמות כסא (25). — באיזה עון בניס מתים? מחלקת ר' מאיר ור' יהודה, חד אמר בעון מזוזה, וחד אמר בעון ציצית (26). — ר' מאיר אָנֹל לַמַּמְלָא (מקום בצפון טבריה) ראה אותן כולן שחורו ראש, אמר להם: תאמר ממשפחת בית עלי אתם, דכתיב ביה (ש"א ב' ל"ג): וכל מרבית ביתך ימותו אנשים, אמרו ליה: רבנו! התפלל עלינו, אמר להם: לכו וטפלו בצדקה, ואתם זוכים לוקנה, מאי טעמיה? עשרת תפארת שיבה, והיכן היא מצויה? בדרך צדקה תמצא (משלי ט"ז ל"א) (27). — כל מי שאינו מלוח ומתלוח כאלו שופך דמים, שאלמלי ליווהו אנשי יריתו לאלישע, לא נרה דובים לתינוקות (מ"ב ב' כ"ד) (28). — כופין ללויה (כופין את מי שאינו רוצה ללוות שילך ושילוה), ששכר הלויה אין לה שיעור, שנאמר (שופטים א' כ"ד): הראנו את מבוא העיר ועינינו עמך חסד, וכתוב: ויראם את מבוא העיר, ומה חסד עשו לו? שכל בני העיר הרגו לפי חרב, ואותו האיט ומשפחתו שלחו (29). — המלוח ברבית ואומר לסופר: בא כתוב ולעדים

חתמו אין לו חלק במי שפקד על הרבית (30). — לא נמנעו בנות ישראל מלשלה את עירוביהן ביד בנייהן או ביד בנותיהן קטנים כדי להנכן במצות (31).

ה ע ר ו ת ל ס י ב י .

(1) ברוש הברייתא שנו חכמים, שבסוף פרקי אבות, שנקרא בשביל זה גם פרק ר' מאיר, ואולם לפי ענינו הוא נקרא גם פרק קנין תורה. [בתנודביא נקרא עליו שם ר' אלעזר ואולי אמר זה ר' מאיר בשם ר'א].

(2) לא בריוק משתמש בהלק המאמר הזה המדרש משלי בשני מקומות לפי ו' כ"ב: מכאן איר מאיר: אשרי אדם שקנה לו תורה, למה? שהוא משמרת אותו מדרך רע; ולפי ז' כ"ה ולהלן: מכאן היה ר' מאיר אומר: אשרי אדם שפרחיק מן העברה וקרב להכמה...

(3) בתנודביא "ומליו לו מורת מן השמים ורוי תורה".

(4) כמעין המתנבר [והולך] וכנהרה... המלה שבאה בסוגרים היא מתנודביא וכן גם אצל Taylor. יש גורסים "מעין" ויש גורסים "נהר". ואולם יותר נראה שציל "מעין". כמו שציינו שאיר יוחנן בן זכאי על ר'א בן ערך (אבות ב' ח').

(5) זהו מחאים החלק הראשון של סתמו של ר'מ; בחור צנוע נשתבח ר'מ בעצמו עיי ר' יוסף, לעיל ע' 2. (6) ע' לעיל ע' 2. (7) אדרני מ' ח' (י"ח ע"ב). (8) חגיגה פ"ו: ע' לעיל כךך א' ח"ב 49. בספרי דברים ריש § 48 סתם. (9) קהלת רבה ב' י"ג.

(10) דברי הבלים נדרף עם דברי תפלות ודברי שפות שבמאמר ר' נמליאל, אדרני מ' כ"ה.

(11) סנהדרין צ"ט. בספרי לאותו פסוק: זה הלמד ואינו שונה לאהרוב.

(12) פסחים ג': חולין ס"ג: רב הונא משמיה דרב משמיה דר'מ.

(13) אדרני סוף פלוי (56 ע"א). (14) אבות ג' ח' ר' דוסתאי ברי ינאי משמו. במנחות צ"ט ב' טיוחסת תחלת דרשהו של ר'מ לריש לקיש והסוף לר' דוסתאי ברי ינאי.

(15) מילה ליו. ר' יוחנן בשמו. (16) קהלת ר' ב' י"ח.

(17) ברכות ס"א. רב הונא אמר רב משמו דר'מ. (18) ירו' ברכות פ"ד (ז' ריש ע"ג).

ר' חייא (בר אבא) בשם ר' יוחנן בשם ר' יוסי בן חלפתא בשם ר'מ. (19) ר"ה י"ח ריש א.

(20) מנחות ס"ג: הוא קורא קהרמא (בארמית). כמו שקורא "מאדרימית" לעיל 7 הע' 42.

(21) ירושי' שביעית סוף פ"ד (85 ג'). בבלי סנהדרין ק"ז סוף ע"ב. במקום "שומר אמינים"

קורא ר'מ "שואמר אמינים". כמו שאמרנו בהערה הקודמת. כך הוא לפי התלמוד הבבלי. אולם אפשר שהוא מבאר את המלה שומר במובנה הרגיל, ורק את השם "אמינים" הוא מבאר באופן אחר, וזמנתו מי שהוא שימר לענות אמן בזמנו. בכ"י מינכן (ע' ד"ט) כתוב: אל תקרא שומר אמונים, אלא שומר אמינים.

(22) תוס' סוף ברכות, ירו' סוף ברכות. המאמר של ר'מ שהובא לעיל הע' 20 מבבלי, הוא

אלי נוסח אחר מהמאמר הזה, ששם ג"כ מדבר בראש ע"ד הברכות. ר' אבין בשם ר' נחמיה, הברו של ר'מ. (ש"ש תה"ו א') מונה שבע מצות (א' יב') קיש שחרות וערבית. ג' - ה' - הפלת שיע' ג' פעמים ביום, ו' ו' שתי סעודות וברכותיהן). וזהו מיש שבע ביום הללתיך, שם ר' יהושע בן לוי מבאר על ג' פרשיות שבקיש וארבע ברכות של שמע. בירושי' כתוב סתם "המצות, ואולם מהכתוב "שבע ביום הללתיך" אנו למדין שציל שבע מצות [כמו בתוספתא]. בבבלי מנחות מ"ג ע"ב סובאה ברייתא סתמית עם הקדמה אחרת: חביבין ישראל ששיבנן הקביה במצות... (ויש שם עוד איזה שנויים). השמינית, לפ"ד הברייתא היא מילה שנחנה כשמינית; ואולם יותר נכון שוודי המצוה השמינית, אחרי שבע המצות שחשב, בילקוט לתה"ו א' סתם "השמינית זוהי מצות מילה, שהיא המצוה השמינית, אחרי שבע מצות שנצטווה אדהר".

23) ברייתא סימא ביב. (בברכות מ"ו ע"ב אימר זה ריא בן הורקנוס). בתוספתא ע"ז ג' י"א. ברכות מ"ו ב' ג' ט"ן י"א א' נאמר בשם ר"מ כי ע"ה הוא כל שאינו אוכל חליו בטהרה. הסודות שבנו מהם חלמירו של ר' מאיר, ר' אמרי, לאברהם אבינו (כ"ט פ"ז ב"ר מ"ח).

24) ספרי דברים ל"ב מ"ג § 338 בברייתא בתלמוד הירושלמי (שקלים סוף פ"ג) שבת פ"א סוף ה"ו - 8 ע"ג) בא עיר הנאי רביעי "אוכל חליו" (בשקלים - פרוחיו) בטהרה. השני בנוסחאות אלה חליו בשני המסרת שנוכרה בהערה הקודמת מי נקרא בשם ע"ה. ראוי להשומת לב, כי לפי דעת ר"מ בין שאר הדברים שצריך לקבל על עצמו מי שרוצה להיות חבר (בגוד לעב הארץ), נמנה "שיהא אוכל חליו בטהרה" (תוספתא דמאי כ"ו ב'). ר"מ סחמיר בעיניו הכרות ולפי דעתו: עם הארץ שקבל עליו דברי הכרות ונחשד על דבר אחר, נחשד על כלן (דמאי כ"ו ב'). השוה ירושי' דמאי פ"ב ה"ב (22 ע"ד). בכללי בכורות ל' ב' מסיים בדבר יותר כללי: נחשד לכל התורה כולה, וכמוכן שבוה באו דברי ר"מ גערובין מ"ט סוף א'. בן הרבה ר"מ להחמיר בגורמי: ובאי צדקה בשביעית מדליגין על פתחן של אוכלי שביעית (תוספתא דמאי ג' י"ג).

25) מנחות מ"ג: טוטה י"ז. חולין פ"ט. בספרי לאותו פסוק (9 § 115). השוה ירושי' ברכות פ"א ג' ע"א). ששם נאמר: ר"מ אמר: וראיתם אותם (את הציצית) לא נאמר, אלא וראיתם אותו - מנהג הכתוב שכל המקיים מצות ציצית מעלים עליו כאלו הקביל פני שכינה, שהתכלת דומה וכו' (אותו - כביכול הקב"ה). ע"ד הצבעים יש בירוש' תוספת: ים דומה לעשבים ועשבים דומים לרקיע. הוספה זו באה מאחד שהביר לא ים כחול אלא ים ירק. בנוסח ע"ד יותר צעיר (שו"ט צ' מ"ז). שדומה בשאר אל הנוסח שבתלמוד בכלל, שבו נזכר האסורא הזקיה אצל ר' מאיר, החרבו המדרגות ע"ד יותר: הכלת הדומה לעשבים, ועשבים לאילנות וא"ל לרקיע, ורקיע לנגה, ונגה לקשת וקשת לדמות, שנא... (26) שבת ל"ב: אמוראים מביאים שם ראיות לשתי הדעות. המשל שנתן ר' מאיר למצות ציצית - ע' לקמן ס"ו ז' (27) ב"ר כ"ט בראש. מדרש שמואל ה'.

28) טוטה מ"ו: ר' יוחנן בשמה. א"ל המאמר הזה הולך בשיפתו של ר"מ ע"ד היוצא לדרך יחיד, ע' לעיל ע' 9. 29) ברייתא סוף שם.

30) מכילתא ב"ר ב"ד. בהרחבת דברים אמר זאת ר' יוסי (בן הלפתא) בתוספתא כ"ט ז' י"ג. כ"ט ע"א א' וברוש' כ"ט סוף פ"ה (10 ד'). מצינו שר' יוסי בן הלפתא אומר בשם ר"מ בתוספתא בכורים א' ב' חולין ב' י"א. לפ"ד ר' מאיר שטר שכתוב בו רבות קונסין אותה, ואינו נזכה לא את הקרן ולא את הרבית, ברייתא ב"ק ל' כ"ט ע"ב א'.

31) תוספתא ערובין ג' (כ) י' י"א. בכתי ערפורט "כרי לחבנן במצוות". השוה הבטוי "חבובי מצות", שבת ק"ל ריש א'.

ג. ישראל. אומות העולם. דברי פולמוס.

דברים ל"ב ו'. הוא עשך ויכוננך. היה ר' מאיר אומר: כרכא דכולא ביה (עיר גדולה שהכל נמצא בה): כהניו מתוכה נביאיו מתוכה, סופריו מתוכה, וכן הוא אימר (זכריו י' ד'): ממנו פנה, ממנו יתד 1). — אעפ"י שהם מלאים מומים, קרוים בנים, שנאי' (דברים ל"ב ה'): בניו מומם. ואומר (ישעי' א' ד'): בנים משהחיתים, אם כשמשחיתים קרוים בנים, אלו לא היו משחיתים עאכויכ! 2). — דברים ל"ב י"ט. מכעס בניו ובנותיו. והרי דברים קל והמר: ומה בזמן שמכעיסים קרוים בנים, אלו לא היו מכעיסים — עאכויכ! 3). — דברים י"ד א'. בנים אתם לה' אלהיכם. [ר' יהודה אומר: אם נוהגים אתם כבנים, הרי אתם בנים, ואם

לאו אין אתם בנים]. רימ אומר: בין כך ובין כך בנים אתם לה' אלהיכם, וכן הוא אומר (הושע ב' א'): והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם, יאמר להם בני אל ה']. — מפני מה ניתנה תורה לישראל? מפני שהן עוין 5. — והיו לעבוד את עבודת אהל מועד (במדבר ז' ה'), ניתן להן (לפרות שהביאו הנשיאים) הוויה, שיהיו קיימין לעולם ועד]. הני בשם רימ: עד עכשיו הן קיימות, לא הזהימו (אולי הוכחו): לא נעשו לבעל מוס). לא הזקינו ולא הטרפנו. והיו דברים קל וחמר: ומה אם העגלות שנדבקו באהל מועד, ניתן להם הוויה, שהן קיימות לעולם, ישראל שהן דבקים בהקביה עאנוכי, שנאמר (דברים ד' ד'): ואתם הדבקים בה' אלהיכם היום כלכם היום 6. — כל המברך את ישראל כאלו מברך את השכינה, שנא' (תהי' ליו בני): כי מבורכו יורשו ארץ, כי מברכהם לא נאמר, אלא מברכו 7. — כשם שהבאר נובע מים חדשים בכל שעה, כך ישראל אומרים שירה חדשה בכל שעה, ההיד (תהי' פיו ד'): ושרים כהוללים כל מעיניך 8. — נתן הקביה משפט לוקני ישראל כשם שסנהדרין יושבת במרום לפני האלהים, שנא' (דניאל ז' ט"ז) ועתיק יומין יתיב... דינא יתיב וספרין פתוחו 9. — בזמן שהמאורות לוקין סימן רע לשונאי ישראל, מפני שהן למודי מכות, משלו משל: למה הדבר דומה? לסופר שנכנס לבית הספר ואמר: הביאו לי רצועה, מי דואג? מי שלמוד ללקות 10. — לי ולכם היא הנאולה, כביכול, אני נפדתי עמכם, שנא' (ש"ב ז' ב'): אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו 11. — כל היושב בארץ ישראל, איז מכפרת עליו, שנאמר (ישעי' ל"ג כ"ד): העם היושב בה נשוא עין, ועדיין דבר תלי בדלא תלי, ועדיין תלי, ועדיין אין אנו יודעין אם פורקים עונותיהם עליה ואם נושאים עונותיהם עליה, כשהוא אומר: וכפר אדמתו עמו (דברים ל"ב י"ד), הרי פורקים עונותיהם עליה ואין נושאים עונותיהם עליה 12. — והוא אחד מהדברים שעל ידם קונים עולם הבא 13. — ה' מאיר הנה אידמך ליה באסיא (מת באסיא) אמר: אימורין לבני ארעא ד' ישראל הא משיחון דידכון (אמרו לבני אי'): הנה משיח שלכם 14. אפילו כן אמר לון: יהבי ערסי על נקף ימא (תנו את ארזי על חוף חום שסובב גם איז, ומי איז ילחנו ארזי), הכתוב: כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה (תהי' כ"ד ב' 14).

כ"ה כ"ה י"ב, והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו, מלמד שהראה הקביה ליעקב אבינו שרה של ככל עולה ויורד, ושל מדי עולה ויורד, ושל זין עולה ויורד, ושל אדום עולה ויורד 15. א"ל הקביה: אף אתה עולה, באותה שעה נתירא יעקב אבינו ואמר: תאמר שכשם שיש לאלו יודעה, אף אני יש לי

ירודה. א"ל הקביה: אל תחת ישראל, אם אתה עולה אין לך ירדה לעולם ולא האמין ולא עלה. (כמ"ש) תהי עיה לייב: בכל זאת חטאו עוד ולא האמינו בנפלאותיו. זה יעקב שלא האמין ולא עלה. א"ל הקביה: אלו האמנת ועלית, לא היית יורד לעולם, עכשיו שלא האמנת ולא עלית, יהיו בנך משתעברין בארבע מלכויות בעולם הזה במסים (ניא בפסוקין) ובארנוניות (egavos) ובזמיות (zetaia) ובגולגוליות (כלם מיני מסים שונים 16). באותה שעה נתיירא יעקב, אמר לפני הקביה: יכול לעולם? א"ל: אל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק (ירמיה ל' י'), מבבל, ואת זרעך מארץ שבים, מגליא, מאספמיא ומחברותיה, ושבו יעקב — מבבל, ושקט — ממדי, ושאנן — מיון, ואין מחריד — מאדום 17). — מלבד הלזומו של יעקב, שבו רואה רימ רמו לנלות, הוא דורש גם הכתוב (ישעי' נ"ד א'): רני עקרה — עקורה, אומה שעקרה אמות העולם, ההי"ד (תהי קליו ז'): וזכר הי לבני אדם וכו' האומרים ערו ערו עד היסוד בה 18). — את הי"ם רומא מוצא רימ נרמו בשני מקומות בישעיהו ע"י שניו קטן באותיות 19).

תנא משמיה דר' מאיר: בשעה שהחמה זורחת וכל מלכי מזרה ומערב מניחים כתריהם בראשיהם ומשתתפים להמה, מיד כועס הקביה 20). — העולה לתרטיאות של גוים עובר משום עבודה זרה 21). — ובמושב לצים לא ישב. אלו תרטיאות וקרקסאות של גוים, שבהם דנין את הנפשות להטות, שנא' (תהי כיו ה'): שנאתי קהל מרעים וכו', ואין מרעים אלא רשעים, שנא' (ישע' ל"ז ט'): כי מרעים יכרתון, ומהו פורענותן לעתיד לבוא? שנא' (מלאכי ג' י"ט): כי הגה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים ועושי רשעה קטן, ואין זדים אלא לצים, שנא' (משלי כ"א כ"ד): זד יהיר לין שמו 22). — ויקרא י"ח ג', ובחקותיהם לא תלכו, אלו דרכי האמורים שאסרו הנמים 23). — ר' מאיר מהמיר מאד — כמו שנראה מתוך המאמרים שהובאו כאן ע"ד תיאוריות וכן בכלל מתוך הלכותיו — בכל דבר שיש בו שמין עבודה זרה 24). — כנגד זה מצינו רימ אומר 25): מנין שאפילו נכרי ועוסק בתורה שהוא ככהן גדול? תלמוד לומר (ויקרא י"ח ה'): את הקתי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, כהנים ולויים וישראלים לא נאמר, אלא אדם, הא למדת, שאפילו נכרי ועוסק בתורה 26) הרי הוא ככהן גדול 27). — כן יהוה שלר' מאיר היה משא ומתן עם אבנימוס (Oinomaos) הנרדף 28), הכם נכרי, עליו אמר אמורא אחד מראש המאה הרביעית, ר' אבא בר כהנא, שבדורא קבל ע"פ המסרת: לא עמדו פילוסופין בעולם כאבנימוס הנרדף, נתכנסו כל אומות העולם אצלו, אמרו לו: תאמר שאנו יכולין להדרווג לאומה זו, אמר: לכו וחזרו על בתי כנסיות ועל בתי מדרשות שלחן, ואם

מצאתם שם תינקות מצמצפין בקילין. אין אתם יכולים ליודווג להן, שכך הבטיחן אביהן ואמר להן: הקיל קיל יעקב, בזמן שקולו של יעקב מצוי בבתי כנסיות אין הירים ידי עשו (29). — משפט זה של ר' מאיר עיד כנסת ישראל יוכל ניכ להיות לראיה שהיה לו משא ומתן עם אבנימוס. במקור אחר (30) מספר: אבנימוס הנדרי מתה אמו ועלה ר' מאיר להראות לו פנים ומצא אותן יושבין אבליים; לאחר זמן מת אביו ועלה ר'מ להראות לו פנים ומצא אותן עסוקים במלאכתן. א"ל: כמדומה אני שאמך הכיבה עליך יותר מאביך. א"ל: ולא כן כתיב: אשה לבית אמה, ולא לבית אביה? א"ל: יפה אמרת שאין אב לגוי (31). — איר מאיר: שאלני ר' דוסתאי מן כוכבא (נ"א: כוכבא) (32) ואמר לי: מהו: ובטן רשעים תחבר (משלי י"ג כ"ה)? ואמרתי לו: נוי אחד היה בעירנו ועשה סעודה לכל זקני העיר וזימנני עמהם, והביא מכל מה שברא הקב"ה בששת ימי בראשית ולא היה שלחנו חסר אלא אנווי פרך (33) (שנפרכים מעצמם, וי"א שם מקום) בלבד, מה עשה? נטל את הטבלא מלפנינו, שהיתה יפה כששה ככרי זהב ושברה. ואמרתי לו: מפני מה עשית כן? אמר לי: אתם אומרים: העולם הזה שלנו והעולם הבא שלכם, ואם אין אנו אוכלים עכשיו, מה נעשה? וקראתי עליו: ובטן רשעים תחבר (34).

במאסף מדרשי אחד מהמדרשים העתיקים נמצאה שורה של שיחות שבהן השיב ר' מאיר על שאלות השומרונים ונתן פירוש נאה לאיזה מקראות או הרחיק את התמיהות שבאיזה מקומות במקרא. בשיחות ההן יש מאפי השיחות הפולמוסיות והסנוניות שנמסרו בשם התנאים בכמה מקומות. שלש הראשונות של השיחות (35) הן מעין הדיאלוגי שהיו בין ר' יהושע בן חנניה ובין אדרינוס, שבהם השתמש בנסיגות טבעיים לחזק בהם את האמונה. — א. אמר לו [כותי לר"מ]: אפשר המים העליונים תלויים במאמר? א"ל: הן. א"ל הביא לי אפרכס (כלי מלא נקבים סביבו ולמעלה נקב כשעור אצבע וממלאין אותו מים וסותמין פי הנקב באצבע, והמים נעצרים ואינן מקלחין). הביא לו אפרכס. נתן עליה טס של זהב ולא עמדו מים, טס של כסף ולא עמדו מים, כיון שנתן אצבעו עמדו מים. אמר לו: אצבעך אתה נותן. אמר לו: מה אני שאני בשר ודם אצבעי מעמדת מים, אצבעו של הקב"ה על אהת כמה וכמה! — ב. אמר לו: אפשר אותו שכתוב בו (ירמי' כ"ג כ"ד): את השמים ואת הארץ אני מלא, היה מדבר עם משה מבין שני בדי הארון? א"ל: הבא לי מראות גדולות. א"ל: ראה בבואה שלך בהן, ראה אותה גדולה. א"ל: הבא לי מראות קטנות. א"ל: ראה בבואה שלך בהן, ראה אותה קטנה. א"ל: מה אם אתה, שאתה בשר ודם, אתה

משנה עצמך מכל מה שתמצה, מי שאמר והיה העולם ברך הוא עאכו"כ. הוי, כשהוא רוצה — הלא את השמים ואת הארץ אני מלא, וכשהוא רוצה היה מדבר עם משה מבין שני בדי הארון. — ג. עוד שאלו, אמר לו: אפשר פלג אלהים מלא מים (תהי' סיה י') מששת ימי בראשית ולא חסר כלום? א"ל: הכנס ורהויץ ושקול עצמך עד שלא תכנס ומאחר שתכנס, הלה, כיון שיצא ושקל עצמו לא חסר כלום. א"ל: כל אותה הועה שיצאת לא ממך יצאת? א"ל: הן. א"ל: ומה אתה, שאתה בשר ודם, לא חסר מעיינך כלום, מעייני של הקבי"ה עאכו"כ! — שאלה אהרת ישנה שאפי של תנרה לה, שהנזים משלכים ושקוצים על אבות האומה הישראלית (36). כותי אחד שאל את ר"מ, אמר לו: אין אתם אומרים יעקב אמיתי, דכתיב (מיכה ז' ה'): תתן אמת ליעקב? א"ל: הן. א"ל: ולא כך אמר (בראשית כ"ח כ"ב): וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך? א"ל: הן. א"ל: הפריש שבטו של לוי אחד מעשרה, למה לא הפריש אחד מעשרה לשנים שבטים אחרים? א"ל: וכי י"ב הן, והלא י"ד הן — אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי (ברי' מ"ה ה')? א"ל: כל שבן, אוסיפתא מיא אוסיף קמחא (אם הוספת מיב, הוסף קמח). א"ל: אין את מודה לי שהן ארבע אמהות? א"ל: הן. א"ל: צא מהם ד' בכורות לארבע אמהות, הכבוד קדש ואין קדש מוציא קדש. א"ל: אשרוך ואשרי אומתך שאת שרוי בתוכה (37). — ר"מ המא חד שמריא (38). א"ל ר"מ: מהיכן אתה (כלו' מאיזה שבט אתה)? א"ל: מן דיוסף. א"ל ר"מ: לא, א"ל שמריא: ואלא המאן (ומאיזה שבט אני לדעתך)? א"ל: מן דיששכר. א"ל: מנא לך? א"ל: דכתיב (ברי' מ"ו י"ט): ובני יששכר תולע ופוח ויוב ושמן — אילין שמריא (39). — ר"מ כידוע היה מהמיר מאד גם בעניני הלכה נגד השמרונים — הכותים (40). — חד (נ"ו 41) שאליה לר' מאיר, אמר ליה: פטר המור כמה הוא נפרה? א"ל: בשה, דכתיב (שמות י"ג י"ג): וכל פטר המור תפרה בשה. א"ל: אין לו ישה? א"ל: בגדי. א"ל: מנא לך הא? א"ל: דכתיב (שם י"ב ה'): מן הכבשים ומן העזים תקחו. א"ל: אלו לפסח? א"ל: אף נדי נקרא ישה. א"ל: מנא לך הא? א"ל: דכתיב (דברים י"ד ד'): ישה כשבים ושה עזים. עמד ונשקו על ראשו (42). — במדרש מאוחר אחד (43) נשמרה שיהתו של ר"מ עם הגמון אחד, שאמר לו: עם בזוי אתם כשם שאמר לכם הגמון. א"ל ר"מ: מפני מה? א"ל: עבד אחד יש לי ובישתי אותו בוישה גדולה והוצאתי אותו מתוך ביתי ואמרת לי: אין אני רוצה בך, ה"לך אותו העבד וקנה לו אדון אחר לעצמו, כך מרד אתכם קונכם והנלה אתכם לבינינו במעשיכם, ואתם מכקשים ללמוד או לא? א"ל ר' מאיר: יש לי בן אחד ואני אוהב אותו ביותר, ומתוך מאכל ומשתה

עבר בדרכים מכוערים, וטרדתי אותו והוצאתיו מביתי, וקבעתי לו זמן, ואמרתי לו: אם אתה הוזר בתשובה, אני מהזרך לביתי כל זמן, וכל איתן השנים שקבעתי לו זמן, הוא יושב ובוכה וצועק עד שאחוס עליו ואומר לו: הלוך בדרכים הראשונים והוזר בתשובה. אף אנו בניו של מקום (44), ומפני גיאות שהיתה בנו, כעסנו אותו ומרדנו לפניו וטרדנו לביניכם ונשבנו לנו עד עת קץ, עכשיו נעשה תשובה ורחם עלינו ויהזרנו לארצנו, ואם בדרכים מכוערים נלך לא יהזרנו לארצנו. א"ל ההגמון: יש לכם הזרה? א"ל ר"מ: כתיב (ישעי' נ"ט כ'): ובה לציון גואל ולשבי פשע כיעקב נאום ה', וכבר נשבנו הקב"ה בשמו ישיחור אותנו. א"ל ההגמון: שמא לציון ולא לכם? א"ל: וכבר כתיב: ופרווי ה' ישיכון ובאו ציון ברנה (ישעי' ל"ה י'). א"ל ההגמון: שמא על החיים הוזר ועל המתים אינו חוזר? א"ל ר"מ: כבר כתיב (ישעי' כ"ו י"ט): יחיו מתוך נבלתי יקומון, הקיצו ורגנו ישובנו עפר. א"ל: שמא מתים יקומו, נפלים כל יקומון? א"ל: כבר כתיב: נבלתי יקומון — הדומין לנבלות. א"ל: אתם נצחתם אותי, אתם אמת ותורתכם אמת. — בספור אחד, שמוצאו בודאי מנרעין הסתורה, מופיע ר' מאיר בתור בא נח היהדות לפני מושלי רומא (45), מעשה ושלחה המלכות אצל רבותיו ואמרה להם: שלחו לנו קסלפנוס (כלומר פנס גדול) אחד משלכם. אמרו: כמה קסלפנוס יש להם, והם מבקשים קסלפנוס אחד? כמה מקות (מאות?) פנסים יש להם, כמה אבנים טובות ומרגליות יש להן, כמדומין אנו שאין מבקשים ממנו אלא מאיר פנים בהלכה, שלחו להם את ר' מאיר (46), והו' שואלין אותו והוא משיב, שואלין אותו והוא משיב, ובסוף שאלו אותו: כמה נקרא (מלכות רומי) שמו הוזר? א"ל: שהוא עתיד להזר המלכות לבעליה (47). — בתור מאמר פולמוסי צריך לחשוב את המאמר של ר"מ: יש לו [פתחון פה לבעל דין להשיבך ולומר לך: אם אלהיכם אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנס? אמור לו: כדי להנצל אנו בה מדינה של גיהנם] (48).

ע"ד הנצרות בא אלינו רק מאמר אחד מרי"מ: תרגום מחדר ועוקין של של המלה היוונית *ευαγγελιον* במלה מצלצלת כמות בעברית און (גיון 49). — כלפי הדוגמה הנצרית מתכון כנראה ר"מ במאמרו שנוי לעיל (50) על הכתוב בראשית י"ט כ"ד.

הערות לס"י ג.

- (1) ספרי דברים ל"ב ו' (8 309). בחולין נ"ו סוף ע"כ בסקום "ספריו" — סלביה, שריו.
- (2) ספרי שם פסוק ה' (8 307). וכן נגד דעת ר' יהודה בר אלעאי בספרי דברים י"ד א' (8 296).
- (3) ספרי לאיתו פסוק: (5 320). (4) ספרי לאיתו ס' (6 46). בקרושין ל"ו א סוכא

לראי' מלבד הכתובים שהובאו בספרי לרברוב ל"ב ה' עור הכתוב ל"ב כ': בנים לא אטון בס' ע' דברי ר' עקיבא כענין הזה לעיל ח"ב 41. ע' ג"כ לקמן סימן ו', המשל שיבת ישראל לאביו. (5) ביצה כ"ה: (6) פסיקתא י' ע"א. שהשיר ו' ד'. עיר הנוסחאות השניות ע' בזכר בהערתו לפסיקתא. בשו"ט ק"א ח' אומר ר' איבו בשם ר"מ: ער לעתיד לבוא הן (הפרות הללו) מתוקנות להסרע מן הרשעים בהם. שנא' (תהי' ק"א ח'): לבקרים אצמית כל רשעי ארץ. הדרשה שם של "והיו" ניתן להם היה זכו' היא סתמית.

(7) תנחומא ויחי ס"ו ה'. במקום סבךכו' הוא קורא סבךכו'. ודורש את הכנוי ליהיה, כמו שדורש "אותו שבבסדרב מי' ליט'. ע' לעיל ע' 16 הע' 25.

(8) שו"ט לאורו פ'. ר' יהודה ברי' סימון כסמו. (9) שמות ר' ל"י.

(10) תוספתא סוכה ב' ו'. בבלי סוכה כ"ט. המאמר שבמכילתא י"ב ב' (8 א'): ר' אומר? כשהחמה לוקה בסורח סימן רע ליושבי סורה, במערב סימן רע ליושבי מערב. אם נכונה הגירסא טבילוקט לאורו פסוק, צ"ל ר' מאיר (השוה לעיל 11 הע' 17).

(11) שמו"ר ס"ו. וזהו גם דעת ר' עקיבא לעיל כרך א' ח"ב 36.

(12) ספרי דברים ל"ב ס"ד (8 383). ע' הע' רמ"ש. הוהו סאמר ר' אלעזר, כתובות ק"א. (13) לעיל 14 שורה 15. 16. (14) ירוש' כלאים (ל"ב סוף א') פ"ט ה"ד. ע"ד הבטוי "הא משיחון דידכו", ע' פרנקל 155. (15) סתם ובהסבר אחר "עולים ויורדים, בביר סוף ס"ח.

(16) פסיקתא קניא ע"א וב', ויקר ריש כ"ט, ר' ברכיה ור' הלבו בשיר שמעון בן יוסינא בשם ר"מ (בויקיר בא כסעות ר' שמעון בן יוחאי). בתנחומא ריש וצא נשפס "בשם ר' מאיר, בשו"ט ע"ח ל"ב נשפס ר' הלבו וגם המאמר בא שם בענינו, שהכינוס לתוך מאמרו של ר"מ סמאסרו של ריש בר נחמן, שבא במקורות הנו"ל לפני מאמרו של ר"מ, מספר השלבים (עווקים) שעשה כל שר ושר של המלכויות ההן, רמו הם לשנות קיומן.

(17) פסיקתא שם. ויקיר שם. בתנחומא שם הרבה שוב לקצר את שמות האומרים וכתב רק: ר' שמעון בן יוסינא היה דורש. בשו"ט שב יותר מלא: "ר' שמעון ברי' יוסי ר"מ היה דורש, אך מעצם המאמר נשאר רק רמו... "שאלו עלה ולא ירד עוד, לא היה לו להשתעבד השעבוד הזה שאנו משועבדים". (18) פסיקתא 141 ע"א. הפהר של יעקב שנכתב בכ"י ל"ב ה' למרות הכפחתו של הקב"ה נדרש ג"כ ע"י הכמי האגדה על הגלות. ע' ביחוד במאמרי "הקדמת אבן עזרא לבאר התורה" (וינה 1876, מע' 85 ולהלן). (19) ע' לעיל 7 הע' 43.

(20) ברכות ו'. ע"ז ד': כנראה מאמרו של ר"מ נסמך על הכתוב (תהי' ו' י"ב): ואל וקם בכל יום, כי ברויחא זו הובאה אחר דרשת הכתוב ההוא.

(21) תוספתא ע"ז ב' ה' ירוש' מנהדרין פ"א (40 ע"א), ב' ע"ז י"ח: (שם נזכר גם הקרקום ע"י התיאטראות). (22) אדר"נ כ"א (37 ע"ב). הוהו דרשת התיספתא ע"ז ב' ו' לתהי' א' א', וכן מאמרים שונים בבבלי ע"ז י"ח:

(23) ספרא ויקרא י"ח ג' (85 ע"ב). רשימה מלאה וכנראה עתיקה מהדברים האסורים משום דרכי האמורי נמצאה בתוספתא פ' ו' (ו') והמשכה כפרק ו' (ח'). בשבת ס"ג. ששם נקרא זה בשם פרק אמוראי, נגד דערו של ר' יוסי שאמר (משנה שבת ו' י'): יוצאין בכיצת החרטום ובשן של שיעול ובמסמר הצלוב, אפר ר"מ: אף בחול אסור משום דרכי האמרי.

(24) ע' משנה ע"ז א' ה' וחי'; ב' ג' וד'; ג' א' - תוספתא א' ד' ה'; ב' ח'; ג' ג' י' ס' י"ב; ד' (ה') י"ב; ה' (ו') ו'. ע' מ' ערכין א' ה'. הוהו כיומנטל, ר' מאיר, ע' 82.

(25) ב"ק ל"ה. כנהי' ג"ז. בספרא לאותו פסוק (86 ע"ב) במקום "היה ר"מ אמרי' כתיב: "היה ר' ירמיה אמרי' זהו שבוש נלוי. התנא ר' ירמיה נזכר בחוסי' שבועות א' ו' (- בבלי חוריות ח' סוף ע"ב) וע"פ כ"י ערשורס ב' ה', ששם היה לו משא ומתן עם ר' יהודה בן בתירה, וכן במכילתא ל"ד ו' (27 ע"ב): דרש ר' ירמיה (ע"ד דה"יב י"ב ה').

- (26) בכפרא נאמר: ועשה את התורה, וזה מתאים ללי' המקרא "אשר יעשה אוהם האדם".
- (27) בכפרא מובא עוד ראיות מספוקים, שבהם ניכ מדבר עיד לאייהודים: שיש ז' יום (האדם), ישעי' כיו' ב' (גוי צדיק), הדי' ל'א א' (צדיקים), הדי' קכ"ה ד' (למובים).
- (28) גרץ גורם "הגרדי" (IV, 469) וחושב שזהו הציני הידוע סנדרה, שהיה כותב נגד האורקל והפסום ("הנורל"). [באדרי' גוי' סכיד (כ"ה ע"א) שאל אבנימוס הגרדי את ר' נמליאל, וצ"ע. הסחרנים]. (29) ביר סיה, איכה ר' פתיחא ב' הצורה האגדית היא, כמובן, של בעלי האגדה (לא של הפילוסוף הנכרי). (30) רות ר' א' ח'
- (31) עיד סיהה אחרת עם רים (הגינה מיו סוף ע"ב) ע' לוי ח"ב 281 ע"ב. בשמיר ריש י"ג: שאל אבנימוס הגרדי את ר'ויל: הארץ היאך נבראת תחלה? אמרו: אין אדם בקי בדברים אלו אלא לך אצל יוסף הבנאי. הלך ומצא שהוא עומד על הקרויא. א"ל: שאלה יש לי לשאול אותך. א"ל: איני יכול לירד מפני שאני שכיר יום, אלא שאל מה תבקש וכו'. כנראה כיו' הוא סעין לענ' צעור לפלוסופים, כמו שמצאנו בנהדרין ל"ח ע"ב (ע' לעיל 8), ששם השיב איהו כוכם במקום ר' ישמאל. (32) פסיקתא 59 ע"ב, פסיקתא ר' פכ"ו (82 ע"ב), מדרש משלי י"ג כ"ה. נוסח צעיר בא בכמדבר ר' כ"א ובתנחומא פנחס ושם נזכר ר' דוסתאי, ואולי במקורות העתיקים (מה שאפשר שישתכח באפן קל מן שאלתי ל"שאלני") יצא הנוסח קצת משבש כאלו רים היה השואל ור' דוסתאי המשיב. לא צדק רים איש שלום במשפטו, כמכמו על הנוסח הצעיר, לקיים את הנוסח המשבש. שהנוסח הוא משבש יש ראיה מפסיקתא ר' ששם אחר "שאלתי את ר' דוסתאי... בא "אמרתי לו' במקום "אמר לו'. בהמשך המאמר מן "שאלתי... צ"ל "אמר לו' במקום "אמר לו'. כמובן הנוסח העתיק. השוה מאנאיון של ברלינר משנת 1874 ע' 68, ששם ה' ד' אופנהיים, אומר שהשם דוסתאי אינו שם עצם, אלא שם היחס - בן של כת השומרונים, וכן דעת גולדברג, המגיד XII, 62. (33) ע' Löw ארמ. ספלאנצונען ע' 85.
- (34) במדה ידועה בתור הפך מזה בא הספור של ר' חייא בר אבא (ביר י"א פסיקתא ר' כ"ג, 119 ב' בבלי שבת ק"ט. מהסעודה שעשה עשיר אחר הסיד בלודקיא והביא דיסקוס אחר (בספורו של רים: סבלא) סעין במ"ז סומות וכו' מכל מה שנברא בששת ימי בראשית והיניק אהר יושב באמצעיתו והיה סכרו וואמר: לה' הארץ וכלואה. כל כך למה? שלא הוזח דעתו של בעל הבית עליו. (35) ביר ד', קרוב לראש.
- (36) תמוה הוא שהשמרוני, שמכבר ניכ את האבות וחושב את עצמו ליוצא הלציהם, בא בשאלה שבנו. (37) ביר ע' (ר' לוי בשמו), גם בפסיקתא צ"ח ע"א ותנחומא ראה. השוה ברילל יאהרבוך (VI, 130. (38) כאן קורא לו שמרוי (שומרוני), מפני שמתאים לשם שסרוך, שכ"ב מיו י"ג, ואולם תמיד נקרא כותי. (39) ביר צ"ד. [שם מסיים שהשמרוני הלך ושאל את האפפריקא (הנשיא) שלהם וא"ל: מן דיוסף הוציאך ולישכר לא הביאך].
- (40) ע' ע"ז כ"ז: הולין וי. (השוה ירושי' ע"ז 44 ע"ד). שיחתו של רים עב שמרוני ע"ד תחלים ע' לקמן סימן ז'. (41) ע"ד היכן היתה מצות פדיון פטר חמור גדולה בעיני רים נראה מזה, שאמר בתוספתא בנורות א' ד': כל המקיים מצות פטר חמור כאלו קיים מצות בהמה טמאה כולה וכו'. (42) ביר ע'. (43) קטיעות ממדרש אסתר אצל יילינג ביהמ"ד א' 21. אצל בובר קובץ מדרשי אגדה לאסתר ע' 81. (44) ע' לעיל 17 שרה 3.
- (45) קהלת ר' א' ס' בראש. (46) ע' R. d. E. I. V, 179.
- (47) בויק"ר סוף י"ג סתם. ע' לוי ח"ב 38 ע"ב. והערתי במאנאסטרופט של גרץ 1871 ע' 226. (48) ב"ב י' ע"א. (49) שבת קמ"ז סוף ע"א, בנוסח שלא נתקלקל ע"י הצנזורה. ע' רבינובין - ר' יוחנן שהוא בודאי פטר דברי ר'מ גורם במקום און גליון - עון גליון.
- (50) ע' לעיל 6 הע' 30.

ד. באורי מקרא.

המדה שיסד ר' עקיבא 1: כל פרישה שהוא סמוכה להברתה למדה הימנה, בא ר' מאיר ושם לה גדר 2: .הרבה פרישות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרהוק מורה ממערב 8. -- כל מקום שנאמר 4) דבר, דברי, דברים אלה ותוכחותיהן (?) 2). * . כתיב: אלה הדברים אשר דבר משה (ריש דברים) וכתיב תמן (שם ל"ב כ"ד): מזו רעב ולהומי רשף; כתיב (הושע א' ב'): תחלת דבר ה' בהושע, מה כתיב תמן? כי אתם לא עמי (שם, שם ט'); כתיב: דברי ירמיהו (ריש ספר ירמיהו) מה כתיב תמן? אשר למות ומות ואשר לשבני לשבני (שם מ"ג י"א) 5. -- כל מקום שנאמר ענל בחורה סתם -- בן שנה, בן בקר -- בן שתים, פר -- בן שלש 6. -- בבאוריו של ר"מ למקראות, לפעמים קרובות מאד הוא מיסד דבריו על שני קל במסרתו, כמו שנמצא בספר תורה שלו כתיב על הגליון 7). במסרה לבאר את הכתוב (תהי סיה כ"ח) הוא אומר: אל תקרי הודם, אלא קד ים (ששכטו של בנימין ירד תחלה לים) 8); קלו (תהי ע"ב כ') = כל אלו 9); מה (דברים י"ב) = מאָה 10); לבת (אסתר ב' י"ז) = לבית 11). אַמְנִים (ישעי' כ"ז ב') = אַמְנִים 12). -- ר"מ היה נוהג בדרך שיטתי לדרוש את שמות העצם ע"פ שרשם, וכמו שנאמר 13) למד זה ממשת רבינו, שאיל הקב"ה: עשה לך ירף ולא פירש מנה, ולמד מנחש שצריך להיות מנחשת, מיכן היה ר"מ דורש שמות. -- ישנן דרשות לשלש קבוצות של שמות המקרא שנאמרו בשם ר' מאיר ובשם בן זמני ר' יהושע בן קרחה והם: לשמותיהם של מלכי סדום והברותיה (ברי' י"ב ב') 14); לשמות נשיאי מנשה ואפרים (במדבר א' י'): אלישמע = אֲלִי שמע (יוסף) ולאדונתו לא שמע, עמיהוד = עמי היה הודו ולא עם אהר; וכן נמליאל בן פדהצור, אהר יוסף; נמליאל = נמל אל עמי נמולים טובים, בן פדהצור = פדני צור מצרתי מבית הסהר 15). וכן שמות אלימלך, אשתו ובניו. אלימלך = שהיה אומר: אלי תבוא מלכות, נעמי = שהיו מעשיה נאים ונעימים, ושם שני בניו מחלון וכליון, מחלון = שנמתו מן העולם, כליון = שכלו מן העולם 16). -- אסתר שמה, ולמה היא נקראת הדסה? על שם הצדיקים שנקראו הדסים, שנא' (זכריה א' ח'): והוא עומד בין ההדסים 17). -- יובל שמו (ירמי' י"ז ח'), ולמה נקרא שמו פרת? שמימיו פרוץ ורבוץ 18). -- ר' מאיר היה נוהג לדייק בשם, ואם לא היה יפה, התרהק מבוא עם האיש ההוא במשא ומתן, ופעם נכנס הוא וחרביו לאכסניה ושאל ליטם בעל הבית והגיד לו, כי כידור

* הכונה היא ברורה, שכל מקום שנא' דבר וכ"ו הם דברי תוכחות, אבל הלשון כאן מסוכסכת, והיה ציל אלו הן תוכחות.

שמו, ואמר ר' מאיר: כי דור תהפוכות הנה (דברים ל"ב כ') — ולא האמין בו להפקיד בידו מעותיו (19).

עכשיו הננו להביא באורי המקרא של ר' מאיר ע"פ סדר הכתובים. —
 ששת עתי השנה שנמנו בבראשית ה' כ"ב הן: הצי השרי, מרהשון והצי כסלו —
 זרע; הצי כסלו, טבת והצי שבט — חורף; הצי שבט, אדר והצי ניסן — קור;
 הצי ניסן, איר והצי סיון — קציר; הצי סיון, תמוז והצי אב — קיץ; הצי אב,
 אלול והצי תשרי — חום (20). — מי המה קני, קניזו וקדמוני (בר' ט"ז י"ט)? חולקים
 בזה ר' מאיר, ר' יהודה (בר' אלעאי) ורשב"י (21), ולדעת ר' מאיר הן נפתוהא,
 ערבאה ושלמאה (22). — ברי כ"א ט"ג, תחת אחד השיחים, ארימ: שכן דרך
 הרתמים להיות גדלים במדבר (23). — ברי כ"ד א', וה' ברך את אברהם בכל.
 ר' מאיר אומר שלא התה לו בת, ר' יהודה אומר שהיתה לו בת (24). — הרי
 הוא אומר ביצהק (בר' כ"ז כ"ד): וברכתך והרביתי את זרעך, דרש יצחק
 ואמר: הואיל ואין ברכה ישורה אלא במעשה ידים, עמד זרע, שנאי (שם שם י"ב):
 וזרע יצחק בארץ הזאת וכו' (25). — ל"ז ב', ויבא יוסף את דבתם רעה אל
 אביהם, מה אמר? (חולקים בזה ר"מ ור' יהודה ור' שמעון, ור"מ אומר):
 חשודין הן על אבר מן החי (26). — תמר בתו של ישם היתה, דכתיב (ויקרא כ"א כ"ט):
 ובת איש כהן וכו' באש תשרף, לפיכך (בר' ל"ה כ"ב): הוציאיה ותשרף (27). —
 שמות ב' ב', כי טוב הוא — טוב ישמ' (28), כלומר שם העצם שלו היה טוב (29),
 ולדעת ר' יהודה: טוביה שמו (30). — שמות י"ד י"ד, ה' ילחם לכם ואתם תהרשו, ו
 כשתהיו עומדין ושותקין, ה' ילחם לכם, קל והמר כשתהיו נותנים לו שבה (31). —
 שמות ל"ב ו', לך רד, מידות הם צדיקים, ומנין שאמר לו כן? ממה שהקביה
 אומר לו אתה יודע, שנאי (שם פסוק ט'): ראיתי את העם הזה והנה עם
 קשה עורף הוא, אין אדם אומר: פלוני קשה, אלא שהוא צריך מרדות (32). —
 מהו והנה עם קשה עורף הוא? האוים הם להערף (33). — כל לשון הרע שאין
 בו דבר אמת בתחלתו, אין מתקיים בסופו (וכך עשו המרגלים שדברו בתחלה
 בשבח הארץ ואח"כ בננותה) (34). — במדבר ל"ה ל"ה, עד מות הכהן הגדול,
 רוצה מקצר ימיו של אדם וכהן גדול מאריך ימיו של אדם, אין בדין שיהא
 מי שמקצר ימיו של אדם לפני מי שמאריך ימיו של אדם (35). — דברים ט' ח',
 וכתרב הקצפתם, אית אתרין דקריין לאבלא קיצפא (יש מקומות ששם קורין
 לאבל קיצפא, כונתו שבני ישראל במעשיהם בחורב גרמו צער) (36). — דברים ל"ב ו',
 ויבונקד, מלשון הכנה, נגד דעת ר' יהודה שאמר: עשאך כוין כוין (37). — שם
 פסוק י"ה, ותשכה אל מחוללך, אל שתחיל בך, אל שנצטער בך, כענין שנאמר:

היל כוילדה (תהי מיה זי) 38). — באורו לפסוק י"ט שם נוד דעת ר' יהודה נזכר כבר לעיל (39). — דברים ליג זי. ואל עמו תביאנו (ר' יהודה אומר: וכי עצמות יוסף בלבו העלו בני ישראל ממצרים, והרי כל שבט ושבט העלו עצמות שבטו ממצרים, ומה תיל: ואל עמו תביאנו? שנקבר עם אבות בקבורה. ר' מאיר אומר: הרי הוא אומר בקברי אשר כריתי לי (ברי נ' ה), אני נקבר בה, ואין אחר נקבר בה. ומה תיל: ואל עמו תביאנו? שנקבר עם אבות בארץ 40).

— מיבי די ליט. ללקט ארות — זה נרניר (Rauke) 41). — נשבע הקביה שאינו מעמיד מיכניה מלך יהודה מלך. ההיר (רמ"י כיב כ"ד): אם יהיה יכניה וכו' הותם על יד ימני כי משם אתקנד 42). — תהי ע"נ ד'. הרצבות. האשה הזאת טווה מעה אחת עבה ומעה אחת דקה אלו לציבין ולעיונות (ניא: ולעיונות) ואלו לאספריטי (כך גי' הערוך) 43). — אף לא יום אחד היה (לב ישראל שלם עם המקום), אלא היו עומדים בסני ואמרו בפיהם: נעשה ונשמע, ולבם מכון לעבודה זרה, שנאי (תהי עיח ליו): ויפתוהו בפיהם וכו' ולבם לא נכון עמו 44). — אמר רב: שמעית מן הביבי (שמעתי מר' חייא הביבי): אם יתן לי אדם ספר תילים של ר' מאיר, מוחק אני את כל הללויה טובו, שלא נתכוון לקדשן (כלומר שרימ היה כותב הללויה במלה אחת, כי לדעתו אין מלה זו קודש בקדושת שמו של הקביה) 45). — משלי זי ט"ז. שש הנה שנא ה' ושבע תועבת נפשו. שיש [הנה שנמנו בפסוקי י"ב — י"ד] ויטבע [שנמנו בפסוקי י"ז — י"ט] הרי י"ג 46). — משלי ט"ז זי. ברצות ה' דרכי איש גם אויבו ישלים אתו — זה הכלב 47). — איוב א' ד'. והלכו בניו ועשו משתה וכו' וקראו לשלשת אחיותיהם וכו'. שכן דרך בני מלכים להיות קורין לאחיהן ולאחיותיהן בסעודה 48). — איוב י"ב זי. ואולם שאל נא בהמות ותודך, זה בהמות (Behemot = סוס הנילוס), ועוף השמים ויגד לך — זה זיו שדי (תהי נ' י"א; פ' י"ד), או שיח לארץ ותודך — זה גן עדן, ויספרו לך דני הים — זה לויתן 49). — במסרת אחת שאינה ברורה כל צרכה 50) דורש ר"מ במשמעות הלשון על הכתוב (איוב ל"ז ב'): אשא דעי למרחוק ולפועלי אתן צדק, הלשון הזה משמש שתי לשונות: לשון שירה, לשון דבר; לשון שירה על שבהן של צדוקים, לשון דבר על מפתחם של רשעים. — איוב מ"ב י"ב. והי ברך את אחרית איוב וכו', טכפל לו את כל ממונו (כמ"ש שם פסוק י'): ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה 51). — איכה ד' ט"ז. סורו, סורו, לשון יוני הוא, סרון סרון, לשון שקר 52). — קהלת ה' ד'. טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם, טוב מזה ומזה שלא תדור כל עיקר 53). —

אסתר א' ה'. והשתיה כדת. כדת של תורה: מה דת של תורה (בקרבתה) אכילה מרובה משתיה (מין נסכים), אף סעודתו של אותו רשע אכילה מרובה משתיה (64). — הניאל ה' ביה. מנא. מנא תקל ופרסין. [נגד דעתו של ר' שמעון בן הלפתא ור' חייא שאמרו שהמלות הללו נכתבו בהלופי אותיות, ארזי] כמשמעו [אלא שבא הניאל ובארם] (65). — עורא ב' ו'. פתח מואב בן יהודה. הן הן בני דוד בן יהודה (66). —

נשארו מבאוריו של ר"מ לשיר השירים בשיטתו של ר' עקיבא. על הכתוב (שה"ש א' י"ב): עד שהמלך במסבו נרדו נתן ריחו. עד שמלך מלכי המלכים הקביה במסבו ברקיע, נתנו ישראל ריח הע ואמרו לענל: אלה אלהיך ישראל. א"ל ר' יהודה: דייך, מאיר! אין דורשין שיר השירים לננאי אלא לשבה. שלא נתן שיר השירים אלא לישבחן של ישראל (67). — המאמר השני הוא על הכתוב (שה"ש ב' ד'): הביאני אל בית היין. ר"מ אומר: אמרה כנסת ישראל: הויטלט בי יצר הרע כיון ואמרתו לענל: אלה אלהיך ישראל. הדין חמרא כד עלל כבר נש הוא מערבב ליה יהיין כשהוא נכנס באדם הריוהו מעבירו על דעתו. א"ל ר' יהודה: דייך, מאיר! אין דורשין שיר השירים לננאי אלא לשבה. שלא נתן שיר השירים אלא לישבחן של ישראל (68). — שה"ש ב' ז'. השבעתי אתכם בנות ירושלים בצנאות. אמר הקב"ה לישראל: אם תשמרו את שבעתי אעשה אתכם בצבא של מעלה ואם לאו — אעשה אתכם בצבא של מטה (69). — שה"ש א' ו'. בני אמי — בני אומתי, אלו הן הדן ואבירם, נהרו בי, נתגרו בי, מלאו הדין חרון אף עלי, שמוני נוטרה את הכרמים — עד שהייתי עושה דין בין בנותיו של יתרו [ובין הרועים], לא היה לי לעשות דין ביני ובין אחי אשר במצרים? הוי: כרמי שלי לא נטרתי (60). — שה"ש ג' ז'. כלם אחוזי חרב, שהיו כולן שונין הלכה כחרב, שאם בא מעשה על ידוהן לא תהא הלכה קוהא (נ"א: קורא. קוהה) להם (61). — שה"ש ה' ו'. שימני כחותם על לבך. אמרו ישראל לפני הקב"ה: רבשיע! מה שחשבת בלבך לעשות לנו עשה (62). — (שיר השירים) באהל מועד נאמרה, ומייתי לה מן הדא קרייא (שה"ש ד' ט"ז): עורי צפון ובואי תימן. עורי צפון — זו העולה הנשחטת בצפון, ובואי תימן — אלו שלמים שנשחטין בדרום, הפיחו נני — זה אהל מועד, יולו בשמיו — זה קטרת הסמים, יבוא דודי לנגו — זה השכינה, ויאכל פרי מגדיו — הקרבנות (63). —

דברים ל"ד ה'. וימת שם משה. [אפשר שמת משה וכתב: וימת שם משה? אלא עד כאן כתב משה, מכאן ואילך כתב יהושע (64). ר' מאיר אומר:]

הרי הוא אומר (דברים ל"א כ"ד): ויכתב משה את התורה הזאת (65). אפשר שנתן משה את התורה כשהיא אפילו אות אהת? אלא מלמד, שהיה כותב מה שאומר לו הקב"ה, כענין שנאמר (ירמ" ל"ו י"ד): ויאמר אליהם ברוך מפיו יקרא אלי ואני כותב על הספר בד"ו (66). — על יסוד באורו למלת כלוי (תה" ע"ב כ"י 67) מוכיח ר"מ שכל מזמורי התלים נכתבו על ידי דוד (68). — ר' מאיר מוכיח מאסתר ג' כ"ב שמגלת אסתר נכתבה ברוח הקדש (69). — ראייה לתשומת לב המהלכת שבין ר' מאיר ובין ר' יהודה ע"ד השיבותם של ספרי התנ"ך, שלפי דעה ר"מ מדביק אדם תורה נביאים וכתובים כאחד. ר' יהודה אומר: הורה בפני עצמה, נביאים בפני עצמן וכתובים בפני עצמן (70).

הערות לס"י ר'

- (1) ע' כרך א' ח"ב 52. (2) ספרי במדבר כ"ה ב' (ריש קליא). בנוסח הרגיל של הספרי נשסס "ר' מאיר" ונמצא בילקוט. השוה לעיל 11 הע' 17 והע' 18 וע' 22 הע' 10.
- (3) מה שנאמר שם אה"כ "כיוצא ב"ו הוא ראייה לרברו ר' עקיבא.
- (4) ספיקתא קי"ב ע"א ר' תנחומא בשם ר' אלעזר, או לפיר ר' סנחמא, בשם ר' ברכיה.
- (5) השוה את האסתר הסתמי שבספרי במדבר י"ב א' (8 צ"ט): אין דבר בכל מקום אלא לשון קשה. וכן מאמר ר' יוחנן הדומה לזה שרבור הוא אחת מעשר הלשונות של הנבואה. ביר מ"ה. שהשר"ג ד', בכלי מכות י"א ריש ע"א. (6) ר"ה י"ג. השוה פירושם של התוספות כאן, ד"ה ע"ל. בספרא ויקרא ד' ג' (17 ע"ב) בשם רשב"י.
- (7) ע' לעיל 7 הע' 42. לא צדק גרין באשרו (קריטיקער קאממענטאר צו דען פפאלמען I, 103). שלר' מאיר היה באמת נוסח אחר במקרא, כי אפילו אם נאמר שר"מ כתב את הספר — כמו שחושב גרין — כחורך וברונג, אי אפשר היה לו לטעות ולכתוב "מות" במקום "מאד". יותר נראה ששנויים כאלה וכן הנאסרים בפירוש בלשון "אל תיקרי" הם רק פירושים שהיה רושם אותם על גליון ספרו. (8) מבילתא י"ד כ"ב (31 ע"א). ברייתא סיפא ל"ו: — ע' ביאורו להרצבות בדרך ר"ה להלן 30 הע' 43. (9) פסחים קי"ג. (10) ע' לעיל 15 הע' 20. וכן נוסד באורו ל"מאדך" (דברים ו' ה') על השמטת הא', כאילו כתוב מורך (ספרי שם 8 32). ע"ד וישראל הפרות (שי"א ו' י"ב) להלן ס"י ה'. (11) מגילה י"ג. (12) רע"ל 15 הע' 21.
- (13) ירוש' ר"ה סוף פ"ג (59 ע"א). (14) ביר מ"ב (פתם ובשנויים בתנחומא לך לך) ברע = בן רע (השוה: בירבו = ביר רבי = בן רבי); בירשע = בירשע; שנאב = שואב מסין (את השב מסין הוא מציא מהגון של שנאב). לפי התנחומא — שנוא לאב; שמאבר = שם אבר (פרח ומביא מסין); בלע = שנתבלעו דיווריה. (15) התנחומא נשא (לכמדבר ד' מ"ה). תנחומא ב' נשא 33. ילקוט 8 716 ר"מ ור"י בן קרחת היו דורשין את השמות. (16) רות ר' א' ב'.
- (17) מגילה י"ג. ר' יוחנן דורש להפך ומביא ראייה מאסתר ב' ז' ט"ה שכתוב בוכרי א' ח' ההרסים פירושו צדיקים. ע' תוספות ברכות כ"ו ע"ב ד"ה אין שיחה.
- (18) בכורות נ"ה: השוה ספרי דברים א' ז' (9 6) למאמר שם ר' יודן (מהמאה 4) שפרת ונהר כבר אחד הוא. ביר מ"ג. (19) יומא פ"ג: בקצרה בירוש' ר"ה סוף פ"ג (59 ע"א).
- (20) תיפפתא תענית א' ז' ר' שמעון בן אלעזר בשמו וכן היה ר' דוסא אומר כדבריו. ב' ב"מ ק"ו: ר' שמעון בן גמליאל בשמו. זה מסר בשם ר' מאיר גם בתוספתא כתובות ו' י"ג. ע"פ תיפפתא כתובות י"ב ג' מסר ר"מ דבר בשם הנשיא ריש בן גמליאל. אולם אפשר מאד

שם צ"ל בשם ר' נמליאל זה מתאים יותר, כי בר מחלקתו שם הוא ר' ישמעאל בן אלישע. השוה תוספתא כלים, בבא קמא ו' י"ז. ר"מ אומר ששום רבן נמליאל וכן בתוס' ב"ק ו' ב' (ב' ב"ק ע"פ:), במקום ר' דוסא שבתוספתא בא בבביתא ר' שמעון בן מנסיא.

21) ב"ב נ"ו. בכ"ר ס"ף ס"ד נשמט השם מאיר ונשאר רבי (ע' לעיל הע' 2). דעתו של ר' יהודה נתיחסה לרבנן. בכ"ר סובאה עוד דעה רביעית של ר' אליעזר בן יעקב. בירוש' שביעית פ"ז היא (36 ע"ב) ובקדושין פ"א (61 ע"ד) דעתו של רשב"י היא כמו במקורות האחרים וכן דעתו של ראב"י היא כמו בכ"ר. ואולם דעותיהם של ר' מאיר ור' יהודה (גם שם נשמט השם "מאיר") נתחלפו זו בזו. (22) נפתוחא (ניא: נפתחא. נפתחאה). בכ"ר: ערבייה, שלמיד, נבטייה; ירו' שביעית: ערבייא. שלמיא. נבטייא; ירוש' קדושין: שלמאי (צ"ל: שלמאי). שבייה (נשתבש מן ערבייה). נבטייה. הגירסא של הירושמי (שביעית) היא היותר נכונה. והאיה מהתרגום שמתרגם את הקני -- שלמאה (ע' לוי מלון לתרגום ח"ב 489). נוניוס (Thesaurus 1207 b) מרמז לבאר המלה הזאת על "שלמא" שבדוויא ב' נ"א וי"ד. השוה 28 Nabatäische Inschriften. J. Euting, שאר השמות שבמאמרו של ר"מ הם בלי ספק: ערביים; נבטוים. כמה שנוגע לאורתוגרפיה של השם האחרון השתמשו בו חלופות כאותיות ב, ג, פ. (השוה לוי ח"ג 326). האידיתגריפיה של התלמוד הבבלי בודאי נשתבשה ע"י קרובותו של צלצול שם זה עם השם נפתחים (כ"ר י' י"ג). סה שבנקל היה יכול להשתבש מ"ה לא' (נפתחא - נפתחא). במחשבתו של ר"מ עלה ש"קדמיני" בירוש' "בני קרם" - ערבים, והקניזי הוא שבשם אדום "קניז" (כ"ר ל"ג, י"א. י"טו ומ"ב). השוה פרידמן בשנה השנית של המאסף השנתי ירושלים של לונדן. החלק העברי 4 ע"א.

22) ב"ר נ"ג קרוב לסוף. בנראה היה לנגד עינינו דוגמא משה שנא' במלכים א' י"ט ד'.

24) תוספתא קדושין ה' י"ז. ב"ב פ"ז: קמאי. בכ"ר נ"ט, במקום ר"מ - ר' נחמיה, בר מחלקתו הרגיל כבאורי מקרא. (25) תוספ' ברכות ו' ה', ר' דוסתאי ברי' ינאי משום ר"מ. הכתוב שדרש יצחק לא מובן, שהרי הוא נאמר אחר "יודע יצחק". יותר נכון לומר שמוסף על פסוק ד' והרבינו את זרעך, והדרשה מיוסדה על גזרה שוה "יודעך - יודע", והבנה בזה לבאר לפה בא יצחק לזרוע בארץ נכריה. (26) ירוש' פאה פ"א (16 סוף ע"ד). בכ"ר פ"ד: בתהומא ב' (8) נתחלפה השיטה של ר"מ לר' יהודה, ושל ר"ש לר' מאיר, ודעת ר' יהודה ושמו של ר"ש חסרים. הכונה בדרשה זו להסיר מעל השבטים השם של עונות יותר גדולים. על מה נוסדו דברי שלשת התנאים הללו לא ידוע. ע' במפרשים לכ"ר. (27) ב"ר פ"ה. אפרים שקטאה בשם ר"מ.

28) סוטה י"ב. ששם הבוא עיר דעת ר' נחמיה ואחרים. בשמור א' נשתבשו שמות האומרים. דעת ר' יהודה נמסרה נ"כ לבדה בויקרא א'. בקה"ר ד' פ' באו הדעות החולקות בא שמות בעלי הדעות. בויקרא ר"ש כ"ז: ר"מ אומר שגולד סהול מה שלפי הבביתא היא דעת האחרים. וצ"ל או שלפני מלת "אחרים" נשמטו מלות אחדות, או שאחרים, לפי הכלל שנו"ל ע' 3, הוא ה' מאיר.

29) השוה לעיל ע' 6 הע' 26. (30) ע' הע' שפרשון למדרש ר' שמות א' (הוצ' וילנה) ס"י ל"ו. (31) מביחא לאיתו פסוק (29 ע"א). (32) שמור מ"ב. הוא מבאר ר"ד על פי הארמית "רד"י ובעברית "רדה". הסיום: אין אדם אומר: פליגי קשה אלא שהוא צריך מדרות. הוא בודאי, כמו שנהגו במדרשים מאוהרים. מתרגם מארמית. ר"מ מיסד דבריו כרגיל על פי משל הדיוט. (33) שמות ר' מ"ב בסוף. ר' יהודה בן פולויה (אמורא שהמאת הד') בשמו. ע' פרנקל מכיז הירושלמי 95 ע"ב. ר' יוון בר פליא. ושם צריך להוסיף שנמצא נ"כ בירוש' ברכות פ"ט (14 ע"ב) ר' יודן בן פילה, ובן בויקרא כ"ד קרוב לראש ושיש ק"א ששם נעשה מפילה - פילה.

(34) סוטה ל"ה. ר' יוחנן בשמו. (35) ספרי לאותו פסוק (8 160).

(36) שו"ט ק"ו פ"ז. בשחשיר ה' ב' אומר זאת ר' לוי בשנינו מעט: עשיתם להקב"ה כאילו מתאבד עליכם. אית. אחרון דצוותין לבית אבל בית קציפה. אהיו בא סמוך מאמר מר' מאיר. אפשר אפוא לומר שכאשר נעתק המאמר משהשיר לשו"ט - אם רק היה כדבר הזה - נכתב בשבש ר' מאיר במקום ר' לוי. אבל אפשר לומר להפך: מכיון ששם קודם למאמר זה בא בשחשיר

מאמר מר' לוי, בא אחיז בשביש ר' לוי במקום ר' מאיר, ואילו אפשר לומר שר' לוי אמר בשם ר' שאור ובמקור אחד נכתב שם המחבר ובמקור השני שם המיסר בשם: היתה לספן הע' 38. (37) ע' לעיל ריש ס"ג. (38) ספרי לאחיז בסוק, זה מהאים מאד עם מה שאמר רימ לעיל על "הקצפת", ר' יהודה חולק עליו ואומר שזהו מל' מחילות מחילות (בלוי) שעשה את האדם הלולים הלולים). (39) ע' לעיל ע' 16. (40) ספרי שב' ש' 348.

(41) יומא י"ב: ע"י Löw ארמית פלאאצענאמען 39. ר' יוחנן רורש שם שמענת המלה: לפה נקרא שפן אורות? שפארות את העינים. אפשר שגם זה הוא מדרבי ר' מאיר, שמחבר באורים שבאלה. (42) ספיקא 168 ע"א (שם שם), כמו באיה סקמות אחרים: נשפם השם מאיר, רק לא בכ"י אובספורד). שהשיר ח' ו'. (43) ויקר ריש י"ז ר' דוסחאי ברי ינאי שסמו. מאמרו של ר'מ נשתבש מאד, ע' לוי ח"א 130 ע"א וקאהוט ערוך ח"א 139 ע"ב. זה אמנם ודאי הוא, שרימ דורש חרצבות נוסדוקין הע"ב הוא סבאר ע"פ העברית החדשה ציב (ברכיס ציבין) - הוא ותלתי (ע' משנה חולין ט' ד'). הר - סקוצר טו אחר. ["ות' - עינות] וע"ז סבאי משל מאשה הטוה פעם חוטים דקים ופעם חבלים עבים. (אספריוס - *σπαρτιον* - חבל). ציבין הוא מהעברית החדשה כאמור, ולא כמיש ערוך השלם *σπημον*: עינות (ניא עינות) אולי היא אונות של פשתן, משנה שבת א' (ע' לוי ח"א 42 סוף ע"א). "מעה" (זהו נשתבש ל"מספה") סבאר יפה הריש שפרשן, ששיעורין במסוה היה ע"י מסקל (הוצאת וילנא ע' 113). ע' משנה כתובות סוף פ' ה', בשויט לאותו פסוק בא מאמר רימ בלשון אחרת: האשה הזאת טוהה במסוה אחת מקוספת (דק) ואחת מעופה (עבה), ואין הכל טווי כלו שוה, אבל הרשעים אינם כן, [אלא מצליחים מתחלת עד סופם]. אולי רפה בשחשבו של רימ האגדה היונית ע"ד סוארה (*Porce*), הטוה חוטי החיוב.

(44) שזיר מ"ב קרוב לסוף, השוה להלן להושע א' י"ב, [חולק על ר' יהודה והשבי וריא בן יעקב ריש בן חלפתא]. (45) ירוש סוכה פ"ג (68 ע"ד), מנילה פ"א (72 ריש ע"א), [רב חולק על שמאי, שאמר שצריך לחלק "הללויה" לשתיים]. (46) ויקר ריש ט"ז. ע' יפה תאר שם, [רבנן חולקין יאמרין, כי "שבעי פ"י השביעי, ששקיל כנגד מולם].

(47) ירושי תרומת פ"ח (46 ע"א), ספיקא 79 ע"ב, אפשר מאד שגם המעשה שמספר שם אחיז בארמית ע"ד המעבה שהציבו לכלב הנאמן (נפשא דכלבא) הוא ניב של רימ, רימ היה מתשוב מאד את הכלב והיה אושר שאינו היה אלא בהם (תיספתא בלמים ה' ו'). בדבריו ע"ד ימות המשיח, קהיר א' י"א, הוא אומר: עתיד זאב להניח גוון מלתן והכלב נובטיון, לא נכון הוא פ"י של קאהוט שזהו מרכב מן *γαλιῆ κατ'ε* (*Wiesel, Marder*), כי אחרי שגונו נאמר על השערות ציל נלבטיון ניב מעין זה ולא ע"דו, הבא"י של ובס (=Beiträge I, 121) galbanatus ובאירו של לוי (ח"א ע"ב) *γλαυκίσιον* אינם כל כך כתיארים כמו *γολακτίσιον* לבן חלב, שאפשר רק ע"י חלוף ב' כס' - בסוף ניביר, שאה זמן קריאת שמע קובע רימ משיכור בין זאב לכלב (ברכות ט' ע"ב), השוה את הדבור הדיגי בני הצירפתיים: *entre chien et loup*. (48) ויקר ריש ו'.

(49) ויקר סוף כ"ב, ע' לוימון *Zoologie des Talmud, S. 353-355*.

(50) ויקר ריש י"ד, ע"פ פירושו של "ירי משהו נוסדה דרשה זו על הפעל "אשא", אך בדוחק גדול וגם אחריו משנה מ"דרבי" - "שבי", הרדיל איטר שהדיוק הוא מהמלה "צוק", אך גם זה דהוק מאד ואינו מתאים למלות שבמאמר, ולפיכך נדמה לי, שבכלל אין דרשה זו נוסדה על הפסוק ג', אלא על השם "מלים" שבפסוק ב', השם הזה שגור מהפעל "מלל" הוא או לשון שיר של שבת, כמו בתהי ק"ו ב', או דבור, כמו בבראשית כ"א ו', ויחד עם זה צריך לשום לב לזה שרימ חושב ש"דרבי" מורה על דבור קשה ותוכחה (לעיל ע' 42). רוצה רימ להניד בזה שאליהוא בחיבה אחת "מלים" נתכון לשני הדברים שהם תוכן הקדמות: שבתן של צדיקים ומפתןן של רשעים. (51) ירושי הגינה פ"ב (72 ע"ב), קהלה רבה ו' ח' בתשובה על שאלתי של אלישע בן אבויה.

(52) ויקיר מ'ו, איכה ר' לאיתו פסוק (שם במקום ר"ס - ר' אבא). בפסיקתא 133 ע"ב חסר משפט זה. סירון לפיר מוכסא *συγγει* סתב, טאמא, ע"פ זכס *Σειρη* (Beiträge I, 25) *Sirene*. לפיר לוי היג 520 ע"א *σαρον* רמ"ש.

(53) תוספתא חולין ב' י"ז; ב' נדרים ט"ו. חולין ב'. ספרי דברים ב"ג. ב"ג (ס' 126). בקהיר כ"ב בשבש בתוך דברי ר' מאיר מה שכתוספתא שייך לדברי ר' יהודה. וד' יהודה לא נזכר שם כלל. בודא' מפני השמטה. בויקיר ריש ל"ז נתחלפו שמות האומרים. ע' על אדות מהלקת זו ניגה יוד. צייטשריפט I 56. 54) מנילה ויב סוף ע"א. ר' חנן (חנין) בשמו. אולי נתקצר מן ר' יוחנן. (55) שהשיר ג' ד'. (56) הענית כ"ח. על המסנה הענית ד' ה'. ונדר דעת ר' יוסף. (57) שהשיר לאותו פסוק. ובשיתתו זו הוא מבאר (דברים ר' ז' קרוב לסוף) את הכתיב (תה' ע"ה ל"ז): ופתוחו בפיהם ובלשונם יכונו לו וכו'. מי גדול הנגב או הנגב. הוי אומר: הנגב גדול שהוא יודע שהוא נגב ושותק. כך כתיב: ופתוחו וכו' כביכול. והוא אומר (דברים ה' כ"ז): מי יתן והיה לבבם זה להם. במכילתא שמות כ"ב ג' - סתב. וד' הפסוק במכילתא. טעיד חציו השני נאמר לעיל (ע' 11 הע' 26) שהוא מר"מ. (58) שהשיר לאותו פסוק. ע' לעיל ע' 10.

(59) שהשיר לאותו פסוק ר' יודן בשמו. הוא דורש עקבות מן צבא - צבאות של מעלה -

מלאכי השרת. (60) שהשיר לאותו פסוק. כתיב ע"פ ס' ישן הגוי: (כמו שהובא בפנים)

אבל לפי גירסא זו צריך לשחוק: "מלאו הדין הרון אף עליי, שנשחרב כאן מדבריו של ר' יוסי (החולק שם על ר' מאיר). ואם הגירסא הרגילה היא הנכונה, צ"ל שישראל אומר זה. והדין הוא משה. שהגן על בנות יתרו בשעה שהיה זקוק להגן על אחיו במצרים - אולי החולק כאן על ר"ס הוא לא ר' יוסי, אלא ר' יהודה. בר מחלקתו התדירו וע"י ר"ת "ר"ז" נשתבש מק' יהודה לר' יוסי. כבאר הפסוק הזה שבכאן נמצא סתב ובצורה אחרת באדר"ג פ' ב'.

(61) שהשיר לאותו פסוק. שוב נדר ר' יוסי. ע' בהערה הקודמת.

(62) שהשיר לאותו פסוק. דורש "כחיתם" - כאשר נתת. (63) שהשיר א' ב'. כשה"ש

ב' י"ד ר' אחא בר הנינא פתר את המקרא על דעתו של ר' מאיר באהל מועד. ור' תנחומא על דעתו של רבנן. בערבובין י"ג ע"ב א"ר אחא בר הנינא: נלוו וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שאין בדרורו של ר"מ קמותו. ומפני מה לא קבעו הלכה כמותו? מפני שלא יכלו חבריו לעמוד על סוף דעתו שהוא אומר על טמא טהור ומראה לו פנים, ועל טהור טמא ומראה לו פנים. - באדר"ג של ר"מ לשה"ש ג' י"א ע' להלן סי' ו'.

(64) בספרי - סתב, בכריתא (נכסן לקמן) יש אומרים ר' יהודה וי"א - ר' נחמיה. שרעה

זו היא לאחר מאלה השנים מוכח ממכות י"א ע"א. (65) במקום "ויכתב משה את התורה הזאת" שאין בשים מקוב (במקרא כתיב "השירה הזאת" צ"ל בנראה "יהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת" על ספר עד תמ"ב. מהכתוב הזה מוכח באמת כי התורה נכתבה עד קמה ע"י משה. הפסוק המוכח בכריתא (פסוק כ"ז) לקוח וכו' הוא רק המסך מפסוק כ"ד.

(66) ספרי דברים ל"ד ה' § 857. בכריתא של הכבלי (כ"ב ט"ו. מנחות ל"ז) אומר ואת

רשב"י קצת בצורה אחרת. (67) ע' לעיל ע' 24. (68) פסחים ק"ז ע"א.

(69) "וידוע הדבר לסדרכ"י - ומי הודיע לו? רוח הקדש. ומהו למדין שמדכ"י כתב את המגלה ברוחיק [הסחבר לא ציין את הסקוה במדרש פנים אחרים הוצי' בובר ל"ג ע"א: ויש אומרים ברוחיק נאמר לו. וגם בתרגום שני נאמר זה. אבל איני יודע את המקור שבו נאמר זה כסב ר"מ - המתרגם]. (70) כ"ב י"ג:

ה. לספורי המקרא ונושאייהם.

אדם הראשון הסיד גדול היה, כיון שראה שנקנסה מיתה על ידו, ישב בתענית מאה ושלשים שנה ופירש מן האשה מאה ושלשים שנה והעלה

ורדי תאנים על בשרו מאה ושלשים שנה (1). — לפי גדולתו של נהש היתה
 מפלתו — ערום מכל, ארוך מכל (2). — דברים ו' ה', ואהבת את ה'. אהבו בכל
 לבבך כאברהם אבינו, כענין שנאמר (בר' י"ח י"ט): כי ידעתיו למען אשר יצוה
 וכו' (3). לכך נאמר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך, ובכל נפשך כצחק.
 שעקד עצמו על גבי המזוכה, ובכל מאדך, הוי מודה לו בעיקב (4). כענין
 שנאמר (בר' ל"ב י"א): קטנתי מכל החסדים וכו' (5). — ולמה נתעקרו האמהות?
 כדי שיהנו בעליהן מהן, שכל זמן שהאשה מקבלת עוברין היא מתעברת
 ומתעזבת (6). — [קבורת רהל היתה באפרת היא בית להם, כמו שנאמר בבראשית
 מ"ה ז', הישנה מיכה ה' א']. שומע אני בהלקו של יוסף, בנה? תלמוד
 לומר (תה' קלב ו'): הנה שמענוה באפרתה מצאנוה בשרי יער — במי שנמשל
 בהיתו יער — בנימין זאב יטרף (7). — כשעמדו שבטים על הים, זה אומר:
 אני יורד תהלה לים, וזה אומר: אני יורד תהלה לים, מתוך שהיו עומדין
 וצווחין, קפין שבטו של בנימין וירד לים תהלה, שנא' (תה' ס"ה כ"ה): יש
 בנימין צעיר רדם, אל תקרא רדם, אלא רד ים (8). התהילו ישרי יהודה
 מרנמין אותם באבנים, שנא' ישרי יהודה הנמתם (9). — מה תלמוד לומר (מלאכי
 ב' ו'): ורבים השיבו מעון? כשהיה אהרן מהלך בדרך, פגע לו באדם רע
 או באדם רשע ונתן לו שלום, למחר בקש אותו האיש לעבור עבירה,
 אמר: אוי לוי! איך אשא עיני אחר כך ואראה את אהרן? בושתי הימנו,
 שנתן לי שלום, ונמצא אותו איש מונע עצמו מן העבירה, וכן שני בני
 אדם שעשו מריבה זה עם זה, הלך אהרן וישב לו אצל אחד מהם ואמר
 לו: בני, ראה הברך מה הוא אומר? מטרף את לבו וקורע את בגדיו,
 אמר: אוי לוי! הואך אשא את עיני ואראה את חברי? בושתי הימנו, שאני
 הוא שסרהתי עליו, הוא יושב אצלו עד שמסיר קנאה מלבנו, והולך אהרן
 ויושב אצל האחר ואיל: בני, ראה הברך מהו אומר? מטרף את לבו וקורע
 את בגדיו ואומר: אוי לוי! הואך אשא את עיני ואראה את חברי? בושתי
 הימנו, שאני הוא שסרהתי עליו, הוא יושב אצלו עד שמסיר קנאה מלבנו,
 וכשנפגשו זה בזה גפפו ונשקו זה לזה, לכך נאמר (במדבר כ' כ'): ויבכו
 את אהרן שלשים יום כל בית ישראל (10). — שמות ל"ט מ"ג, ויברך אותם משה,
 מה היה ברכה שברכך? ר"מ אומר כך ברכך: ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם
 ככם אלף פעמיב, אמר להם: כשם שנתעסקתם במלאכת המיטבן ושרתה שכניה
 על מעשי ידיכם, כך תוכו ותבנו לפניו בית הבחירה ותשרה שכניה על
 מעשה ידיכם, והן אומרים: ויהי נעם ה' עלינו וגו' (11). — שמות כ"ה ה', תהוישם.

כמין היה טהורה כרא הקב"ה למשה במדבר, כיון שעשה בה מלאכת המשכן נגזרה (12). — במדרש מאחר (13) הובא דילוג בין משה רבנו ובין מלאך המות. — ש"א ו' י"ב, וישרנה הפרות, [הפכו פניהן כלפי ארון ואמרו שירה], אי זו שירה אמרו? ר"מ אומר: שירת הים אמרו (14). נאמר כאן: הלכו הלך וגעו ונאמר להלך: כי נאה נאה (15). — ש"א ו' נ"ו, וישו אהרי הבצע — חלקם שאלו בפיהם (מה שמניע להם ע"פ חק התורה ללוים) (16). — אבשלום אין לו חלק לעולם הבא (17). שנא' (ש"ב י"ה ט"ו): ויכרו וימיתוהו, ויכרוהו בעולם הזה וימיתוהו לעולם הבא (18). — מ"א ל' מ"ו, שתים נשים זונות, רוחות היו (19). — עובדיה היה גר אדומי (20). — אהו ואהיה וכל מלכי ישראל שכתוב בהן ויעש הרע בעיני ה' לא היין ולא נידונין (21). — נאמר ירא אלהים באיוב ונאמר ירא אלהים באברהם מה ירא אלהים האמור באברהם מאהבה, כך ירא אלהים האמור באיוב מאהבה (22). — מה ראתה אסתר שזמנה את המן? כרו שלא יטול עצה וימרוד (23).

הערות לס"י ה.

- (1) עירובין י"ה ע"ב. (2) ביר ריש י"ט. (3) ע"פ נ"י חלקט הראיה היא משעני מ"א ח': אברהם אהבי השוה סופה ל"א. (4) כך סבאר ר"ס סאדק, ע' לעיל ע' 24.
- (5) ספרי לאותו פסוק, § 32 בסוף. (6) ביר ס"ה קרוב לראש, בשהשיר כי יוד בסוף בקצור, בכ"ר ר' הונא ור' אבון בשמו, בשהשיר רק הניני שבדאי אלה הם שאמרו בשם ר"ס לעיל 31 ע"י 63 ושנקראו בשם ר' הונא ור' אחא, השם ר' אחא בא ע"י שסמוך לזה יש מאמר של ר' אחא בר חנינא, ולפיכך נעשה סרי אבון ר' אחא.
- (7) בזה רצה ר"ס ליישב את הסתירה בין השם בית להם יהודה ובין הנאמר בשמואל א' י"ב, בתוספתא סופה י"א מ"א מתירין זה באופן אחר, וכן ע"י האסורא ר' יונתן ביר ס"ב, מדרש שמואל י"ד, ע' מאמרו של אפשטיין סאנאספריס 1885 ע' 84. [המחבר לא ציין את המקור של דברי ר"ס, והסתירם מצא בילקוט ויחי]. (8) ע' לעיל ע' 24.
- (9) מכילתא ל"ד כ"ב (31 ע"א), סופה ל"ו: במכילתא יש שם עוד פירוש לסלת רמסם, אבל אינו מתאים לדברי ר' מאיר ואולי הוא מדברי ר' יהודה, גם ר' יהודה בא לדרש ע"י יסוד זה (במכילתא נאמר: ר' מאיר אומר בלשון אחר, ר' יהודה אומר בלשון אחר) ושניהם כנראה מסובין על דברי ר' טרפון שמישב על השאלה: לפה זכה יהודה למלוכה, ע' כרך א' ח"ב 84. גם המסך שבמכילתא אינו מדברי ר' מאיר.
- (10) אדרעי ריש פ"ב (כ"ד ע"ב), ר"ס בעצמו בתור משים שלום בין איש לאשתו, לעיל ע' 6.
- (11) תוספתא מנחות ז' ה', קצת כשני בסדר עולם סוף פ' ו', מקוצר בספרא ויקרא ט' כ"ב (44 ע"ג). (12) ירושלמי שבת פ"ב ה"ג (4 ע"ד), כ"י שבת כ"ח: בירוש': ר' אליעזר ביר יוסף, ר' אבהו בשם ריש בן לקיש משמו דריס, ע' לוינון Zoologie des Talmud 152.
- (13) דברים רבה מ"א קרוב לראש. (14) ביר נ"ד, לפ"ד מתנת כהונה (השוה שטרסון בהערותו שם) וישרנה דורש ר"ס שיר נאה, ואם כך הוא מכנים גם כאן א"א, כמו שמצינו בדרשות אחרות שלו, ע' לעיל ע' 24. (15) ע"ז כ"ד: ביר נ"ד קרוב לסוף (זוהו במדרש שמואל י"ב), בבבלי ר' יוחנן בשמו, ברבה חסר שם ר' מאיר לפני המשפט הראשון ובה לפני השני, אפשר שהמיהוים הוה ע"ד הפרות יש לו קשר עם מה שאמר ר"ס ע"ד הפרות שגרבו הנשיאים, ע' לעיל ע' 17.

- (16) שבת נ"ז. נגד דעת ר' יהודה. (17) אדר"ג פלוג' (54 ע"ב). (18) סנהדרין ק"ג:
 (19) קהלת ר' י' ט"ז. בפתיחתא לשהשיר ובשום ע"ב אסר זה רב. (20) ע' לעיל 9.
 (21) סנהדרין ק"ג ע"ב. ר"ש בן אלעזר בשם.
 (22) סוטה ל"א ע' לעיל הע' 3. (23) סוטה ט"ז:

ו. דרשות. משלים.

שמות י"ז ה'. עבר לפני העם. מהו עבר? אמר: הו' דומה לו, מה אני משלם טובה תחת רעה, אף אתה הו' משלם טובה תחת רעה, שנא' (מיכה ז' י"ח): [ועובר על פשעי']. כזה רצה ר"מ להגיד, כי היתה אזהרה כלפי משה מהמקום ביה, שיסלה לעון עמו ותחת קשי ערפס ישלם להם טובה, ואולם הדברים נאמרו בצורה כללית. — בוא וראה כמה הבינה מלאכה לפני מי שאמר והיה העולם! שור שיט לו מלאכה משלם המשה, שה שאין לו מלאכה משלם ארבעה (2). — אף על גסות הרזה ננעים באין, שכן מצינו בעוהו (דהייב כ"ז ט"ז) 3. — [על מה שצותה התורה לפנות את הבית המנענע, אד"מ:] וכי מה מטמא לו? אם תאמר כלי עציו ובגדיו ומתכותיו — מטבולין והן סהורין; על מה חסה התורה? על כלי הרסו ועל פכו ועל תפיו (2) — ע' מפרשים. אם כך חסה התורה על ממונו הבויה, קל והמר על ממונו החביב, אם כך על ממונו, קל והמר על נפשו בנו ובנותיו, אם כך על של רשע (4). קל והמר על של צדיק (5). — ע"ד סעודתה של ושתו קורא ר' מאיר גם בן כדברים הללו: אם כך למכעיסיה, קל והמר לעושי הצונו (6). — דברים ה' ה'. וידעת עם לבבך כי כאשר יסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך, אתה ולבך יודעים המעשים שעשית והיסורים שהבאתי עליך, 'שלא כנגד מעשים שעשית הבאתי לך? (7). — בשלחו השמד (כלו) אחר שבטלה גורת אדרינוס) נתכנסו רבותינו לאושא, ואלו הן: ר' יהודה, ר' נחמיה, ר' מאיר, ר' יוסי, ר' שמעון בן יוחאי, ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי, ר' אליעזר בן יעקב, שלחו אצל זקני הגליל ואמרו: כל מי שהוא למד יבוא וילמך, וכל מי שאינו למד יבוא וילמד. נתכנסו ולמדו ועשו כל צרכיהן. כיון שהגיע זמנם להפטר, אמרו: מקום שנתקבלנו בתונו, אנו מניחום אותו זיקם?... נכנס ר' מאיר ודרש (8): ונביא אחד זקן יושב בבית אל (מ"א י"ג י"א), ואיזה זה אמציה כהן בית אל (עמוס ז' י"ג). ויאמר גם אני נביא כמוך וכו' כהש לו (מ"א י"ג י"ח). מהו כהש? שיקר לו, ומה שיקר לו? האכילהו להם כזבים, וכתוב (שם פסוק כ'): ויהי הם יושבים אל השלחן והיה דבר ה' אל הנביא אשר השיבו, והלא דברים קל וחמר: ומה זה שכיחש בו והאכילהו להם כזבים וכה ששרתה עליו רוח הקדש, אתם אהונו בני אושא שקבלתם רבותינו

במאכל אמת ומשתה ומטה — על אהת כמה וכמה (10). — תהי' ו' ג'. ובוצע כרך נאיך
 ה'. לא נאמר בוצע אלא כנגד יהודה, שנאי' (בר' ל"ז כ"ו): ויאמר יהודה מה
 בצע וכו' וכל המכרך את יהודה הרי זה מנאיך (11). — משל הצדיקים בדירתך,
 שנאי' (יהוקאל ל"ד י"ד): במרעה טוב ארעה אותם, ומשל הרשעים בדירתך, שנאי'
 (שם ל"א ט"ו): כיום דרתו ישאלה האבלתי כסיתי עליו את תהום (12). — קהלת
 ו' ה'. טוב אהרית דבר מראשיתו. [מהדברים שאמר ר' מאיר לפני אלישע בן
 אבויה]. לאדם שהוליד בנים בנערותו ומתו, ובקנותו ונתקיימו; לאדם שעשה
 סהורה בילדותו והפסידו, ובקנותו ונשתכר; לאדם שלמד תורה בנערותו ושכחה,
 ובקנותו ונתקיימה (13). —

— כשהיו ישראל זכאים היו מעידים בעצמם, שנאי' (יהושע כ"ד כ"ב):
 עדים אתם בככם, קלקלו בעצמם, שנאי' (הושע י"ב א'): סבבנו בכחש אפרים,
 העיד בהם שבט יהודה ובנימין, שנאי' (ישעי' ה' ג'): ועתה יושב ירושלים ואיש
 יהודה שפטו נא בני ובין כרמי, קלקלו שבט יהודה, שנאי' (מלאכי ב' י"א):
 בנדה יהודה, העיד בהם את הנביאים, שנאי' (מ"ב י"ז י"ט): ויעד ה' בישראל
 וביהודה ביד נביאים, קלקלו בנביאים, שנאי' (דח"ב ל"ז ט"ו): והיו מלעיבים
 במלאכי האלהים ומתעתעים בנביאיו, העיד בהם את השמים, שנאי' (דברים ל"ז י"ט):
 העדותי בכם את השמים, קלקלו בשמים, שנאי' (ירמ' ו' י"ח): לעשות כוננים
 למלכת השמים, העיד בהם את הארץ, שנאי' (ירמ' ו' י"ט): שמעי הארץ, קלקלה
 הארץ, שנאי' (הושע י"ב י"ב): מזבחותם כנלים על תלמי שדי, העיד בהם את
 הדרכים, שנאי' (ירמ' ו' י"ח): עמדו על הדכים, קלקלו בדרכים, שנאי' (יהוקאל
 ט"ז כ"ה): אל כל ראש הרך בנית רמתך, העיד בהם את הנונים, שנאי' (ירמ'
 ו' י"ח): שמעו הנונים, קלקלו בנונים, שנאי' (תהי' ק"ז ל"ה): ויתערבו בנונים וילמדו
 מעשיהם, העיד בהם את ההרים, שנאי' (מיכה ו' ב'): שמעו הרים את ריב ה',
 קלקלו בהרים, שנאי' (הושע ה' י"ג): על ראש ההרים יזבה, העיד בהם את
 הבמה, שנאי' (ישעי' א' ג'): ידע שור קנהו, קלקלו בבמה, שנאי' (תהי' ק"ז כ'):
 ויטרו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב, העיד בהם את ההיה ואת העוף,
 שנאי' (ירמ' ה' ז'): גם הסירה בשמים ידעה מועדיה וכו', קלקלו בהיה, שנאי'
 (יהוקאל ה' י'): תבנית רמש ובהמה, העיד בהם את הדגים, שנאי' (איוב י"ב י"ח):
 ויספרו לך בני הים, קלקלו בדגים, שנאי' (הבקוק א' י"ד): ותעשה אדם כדני הים, העיד
 בהם את הנמלה, שנאי' (משלי ו' ו'): לך אל נמלה עצל ראה דרכיה והכס (14).
 האנדה של ר' מאיר עשירה במשלים, אהדים מהם כבר באו למעלה (15).
 ואלה שנמסרו עוד בשמו: — שמות ו' ב', ויאמר אליו אני ה', משל למלך בשר

ודם שהיה משיא בתו, קרא לקרתי (בן עיר) אחד להיות סרסור ביניך. התחיל מדבר בנסות נגדו. אמר המלך: מי הגיס את לבך, לא אני הוא שעשיתך סרסור? כך אמר הקביה למשה: מי גרם לך שתדבר דברים הללו, אני הוא שגדלתי לך (16). — במדבר ג' ד', וימת נדב ואביהו וכו' במדבר סיני, וכי במדבר סיני מתו (והלא באהל מועד מתו, ויקרא י' ב')? אלא מלמד שמחר סיני נטלו איפוססין (ἀπόφασις — פסק דין) שלהם למיתה (ישנו עיניהם מן השכינה, כמיש שמות כיד י"א: ויהו את האלהים ויאכלו וישתו). משל למלך שהיה משיא בתו ונמצא בשושבינה דבר של שמצה, אמר המלך: אם הורגו אני עכשיו, אני מערוב שמחת בתו, למחר שמחתי באה, מוטב בשמחתי (כך נירסת הילקוש שמיני) ולא בשמחת בתו. כך אמר הקביה: אם אני הורגן עכשיו (בזמן מתן תורה), הרגו מערוב שמחת בתו, למחר שמחתי באה (הנכת אהל מועד, ואו יקבלו את ענשם), ההי'ד: כיום חתונתו וביום שמחת לבו (שהיש ג' בסוף), ביום החתונתו, זו הר סיני, וביום שמחת לבו, זה אהל מועד (17). — בשעה שעמדו ישראל לפני הר סיני לקבל התורה, אמר להם הקביה: אלעיקי אני נוטן לכם את התורה, אלא הביאו לי ערבים שתשמרוה, ואני נותנה לכם. אמרו לפניו: רבשיעו! אבותינו ערבים לנו, אמר להם: אבותיכם צריכים ערבים, למה הדבר דומה? לאחד שהלך ללות מן המלך; אמר לו: הבא לי ערב, ואני מלוה אותך. הלך והביא לו ערב אחד, אמר לו: ערבך צריך ערב; הלך והביא לו ערב שני ואיל: ערבך צריך ערב (18); כיון שהביא לו ערב שלישי, אמר: תדע, כי מספני זה אני מלוה לך, כך בשעה שעמדו ישראל לקבל התורה, אמר להם: אני נוטן לכם תורתו, הביאו לי ערבים טובים שתשמרוה ואתנה לכם. אמרו: אבותינו עורבים אותנו, איל הקביה: אבותיכם יש לי עליהם, אברהם יש לי עליו, שאמר (בר' ט"ז ה'): במה אדע כי אירשנה, יצחק יש לי עליו, שהיה אהב לעשו, ואני שנאתיו, שנא' (מלאכי א' ג'): ואת עושו שנאתי, יעקב, שאמר (ישעי' מ' כ"ז): נסתדה דרכי מאת ה', אלא הביאו לי ערבים טובים ואתננה לכם. אמרו לפניו: רבשיעו! נביאינו ערבין לנו, אמר להם: יש לי עליהם, שנא' (ירמי' ב' ה'): והרועים פשעו בני, וכתוב (חזקאל י"ג ד'): כשעלים בחרבות נבואיך ישראל, הוה אלא הביאו לי ערבים טובים ואתננה לכם. אמרו: הרי בנינו עורבים אותנו, אמר הקביה: הא ודאי ערבים טובים, על ידיהם אתננה לכם. ההי'ד (תה' ה' ג'): מפי עוללים וזונקים יסדת עונו*), ואין עונו אלא תורה, שנא'

* בשו"ס ה"ו: מיד הביאו לו התונקות סדרו אמותיהן ומעבידות שלהן, ועמדת כריסן

של אמן במראה וכוכית והו' ואין להקביה מתוך כריסן ומדברים עמיה... אמר להם הקביה:

(תה' כ"ט י"א): ה' נד לעמו יתן. בשעה ישהלוה נתבע ואין לו במה לשלם. מי נתפש? לא הערב? הוי מה שנאמר (הושע ד' ו'): ותשכה תורת אלהיך אשכה בנדך גם אני 19). — גדול עונשו של לבן (מי שאינו עושה ציצית מהוטים לבנים לטלית) מעונשו של תכלת. משל למה הדבר דומה? למלך שאמר לשני עבדיו, לאחד אמר: הבא לי הותם של ט"ט ולאחד אמר: הבא לי הותם של זהב, ופשעו שניהם ולא הביאו. איזה מהם עונשו מרובה? הוי אומר: זה שאמר לו: הבא לי הותם של ט"ט, ולא הביא. (כך הציצית הן ממצות הוזהרין, שישראל עבדים לה', ומי שאינו שם בבגדו הוטים לבנים, שאפשר להשינם בנקל, עונשו יותר גדול ממי שאינו שם פתול תכלת, שקשה להשינו) 20). — דברים א' א'. ודי זהב. אמר להם: הדבר הזה — האי יתרה לכל מה שעשיתם, מעשה העגל קשה עלי מן הכל 21). משל למה הדבר דומה? לאחד שעשה להברו צרות הרבה, באחרונה הוסיף לו צרה אחת. אמר לו: האי יתרה לכל מה שעשית עלי, זו קשה עלי יותר מן הכל. כך אמר הקב"ה לישראל: זו יתרה לכל מה שעשיתם 22). — דברים ד' ל'. ושבת עד ה' אלהיך. למה הדבר דומה? לבן מלך שיצא לתרבות רעה, והיה המלך משלה פדגונו אהדיו ואמר לו: חזור בך בני, והיה הבן משלהו ואומר לאביו: באלו הפנים אני חוזר בי? ואני מתבייש לפניך. והיה אביו משלהו ואומר לו: בני, יש בן מתבייש להזור אצל אביו? ואם אתה חוזר, לא אצל אביך אתה חוזר בך? והקב"ה משלה ירמיה לישראל בשעה שהטאו ואמר לו: לך אמר לבני חזרו בכס. מנין? שנא' (ירמ' ג' י"ב): הלוך וקראת את הדברים האלה וגו' שובה מושבה ישראל. והוי ישראל אומרים לירמיה: באלו הפנים אתה חוזרם להקב"ה? מנין? שנא' (שם פסוק כ"ה): נשכבה בבשתנו וגו' והיה הקב"ה משלה ואומר להם: בני אם חוזרים אתם, לא אצל אביכם אתם חוזרים? מנין? כי הייתי לישראל לאב (שם ל"א ה') 23). — דברים כ"א כ"ג. כי קללת אלהים תלוי. לשיני אחים תאומים דומים זה לזה, אהוי מלך על כר העולם כולו ואחד יצא לליסטייא. לאחר זמן נתפס זה שיצא לליסטייא, והוי צולבין אותו על הצלב, והיה כל עובר ושב אומר: דומה שהמלך צלוב, לכך נאמר: כי קללת אלהים תלוי (שהאדם נברא בעלם אלהים) 24). — [לאחר שנים עשר חדש אין מנהמין את האבל]. משל למה הדבר דומה? לאחד שהותה לו מכה ונתרפא ובא רופא אחד ואמר: תן לי שכרי ואקרע את מכתך ואני מרפא ערכים אתם על אבותיכם שאם אינן מקיימין את התורה שאתם נתפסים עליהן? איל: הן. איל: אנכי ה' אלהיך. איל: הן. איל: לא יהיה לך אלהים אחרים. איל: הן. וכן על כל דבר ודבור הוי מסיבין לו על לאו לאו ועל הן הן.

(אותה); כך כל המזכיר לאבל לאחר שנים עשר הדש, מעלין עליו כאלו עורר את מכתו (25).

הערות לפי ו.

- (1) שמת ר' ביו, במבילתא לאיתו מסוק חבר הכארי של ריש לעברו, אך המלית שדן גרעין הדרשה "עבור על דבריהם" נשאר ובלו שם האוסר לפני דברו ר' יהודה ור' נחמיה.
- (2) מבילתא לשמות ביא ליו, תוס' בוק ז' ו' בוק ע"ט: מסרו של ריש ע"ד ברבא העבודה ע' לעיל 8. (3) תוספתא נעים ו' ו' ר' אלעזר בר' שמעון בשם ר' מאיר.
- (4) שהנעים באים על ענותו, הסוים בתוספתא שם.
- (5) משנה נעים י"ב ה' ספרא לאיתו מסוק (73 ע"א). וכך איסר ריש גם במשנה סנהדרין ו' ה': אם כן המקום מצטער על דמם של רשעים שנשפך, קל וחמר על דמן של צדיקים.
- (6) אסתר רבה לאותו ענין. (7) ספרי דברים (8 ע"ג). סוים ריש צ"ד.
- (8) שהשיר ב' ה': במקור המקביל לזה (בברכות ס"ג) משבת החכמים שנוכרו בשתייה, תלמידו ריע, שדרשו או באושא בכבוד אבמנא, חסרים ריש, רשבי וריא בן יעקב, ויש מלבד זה שם שניים חסובים, בברכות מיוחדות ר"ר יהודה שתי דרשות לשמות ל"ג ז' ודברים כ"ז ס' ובשהשיר באה רק הראשונה, השניה מיוחדת שם לראבי"ה, מה שבבבלי מיוחד לר' נחמיה לשמואל או מ"ו ו', מיוחד בשתייה לר' אליעזר בנו של ריה"ג, מה שבבבלי דורש על ש"ב ו' י"א ר"א בר"י הגלילי, מיוחד בשתייה לר' יוסף, ר' יוסף זה בבבלי דורש על הכתוב דברים כ"ג ח'; ובשהשיר דורש בעין זה ר' נחמיה על הכתוב דברים כ"ג ד', מסרו של ריש ושל רשבי על מ"ב ד' ח' חסר בבבלי למטה, שהנחת שבבבלי הוא יותר מאוחר ומשייבש טובה מזה, שבמקום אושא, ששם באמת נתאספו החכמים הגילו, בא בבבלי "יבנהו" מפני ששם העיר הוואת היה יותר גייל במי החכמים הבבלים, ואולם ראוי לחשיפת לב שבכל אחת מן הדרשות כשהן לבדן לא נזכר שם יבנהו, ולנגד זה בנוסח של הרבה נזכר בכל הדרשה יבנהו שם אושא, דעתו של פרנקל (ע' 179) ששתי הנוסחאות הללו הם שתי עבודות שינוי אינה מתקבלת ע"ד הלב.
- (9) ר' יוסף בן חלפתא אסר על זה (בידאי לא בהבננסו לתוך דברו הדורש, אלא לאחר זמן): מאיר, תפומתי ביצים יש כאן (כלומר): יש בענין הזה דבר שאינו נעים לנגוע ולהסם בו, כמו ביצים שפיכות שמעלות סרחון בשבוחשים בהן, ע' לוי ח"א 221 ע"ב; ח"ד 159 ע"ב). כי לפי דעתו, הנביא השקר הזה הוא הנזכר בשיפטים י"ח ל': ויהונתן בן נרשם בן מנשה (טהונין שם תלויה לרמו שהיא מורע משה רבנו), ולא נעים להזכיר את זרע משה שלא לשבח.
- (10) בירוש' באה ג"כ דרשתו של ר' מאיר: זה אסציה בהן בית אל ואח"כ דברו ר' יוסף, כמו בשתייה רק נשטטה התחלתה, בירו' סנהדרין 80 סוף ב' אחר דברו האסור, ר' שמואל בר יצחק (מסמאה דר') "זה אסציה בהן בית אל" באו דברו ר' יוסף: "תפומתי ביצים הוו שם ואיזה זה יהונתן בן נרשם, ואח"כ מאסרים שונים ע"ד יונתן זה, כמו בשתייה, ומסוים "ההיד ונביא אחד זקן וכו', ובסוף בא הלקח הטוב "וסה אם מי שהאכיל את חברו לחם שקר וכה שנתוחדר עליו הדבות, האכיל את חברו לחם אמת עאבו"ב, אין ספק ברבר שזהו מסרו של ר' מאיר, ואחרי מאמר של ריש בר יצחק נעשתה השטטה וצרוך להבנים שם מסרו של ר' מאיר שהנביא של בית אל הוא הבדן של בית אל, בירו' ברכות 18 ד' נשאר רק החלק שע"ד יונתן, ובסוף: ההיד ונביא אחד זקן וכו', אסרין: הוא היה.
- (11) סנהדרין ו' - בתוספתא סנהדרין א' ו' ובירושי סנהדרין ס"א (18 ע"ב) נאמר על הכלל: אלו אחי יוסף שהיו איסרים מה בעני, במסוקתא רבה פ"י קרוב לסוף (40 ע"ב) דורש את הכתוב הזה לשבחיו של יהודה, [אחי יוסף] אבלו ושתו, באו לברך, אסר להם יהודה: באים

להגן ומכריזים להקב"ה אין אני אלא מנאציו. מהן 'מה בצעו וכו' איל יהודה: וביצע בדרך נאץ ה'. אלא לבו ומכברנו וכו'. (12) ספיקתא (ריש פסקא ט') 78 ע"א. ויקר ריש כ"ו. בביר ל"ג אומר זה ר' לוי ובודאי צ"ל בשם רימ'. (13) ירושי תענה פ"ב (77 ע"ב). בקהיר לאותו פסוק יש עוד דבר רביעי: יש לך אדם שעושה מעשים רעים במקורו ובקנותו עושה מעשים טובים. (14) ספרי ריש האינו (806'9). ע"ז בא מאמר מהו שמעון בן אלעזר תלמידו של ריש: ע"ב הוא אדם זה שצריך ללמד מן הנפלה, אלו למד ועשה ע"ב היה, אלא שצריך היה ללמד מדרכיה ולא ללמד. (15) ע' לעיל 9; 17; 19. ע' ג"כ לקמן ע"ז זה וע' 31. השוה סוטה בסוף: משמת ר' מאיר בטלו מישלו ומשלות. הבינה היא כאן לא כמו שחושב בלומנצל בספרו R. Meir S. 89, למשלו שועלים [אלא פשוט למשלים]. (16) שמו"ר ל'. (17) ויקר כ"ו קרוב לסוף. (18) בארמית: ערביך ערבא צריך (סוכה כ"ו). (19) שהשיר א' ריש ד'. בקצור ופתס בתהומא ויגש קרוב לראש. בקטושים נוספים בשו"ש ח"ו. ע"ד המלה אלעקי ע' לוי ח"א 85 ע"א וב'. (20) מנחת מ"ג: (21) ודיוהב, וד"ו זהב. (22) ספרי לאותו פסוק. בילקוט הגי' נכונה 'ר' מאיר' ובספרי כמו שקרה בעיד מקומות. נמשט השב מאיר, ובכ"ו אחה לפי עדותו של ה' אישדשלו. ר' יהודה. (23) דברים רבה פ"ב לד' ל"ג. ר' שמאל פרגרמא בשמו. השוה פסיקתא 164 ע"א. ששם נשאר רק ראש המאמר והשאר נמשט. הרעין של המשל הזה נמצא לעיל 20. (24) מוספתא מנהדרין ט"ו. ב' מנהדרין מ"ג: באור אחר לקבלת אלהים אבל ג"כ באותו המובן (שהקב"ה משתתף בעצ' האדם שנברא בצלמו) לקמן ע' 48 הע' 16. (25) מ"ס שמחות סוף פ"ד.

ז. לפילוסופיה הדתית. ימות המשיח ועולם הבא.

בהקדמתו של ר' מאיר ע"ד האלהים והשנחתו, כנראה, תפס מקום ביהוד הרעיון ע"ד מדות הדין והרחמים (1). את הכתוב (ישעיה כ"ו כ"א): הנה ה' יוצא ממקומו, הוא מכבד: יוצא ממדה למדה, יוצא לו ממדת הדין ובא למדת רחמים על ישראל (2). — את שני השמות שבהוי"ע י"ד ב': שובה ישראל עד ה' אלהיך, עד שהוא עומד במדת רחמים, ואם לאו — אלהיך, עד דלא יתעביד סננוריא קטגוריא (עד שלא יעשה הסננור לקטגור) (3). — וכן היא דרשתו גם לדברים ה' י'. מנין שבשם שאתה מברך על הטובה, כך אתה מברך על הרעה, ת"ל: אשר נתן לך ה' אלהיך — דייקך, בכל דין שדקך, בין במדת הטוב בין במדת הפורענות (4). — את הכתוב בראשית ו' ג' הוא מכבד שהוא לשון תימה: לא ידון רוחו באדם. (אם) הן לא עשו את מדת הדין למטה, אף אני איני עושה את מדת הדין למעלה (5) הה"ד (א"ב ד' כ"א): הלא נסע יתרום במ ימותו ולא בהכמה, בלא הכמת התורה, בלו משים לנצה וכתו אין משים אלא דין, שנא' (שמות כ"א): ואלה המשפטים אשר תשים לפנייהם (6). — א"ב ל"ד כ"ט, והוא ישקוט ומי ירשיע, והוא ישקוט מעולמה, יסתיר פנים מעולמה, בדין שמתהון כילה על פניו ואינו יודע מה נעשה מכהון, כך אמרו דור המבול: עבים סתר לו ולא יראה (7). אמרו לו: דייך, מאיר! אמר להון: ומהו דכתיב: והוא ישקוט

וכו'? אמרו: נתן (הקביה) שלוחה לדור המבול, ומי בא והייבן (כלומר, להרניז מנוחתם)? — מנין שבמדה שאדם מודד מודדין לו? שנאמר: כסאסאה בשלחה תריבנה (ישעי' כ"ז ג'). אין לי אלא שמרד בפאה, מנין לרבות תרקב והצי תרקב? ת"ל: כי כל סאון סאון ברעש (דריש סאון מלשון סאה בהוספת נו"ן להקטנה). אין לי אלא דבר שבמדה, מנין שאפילו פרוטות קטנות, מצטרפין לחשבון גדול? ת"ל (קהלת ז' כ"ז): אחת לאחת למצוא חשבון (8). הוא מיסד את הכלל הזה על המצות שנאמרו בפי' סוטה (במדבר ה'), שהן כנגד הטאותיה (9). — הרעיון של ר' עקיבא (10) שבעברה אחת אדם מכרוע את כף המאונים לחובה, מרחיב ר' מאיר ואומר: לפי שהיהודי נדון אחר רבו והעולם נדון אחר רבו. לעולם יהא אדם רואה את עצמו חציו זכאי וחציו חייב, עשה מצוה אחת אשריו שהכרוע את עצמו ואת העולם לכף זכות, עבר עברה, אוי לו שהכרוע את עצמו ואת העולם לכף חובה, ע"ז נאמר (קהלת ט' י"ח): והוא אחד יאבד טובה הרבה. בשביל הטא יחידי שהטא זה, איבד ממנו ומן העולם טובה הרבה (11). — מנקודת השקפה כוללת כזו מבני ר"מ גם על התשובה באמרו: גדולה תשובה, שבשביל יהוד שעשה תשובה מוחלין לכל העולם בלוי, שנאי (הושע י"ד ה'): כי שב אפי ממנו, מהם לא נאמר, אלא ממנו (12). — אדם עובר עברה בסתה והקביה מכרו עליו בנלו, שנאי (במדבר ה' י"ד): ועבר עליו הוה קנאה, ואין עברה אלא לשון הכרזה, שנאי (שמות ל"ו ו'): ויעבירו קול במתנה (13). — משתלה אלישע בן אבויה בא ר' מאיר לבקרהו, א"ל: לית את חזר בך (האם לא תשוב בתשובה)? א"ל: ואין חזרון מתקבלין (ואם שבים האם מתקבלת התשובה)? א"ל: ולא בן כתיב (תהלים צ' ג'): תשב אנוש עד דכא, עד דיכדוכה של נפש (כלומר, עד מות). [באיתה שעה בכה אלישע ונפטר ומת. והיה ר"מ שמה בלבו ואומר: דומה שמתוך תשובה נפטר רבין] (14). — באותה האגדה שבה מתאר היחס של ר"מ אל רבו אלישע-אחר מובאה דרשתו שדרש אחרי שפירס ר"מ מליתו על קברו: ליני הלילה (רות ג' י"ג). ליני בעולם הזה שדומה ללילה, והיה בכקר, זה העולם הבא שכלו בכקר. אם ינאלך טוב ינאל, טוב זה הקביה, שהוא טוב, דכתיב (תהלים קמ"ה ט'): טוב ה' לכל, ואם לא יתפוץ לנאלך ונאלתיך אנכי ה' (15)*. — כשאדם מצטער, שכניה מה לשון אומרת? קלני מראשי, קלני מזרועי! אם בן המקום מצטער על דמן של רשעים שנטפד, קל

(* כששאלו את ר"מ: אם ישאלוך בעהוב את מי אתה רוצה לכקר קודם, את רבך או את אביך? ענה ר"מ: את רבי, כי בן לפרני: מצילין חיק הספר עם הספר, חיק התפילין עם התפילין — מצילין לאלישע-אחר בזכות חזרתו. (שם בירוש' הגנה פ"ב).

דחמך על המן של צדקים 16). — תהי' מ'א ב' אש'י משכיל אל דל' זה שממלך יצ' טוב על יצ' הרע 17). — הנשמה הו' ממלאה את כל הנפך ובשעה שאדם ישן היא עולה ושואבת לו ה'ים מלמעלן 18). — אדם הראשון מכל העולם כלו הוצבר עפרה שנא' (תהי' קליט ט"ו): נלמי ראו עונך (מכל מראה עינך נלמתי והיינו כל העולם — רש"י 19). — רעיון של השגחה מוצא ר"מ בהווין פיו זה: כל תשעה הדשים שאין האישה רואה הם בדין הוא שתהא רואה. מה הקב"ה עושה? מסלקן למעלה לדדיה ועושה הלב, כדי שיצא הולד ויהיה לו מזון לאכל 20).

על הלמוד הקוסמולוגי נחשב מאמרו של ר' מאיר ע"ד שבעה הרקיעים 21). שהתחתון שבהם נקרא בשם רומיריוני 22) והשאר בשמות עבריים 23). על המשל שאמר ר' יוחנן בן זכאי 24) ע"ד העכרים הפקחים שקייטמו את עצמן לסעודה והטפשיין הלכו למלאכתן ולא קייטמו עצמן לסעודה, הוסיף ר' מאיר: אף הן (הטפשיין שנגזר עליהם שיעמדו ולא ישבו יחד עם הפקחים) נראין כמשמשין (כאלו הם שמישי הסעודה ואין בזה בושה)? אלא אלו ואלו יושבין, הללו אוכלין והללו רעבין, הללו שותין והללו צמאים. שנא' (ישעי' ס"ה י"ג): הנה עבדי יאכלו ואתם תדעכו 25). — מנין לתחיית המתים מן התורה? שנא' (שמות ט"ז): או ישיר משה, יר לא נאמר, אלא ישיר, מכאן לתחיית המתים מן התורה. כיוצא בדבר אתה אומר (יהושע ה' ט'): או יבנה יהושע מזבח, בנה לא נאמר, אלא יבנה, מכאן לתחיית המתים מן התורה 26). — מהו בנין ובין השומרונים 27) נשאר במסרת וכוה אחד ע"ד תהי"מ. הד כותי שאל לדימ א"ל: היין מתאי? (היהו המתים?) א"ל: אין. א"ל: בחשאי או כפרהסיא? א"ל: כפרהסיא. א"ל מאן את מתמי לי? (מהיכן תראני שכך הוא?) א"ל: לא ממקרא ולא ממשנה, אלא מדרך ארץ אני משיבך. א"ל: נאמן אהד בעירנו והכל מפקדין אצלו בחשאי והוא מהויר להם כפרהסיא 28). בא אחד והפקיד אצלו כפרהסיא, הואך יהויר לו בחשאי או כפרהסיא? לא כפרהסיא? א"ל: אין. א"ל: ולא ישמעו אונך מה שפיך מדבר. הבריות מפקדין אצל נשותיהן טפה של לבנות, והקב"ה מהויר להם אותה טפה בריה נאה שלמה כפרהסיא, המת שהוא הולך כפרהסיא, לא כל שכן שיבוא כפרהסיא, אלא כשם שהוא הולך בקורי קולות כך הוא בא בקולי קולות 29). — פרט אחד מוכוה זה נשמר כנראה במקור אחר 30), ששאלו באירוניה, כנראה, את ר"מ: ידענא דהיי שכבי (יודע אני שהמתים יחיו), דכתיב (תהי' עיב ט"ו): ויציצו מעיד כעשב הארץ, אלא כשהן עומדין עומדין עומדין או כמלבושיהן עומדין? א"ל:

קל והמר מהטה: ומה הטה שנקברה עדומה יוצאה בכמה לבושין צדיקים שנקברים בלבושיהן על אחת כמה וכמה! (31) -

מהזיונותי של ר'מ ע"ד האשר הבא לימות המשיח כבר נזכר לעיל (32). כן הוא אומר על יסוד הכתוב (ויקרא כ"ו י"ג): ואולך אתכם קוממיות, שקומתם תהיה מאתים אמה, כשתי קומות של אדם הראשון (כדאמרין בחגיגה י"ב ע"א מן ותשת עלי כפפה (תהי קליש ה'): כך בנימטריא מאה - רש"י (33). ע"ד מאמריו הפסודיפירפיים של ר'מ צריך להזכיר אלה שבאו בפרקי דר' אליעזר (34) ובמדרש משלי (35). גם מאמר אחד במדרש אכנ"ר (36).

ה ע ר ו ת ל ס י ז

41 ע' דרשתו של ר' עקיבא לדגאל ז' פ"ג לעיל כרך א' ח"א 163 וח"ב 163.
 42 ירושי' הענית פ"ב (16 ע"ב), פסוקא 162 ע"א. (3) פסוקא 164 ע"א.
 43 תוספתא ברכות ז' (1) א"י ב' ברכות מ"ח - השנה דרשתו של ר'ע ללברים ז' ז' לעיל כרך א' ח"ב 65. (5) רק אם נחשב זה ללשון של תוספתא, או יש בו מובן ואין צורך בכל דחקי המפרשים, אולי מפרש ר'מ "באדמי כמו "באדמי", ואו הפרסוה "יתר מדיקת: האם גם רוחי יעשה כמו שהארם עושה, שאינו דן דין אמת".

44 ב"ר כ"ו ק"ב לסוף, באדרני ל"ב נ"א (44 ע"א): לא ידון, אומר הקב"ה: אמר הדור ההוא: לא ידון ה', אין דיון בעולם, נטש המקום את העולם (השנה דברי ר'ע, לעיל כרך א' ח"ב 77, "לית דין ולית דיון"). בב"ר שם אומר זה - בסלות אחרות - רבנן שבאדרני מיוחס לו מאמר הוסה למאמריו של ר'מ בב"ר: אמר הקב"ה: הם לא הושיבו סנהדרין בארץ, אף אני לא אושיב להם (נ"א: אני מושיב להם) סנהדרין במרום.

45 ב"ר ריש ל"ג, ויקור ריש ה', משבח אני את הנהתו של הרד"ל, שהמלות "כך אמרו דור המבול עב"ם סתר לוי צדיק להצנין אחרי המלות "דין מאיר" (שאל"כ למה הנשי המטיבים שאמרו "דין מאיר", כאלו אמר דבר שלא נאה להקב"ה); ר'מ סבאר "ישק" - מבקש שקט ומנוחה לעצמו, והחולקים עניו מפרשים "ישק"ו לאתריה (נתן שלוח לדור המבול), המטל מהבילה הפרושה על עיני הריון אולי בא ע"י השפעת המיתואולוגיה היונית ע"ד המספחת הקשורה על עיני הצדק, ובויקור במקום כולה - וילין (שלקוח מהזיונות, ע' לוי ח"א 502 ע"ב וח"ב 318 ע"ב), ע"ד ע"ד וילין, ע' להלן המאמר של ר'מ ע"ד שבעה רקיעים,

46 תוספתא סוטה פ"ג ירו' סוטה 17 א'; ב"ב סוטה ח' ב' נשמט הטם מאיר, כמו בעוד הרבה מקומות ונשאר רק רבני ראשית המאמר בא בסנהדרין ק' א' וכו' בשם ר'מ, על קושיה ר' יהודה איך אפשר לצדיקים לקבל רוב טובה שב"ו? הוא משיב שם בדרשת ר'א המידעי (לעיל כרך א' ח"א 144 - מבלי להזכיר את שמו) שמדה טובה טובה ממדה פרוענית וכמדת פרוענות כהוב (ישיע' כ"ו ב"ר): ויצאו וראו בפני האנשים הפושעים וכו' ואשם לא תכבה, והרי אדם מושיב אצבעו באש בעוה"ז מיד נכוח? אלא בשם שנתן הקב"ה בה פושעים לקבל פרוענותם, כך הקב"ה נותן בה בצדיקים לקבל טובתן, ע' ג"כ מאמריו של ר'מ ע"ד ספק עברת, אדרני ריש פ"ל 45 א'.

47 תוספתא סוטה ז' ב"ד, ב' סוטה ח"ג במשנה סוטה א' ז' באה י"ב התמצית של מאמר ר'מ אבל בלא הוכרת שמו: במדה שאדם מודד בה מודדין לה וע"ו באו פרטים מניישי הקוטה שהם מדה כנגד מדה, אחר המפרשים שבאו בחיבתא: הוא האבילה אותו מעינים, לסיבך קרבנה מאבל בהמה (שעוריה), בא בתלמוד (סוטה פ"ז): בשם ר' מאיר - ע' ג"כ לקמן הע' 13 -

דרשמה לרי' מאיר דקאמר: היא האכילתו מעדני עולם, לפיכך קרבנה מאכל בהמה. דרשה זו של רי"ם שמע רי' גמליאל והקשה ע"ז: ומה אם הוספה היא אשה עניה שלא השיגה ידה להאכילהו מעדנים? ולפיכך דרש רי' גמליאל דרשה אחרת (ע' כרך א' היא 23 הע' 5; 36 הע' 7). אחריו שמוכרחים אנו לומר שרי' גמליאל זה הוא רי' השני, אין אמנם הדבר בלתי אפשרי, שאפשר שרי"ם בימי נעוריו היה לו משא ומתן עם רי"ם רי' לעיל היא 36 הע' 8). אבל זוהי השערה רחוקה. ואילם הצורה של המחלקת הווי מוכיחה שלא נמסרה כמו שאר מחלקות התנאים. על פה אלא שהיא חוון לב, כדו להאיר על שתי הדעות. אכן אפשר שהמסרת היהודה הבאה בספרו במדבר 8 9 היא הנכונה. שבעל הדעה הווי הוא רי' שמעון בן גמליאל, בן דודו של רי"ם, ולא רי' גמליאל השני, ואו המחלקת אינה מפורכת ע"י ההסתוריה, אבל או צריך להניח בכל המקומות ההם שזכרו בחיא ע' 23 ו 56 במקום רי"ם - רי' שמעון בן גמליאל.

(10) ע' כרך א' ח"ב 38 הע' 1 ושם 69 הע' 5 - 11) תוספתא קרושין א' י"ד. בבבלי קרושין מ' ע"ב נשמס משום רי' סאיר [וכן בתוספתא כתב יד ערזורס. המתרגם].

(12) יומא ס"ו: (13) סוטה נ"ג. הראיה מהכתוב היא כנראה הוספה מאוחרת, כי בתוספתא, בדבריו ע"ד סוטה של הסוטה, הוא מסיים באפן אחר (תוספתא סוטה ז' ד'): היא עשתה כסתר והיושב כסתר מסיים פנים עליה, שגא (א"כ כ"ד כ"ו): ועין נואף סוטה נשף וכו' וסתר פנים ישיב. דבר אחר: שהוציא סהרין שלה בנליה, שגא' (משלו כ"ו ס"ו): הבסה שנאה במשאון תלה רעתו בקהל. (14) ירוש' חגיגה ס"ב (77 ע"ב ונ"ג). קה"ר ז' ח"ג רות ר' ג' ס"ז.

(15) חגיגה ס"ב 77 ע"ג. השוה מנחות נ"ג ריש ע"ב. וע' סתיא י"ט י"ז.

(16) משנה סנהדרין ז' ה' על יסוד הכתוב (דברים כ"א כ"ג): כי קללת אלהים תלוו. בבבלי סנהדרין מ"ג: פליגי אבוי ורבא באפן הדרשה. אבוי אומר: קללת - קל לית (קל-איני=קלני). רבא אמר: קיל לי עלשא (בלשון "שני נהר", והכוונה ככד מסני העולם). וא"כ לפיך רבא קלני = קל אני. השוה תשובות הגאונים ה"צ הרכבו ס"י רמ"ד, בירוש' סנה"ד (ס"ו ה"י) בלא שמה האמוראים: אגן תנינן קלני (=קל איני), אית תניי תני: קל אני. מאן דמר קלני לית הוא אלא קליל, מאן דמר קל אני לית הוא אלא נטיל (מי שאמר קלני, אין זה אלא קל, ומי שאמר קל אני, אין זה אלא נטיל). לוי ח"ג ע"ג מפרש לא נכון את המלה נטיל בתור שם תעצם - משא, נטיל, והכוונה בל' סני נהור - קלות, ואילם הדעה הנדרית לקליל, והמלה הבאה לבאר סלה ארמית זו - קל, טורה שוהו שם התאר, כמו קבך. בדעה השניה בא "קל" בתור כנוי בשביל הכבד, ויטובו להפך - נטיל = כבד, כמו שמבאר רבא. - דרשת הכתוב של רי' סאיר ע' לעיל 34 הע' 4.

(17) ויק' ריש ל"ד. רי' אבא בר ירמי' בשמו.

(18) ב"ר ס"ף י"ד. רי' אחא ור' ביסני בשם רי' יוחנן בשם רי"ם.

(19) סנהדרין ל"ח ס"ף ע"א. בזה רצה רי"ם בודאי להניד שיינום של כל בני האדם בזה שנוגע לבנין נופם. (20) ויק' י"ד.

(21) אדר"ג פל"ז (גיה ע"ב): רמ"א: שבע רקיעין הן. אלו הן: וילון, רקיע שהקיום, וזבל, סעון, מכין, ערבות. בבבלי חגיגה י"ב ע"ב בא אהרי דברי רי' יהודה (התנא בן רי' אלעאי). שעל יסוד הכתוב דברים י' י"ד מחליט שרק שני רקיעים ישנם, מאמר ר"ל (ריש לקיש או רי' לוי) שיש שבעה רקיעים. אולם אחריו שר"ל זה בא במחלקת עם ההנא רי' יהודה, צריך להשיב כי נשחש כאן טרימ לר"ל. בשו"פ קיד מיוחסת דעתו של רי' יהודה לבנין ודעתו של רי"ם לרי' אליעזר. ואולי גם שם נשחש מרי"ם לרי"א, בשו"פ כמו באדר"ג נמנו רק שמה רקיעים (בלא ראיות מהכתובים מלבד "ערבות") ובמקום "וילון" בא שמים, אולם בתלמוד סבאור תפקידו של כל אחד ושמות כל אחד על יסוד הכתיבים והוספות מהאחרונים. במדרש עשרת הדברות, ביהמ"ד א' ע' 68, נאמר כהם, ובהרחבה דברים במקצת. ראיה שדרשה זו שנשתמרה באפן זה טוב בתלמוד שייכת אל הקוסמוגוניה של התיאוסופיה המיסטית של תקופת התנאים ושקפ"י אדר"ג אפשר ליחסה בלא כל קיש לרי"ם - אפשר להביא מזה שר"ב בסאברו (מנחות ק"י) כבר השתמש בזה (ע"ד וזבל) ומאמר אחר של

רב (תנינה שם) נוסד על שם הרקיע מכון. (22) וילון Velum, לפי הנאמר בהגיגה הוא רק ישע"י מי כיב שנים פירושו מסך. עי' לעיל 42 הע' 7 עיד שם וילון.

(23) בהגיגה שם: וילון אינו משמש ככדור, אלא נכנס שהרות ויוצא ערבית ומחדש בכל יום מעשה בראשית, שנא' (ישע"י מי כיב): הנוטה בדרך שמים. רקיע - שבו חמה ולבנה כוכבים ומזלות קבועין, שנא' (בר' א' ט"ז): ויתן אותם אלהים ברקיע השמים, שהקים - שבו החיים עומרות ופוחות מן הצדוקים, שנא' (תה' ע"ח ט"ז): ויצו שהקים מסעל ודלתו שמים מתה יימטר עליהם מן לאבול, וכול - שבו ירושלים וכות המקדש ומוכת בניו ומכאל השר הגדול עומד ומקריב עליה קרבן, שנא' (מ"א ח' י"ג): בנה ביתי בית וכול לך, ומנלן דאיקרי שמים? דכתיב: הבט שמים וראה מה טוב קדשך (ישע"י ט"ג ט"ז). מעין - שבו כחות של מלאכי השרת שאומרות שירה בלילה והשות (מהרש"ת) כיום מפני כבודן של ישראל, שנא' (תה' מ"ב ט'): (בלילה שירה עמי... ומנלן דאיקרי שמים? שנא' (דברים כ"ג ט"ז): הטקיפה מסעון קדשך מן השמים. מכון - שבו אוצרות של אוצרות ברה, ומליות מללים רעים ועליות אנלים, ותררה של סופה וסערה, ומערה של קיטור, ודלתייהן אש... ומנלן דאיקרי שמים? דכתיב (מ"א ח' ל"ט): ואתה תשמע השמים מכון שתתך, ערבות - שבו צדק ומשפט וצדקה, בני היום ונניי שלום ונניי ברכה ונשמתן של צדיקים ורוחות ונשמות שעתיד להבראות, ושל שעתיד הקבוצה להחיות בו מתים (כאן מובא לכל אחד ראה מהכתיב), שם אופנים ושרפים וחיות הקדש ומלאכי השרת ובסא הקבוצה, מלך אל חי רם ונשא שוכן עליהם, דכתיב (תה' מ"ח ח'): סלו לרוכב בערבות ביה שמו, ומנלן דאיקרי שמים? אחי רביה רביבה, כתיב הכא: לרוכב בערבות וכתיב התם (תה' ל"ג ט"ז): רוכב שמים בערךך, - בשבת קניב עיב אפר מין אחד לרי אבהו: אמרתו נשמתן של צדיקים ננוות תחת כסא הכבוד

(24) שבה קניי א: התנו של ר' מאיר בשם ר'ם, רבנובין מביא סמי ומספרים עתיקים גם את שם התנו של ר'ם, אבל באופנים שונים: ורואי (כ"י מינכן), ויתאי, ויאי (השוח ברכות י"ג סוף ע"ב) ותאי, ויהסין (רשימת האסוראים אות ז' ו"ג 182 ע"ב, 171 ע"א סהדרות מיליובסקי) נודם ניתאי חתניה דר'ם ויתאי חתניה דר'ם, שמה בנקל נשתנה לשאר הגרסאות (סלבר ורואי), שישנן גם בקה"מ מ' ח' (רק חסר שם «החתניה דר'ם»), הנוסח של כ"י מינכן אפשר לפרש ע"י השם ורואי, שבנו היה ר' יהושע (ר' יהושע בן ורואי בן חסין של ר'ם, חולין ו' ע"ב, ירו' דמאי מ"ב, 22 סוף ע"ג שבת קמ"ז), ורואי זה לא היה חתנו של ר'ם, כמו שהושב בעל סדר הדורות ע"י ר'ם, כ"י ע"ג בראש העמוד, אלא בן חסין, כלומר גיסו, בנו של ר' הניא בן תרדיון, שאין צורך להסכים לדברי תוספות (48 ע"א) שר' מאיר נשא אשה בפני חתניה, ואולי ירש יהושע בן ורואי את הבנו ורואי מאביו וע"י אפשר לקיים את נוסחת כ"י מינכן «חתניו» אין פירושו בסובן הששום, אלא מחתני גיסו, שאר הנוסחאות נשתבשו מן ורואי.

(25) כך הוא בבבלי, ואולם בקה"מ מיבא הפסוק ישע"י מיה י"ג בסוף המשל, ודברי ר'ם הם אישוא יותר באור מאשר השלמה, שם הובא ג"כ הכתיב מסלאכי נ"י יח.

(26) סנהדרין ע"א: רבנובין מצ"ן נוסח «רבי», כנראה גם שם נשמש השם «מאיר», כמו בהרבה מקומות אחרים. (27) עי' לעיל ע' 19. (28) המשל מתקדמן סוכר את המשל שנתנה ברוריה בנחמה את ר'ם על מות שני בניו (מדרש משלי ל"א י'), אך אצל ר'ם הנסקר הוא ה' ואצל ברוריה הארם. (29) קהלת רבה ה' י

(30) סנהדרין ע"י סוף ע"ב, השאלה שומח באפן אנכרוניי מפלוא כפי קליאופטרה מלכתא (נ"א: קלפטרא מ''), אך בכ"י אחד (ע' ד"ס) בא «מלכא» במקום «מלכתא», אנכרוניית זו אפשר להרחיח רק ע"יז אב נחשב ששב השואל היה רוטה לקליאופטרה, ונשתבש קצת מפני שהשם קליאופטרה המלכה ירוע היה בספרת ההלכה מכבר (ע' בבלי נדה ל' ע"ב תוספתא נדה ד' י"ז), ואולם שם כבוה מוצאים אני אמנם לעיל במשא ומתן שהיה לר'ם עם הכותים, הכותי (הסוסרוניי) שר'ם הוכיח לו שאינו מסבש ויפך, הדר לגבי אפוסטריקי יודקהו, והו לנשיא של הסוסרוניי, מלה זו לפי נוסחת הערוך «אפסרכא», אך יש שנכתב גם בקוף אפסוריקא, וגם בלא האליף בראשונה, פטוריקי (ע' לוי ח"א 140 ע"א), לפי מ"י הערוך הוא פטוריקא, הפטוריקא של הסוסרוניי, בעת שהיה

ר"ם כגליל הספרונים היה לו משא ומתן עם הנשיא שלהם, יבין שאר הובוים היא הנוכה גם ע"ד תחלים. מהשיחה על אדות זה נשארה בקהלת רבה מסרת אנדית ואת בר מהלקתו הוא קורא רק בשם כותי. אולם בסמרת הנמצאה בתלמוד הבבלי, שע"פ הרב נוהר יותר מהמקורות הארץ־ישראלים לדרקק בסמרת התנאים, באה שיחה אהרת והשואל נזכר ביותר דיוק: פסריקא דכותאי, מהמס הזוכר בשני המקורות הללו נשתבש אח"כ ע"י השנות מקום הקוף והוספת למיד ל"קלפסרא" וכן כותא נשתבש לסלכא. ההשתנות בפעלים מסין וזכר למין נקבה נעשתה אח"כ מאלית. הירסא "מלכא" שנשתמרה עוד באחת מהנוסחאות מראה על האמצעי של דרך ההשתבשית, שאח"כ ע"י השפעת הפעלים במין נקבה נהפך מן מלכא לסלכא ע"י R. d. E. J. V. 185 f. VI, 159. (31) בכתובות קייא ע"ב באו שני מאמרים מיוחדים של ר' חייא בר אבא (מהמאה הני' ע"י פרנקל 83 ע"א) בכאור דכתוב תהי ע"ב ט"ז והמשל של החסה. (32) ע"י לעיל 30 הע' 47. דומה לו מאמרו השלישי של ר' חייא בר יוסף שנוכר בכתובות שם: עתידה איי שקוציא גלופקאות וכלי מילת. כנראה אין כונתו לומר שיצטחו בנדים מן הארסה, אלא כמו שהחיות, אף אלו שאינן מגדלות צמר, לבושן גדל עשהן. (33) פנהדרין קי. כ"ב ע"ה. חולק על ר' יהודה. בספרא לאותו פסוק בא במקום ר"ם - ר' שמעון וכן בביר י"ב, בתנאי ב' בראשית י"ה - רש"י. (34) פ' מ', בריאת מינים אחרים של החיות; פ' י"ג, יונה מצא אור כרנה מסרגלית, בהוכחה מתהי צ"ו י"א (הובא בתנחומא ויקרא ובסוף המדרש יונה, ביהמיד ח"א 98); פ' י"ג, בדה"ב ליה כיה "השרים" - אלו הלויים, השרות - נשיהן; פ' כ"ב, הבנות צאצאי קין. (35) א' ד', עד היכן גיל "נערה". אפשר להביר שיש לפקפק בסמרת זו כי הראשון אומר ר"ם עד כיה שנה והשני ר' עקיבא עד ל' שנה ור' ישמעאל אומר: לא כדברי זה ולא כדברי זה (כך נ"י הילקוט). המדרש הוה מזכיר את ר"ם בתור אומר עוד מאמרים אחרים, שאמנם בנוסח אחר קצת נאמרו גם במקורות אחרים. ע"י לעיל 2 שורה 5; 15 הע' 2; 23 הע' 32; 44 הע' 25. (36) לשמות ר' כ"ט (ילקוט רמז קע"ה, הוצ' בזכר ע"י 17).

פ ר ק ש נ י

ר' שמעון בן יוחאי.

לפי המספר באגדה הבבליה (1) גרם ר' שמעון בן יוחאי בשאלתו התמימה: תפלת ערבית רשות או הוכה, למחלקת הגדולה שהתפרצה בין ר' יהושע בן הנניה ובין ר' גמליאל השני ושעל ידה הודר ר' גמליאל מנשיאותו, ואולם יש ראיות כרונולוגיות הסותרות ספור זה (2). אע"פ שמהצר השני יש הוכחות בטוהות, שר' שמעון בן יוחאי, אמנם אחרי המחלקת ההוא, היה ביהם קרוב אל בית המדרש דיבנה (3). רבו המובהק ואולי היחיד היה ר' עקיבא. הוא ישב שנים רבות בבני ברק יחד עם ר' הנניה בן הכנאי, שהיו כנראה, שניהם ילידי מקום אחד (4). ואולם רש"י היה ימים יותר רבים שייך אל בית המדרש של ר"ע מר' הנניה הברוי (5). מתוך סביבת זו, שממנה יצאו גדולי התורה שלאחר תקופת ארדיאנוס, עלו למעלה ביחוד ר' מאיר ור' שמעון. שניהם נסמכו עוד ע"י ר' עקיבא, ואך את ר' מאיר צוה להושיב ראשון, ולר' שמעון, שהרגיש את עצמו נעלב על

דיו זה, אמר ר' ע' בבקשו להרגיע את רוחו: חייך, שאני ובוראך מברין כחך. עצימותו של רשב"י באפן למירו מתאר בן דורו הצעיר, איסי בן יהודה (7), בדברים אלה: טוהן הרבה ומוציא קמעה, ומה שמוציא אינו מוציא אלא סובין (8). נמצינו למדן, שרשב"י היה מברך בזכרון חוק ובכשרון לברר כל דבר ולהרחיק מה שהוא הסר ערך. הוא בעצמו אמר לתלמידיו: בני, שנו מדותי שמדותי תרומות מתרומות מדותיו של ר' עקיבאי (9) (כלומר מדותיו הן העדויות והמוכחות מתוך המדות המוכחות של ר' ע').

כנראה עוד בימי ר' עקיבא התישב רשב"י בצידון וקבע לו שם ישיבה. אנקדוטה אחת יפה מציגה אותו לפנינו בתור מנהיג רוחני, והביא שלום בין איש לאשתו שבקשו להתגרש מפני שהיו השוכני בנים (10). בצידון נפגש עם ר' הנינא בן נמליאל (11) וכן עם ר' הנניא בן הכינאי (12). הוא ידע כל כך בברור את המקום שבין צד לצידון עד שהיה אומר: יכול אני שיהו עולין מטבריה לצפורי ומצור לצידון מפני מערות ומנדלות יבנותיהם (ואין בזה משום אסור יציאה מהוין לתהום בשבת) (13). יש עוד ידעות מצידון שנזכרו בתוך מאמריו (14). נרשמו גם אויה פלוגתות שהיו שם בינו ובין הכמים אחרים (15).

כשעה שישב ר' ע' בבית האסורים בקר רשב"י אותו שם וקבל ממנו אויה היראות (16): אח"כ אנו מוצאים אותו בתוך שאר תלמידיו של ר' ע' מקבל סמיכה מר' יהודה בן בבא. קרוב לאוישא (17), ואחריו שנמדה המלחמה בא עם חבריו ייסד באוישא מרכז הדין לתורה (18). — הקרוב אליו מכל חבריו היה ר' יוסי בן הלפתא (19). בשאלות הלכה היה רשב"י כמעט תמיד בדעה אחת עם ר' יוסי (20). נגד זה היה רשב"י כמעט תמיד הולך על ר' יהודה בן אלעאי (21). מפני גורת המלכות ברה רשב"י ונתהבא זמן רב במערה יחד עם ר' אלעזר בנו (22). והתבודדותו במשך שנים רבות פתחה את הכרת עצמו, שהיתה מפתחת אמנם אצלו גם לפני זה (23). וכן גם את אפיו המוצק (24) במדה כל כך רבה, עד שיצר פתנם כזה — שבו הביע גם את דגש נאותאב: — ראיתי בני עליה (25) והן מועטין, אם אלה הן, אני ובני מהן, אם מאה הן, אני ובני מהן, אם שנים הן, אני ובני הן (26). — יכול אני לפטור את העולם כלו מן הדין מיום שנבראתי עד עתה, ואלמלי אלעזר בני עמי — מיום שנברא העולם ועד עכשיו, ואלמלי יותם בן עזיהו עמי — מיום שנברא העולם ועד סופו (27). על יסוד מאמרים כאלה נצטירה ההשקפה המקורית ע"ד עמידתו של רשב"י בתור מן הדור (28). שנלחטה בפועל ע"ה שבימוי לא נראתה הקשת בענן (29). מיום שבוזתו אי אפשר היה למבול שיבוא.

אחריו צאתו להפשיי שב רשב"י להרבי"ן תורה והתיישב במירון 30). ע"ד קיובה לגוש הלב (ולצפת) ושם גם מצא קבר 31). ואולם בתור מקום ישיבתו נזכרה גם תקיעה. ששם למד אצלו תורה ר' יהודה שהיה אח"כ לנשיא, בנו הצעיר של ר' שמעון בן גמליאל הנשיא 32). בתור מארזע חשוב בחייו היתה נסיעתו לרומא, שאז לזה אותו בדרכו ר' אלעזר, בן ידידו ר' יוסי, ומנמתה היתה להקל מעל היהודים את הנזרה בדבר קיום איזה מצות. ע"ד הנסיעה הזאת נשארה לנו רק ידיעה לאנדרית, שרשב"י נעזר ע"י שד אהר (בן המלוין). שרפא את בת הקיסר (בודאי אנטוניוס פיוס) והשמיד את כתב הפקודה הרעה 33). מלבד זאת נמסרו לנו איזה זמנים שרשב"י ור"א בן יוסי באו במשא ומתן עם התנא ישיב ברומא, ר' מתתיהו בן הרש 34).

מתלמידי רשב"י 35) שנסרו בשמה היו ביהוד ר' שמעון בן יהודה מכפר עכו (Jkos 36). ר' שמעון בן אלעזר וגם ר' שמעון בן מנסיא. — הרבה פעמים מסר דבריו ר' יוחנן, האמורא הגדול של ארץ ישראל, ביהוד נשמרו דבריו בתלמוד הבבלי, וכן לפעמים גם תלמידיו של ר' יוחנן, ר' חייא בר אבא ועולא. לפעמים גם ר' יהושע בן לוי בשם רשב"י, וגם ר' ירמיה ור' אבא בר כהנא 37). לר' יוחנן זה, שמופיע בתלמוד בבלי יותר מכלם בתור מוסר דבריו רשב"י, אנו חייבים תודה על הידיעה שמסר ע"ד השתתפותו של רשב"י בהמשך העבודה שהתחיל בה ר' עקיבא, לאסף ולסדר את תורת ההלכה. לפי ידיעה (ו 38), את היסוד לקבצי ההלכות (המשנה והתוספתא) הניחו ר' מאיר ור' נחמיה, ובבאורי הכתובים עמלו ר' שמעון ור' יהודה. ר' יהודה יסד את הספרא לתורת כהנים, ורשב"י את הספרי לשאר הספרים (מלבד בראשית) 39). ולפיכך נמצא בתלמוד הירושלמי ובמדרשים הארץ-ישראליים הרבה בשם רשב"י 40). מה שבמכילתא ובספרי נאמר סתם או גם בן בשם רשב"י 41). וזלה זאת עוד בזמן מאחר בימי הבינים נמצאה מכילתא של רשב"י, שבמקצתה היתה מתאימה עם המכילתא שלנו המיוחסת לר' ישמעאל, וכמה דברים היו במכילתא של רשב"י מה שאין במכילתא שלנו 42). גם לפני הרמב"ם היו עוד שתי מכילתות, אחת של ר' ישמעאל ואחת של ר' עקיבא 43). והמכילתא שהוא מיהס לר' עקיבא היא זו שבמקום אחר נתיחסה לרשב"י. עוד למעלה נאמר על יסוד תכן הספרים 44). שר' ישמעאל ותלמידיו בית מדרשו ערכו מקבלות ישנות ומדרשות חדשות את המדרש של ארבעת הספרים האחרונים של תורת משה, ר' עקיבא ובני מדרשו עבדו את המדרש הזה לפי שיטתם, ביהוד רבה עבודתם בספר החקים הוא ספר ויקרא, ואולם בשאר הספרים, שמות, במדבר ודברים, הנקראים בפי ר' יוחנן בשם ספרי ושיחסם

לרשב"י, נטו יותר לדעות ר' ישמעאל - ולפיכך המכילתא והספרי, שנשאר לנו עפ"י עבוד מאהר, נקראים פעם על שם ר' ישמעאל ופעם על שם רשב"י (45). כל החמר האגדי, ששם רשב"י נקרא עליו, יכול היה להחלק על פי אותם הסעיפים שבהם נחלקו האגדות של ר' מאיר, אך סעיף אחד נעדר לגמרי: ממנו לא נשאר כלום מוכחים עם נכרים או עם מינים. העובדה הזאת מתבארת ע"י תכונתו העזה ושנאתו הרבה לבני הנכר, לממשלת הרומאים ולעולם האלילי, ולפיכך היה מתרחק דגמרי מכל אלה ולא רצה להכנס עמם בוכחים. גם בפילוסופיה הדתית, ננראה, לא עסק כלל. מעניני חכמת הנסתר, שבזמן מאהר תלו כל כך הרבה בשמה, נשאר ממנו באגדה שלו רק אחד, והוא רבוי המאמרים שלו ע"ד היחס שבין ה' ובין ישראל. מה שמציין אותו ביהודה, זהו עושר הדמיון ועזו הבטוי, ביהוד הוא מנלה זאת במשלים הרבים, שלהם נקבע כאן סימן מיוחד, וכן הצטיין בבאוריו לחמר ההספרי שבמקרא. ביהוד גדול כהו לקשר ענינים שונים ורחוקים זה מזה באופן פרגמטי. האמין והמקורות של בטויו נשקפת גם ממאמרו שאינם אנדיים (46).

הערות לפתיהתא.

- (1) ברכות כ"ה. "ואתו תלמיד רשב"י הוה; בסוף הספור ע"ד המחלקת בבבליד ביבנה. נדר ידיעה זו מספק ניב פרנקל 168. השוה ברילל ח"א 186.
- (2) אביו של רשב"י מלא תפקיד עזר בימי מלחמת אדריאנוס, וזוהי מוכח שכא היה כל כך זקן אז; אבל אם נאמר שבנו עזר לפני מ"ה שנה התיצב כתלמיד לפני חכמי יבנה ואפילו אם נאמר שהיה עזר צעיר, יוצא שאביו היה כבר זקן מופלג. וגם לפי זה, אם נסמוך על האגדה הבבליה, צריך לומר שרשב"י זכה לזקנה מופלגת.
- (3) רשימות מחיי ביהמ"ד דיבנה, משנה סוכה ב' א', תוספתא מקואות א' י"ז; מסרות ע"ד הפלוגתות שבביהמ"ד דיבנה, תוספתא זריות א' א'; מסלות בשם ר' אליעזר בן הורקנוס, תוספתא מעשר שני א' י"ה, ושל ר' יהושע בן הנינא תוספ' פסחים ח' מ'. אמנם אפשר לשער ניב שרשב"י קבל את הרשימות ואת המסרות אח"כ מפי ריע רבנן. אולם קרוב לשער כי רשב"י, בעת שלמד בבני ברק, היה מבקר לפעמים את ביהמ"ד שביבנה.
- (4) ע"פ כתובות ס"ב ע"ב היו צריכים שניהם ללכת ביחד לבני ברק ללמוד בבית מדרשו של ריע, אך מפני שבזמן ההוא נשא רשב"י אשה לא רצה ר"ח בן הכינאי להסתין לו. ע"פ ויקר כ"א הלכו שניהם יחד ושהו י"ג שנה אצל ריע, ואולם בבבלי נאמר י"ב שנה. ע' לעיל כרך א' ח"ב 142 הע' 8. המספרים הללו, צריך לחשב שעגולים הם.
- (5) לפי האמור בתוספתא נדה ו' ו' (בריותא נדה ניב:); קבל רשב"י מר' חנניה בן הכינאי בצידן שאלה והרצה אותה אח"כ לפני ריע בבני ברק. רשב"י היה אז בודאי מבקר שם את משפחתו וחזר אח"כ אל ריע. באבות ג' ג' בא מאסרו של ר' חנניה בן הכינאי אחרי מאסרו של רשב"י.
- (6) ירוש' סנהדרין פ"א (19 ע"א). דוגמא מהשפעתו של רשב"י על קיום הנוסח של משנת ריע (מצאה בתוספתא זבים א' ד"ו). השוה משנה זבים א' א'. (7) נטין ס"ג אבדר"ג ד'. (8) את החלק האחרון של המאמר הזה מבארת הבריותא: תנא משכח קיסעא. לפי הנוסח שבאדר"ג נאמר לכתחילה "שונה הרבה ומשכח קיסעא". רשב"י, שראה בזה הקלה כבוד, אמר לאיסי:

מפני מה אתה מנספת דברי בני תיחז ועיז השיב איסיו ומה שאתה מנכה - סוכין של משנתך, ברור הוא, שבתלמוד נשמרו הדברים במקוריותם, והסקוד האחר מטה, במקום הסגנון הציורי הסקודי, בסגנון פשוט עם הכונה. (9) נטין שם. ע' מיש עדיז ריש איש שלום במבוא שלו למכילתא ע' XXXII. ע' להלן בלגדה (שויס ליו י"א): אמרו על ריביל ואליהו... והיו עומקין במדת רשביי.

(10) מסיקא 147 ע"א, שהשיר א' ד'. [מעשה באשה אחת בצרון ששהתה עשר שנים עם בעלה ולא ילדה. אחין גבי רשביי, בעיין למשתבא דין מן דין (באו לפני רשביי ורצו להתגרש זה מזה). אמר להון: חייבון, כשם שהודונתם זה לזה במאכל ובמשתה, כך אין אתם מתגרשים אלא מתוך מאכל ומשתה. הלכו בדרכיו ועשו לעצמן יום טוב ועשו מעודה גדולה ושכרתו יותר מראי. כיון שנתישבה דעתו עליו, אמר לה: בתי, ראי כל הפק טוב שיש לי בבית שלי אותו ולכי לבית אביר, מה עשתה היא? לאחר שישו, רמוה לעבדים ולשפחותיה ואסרה להם: שאוהו בססה וקהו אותו והולכיכוהו לבית אבא. בחצי הלילה ננער משנתו, כיון דגם חמריה, אמר לה: בתי, היכן אני נתון? אמרה ליה: בבית אבא. אמר לה: מה לי ולבית אביר? אמרה ליה: ולא כך אמרת לי בערב: כל הפק טוב שיש לי בביתי שלי אותו ולכי לבית אביר? אין הפק טוב לי בעולם יותר ממך. הלכו להם אצל רשביי ועמד והתפלל עליהם ונפקדון].

(11) ע' לעיל כרך א' ח"ב 144 הע' 2. (12) ע' לעיל הע' 5.

(13) תוספי ערובין ה' (ו') ח'. ירוש' ערובין פ"ה (22 ע"ב). מגדלות שבתוספי בירוש' - בורנין. (14) תוספתא תרומות י' י"ב, ב' חולין פ"ט: תוספתא אהלות י"ח ב' (השיה נם המשל שלו בספרי במדבר 8 84 - להלן ס"ו ז'). (15) תוספתא נטין א' ד' (ששם בא ריש בן נפילאל במקום רשביי). ב' נטין י"א ע"א קספר ע"י ר' אליעזר בר' יוסי.

(16) ע' לעיל כרך א' ח"ב 80. (17) ע' לעיל כרך א' ח"ב 122.

(18) ע' לעיל 84. ע"ד אספה אהרת של תלמידיו ר"ע בבקעת רמון מספר בירוש' חגיגה ריש פ"ג - 78 ע"ד (ע' גרץ ח"ד 186): ביום הזה עשו חגיגה, וכל אחד מהם דרש שבע דרשות לישעיה' ה' א', וביחוד קלסו או את דרשותיו של רשביי.

(19) ויבחים בינו ובין ר' יוסי נמצא בתוספתא: תרומות ה' ח', פ"ט ב' י"א, בכורים א' ז', שבת פ' (י') י', פסחים א' ה', ר' יוסי פ"ט הלל את מסקו של רשביי וקרא עליו את הכתוב משני כ"ה כ"ו, תוספתא פאה א' י"ג, נטין פ' ע"א.

(20) פירקל 178. (21) מחלקת בין ריש ובין ר"ז בתוספתא: מנחות י' ד', שם י' ח', כריתות ב' י"ג, עוקצין ג' י"ג. (22) שבת ל"ג ע"ב. פעם ישבו ר' יהודה ור' יוסי ור' שמעון וישב יהודה בן גרים אצלם, סתח ר' יהודה ואמר: כמה נאים מעשיהם של אומה זו (רומא): תקנו שווקים, תקנו נשרים, תקנו מרחצאות, ר' יוסי שתק, נענה רשביי ואמר: כל מה שתקנו לא תקנו אלא לצורך עצמן, תקנו שווקים להושיב בהן זונות, מרחצאות - לערן בהם עצמן, נשרים - ליטול מהן מכם. הלך יהודה בן גרים וספר דבריהם ונשמעו למלכות, אמרו: יהודה שעילה יתעלה, יוסי ששתק יגלה לצפורה, שמעון שגינה ירגג, אזל הוא ובריה ומשו בי מדרשא, כל יומא הוה מייתי להו דביתיהו רפתא וכזוא דימי ורכי, כי תקיף נורתא, איל לבריה: נשים דעתן קלות עליהן דלסא מעערי לה ומליא לן, אולו משו במערתא, איתרחיש ניסא, איברי להו חרובא ועינא דמיא... איתבו תליסר שני במערתא... (הלך הוא ובנו ונחבאו בבית המדרש, בכל יום היתה אשתו מביאה להם לחם וכוס מים והיו אוכלים, כשחוקה הגזרה, אמר לבנו: ...אספך שיציער אותה, והיא תגלה להם את מקום מחבואנו... הלכו ונחבאו במערה, קרה נם ונברא להם חרוב ומעין מים... וישבו שלש עשרה שנה במערה...) ע"ש המסך האגדה הזאת, ע"ד האגדות הללו ע' גרץ ח"ד 472. על המסקרות שהביא גרץ צריך להוסיף מסיקא 88 ע"ב.

(23) ע' לעיל 46, וכן חות דקרו ע"ד ערך הדרשות שלו מול דרשותיו של ר"ע ח"ב 64.

(24) ע' נדרים כ"ז: בעל אחד אמר לאשתו: קונם שאי את נהנית לי עד שתטעיסר חבשיילך לר' יהודה ולר' שמעון, ר' יהודה מעים, ר' שמעון לא טעום, אמר: יסותר כל בני אלמנה

(בלוסה) ימות הכעל ותשאר האשה אלמנה ואחוז ימותו גם בניה - רש"י) ושמעון לא יזוז ממקומו. במעילה יזו ע"ב מספר, שרשבי קלל את ר' אלעזר ברי יוסי ואמר לזו: מעקימת שפתך נוכח שתלמיד הבס אתה, אל יחזור הבן אצל אביו (מפני שנדרמה לו שהוא מורה הלכה בפניו).

25) כלומר שזוכין למדרגה רמה בחיי עולם הבא. בירושלמי הגירסא: בני עולם הבא.
 26) סוכה מ"ה: מנהדרין ציו: חזקה בשם ר' ירמיה בשם רשבי. וכן בירוש' ברכות פ"ט (18 ע"ד בסוף), ששם החצי השני של הפתח נאמר בארמית ועוד איזה שניים (במקום אלה ומאה רק שלשה). בכיר ליה: אין העולם יכול להתקיים בפתח מלי צדיקים כאברהם אבינו, אי תלתין אינון אנא וברי תרין מנתון, ואם עשרין אינון אנא וברי מנתון, ואם חמשה אינון אנא וברי מנתון, ואם תרין אינון אנא וברי הן, ואם חד הוא - אנא הוא. החלק הראשון של המאמר הזה נראה שהוא חוספה מאהרת (ע"ביר מ"ב לכראשית י"ח י"ה, ירוש' ע"ז פ"ב היא - 40 ריש ע"ג) וגם בשאר באו שניים. בדרך קצרה נאמר הפתח הזה בשבת ל"ג ע"ב: בני די לעולם אני ואחתי.

27) סוכה מ"ה ב"י ר' ירמיה בשמו. בניסח אחר נמצא כי המאמר הזה בארמית בירוש' ברכות פ"ט (18 ע"ד) וזכר ליה: רשבי אמר: אי בעי אברהם למקרבין מן גביה ועד גביה, ואנא מקרב מן גביה ועד סוף כל דרי ואין לא - יצטרף אחיה השלוני עמי, ואנא מקרב כל עמא.

28) ע"י מאמרו של רשבי ע"ד זכותי של צדיקה, לקמן סי' ה'.

29) ירוש' ברכות פ"ט (18 ע"ד), חזקה בשם ר' ירמיה בשמו. בלגדה שאלוהו הנביא הביא את ריב"ל אל רשבי (ב"ר ריש ליה, פסיקתא 87 ע"ב, בתוכות ע"ז: שויס לזו י"א) הושיב בפי רשבי עצמו שז"ה צדיק תמים מי שלא נראתה הקשת בימיו, בפסיקתא 87 ע"ב בספור המשוכשכש ע"ד ירשה התלמידים (ב"ר ליה, מונק מ"י ע"א ז"ב) נאמר, שכל דברי שנים מהם על התוכחות מה קשתי נחתי בענין המראתה, הקשה בענין, ענה רשבי: הא כימא דעלמא.

30) בספור ע"ד תלמידו של רשבי שישב בתל"ל ושם נתעשר וע"ז העיר קנאה בלב חבריו, הולך רשבי אותם לבקעה שע"ס מירון עירו ואמר: בקעה, בקעה! התמלא דיגרוי וזהו, והיא נתמלאה. רק רשבי אמר להם, שמי שקח מתדיגרוים הללו, יפסד הלקן בעיה"ב, תחזיקא ב' פקודי (ז'), וכן שמות ר' נ"ב. בירוש' ברכות פ"ט (18 ע"ד) מספר בקצרה ע"י חזקה בשם ר' ירמיה: בן היה רשבי אומר: בקעה, בקעה! התמלא דיגרוי וזהו, וזוהי מתמלאה, וכן בפ"ד ריש ליה ובפסיקתא 87 ע"ב. 31) ע"י הספור ע"ד קבורתי של ר' אלעזר בריש, פסיקתא 88 ע"ב, קהיר י"א ב"י כ"ט פ"ד:

32) תוספתא ערובין ח' (ה) ו'ן, בריתא שבת קמ"ז: ושינו, כבר הראה נד"ך IV, 476 שאין זו תקיעה שכיחורה, אפשר שתקיעה היא היא מירון ושיבתו של רשבי היתה אפוא במקום אחר. לראיה שזנה עיר אחת יש להביא מתוספתא שביעות ז' מ"ז ששם נאמר: אוכלין (בשביעות) בותים עד שיכלה אהרין שבתקיע ולפי דברי ר'יא בן יעקב אף של נוש הל"ב (היתה תוספתא מנחות ט"ז ה') ובבריתא ירוש' שביעות פ"ט (38 ע"ד בסוף) נאמר: ועל הותים עד שיכלו משרון ומגוש הל"ב. לבריתא זו ברור שהוא מרובתה ממאמרי התוספתא, אך במקום תקיע בא מירון, וזה מתיישב רק בשאנו חושבים ששתיהן הן עיר אחת, [ע"י הארץ ספיר ע"י תקוע - הפתגם].

33) מעילה י"ז: ע"ד החלק הלגדרי של המטה, בתוך ע"ד שם השר בן תלמיין (י"א: בן תלמיין) ע"י השערתה המסליתת של ישראל לוי ב. R. d. E. J. VIII, 260 ff.

34) ע"י לעיל כרך א' ה"ב 107. ממשאו ומתנו של רשבי עם ר' יוסי נמסרה לנו שיחתם (פסיקתא 4 ע"א, שהשיר לאיתו פסוק, שמור נ"ב, ר' יוחנן בשמו. י"א: ר' הונא): רשבי שאל את ר' אלעזר אולי שמע בירוש' אמר: שבשחש ג' י"א מאביו, וכאשר השיב לו נשקו על ראשו נאמר: אלו לא באתי אלא לשמוע המעב הזה מפ"ך ד"י.

35) נמסרו לפעמים שיהיה שהיו בין רשבי ובין תלמידיו ע"י מור סי' י"א יומא ק"ה, מעילה י"ב נדה ל"א: 36) ע"י לעיל כרך א' היא טז הע"י 5. לפי רשימת צוקרמנדל, נוכח שמו של ר' שמעון

כן יהודה בתוספתא יותר משלשים פעם ומהם רק פעם אחת בשם ר'ע. והשאר הכל בשם רשב"י.
 (37) בהקדמה שתבואנה להלן נרשמו מי היו אלה שמסרו דברי רשב"י ילפיבד אין צורך להביא באן ראיות. - לא מדויקים הם הדברי של ר'מ קונין (13 ריש ע"ב) שמכל האמוראים רק ר' יוחנן אמר בשם רשב"י.

(38) סנהדרין פ"ג ע' י' ל"ג Ein Wort über die Mechlita des R. Simon p. 34

(39) סתם ספרו ר' שמעון; השם ספרו באן אינו מציין רק את ספרו במדבר, דברים, כמו שאנו רגילים לקרוא אותם, אלא שם המכילתא שנית נ"ב: נמנית על הספר. ע' פירושן בהקדמתו למכילתא הוצאת שלי. (40) תני רשב"י אי לפעמיבד רשב"י אומר בהקדמתו למסומים הבאים צינתי תמיד כל מקום שנאמר "תני". (41) ע' האותיות של פירושן שם ע' LV—LXXI. במכילתא וספרו נמצאו אפוא הרבה דברים שנאמרו סתם והם של רשב"י, אולם אעפ"י שבכמה דברים נקל מאד להראות שהם של רשב"י, ככל זאת נמנעתי מהכניס אותם לתוך הפרק הזה.

(42) ע' פירושן שם XLIX—LIV. (43) בהקדמתו לפשטה תורה. ע' פירושן שם XXIX, LXXI. (44) באן אין המדבר עדיפה בכתב. אולם צריך לזכור הפיה, כי יחד עם הספרת שבעל פה עוד בזמן קדום מאד התחילו לרשם בכתב בתוך תחלה פרטים יעזרת הלמודים. ע' ברכ' א' ח"ב 8. (45) בפרשיות דן הופמן ככל הטאלות הננועות לענין זה והומנים בספרו מבוא למדרש ההלכה. (46) ע' ווייס ח"ב 169 הע' ג'. השוה מלבד זאת את המקומות האלה שבתוספתא (ע"ם מספר העמוד והשורה של הוצאת צוקרמנדל) 24, 4, 250, 29 (לשי' 663, 47; 2, 285; 26, 529; 34, 549; 19, 504; 18, 613; 19, 618; 34, 636).

א. מאמרות ופתגמים.

שדשה כתרים הן: כתר תורה, וכתר כהונה, וכתר מלכות — וכתר שם טוב עולה על גביהן (1). פתגם אחר של רשב"י כאלו בא לכאר את הפתגם הזה: הכיב שם טוב מארון הכרית, שארון הכרית לא הלך אלא (דרך) שלשה ימים, שנא' (במדבר י' ל"ג): וארון ה' ניסע לפניהם דרך שלשת ימים, ושם טוב הולך מסוף העולם ועד סופו. מנא לך? מדוד, שנא' (דה"א י"ד): ויצא שם דוד בכל הארצות. הכיב שם טוב מכהנה ומלכות, שכהנה ומלכות בשלח, ושם טוב לא בשלח (2). — נוה לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילכין פני חברו ברבים (3). — מפני מה תקמו תפלה כלהש? שלא לבייש את עוברי עברה, שהרי לא הלך הכתוב מקום בין הטאת לעולה (ויקרא ו' י"ה) (4). — כל אדם שיש בו נכות הרוח כאלו עובר עבודה זרה, כתיב הכא (משלי ט"ז ה'): תועבת ה' כל גבה לב, וכתוב (דברים ו' כ"ז): ולא תביא תועבה אל ביתך (5). — אדם אומר שבהו בקול נמוך ונזתו בקול רם (6).

כך עונשו של בראי שאפילו דיבר אמת אין שומעין לה, שכן מצינו כבנו של יעקב שכיבדו לאביהן, בתחלה האמין להם, שנא' (בר' ל"ז ל"א ולי"ג): ויקחו את כתנת יוסף וכיו' ויכורה ויאמר כתנת בני, אבל באחרונה אעפ"י שדברו אמת לפניו לא האמין להם, שנא' (שם מ"ה כ"ז וכ"ז): ויגידו לו לאמר עוד

יוסף חי וכו' ויפג לבו כי לא האמין להם (7). — אפילו מוכתן של ישעים העה
היא אצל צדיקים (8). — מותר להתנדות בישעים בעולם הזה, שנא' (משלי כ"ה ד'):
ושומרי תורה יתגרו בהם (9).

כל פרצה שאינה מן הגדולים אינה פרצה. כומרייא נכבו אלהיא מאן
מומי ביה, או מאן מקרב (אם הכמרים בעצמם נגיבים אלילים מי ייטע ביטמם,
מי יקריב להם קרבנות) (10). — מצרים הם טבעו ישראל בים (במים?) ואדומים
הם קדמו את ישראל בהרבו, ולא אסרם הכתוב אלא עד שלשה דורות. עמונים
ומואבים מפני שנטלו עצה להחטיא את ישראל, אסרם הכתוב איסור עולם,
ללמדך, שמהטיא האדם קשה לו מן ההורגו, שההורגו אין מוציא מן העוהו
ומן העוה"ב והמהטיא מוציא מן העוה"ב והעוה"ב (11). — העובד עבודה זרה נתן
להצילו בנפשו, ומה פנס הדיוט (ערוות) נתן להצילו בנפשו, פנס נבוה לא כל
שכן (12). — בוא וראה מה כה עברה קשה! שעד שלא פשטו ידחם בעברה
(של העגל) מה נאמר בהם? ומראה כבוד ה' כאש אוכלת (שמות כ"ד י"ז),
לא יראים ולא מודעוים, משפשטו ידחם בעברה מה נאמר בהם? וירא אהרן
וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו ויראי מנשת אליו (שם ל"ד ל"א). —
היה ארם צדיק גמור כל ימיו ומרד באחרונה איבד את הכל, שנא' (יהושע ל"ג י"ב):
צדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו. היה אדם רשע גמור כל ימיו ועשה תשובה
באחרונה, המקום מקבלו, שנא' (שם): ורשעת הרשע לא יכשל בה (14).

על דבר החובה לעמוד בדבורו אמר ר' שמעון: אף כשאמרו, טלית
קונה דינר זהבי מכל מקום כך הלכה, אבל אמרו: מי שפרע מאנשי דור המבול
עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדבורו, והנושא ונותן בדברים אין עליו אונאה,
אבל אמרו: כל המכטל את דבורו אין רוה חכמים נוחה הימנו (15). — גדול
אונאת דברים מאונאת ממון, עוה נאמר בו (ויקרא כ"ה י"ז): ויראת מאלהיך,
זה לא נאמר בו: ויראת מאלהיך (16). — קשה הרבית, שאף שאילת שלום —
רבית, לא שאל לו שלום מימיו ועל שלוה ממנו הקדים לו שלום, הרי זה
רבית (17). — בוא וראה עד איכן דקדקה התורה בגול, שצריכה לדון בין אדם
לחבירו עד כדי הנפת מגל, בתוך כן גדולה מלאכה, שלא הרב דור המבול
אלא מפני הגול, ופועל עושה במלאכתו ואוכל ופטור מן הגול (18). — ר' שמעון
שקיל צנא על כתפיה (היה לוקח סל ושם על כתפו), אמר: גדולה מלאכה,
שמכבדת את בעליה (19). — גדול השלום שכל הברכות כלולות בו, שנא' (תהי כ"ט):
ה' עו לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום (20). — אין זה קדוש השם, שדברי
צדיקים קיימים בחייהם ובטלים לאחר מותם, (אלא בזה שהשפעתם אינה פוסקת

אפילו לאחר מותם) 21. — אין לו להקביה בבית נניו אלא אוצר של יראת שמים, שנא' (ישעי' לג ו'): יראת ה' היא אוצרו 22.

בפתגם אחד הוא מדבר בננות ארבעה דברים שהם לא לפי חקי דרך ארץ, וזה לשונו: ארבעה דברים הקביה שונאן, ואני איני אוהבן 23: הנכנס לביתו פתאם, ואין צורך לומר לבית חברו, והאווה באמה ומשתין מים, ומשתין מים ערום לפני מטתו, והמשמש מטתו בפני כל חי 24. — חמשה דברים הן שהעושה אותן מתחייב בנפשו ודמו בראשו: האוכל שום קלוק ובצל קלוק, וביצה קלופה והשותה משקין מזוגין שעבר עליהם הלילה, והלך בבית הקברות, והנוטל צפרניו וזורקן לרשות הרבים והמקוה דם ומשמש מטתו 25. — הגוי והכח וההכמה והעושר והשיבה והכבוד והתפארת ובנים לצדיקים נאה להם ונאה לעולם, שנא' (משלי ט"ז ל"א): עטרת תפארת שיבה, ואמר (שם י"ז ו'): עטרת זקנים בני בנים, ואמר (שם ב' כ"ט): תפארת כהנים כהם, ואומר (ישעי' כ"ב כ"ג): ונגד זקניו כבוד 26. — בפתגם אחד בעל שלש בנות הביע רשבי את שנאתו לגויים, לנחשים ולאמנות ההבלים של הנשים 27: טוב שבגויים הלג 28, טוב שבנחשים רצוין את מהו 29, הכשרה שבנשים בעלת כשפים 30, אשרי מי שעושה רצון המקום! 31.

הערות לס"א

[1] אבית ד' י"ג בארצנו ריש מציא בא באור אחר על זה, אבל שם הוא עוזב את מעלות שם טוב שהוא העיקר במאמר זה ומדבר רק במעלות התורה שהוא גדולה מכתר כהונה וכתר מלכות [שכתר כהונה ומלכות אינם נתנים לכל, אבל כתר תורה כל הרוצה ליטול יבוא ויטול], בקהיר ז' א' לא נזכר כלל כתר שם טוב [שם נאמר רק: תני רשב"י: שלשה כתרים הם זכו; כתר כהונה וכה בו אהרן ונטלו, כתר מלכות וכה בו דוד ונטלו, כתר תורה והרי הוא מונח לדורות, כל מי שוכח לתורה כאילו וכה לשלשתן, וכל שלא זכה לתורה כאילו לא זכה לאתת מהן], מדרש שמואל פכ"ג שאב מקהלת רבה, אבל הוסיף שם את הסיים 'וכתר שם טוב עולה על זכה', אינני שאינו מתאים כלל לענין. [שם יש גם הוספה זו: כתר תורה מונח לתוכחת לכל באי העולם לאמר, שאילו היו כתר כהנה וכתר מלכות קיימין, הייתי זוכה בהן ונטלתי, והרי כתר תורה מונח, כל מי שיוכה בו, מעלין עליו כאילו זוכה בכלן, וכל מי שלא זכה בתורה לא זכה באחד מהן — המתרגם], וכן בילקוט קהלת ז' א', ביוסא ע"ב ע"ב נמצא מאמר ר' יוחנן: שלשה ירום הם: של מוכה, של ארון ושל שלחן, של מוכה זכה אהרן ונטלו, של שלחן זכה דוד ונטלו, של ארון עדין מונח הוא, כל הרוצה ליקח יבוא ויקח, שם אמר פחות הוא? תול (משלי ח' ט"ו): כי מלכים ימלכו — בשמור פלד קרוב לסוף (לשמות בית י') ובתנאים ויקח קרוב לסוף מתערכב יחד מאמרו של רשב"י (בלא הסיים) ע"ד שרצה הכתרים עם מאמרו של ר' יוחנן ע"ד שלשה הנזרים וכן גם במספר ר' ד' (קצת כאן אדר). — ע"ד כתר כהנה וכתר מלכות ע' ניכר הכריחא ההסטורית בקדושין ס"ג ע"א, ובספרי י"ח כ" (ספקא קריט) [דומה לשיט בארצנו שבו, וע"ז באה הוספה של ר' שמעון בן אלעזר — המתרגם].

[2] קהיר ז' א', במדרש שמואל שם ובילקוט שם מיהם מאמר זה לר' שמעון בן מנסיא.

3) ברכות מ"ג: (ושי"ג), ר' יוחנן בשמו, אך לשון אחר: מר וזוטרא בר טוביה אמר רב ואיבא דאמרי מר הנא בר ביונא שטוש ר' שמעון הסידא (ע' א"י אמיראי בבל ע' 26-25). הפתח הזה מקושר עם דבריה של המר בשעה שהוצאה לשרפה (בר' ל"ח ב"ה) שלא רצתה לבייש את יהודה. ע"ז מתבאר במדה מספקת הקשר שבין ראשית הפתח עם אחריתו. אולם כנראה יש גם קשר יותר פנימי: בשלשון ראש הפתח ובין סופו. אנו צריכים להשב שהמלה הלבין אין מירושה לעשות לָבָן (ע' לוי ח"ב 468). אלא מל' לָבָן באיר' (רשיה הקביל וקבל, הלוח ולחן). ואו יוצאה הקבלה יפה: יותר טוב להפיל עצמו בכבשן האש, ולא ילבין (לָבָן, יאדים) את פני חברו ע"י בושח. אך אין צריכים להעלים עין, שבטוי זה נמסר בארמית "אחורוי אפיו, ע' בימ ניה סוף ע"ב.

4) סוטה ל"ב: ר' יוחנן בשמו. 5) סוטה ד"ו: ר' יוחנן בשמו.

6) סוטה ל"ב: ברייתא. יליף מזה שבדברים כ"ג נ' נאמר רק "ואמרת" ושם כ"ז ה' - "ועית ואמרת". 7) אר"נ סוף פ"ל, בביר ציד קרוב נראש תני ר' חייא: מה טיבו של בדאי זה אפילו אומר דברים של אמת אין מאמינים לו. כשהדרין פ"ט ע"ב כמו באר"נ (רק במקום דובר - אומר) אברהם אומר כך לשטן. 8) הרוית י"ד: ר' יוחנן בשמו חשוח דברי הבון שאמר רשב"י על התקנות שהקנה ממשלת רומא. 9) ברכות ז': מגילה ז': ר' יוחנן בשמו. כונתו היתה בודאי להרופאים.

10) בראשית רבה כ"ז (תני רשב"י). אחרי בארו את הכתוב ב"ו ב' "בני אלהים" [רשב"י קרא להן בני דנייא. רשב"י מקלל לכל מן דקרו לון בני אלהיא - מקלל רמי שקוראם בני אלהים. אפשר שזה מכון נגד דמאמיני, שישו היא בן אלהים - המהר"ם].

11) ספרי דברים כ"ג ח' (פסקא רי"ב). וטוח בתקומא ריש פנחס תת"ו ב' פנחס (4). במדבר ר' ב"א קרוב לראש (רק מה שכתוב בספרי בראש בא במקורות האחרים בסוף). ה' בוכר (הע' 26) שנה באמרו שבכפרי אין שם ר' שמעון. 12) ברייתא בנהדרין ע"ד. בירוש' בנהדרין סוף פ"ח (ע"ג 26) אומר וזה ר' שמעון בן אלעזר.

13) ספרי במדבר סוף פסקא א' (צורת המאמר דומה לאמרו של ר' יוחי הגרילי שבא שם קודם, ע' כרך א' ח"ב 98). במדבר ר' י"א (השוח פסיקתא ר' ט"ו 68 ע"א מדרש שמואל פי"ז) נדרש ענין זה בשם ר' אבא בר כהנא ורשב"י שם הורש זה על שלשה, על יסוד הכתוב שה"ש ג' ה'. 14) תוספתא קדושין א' י"ד, בבלי קדושין מ' ע"ב (ששים הסיום קצת אחר). בירוש' פאה פ"א (16 ע"ב) "תני" ג"כ כמו כאן, אלא שסומך על יחוקאל י"ח ב"ד וב"ז. בשת"ד ה' ט"ז מובא רק החצי השני של המאמר: תני רשב"י: הרי שהיה אדם רשע נמור כל ימיו ובסוף נעשה צדיק נמור עליו הכתוב אומר ורשעה הרשע יגו.

15) תוספתא בי"ג י"ד. בברייתא בי"ט מ"ה ע"א נהרהב המאמר: מי שפרע מאנשי דור המבול ומאנשי דור ההפלה ומאנשי סדום ועטורה ומצרים כ"ב. הוספה זו אינה מתאימה לבאן, כי רשב"י רק לדור המבול מתכוון, כמו שאמר בעצמו במקום אחר (ע' בעמוד 62). שלא הרב דור המבול אלא מפני הגול, כשהזור התלמוד על ברייתא זו (בי"ט מ"ט). נתקצרה ההוספה רק עד "מאנשי דור ההפלה". גם במאמר הדומה לזה הנמצא בשטנה בי"ט ב' ב' בלא שם האומר, נראה שגם שם בא "ומדור ההפלה" בתור הוספה טאָררת, שכן באיזה כתבי יד ובספרי קדשנים שהביאו את הציטט הזה, ובמבטט של המשנה שבירושלמי זמן בהוצאה שלנו בב"מ מ"ז סוף ע"ב אין הוספה זו. ע' ד"ס חלק י"ג ע"ב. מיראתו הגדולה לפסוק הירון בעניני שלי שלך, שמא יפעה בטקול דעתה היה הוסיף את עצמי מלרון, ולפיכך קרא: ברוך חמנא, דלית אנא הכוב מידון: (ברוך ה', שאיני יודע לדון) יר"י בנהדרין ריש פ"א (18 ע"א).

16) בי"ט נ"ח: ר' יוחנן בשמו. ע"ד אינאה דברים ע' ספרי לאיני פסוק (107 ע"ד).

17) ירוש' בי"ט סוף פ' אידו נשך (10 ע"ד). בספרי דברים כ"ג ב' (פסקא רי"ב) י"ב בי"ט ע"ה בלשון אחרת ויליף מן "דברי" דברים ש"ב. ואולם שני המקורות הללו שונים זה מזה הרבה: הברייתא שבבבלי דומה בתוכה למיש בירושלמי ואינם בספרי לומר מן "דברי" לא שאילת

שלום סתם אלא פקודות ושרות על פה: מנין שלא יאמר לו: צא ושאל שלום פלוני, או דע אם בא איש פלוני ממקומו. (18) ירושי מעשרות פ"ב (50 ע"א) [פ"ו] המאמר הוא שהתורה מרמזת מאד בגזל וצוהה אפילו על הנפת גזל, כמיש (דברים כ"ג כ"ו): וחמש לא תניף על קפת רעך, ואעפ"כ התירה לפי'על לאכל משום שגדולה מלאכה].

(19) נדרים מ"ט ע"ב. את הסל היה לוקח שיובל לשבת עליו בבית הסדרש ומתכבד בוה, שאינו צריך לישב ע"ג קרקע. (20) ויקר פ"ו קרוב לפ"ג. בצורה אהרת נמצא מאמר זה בש"ס ר"י שטעון בן הלפתא בספרי במדבר ו' כ"ו (8 מ"ב) ובמסו' האגדי לסוכת עוקצין.

(21) ספרי דברים י"א ו' (פסקא ל"ה), נגד מאסרו של ר' יובי בן הלפתא, ור' אלעזר, בנו של ר' שמעון, אומר שם: רואה אני את דברי ר' יובי מדברי אבא.

(22) ברכות ל"ג: ר' יוחנן בשמו (ע' ד"ט ש"ס).

(23) נדה פ"ז: אותו הדבר בשנויים בא בויקיר כ"א: האהוה באהה ומשתין, והשמש משתו ערוה, והאומר דבר שבינו ובין אשתו בפרהסיא והנכנס לביתו פתאם, ע"ד הדבר הראשון ע"י לעיל בדרך א"י ה"ב 29. (24) השוה פתגמו של בן סירא ע"ד השמרניו' (בן סירא נ' כ"ו): "שני לאמים שנאה נפשיה..." (25) נדה י"ז, התלמוד מאמר שם כל דבר לחוד.

(26) תוספתא מנהדרין י"א ח' ר' שמעון בן יהודה בשמו. בריתא אבות ו' ד' ר' שמעון בן סנאי בשמו. בירוש' מנהדרין פ"א הי"ד (30 ע"א) ר' שמעון בן סנאי בעצמו. הרשומה של שבעה דברים נשמרה באפן הכי טוב בתלמוד הירושלמי, כתיספתא מוכרחים לומר שכבוד ותפארת היינו הך, ובאבות צ"ל שוקנה ושיבה היינו הך, ראה לדבר שיש רק שבעה דברים ולא יותר הוא המאמר של ר"ש בן סנאי הבא אחר זה (ב'רושי בשנייה ר' שמעון בן סנאי): אזי שבע מדות שמו' חכמים בצדיקים וכולן תקיימו ברבי ובניו, כדאי לשום לב שמשבע המדות הללו הנאות לצדיקים ארבע הראשונות הן אותן המדות שגמנו (בלא שם האומר) שבת צ"ב ע"ב, קצת בשני נדרים ל"ח ע"א, בשם ר' יוחנן, שדרושות לכל נביא (חכמ, גבור (=בח) עשיר ובעל קומה (=גוי).

(27) ירושי קדושין קרוב לפ"ג (66 ע"ג), וכן בסופרים פ"ו ו' בקצת שנויים, כמבילתא שמו' י"ד ו' (27 ע"א), ונתחומא ב' ו'א' (20 8) וסוה בלקת טוב שמו' ט' ב' מוכאה רק החלת המאמר וסוף ע"ז שהיא את דבר ה' מעבדי פרעה (שמו' פ' ב') מסדו את בהמתם לפרעה לדרך אחרי ישראל (שמו' י"ב ז'), וסוה וליף רשבי - וכן בתחומא בשלח מבני הוביר את שם רשבי - כפאן אמרו... בתחומא נאמר בראשונה ע"ד הנחש.

(28) בירוש': הכשר שבנויים הרגו, כסופרים (כמו שבנויאן התחופות בע"ז כ"ז ע"ב ד"ה ולא מורידין); כשר שבעבוים הרגו, מבילתא: טוב שבנוים הרגו, אצל רש"י לשמות י"ב ז': כשר שכמצרים הרגו, ואולם באיזה כ"ז שבנויא ברלינר הנוסח הוא "שבנויים", התחומא (הוצ' בימברג 1845): הופה שבנויים ה', במהורות הכפארות: טוב שבעבדי עכוים ה', תחומא ב': הכשר שבמצרים ה', כסופרים באה הוספה, שמקלקלת את הסימטריה של המאמר: בשעת מלחמה, ובנראה מדברי התחופות שם נמצאה הוספה זו גם בירושלמי. הוספה זו באה כנראה להצדיק את בעל המאמר על משפטו הקשה נגד אה"ע, אבל באמת, כשנשים לב אל מצב התקופה ההיא ואל תבינתו הוועפת של התנא הנרדף, אין כל צורך בהצפדקות. ע"ד המאמר הזה ע"י מאסרו של ס"יר בחוספה העברית אל המאסף של לטרים Beitrage zur Literatur und Culturgeschichte der Israeliten. Wien 1859 S. 2-4, Josef Kopp. zur Judenfrage; 206 המניד שנה תשי"ט; S. 87 (eus den Gutachten von Nöldke und Wünche); L. Blau in Magyar Zsido Szemle VI, 262 f. אתם קרוין אדם ואין אה"ע קרוין אדם, וכפיכך אין הנוים מממאין באהל, שנא' (כמדבר י"ט י"ד): אדם כי ימות באהל וכו', ימות ס' סוף ב'.

(29) השוה מאסרו של רשבי ע"ד הנחש ויקר כ"ז קרוב לראש: (תני) הנחש פרין נדרו של עולם תלה לפיכך נעשה ספקלסור לכל פירצי נדר, ע"י ע"ד ספרי דברים י"א כ"ב (פסקא מ"ה) לקלחת י' ה', וכן המעשה בפסקתא 90 ב' ירו' שביע' 85 ד'.

(30) המאמר הזה נשלם ע"י מאמר רשב"י בענין של הלכה (ר' יוחנן בשמי ערוכין ס"ד): [ואין מעבירין על האוכלין: לא שנו אלא בדורות הראשונים שאין בנות ישראל פרוצות בכשפים, אבל בדורות האחרונים, שכנות ישראל פרוצות בכשפים, מעבירין]. הורות הראשונים הן לפני תקופת אדריאנוס ב"מ ר' נמילאל השני. לפי דבריו בן מירא (בנהדרין ק"ג): «בת לאביה מטמונת שיא בכל גיל וגיל מימי חייה וכוונותה, שמה תעשה בשפסוף, לפי בריותא סתמית בירוש' בנהדרין פ"ו ה"ש (26 ע"ד): מכשפה לא תחיה (שמות כ"ב ו"ו) אחד האיש ואחד האשה, אלא שלמדתיך התורה דרך ארץ שרוב הנשים בשפיות, לפי רשב"י על יסוד הכתוב דברים י"ח י"ב נאסרו לדעת רשב"י הבשוף גם לפני נח, ע' ספרי דברים פסקא קע"ג, ובקצרה בבנהדרין נ"ו ר"ש ע"ב. על אדות דעתו על הנשים אופי הוא מאסרו (גדה ל"א): זכר שהכל שמחים בו... נקבה שהכל עצבים בה. בשבת ל"ג: נאסר בשמי: נשים דעתן קלה עליהן. (31) כלומר פי שפושא רצון המקום אינו צריך לראא מכל אלה. «עשה רצון המקום» הוא בסוף הגע במי רשב"י.

ב. תלמוד תורה. מצות. תפלה.

לדעת רשב"י האדם צריך להקדיש לעסק התורה את כל זמנו, מבלי לטום לב כלל לצרכי היוז הנשמיים. לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן. הא כיצד? היה יושב ודורש, ולא היה יודע מהיכן אוכל ושותה ומהיכן היה לובש ומתכסה. לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן ושניים להם אוכלי תרומתו (1). — אילו הוינא קאים על טורא דסיני בשעתא דאיתיהבית תורה לישראל, הוינא מתבעי קומי רחמנא דיתברי לבר נשא תרין פומין: חד דהוה לעי באוריותא וחד דעבד ליה כל צרכיה. חור ומר: ומה אין חד הוא לית עלמא יכול קאים ביה מן דלטוריא דיליה, אילו הוו תרין — על אחת כמה וכמה! (אם הייתי עומד על הר סיני בשעה שנתנה התורה לישראל, הייתי מבקש מלפני הקב"ה שיברא לאדם שני פיות: פה אחד ללמד תורה ופה שני — בשביל צרכי החול. חור ואמר: ומה אם אחד הוא, אין העולם יכול לעמוד בו מפני מלשינותו, אלו היו שנים — אעכו"כ!) (2). — רשב"י לא נמנע מלכת בשיטתו עד הסוף ואמר [נגד דעתו של ר' ישמעאל שאמר, ואספת הנקד' (דברים י"א י"ב) — דרך ארץ דברה תורה]: אין לדבר סוף: קוצר בשעת קצרה, חורש בשעת חריש, דש בשעת שרב, וזרה בשעת הרות, אימתי למד תורה? אלא כשישראל עושים רצונו של מקום, מלאכתם על ידו אחרים נעשית, שנאמר (ישעי' ס"א ח'): ועמדו ורים ודעו צאנכם, וכשאין עושים רצונו של מקום — מלאכתם ע"י עצמם נעשית, ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידם, שנא' (דברים כ"ה מ"ח): ועבדת את אויביך (3). — גם בתוך הסעודה אסור להלמד תורה. — שלשה שאכלו על שלהן אחד ולא אמרו עליו רבני תורה כאלו אכלו מובחי מתום, שנא' (ישעי' כ"ה ח'): כי כל שלחנת מלאו קרא ציאה בלי מקום: אבל שלשה שאכלו על שלהן אחד ואמרו

עליו דברי תורה כאלו אכלו משלהנו של מקום. שנא' (יהוקאל מ"א כ"ב):
 ודבר אלי זה השלחן אשר לפני ה' (כשדבר אלי, כלומר כשעסק בתורה, או
 זה השלחן אשר לפני ה'). — המהלך בדרך ומפסיק ממשנתו ואומר: מה נאה
 אילן זה! מה נאה ניר זה! הרי זה מתחייב בנפשו (6). — הושע ו' ו'. ודעת אלהים
 מעולות. חביבין עלי דברי תורה מעולות וזבחים (6). — כבר ומקל ירדו כרוכים
 מן השמים. אמר להם הקב"ה לישראל: אם תעשו את התורה, הרי כבר לאכל,
 ואם לאו — הרי מקל ללקות בנו. והיכן פירושו של דבר? הרי הוא אומר
 (ישעי' א' י"ט כ'): אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומרתם
 הרב תאכלו כי פי ה' דבר (7). — בלגנדה המספרת ע"ד ישיבתו זמן ארוך במערה
 וששם עסק תמיד בתורה נאמר, כי בצאתו משם יחד עם ר' אלעזר בנו ובראותו
 בפעם הראשונה בני אדם עוסקים בהרישה ובזריעה, התפלא וקרא בכעס: הללו
 מניהין חיי עולם ועוסקין בהיי שעה (8). — מעשה ברשב"י שהיה מבקר את החולים
 ומצא אדם אחד שתפוח ומוטף בהולי מעים ואומר גידופין לפני הקב"ה, אמר
 לו: ריקה! היה לך שתבקש רחמים על עצמך, ואתה אומר גידופין! אמר לו:
 הקב"ה יסלקנו ממני ויניחנו עליך. אמר לו: יפה עשה לך הקב"ה, שהנחת דברי
 תורה והיית מתעסק בדברים גמלים (9). — כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה היה שם
 ר' יהודה ור' אליעזר ברי' יוסף ור' שמעון, נשאלה שאלה זו בפניהם: מכה זו
 (אסברה, Bräune) מפני מה מתחלת בבני מעים וגומרת בפה?... נענה ר' שמעון
 ואמר: בעון בטול תורה (10). — קהלת א' ט"ו. מעות לא יוכל לתקון, אין קורין
 מעות אלא למי שהיה מתוקן ובתחלה ונתעית, ואיזה? זה תלמיד חכם הפורש
 מן התורה (11). — כל מי שיש לו בן יגע בתורה כאלו לא מת, שנא' (ברי' י"ח י"ט):
 למען הביא ה' על אברהם את אישך דבר עליו, אליו לא נאמר, אלא עליו
 (עליו משמע על עצמו ואפילו לאחר מותו — מ"ב 12). — אם ראית עיירות
 שנתלשו ממקומן בארץ ישראל דע שלא החזיקו בשכר סופרים ומשנים (מלמדו
 תורה לתנוקות), מאי טעמא? (ירמ' ט' י"א) על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר
 מבלי יושב? ויאמר ה' על עזבם את תורתו (13). — אם ראית את הכריות שנתאישו
 ידיהן מן התורה, מאד עמוד והתרוקן בה, ואתה מקבל שכר כלם, מאי טעמא?
 (תהי קייט קב"י) [עת לעשות לזה הפרו תורתך]. הפרו תורתך — עת לעשות
 לה' (14). — כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה, אמרו: עתידה תורה שתשתכח מישראל,
 שנא' (עמוס ה' י"א): הנה ימים באים נאם ה' והשלחתי רעב בארץ, לא רעב
 ללחם ולא צמא למים, כי אם לישמע את דבר ה' וכו' (15). תנא רשב"י אומר:
 חס ושלום שתשתכח תורה מישראל, שנא' (דברים ל"א כ"א): כי לא תשכח

מפי זרעה, אלא מה אני מקיים: ייטטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו (עמוס ה' י"ב)? שלא ימצאו הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד (16).

ע"ד אפן הלמוד אומר רשב"י: משל לשני אחים שהיו מסוגלים ממין אחד אביהם, אחד מצרף דינר ואוכלו ואחד מצרף דינר ומניחו. זה שמצרף דינר ואוכלו, נמצא שאין בידו כלום, זה שמצרף דינר ומניחו, נמצא עשיר לאחר זמן; כך תלמידי חכמים: למד שנים, שלישה דברים ביום, ב' ונ' פרקים בשבת, ב' ונ' פרשיות בחדש, נמצא עשיר לאחר זמן, ועליו נאמר (משלי י"ג א'): וקבץ על יד ירבה, וזה האומר: היום אני לומד, למחר אני לומד, היום אני שונה, למחר אני שונה, נמצא אין בידו כלום, ועליו הוא אומר (משלי י' ה'): כ' ד': כ"ד ל': נדרם בקיץ בן מבוש, ואומר: מהרף עצל לא יחרש, ואומר: על שדה איש עצל עברתי, זה שקנה שדה כרה, ועל כרם אדם חסר לב, זה שקנה כרם כרה, הואיל וקנה שדה וקנה כרם ולא עמל בהם, מנין שסופו נקרא עצל? ת"ל: על שדה איש עצל עברתי וכו', ולמה נקרא שמו חסר לב? על שקנה שדה וכרם ולא עמל בהם, ומנין שסופו להניח שנים ושלישה דברים בפרשה? שנא' (שם): והנה עולה כלו קמשונים, ומנין שהוא מבקש פתחה של פרשה ואינו מוצא, שנא' (שם): כסו פניו הרולים, ועוד הוא אומר (שם): ונדר אבנים נהרסה, מתוך שרואה שאין עומדת בידו, הוא יושב ומטמא את הסהור ומטהר את הטמא ופורץ נדרים של חכמים, מה עונשו של זה? בא שלמה ופירש עליו בקבלה (קדולת י' ה'): ופורץ נדר ישכנו נחש, הא למדת שכל הפורץ נדרים של חכמים לסוף פורענות באים עליו (17) — הרי הוא אומר: שתי מים מבורך (משלי ה' ט"ז) — שתי המים שבבורך, שתי מים שעמך בעיר ואחיב פרוש בכל מקום (כלומר וזלך למקומות אחרים ללמוד (18) — העוסק במקרא מידה שאינה מידה, העוסק במשנה מידה שנוטלין ממנה שנה, העוסק בתלמוד אין לך מידה גדולה מזו, לעולם הוי רין אחר המשנה יותר מן התלמוד (19) — גדולה שמושה של תורה (כלומר מסירותו של התלמיד אל המורה) יותר מלמודה, שנא' (מיב ג' י"א): פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידו אליהו, למד לא נאמר, אלא יצק, מלמד שגדולה שמושה יותר מלמודה (20), כדי להראות את הערך הגדול והנצחיות של חקי התורה משתמש רשב"י בהגומה ובאפן אנדי חביב עיי מספרים מנהילים להגדיל את השיבות הענין, בהיותו אוהו בשיטת ריע, שכל מצוה נתנה שלש פעמים: בסנינו, באהל מועד ובערבות מואב (21), אומר רשב"י — יהד עם שאר חבריו: אין לך כל דבר והכר שלא נכרתו עליו ארבעים ושמונה בריות, ברוך בכלל (לכל המצות ביהד)

וברוך בפרט (לכל מצוה ומצוה), ארור בכלל וארור בפרט (למי שלא יקיים).
 ללמד וללמד לשמור ולעשות (22). ארבע על ארבע הרי שמונה, שמונה על
 שמונה הרי שיש עשרה ושלוש בריתות לכל אחד הרי ארבעים ושמונה בריתות,
 וכן בהר סיני וכן בערבות מואב. ר' שמעון מוציא של הר גריזים והר עיבל
 ומביא של אהל מועד (23). — אין לך כל דבר ודבר מן התורה שאין ברות עליו
 ארבעים ושמונה פעמים, על כל פעם ופעם שיש מאות אלה ושלושת אלפים
 וחמשים מאות והמשים (במדבר א' מ"א). — מנין אתה אומר אלו היה ישראל
 חסרים אפילו אדם אחד לא היתה הישגינה נלית עליהם? דכתיב (שמות י"א):
 כן כיום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני (משמע) שרק אם העם
 נמצא בלו בישראלותיו אז תלה הישגינה (25).

— הרי מכבדין את המצות שהן ילוחי ושלוחי של אדם כמותו. אם
 כבדת אותך, כאלו לי כבדת; ואם כותה אותך, כאלו לכבודי כותה (26). — שמות
 כ"א א'. ואלה המטפטים וכ"ו. מה ראו דינין לקדום לכל מצות שבתורה?
 שכשהדין בין אדם לחברה, החרות בנייהם; נפסק הדין, נעשה שלום בנייהם;
 וכן יתרו אומר (שמות י"ה ג'): אם את הדבר תעשה וכ"ו וגם כל העם הזה
 על מקומו יבוא בשלום (27). — (לורב הגזל פסול) משום דהוה ליה מצוה הבאה
 בעברה (28). — כל מצות שנתן הקב"ה לישראל נתן להם בפרהסיא, הוי"ן משבת
 שנתן להם בצנעא, שנא' (שמות ל"א י"ג): בני ובין ישראל אתה הוא לעולם (29). —
 בין ישראל ובין השבת יש ההדווגות מיבטית מששת ימי בראשית, תני רשב"י:
 אמרה שבת לפני הקב"ה, לכלך (לששת ימי בראשית) יש בן זוג ולי אין בן
 זוג, א"ל הקב"ה: ישראל הוא בן זוגך, וכיין שעמדו ישראל לפני הר סיני,
 אמר להם הקב"ה: זכרו הדבר שאמרת לי לשבת: כנסת ישראל היא בן זוגך.
 היינו דבור (שמות כ"ט ט'): זכור את יום השבת לקדשו (30). — שמות כ"י י"א.
 על בן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו, ברכו במן וקדשו במאורות (שלא ננזו
 אלא אחר השבת). ר' שמעון בן יהודה איש כפר עכו אומר משום ר' שמעון:
 ברכו במן וקדשו במאור פניו של אדם (31). — אלמלי משמרין ישראל שתי
 שבתות כהלכתן מיד נאלקין, שנא' (ישעי' נ"ו ז'): בה אמר ה' לסריסים אשר
 ישמרו את שבתותי... וכתיב בת"ה: והביאותים אל הר קדשי (32). — גם ברכו
 הדבור של הול ראה רשב"י הלול קדשת השבת, וכאשר היתה אמו מרבה שיהיה
 בשבת היה אומר לה: אימא, שוכתא היא (33). — גדול הוא כבוד אב ואם,
 שהעדיפו הקב"ה יותר מכבודו, נאמר (שמות כ"י י"ב): כבד את אביך ואת אמך,
 ונאמר (משלי י"ט): כבד ה' מהונך, ממה אתה מכבד? מהונך, מפרייש לקט,

שכהה ופאה, מפריש תרימה ומעשר ראשון, ומעשר שני, ומעשר עני, וחלה, ועושה סנה, ולולב, ותפלין וציצית, ומאכיל את הרעבים ומשקה את הצמאים, אם יש לך, את חייב בכף אלו, ואם אין לך אין את חייב באחת מהם, אבל כשהוא בא אצל כבוד אב ואם - בין שיש לך הון בין שאין לך הון, כבר את אביך ואת אמך, ואפילו את מסכב על הפתחים (34). - כשם שמתן שכרן (של שלוח הקן וכבוד אב ואם) שזה (בשתיחה כתיב, והארכת ימים) כך פורענותן שזה, מה טעם? (משלי ל' י"ז) עין תלענ לאב ותבון לוקחת אם - עין שהלעינה על כבוד אב ואם וכוונת על לא תקה האם על הבנים (35) יקרה עורכי נחל, יבוא עורב שהוא אכזרי ויקרנה ואל יהנה ממנה; ויאכלנה בני נשר - יבוא נשר ישוא החמן ויאכלנה ויהנה ממנה (36).

- בזכות המילה הוציאם הקביה (מצירים) שנא' (יחזקאל ט"ז ו'): ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך וכו' (37). - בוא וראה שאין חביב לפני האדם יותר מכנו והוא מל אותו (38). - [משוה מלחמה כשמתחיל לדבר אל העם אומר (דברים כ'): שמע ישראל וכו']. מאי דנא שמע ישראל? אמר להם הקביה לישראל: אפילו לא קיימתם אלא קריאת שמע שהרית וערבית אי אתם נמסרים בידם (39). - אפילו לא קרא אדם אלא קריאת שמע שהרית וערבית קיים, לא ימוש ספר התורה הזה מפיקי' (יהושע א' ח') (40). - כל הורני במצוה זו (ציצית) זוכה ומקבל פני שכינה, כתיב הכא (במדבר ט"ז ל"ט): וראיתם אותה וכתוב התם (דברים י' י"ג): את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד (41)*. - כל הקובע מקום להפלתו אויבים נפלים התתיו, שנא' (שיב ז'): ושמתו מקום לעמי ישראל וכו' ולא יוסיפי בני עולה לענותו וכו' (42). - מאי דכתיב (תה ס"ט י"ד): ואני תפלה לך ה' עת רצון וכו'? אימתי עת רצון? בשעה שהעבור מתפללין (43). - בעל הבית בוצע (כלו) מברך ובוצע את כנר הלחם בתהלת הסעודה, ואורה מברך (ברכת המזון). בעל הבית בוצע, כדי שיבצע בעין יפה, ואורה מברך, כדי שיברך את בעל הבית, מאי מברך? שלא יבוש בעל הבית בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא (44).

הערות לס"י ב.

- (1) מכלתא שטות ט"ז ד' (47 ע"ב). בקצרה לשמות י"ז י"ז (28 ע"ב).
- (2) ירושי' ברכות פ"א ה"ה (8 ע"ב). (3) ספרי עקב פסקא סיב, ברייתא ברכות ל"ה: בטקום, אימתי לסדר תורה? שבספרי, בברייתא: תורה מה תהא עליה.
- (*) הוסף לזה אמר ר"מ בספרי במדבר פסקא קט"ז ומובא לעיל פ"א ס"ז ב' בתערה, המתרגם.

- (4) אבות ג' ג' (5) אבות ג' ו'. השהה מאמרו של הניגא בן הכנאני, לעיל היא 143. במקום ריש יש גורסים ר' יעקב וגם ר' עקיבא. (6) ארזיני ניסח ב' ריש סי' ח' (11 ע"ב).
- (7) ספר דברים (בסוף פסקא סי'). ויקרף ליה. תני בשם רשב"י, ואולם הדרשה שם "חבר תאכלו - חרובין תאכלו" לקוחה מדברי ר' אחא (ויקיר י"ג).
- (8) שבת ל"ג: במקורות של ארץ ישראל חסר זה. ועי' לעיל כרך א' ח"א 78.
- (9) ארזיני פסיא (ס"ה ע"ב). - בשבת י"א ע"א אימר ר' יוחנן (על הברייתא: הברים שהיו עוסקים בתורה מפסיקין לקריאת שמע ואין מפסיקין לתפלה): לא שנו אלא בגין ר' שמעון בן יוחי והבריו שתורתן אומנתן, אבל כגון אנו מפסיקין לקריאת שמע ולתפלה. בירוש' ברכות פ"א היה (ג' ע"ב) א"ר יוחנן שמום רשב"י: כגון אנו שעופקין בתלמוד תורה אפילו לקריאת שמע אין אנו מפסיקין. (10) שבת ל"ג: זוהי מדה נגד מדה, שהתורה מתחלת בפנים - במחשבה - ונסתרת כפה - בדבור. (11) משנה תנינה א' ו'. בברייתא תנינה סי' ע"ב ותוספתא תנינה א' ח' ו' וסוה בקהיר לאותו פסוק (ששם מרשב"י נשתבש לר' שמעון בר יוסף), טובא ראינה לרבר במשל עממי: "אין אומרין: בקרו נשל (בשביל קרבן אם אין בו מום), בקרו חויר, אלא - בקרו טלה". (לפיכך אין מענישין את עמי הארץ, אלא תלמיד חכם שפרש). בתוספתא במקום טלה כתוב "תמימים", וסוה נתחלף בקהיר ל"תמידין". (12) ב"ר מ"ט. (13) ירוש' תנינה פ"א (76 ע"ג). בסיקא 120 ב', איכה ר' התיחא ב' קרוב לראש. (14) ירוש' סוף ברכות.
- (15) תוספתא עריות א' א'. ברייתא שבת ק"ח:
- (16) שבת שם. קצת שונה ספרי דברים י"א כ"ב (פ' מ"ח). ההחללה והראיות הן יותר עתיקות בברייתא. בבבוי "חם ושלוש" משתמש רשב"י גם במקום אחר, בתשובתו על דברי ר"ע. ונגד זה יותר מדויק הוא הסוף של המאמר בספרי: איש פלוני אומר, איש פלוני מתיר, איש פלוני מסמא, איש פלוני מסהה, ולא ימצא דבר ברור. (17) ספרי דברים י"א י"ב (פ' מ"ח). השהה לעיל 56 הע' 29. ראה ג"כ פתגמו של אלישע בן אבויה לעיל ח"ב 141. (18) ספרי שם.
- (19) ירוש' שבת פס"ו (16 ע"ג): תני רשב"י, בברייתא בי"מ ל"ג ע"א סתם. ההתירה שבין הרישא לכיפא מחרץ ר' יוחנן: כימי רבי נשנית משנה זו (העיסק בתלמוד אין לך מדה גדולה מזה), שבקו כולי קלאמא מתני' ואילו בתר נטרא (עובו כלם את המשנה ותלכו אחרו התלמיד). הדר דרש להו (א"יכ דרש להם): ולעולם היו רץ למשנה יותר מן הנטרא. הרישא "העיסק במקרא מדה שאינה מדה" נמצא גם במקומות אחרים בירוש' בשם רשב"י, ברכות פ"א (3 ע"ג). שבת פ"א (8 ריש ע"ב). סוף הוריות (48 ריש ע"ג). בברייתא שבבבלי "ואינה בטקום שאינה", ואולם ברבינובין בדים מביא גם הירסא "שאינה". (20) ברכות ו': (ר' יוחנן בשמי). הדרשה הבפולה לקהלת ז' י"ם שבאה בשם רשב"י בתנא דבי אליהו וזטא ריש פס"ו, היא בודאי פסדיוסגורסיה.
- (21) ע' כרך א' ח"ב סוף 62. במכילתא שמות כי"ג י"ם (102 ע"א): לא תבשל גדי בחלב אמו. אסר ר' שמעון: מפני מה נאמר (הכתוב הזה) בשלשה מקומות? כנגד שלש בריתות, שברת הקביה עם ישראל: אחת בחורב ואחת בערבות מואב ואחת בהר גריזים והר עיבל. - הדרבן הוא בא סתם בספרי דברים י"ד כ"א (8 104). נגד זה בתוספתא המובאה לקמן בהע' 23 מפורש: ריש מוציא של הר גריזים והר עיבל ומביא של אהל מועד, ולפי"ז יותר נכונה היא הירסא במכילתא ר' ישמעאל, כמו שגורם הילקום, במקום ר' שמעון (השהה לעיל כרך א' ח"א 14) ולוה מתאימת הדעות, שבאו מסוף ליה, מר' יוסף ור' יוחנן, תלמידי ר' ישמעאל.
- (22) ע"ז מפרט התפלה בברכת "אהבה רבה". (23) תוספתא סוטה ח' י"א. ברייתא סוטה ל"ז ע"ב. ע"ם הברייתא שבירוש' סיטה פ"ז (21 ע"ג): אין כל דבר ודבר מן התורה, שאין כרות עליו חמש מאות ושבעים ישיש בריתות: י"ב בכרוך וי"ב בארות, י"ב בכלל וי"ב בפרט - הרי סי' ה. ללמד וללמד לשמור ולעשות הרי קצ"ב, וכן בהר סיני, וכן בערבות מואב הרי תקעו בריתות. (24) בכל ג' המקורות, שנשמנו בהערה הקודמת, אמר ר' שמעון בן יהודה איש כפר איכום בשמו. ע' ג"כ תוספות סוטה ל"ז ע"ב ד"ה אמר.

(25) דברים ר' ז' קרוב לסוף; ארשב"י במבולתא לאותי פסקי סתם. נגד דרשת ר' יוסי בן הלפתא. בביר ע' ריש בן יהודה מכפר איכוס בשם ר' שמעון (במקום ר' שמואל ציל ר' שמעון).

(26) תנחומא ויגשו. (27) מבולתא ריש משפטים (74 ע"ב).

(28) סוכה כ"ט; ר' יוחנן בשמו. וילוף מסלאכי א' ייגו והבאתם נוול ואת הפסת. מה פסח לית ליה תקנתא (בלומר פסול לצעזע לקרבן). כך נוול לית ליה תקנתא.

(29) ביצה מ"ז. ר' יוחנן בשמו. בשבת ל"ג ע"ב מספר שרשב"י בצאתו זועף מחטירה שנחתה בו הרבה שנים שחא לראות יהודי אחד רץ בערב שבת ושני שרשב"י הדסים בידו לכבוד וזשבה. (30) ב"ר סוף י"א. ע' כרך א' ח"ב 10.

(31) מבולתא כ' י"א (69 ע"ב). וצריך שם להשלים ע"פ ב"ר י"א. [אעפ"י שנתקלבו המאורות בערב שבת, אבל לא לקו עד מציאי שבת]. ועוד "במאור פנים" נוסף שם: לא דושת אור פניו של אדם כל ימיה השבת כמו שהוא הוטה בשבת. מ"א"ר: נשתכש במבולתא שם ל"א"רם הראשון, ובפסקתא רבתי (מהדורת פרידמן 118 ע"א) נוסף "א"רם הראשון ואשתו" שם נאמר בלי שם האומר: קדשו במאורות וברכו במאור (כזה נתחברו סתי הדעות שאמרו בשם רשב"י ותחייהו לאתק). השנה תנחומא ב' בראשית § 25.

(32) שבת ק"ח: ר' יוחנן בשמו. בירוש' תענית פ"א (64 ע"א) אוסר זה ר' לוי ורק על שבת אחת. ואינו נוסף על החתיב. (33) ירוש' שבת פ"ט (15 ריש ע"ב). ר' חייא בר אבא, תלמידיהו של ר' יוחנן. בשמו של רשב"י. ביקור ל"ד רשב"י בלבוה וקצת בשערי, וסוזה בתנחומא בראשית קרוב לראש.

(34) ירוש' פאה פ"א (15 ע"ד). קדושין פ"א (61 סוף ע"ב); פסקתא ר' כ"ט (122 ע"ב). השנה הערתו של פירוקן בהקדמתו למבולתא הוצאת שלו LX ולהלן. ר' יהודה בר דורתיא בשם רשב"י. היה ר' יהודה בן דורתיא אחד קדושין בן דורו של הלל. לעיל כרך א' ח"א 2 ע"ג. וזה שאמר לפני ר' חייא בר אבא (בפסקתא ר"ז) ר' יהודה בר דורתי בעא קומי ר"ח בר אבא) הוא אמר. א"ר: קדושין קדושין נעשה מן דורתי "ברתי" ותוסף ע"ו "דרשב"י, כאלו היה ר' יהודה זה נבדל. בן בתו. לא נכון מצדו של פירדמן שחללים בכה [השכנס כאן ע"פ ירו' קדושין ואולם בירו' פאה "מהניך - משיתעניך, ובחיספיה קדושין ל"א ע"א ר"ח "כבדי" שבאי מהירושלמי שדורש מהניך כמו מהונגה. המתרגם]. (35) ר"יש ליקתת אס - לקתת אס.

(36) ירוש' פאה פ"א (15 ע"ד). ירוש' קדושין פ"א (62 ע"ב). פסקתא ר' פ"ט (121 ע"ב). תנח' עקב. תנחומא ב' עקב § 8. מדרש שמואל ריש מ"ז. את החלק השני (ע"ד הפורענות) אוסר ר' אבא בר כהנא בשם רשב"י. (37) מבולתא י"ג ד' (10 ע"ב). ע' לעיל כ"א ח"ב 108 מאמרו של ר' מתתיהו בן חרש. ע"ד השטא ומתן שכניו ובין רשב"י. לעיל ח"ב 107.

(38) תנחומא ריש תענית. היתה ברייתא ברכות ה"ז ותקובר את בניו שחליין לו כל עונותיהו ולפי קברו אחד סבא שם ילוף זה רשב"י מנחה שיהו. (39) סוכה מ"ב. ר' יוחנן בשמו.

(40) מנחה צ"ט: ר' יוחנן בשמו; וע"ו מ"ס"ף; ודבר זה אמר לאמרו פכני עם הארץ. ע' לעיל ח"א 119 ע"ד. מה שנאמר במשנה אבות כ"י י"א: ח"ו וחדר בקיש ובתפלה, וזו לא מרשב"י כמו שהושב ברילל I, 195. וקוניץ בן יוחי. ק"ו ע"ב. אלא וזו של ר' שמעון בן תנאל.

(41) ברייתא מנחה מ"ז: (42) ברכות ז' ר' יוחנן בשמו.

(43) שם. ר' יוחנן בשמו. לפי עדות ד"ס יש גרסא. שהיא מנחה נבונה. בברכות ח' ע"א מאמר רשב"י: מי שיעסק בתורה ובמסילות חסדים ומתפלל עם הצבור כאלו פדאני אותי ואת בני מבין אוחיע, שנא' (תהי ניה יום): פדה בשלום נפשי וכ"ו מי ברבים היו עשרי.

(44) ברכות מ"ז א'. ר' יוחנן בשמו. הברכה של האורה כעתיב. מנראה, היא היסוד לברכה השלישית של ברכות המנוח: שלא נבוש ולא נבלם לעולם ועד. וע' עוד במ"מ מ. בלך, שערי תורת התקנות, ח"א 21.

ג. י ש ר א ל. [ארץ ישראל. בית המקדש. איהו. ייח].

תהי ג'ו ו'. אלהים אלהיך אנכי. אמר להם הקב"ה לישראל: אלוהי אני על כל באי עולם, אבל לא יהדתי שמי אלא עליכם, איני נקרא אלוהי אומות העולם, אלא אלהי ישראל (1). — תניא רשב"י אומר: בוא וראה כמה הכיבין ישראל לפני הקב"ה, שבכל מקום שגלו שכינה עמקן, גלו למצרים שכינה עמקן, שנא' (שי"א ב' כ"ז): הננלה נגלותי לבית אביך בהיותם במצרים וגו'; גלו לבבל שכינה עמקם, שנא' (ישעי' מ"ג י"ד): למענכם שלחתי בכלה: באהום שכינה עמקם, שנא' (ישעי' ס"ג א'): מי זה בא מארזם; ואף כשהן עתידין ליבא שכינה עמקם, שנא' (דברים ל' ג'): ושב ה' אלהיך את שבותך, והשיב לא נאמר אלא ושב, מלמד שהקב"ה שב עמקן מכין הנלוות (2). — כל העוהר את ישראל כאלו עוהר את השכינה, שנא' (שופטים ה' כ"ג): כי לא באו לעזרת ה' (3). — הבקוק ג' ו'. עמד וימודר ארץ. מדר הקב"ה כל האומות ולא מצא אומה שהיא ראויה לקבל את התורה אלא דור המדבר; מדר הקב"ה כל ההרים ולא מצא הר שתתן בו את התורה אלא סיני; מדר הקב"ה את כל העיירות ולא מצא עיר שייבנה בו בית המקדש אלא ירושלים; מדר הקב"ה כל הארצות ולא מצא ארץ שראויה לינתן לישראל אלא ארץ ישראל (4). — ויקרא י"ח ג'. וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו. זימן לדור ההייב שיבואו ישראל ויפרעו מהם (5). — במדבר ו' א'. להקים את המשכן. להקים המשכן אין כתיב כאן, אלא להקים את המשכן — משכן אחר הקים עמו שנקרא אהל, כשם שהמשכן נקרא אהל מועד, כמה דתימא: ומתחם כאהל לשבת (ישעי' מ' כ"ב), שעד שלא הוקם המשכן היה העולם רותח, משהוקם המשכן נתבסס העולם (6). — ברי' כ"ב ב'; דהייב ג' א'. המוריה — למקום שהוא ראוי (צ"ל: ירוי) כנגד בית המקדש של מעלה (7). — אין בית המקדש של מעלן נבזה מבית המקדש של מסן, אלא שמונה עשרה מיל, מאי טעמיה? וזה שער השמים (ברי' כ"ח י"ז), מנין. וזה (8). — למה נקרא שמו (של בית המקדש) לבנון? שמלביץ עונותיהם של ישראל כשלו, שנא' (ישעי' א' י"ח): אם יהיו הטאים כשנים כשלו ילבינו (9). — משלי ח' ל"א, וראש עפרות תבל, תבל זו ארץ ישראל, שנא' (משלי ח' ל"ב): משחקת בתבל ארצו, ולמה נקרא שמה תבל: שהיא מתבלת בכל, שכל הארצות יש בזו מה שאין בזו, ויש בזו מה שאין בזה, אבל ארץ ישראל אינה הסרה כלום, שנא' (דברים ח' ט): ארץ זבת חלב ודבש כל בה (10). — שתיים עשרה ארצות ניתנו לשנים עשר שבטי ישראל, ולא שוו טעם פירות ארצו של זה

כטעם פירות ארצו של זה ולא טעם פירות של זה כטעם פירות של זה (שבע פעמים נאמר ארץ בדברים ה' ו' עד ו' והמש פעמים — י"א ט' עד י"ב). תלמוד לומר (דברים י"א ו"א): ארץ הרים ובקעות, הרים — הרים הרבה, בקעות — בקעות הרבה (*11). — דברים ל"ג ט"ז. ולוסף אמר מברכת ה' ארצו. אדם מעמיד ספינתו בהלקו של יוסף אין צריך חוץ ממנה כלום (12). — קהלת א' א'. מלך בירושלים. אשרי מי שוכח למלך במקום מלכות. להלך כתיב (דברים א' ד'): אשר יושב בעשתרות בארבעי בים הכא — מלך בירושלים, במקום מלכות (13). — כפה של השבונות היתה חוץ לירושלים וכל מי שרוצה להשב היה רץ ומחשב שם שלא יצא חוץ לירושלים מצטעה, לקיים מה שנאמר (איכה ב' ט"ו): משויט לכל הארץ, כלו' כדי שלא ידאגו ויחשבו בירושלים את השבונותיהם, לכן היתה כפה של השבונות מחוץ לעיר (14). — במדבר ל"ה י'. על ירדן יריחו. מה יריחו מארץ כנען אף הירדן מארץ כנען (15). —

כל ישראל בני מלכים הם [כך מלמדנו רשב"י ביחס לאיזה ענינים הלכותיים בקיטר עם מאמרו של ר"ע הדומה לזה] (16). — מה נגרים (?) הן ישראל שהם יודעים לרצות את בוראם (17). — חביבים יסורים ששלש מתנות טיבות נתנו לישראל, שאומות העולם מתאוין להן, ולא נתנו להם אלא ביסורין, ואלו הן: תורה וארץ ישראל ועולם הבא. תורה, דכתיב (משלי א' ב'): להבין חכמה ומוסר, ואומר (תהי ציד י"ב): אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו; ארץ ישראל מנין? דכתיב (דברים ה' ה' ו'): ה' אלהיך מיסרך, ואומר: כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה; העולם הבא מנין? דכתיב (משלי ו' ב'): ודרך היום תוכחת מוסר. איזה דרך שמביאה את האדם להי' העולם הבא? הוי' אומר: אלו יסורין (18). — את' מוצא עד שלא נלו ישראל היה הקב"ה קורא אותם רעים, הח"ד (ירמ' י"ג י'): העם הרע הזה, וכיון שנלו, התחיל משבחך, שנא' (משלי כ') י"ד): רע רע יאמר הקונה ואוול לו אז יתהלל (19).

[ע"ד כתיבת התורה על המזבח, דברום כ"ו ה' יהושע ה' ל"ב.] ר' יהודה אומר: על נבי האבנים כתובה שנא': וכתבת על האבנים את דברי התורה הזאת, ואחיכ סדו אותן בסיד, אמר לו ר' שמעון: לדברין היאך למדו אומות של אותו הזמן תורה (אהרי שנתכסו האותיות בסיד)? אמר לו: כינה יתרה נתן בהם הקב"ה ושינרו נוסרין שלהם וקילפו את היסוד והשיאוהו, ועל דבר זה נתחתם דינם לבאר שהת, שהיה להם ללמוד ולא למדו. ר' שמעון אומר:

(* ע' לקמן ע' 71 ררשתו על אותו הכתוב.

ע"ג סיד נכתבו וכתבו להן למטה: למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל הועבותם וכו'. הא למדת, שאם היו הזורין בתשובה, היו מקבלין אותן(20). — משל לאחד שיצא לנרן וכלבו וחמורו עמו. הטעין לחמורו המש סאין וכלבו שתי סאין. והיה החמור מהלך והכלב מלחית (מששתה ורובין), נטל ממנו אחד ונתן על נבי החמור, אעפ"י היה מלחית, אמר לו: את טעין מלחית, לית את טעין מלחית (נשאתה טעון הנך רובין וכשאינך טעון ג"כ רובין). כך אפילו שבע מצות שקבלו בני נח, כיון שלא יכלו לעמוד בהן עמדו וזרקום לישראל(21). — הרי הוא אומר (שופטים ה' ל"א): ואהביו כצאת השמש בנבורתו, וכי מי גדול: מי שאוהב את המלך או מי שהמלך אוהבו? הרי אומר: מי שהמלך אוהבו וכך הצדיקים הם אוהביו של הקב"ה, והגרים הקב"ה אוהב אותן. שנא' (דברים י' י"ה): ואוהב נר(22).

הערות לס"ג.

- (1) שמיר כיט (ארשביי), ריש רות רבה (חני רשביי); מכילתא שטות כ"ג י"ז (102 ע"א) וספרי דברים ו' ד' (סוף פסקא ל"א) פהם.
- (2) ברייתא מנלה כיט. ע"פ הניי של דיס, מסכים לזה ביותר ניסח הספרי במדבר ל"ה ל"ד (פסקא קס"א), וזוהו בכמדבר ר' סוף ו', ששם חסרות המלות "בוא וראה כסה", שם אצל רבינוביץ לפי איזה גירסאות הן חסרות בכרייתא. אולם שם בספרי המאמר מיוחס לר' נתן, במכילתא שטות י"ב ס"א ובספרי במדבר י' ל"ד (84 §) הסרה ההתחלה של המאמר ומפ"י"ם במאמרו של ר"ע שבה"ב 36. בירוש' תענית 64 ע"א הני רשביי: בכל מקום שנלו וכו', אך בשנויים גדולים, אחרי עולם בא במקום אדום וין, כפי שזכרונו מ' י"ג, ורובי ע"פ ישע"י כ"א י"א, ששם מבאר את הכתוב הזה בהרחבה, הררשה מרברים ל' ג' הסרה שב, בביר סוף פפ"ז: הני רשביי בכל מקום שהצדיקים הולכים, השכינה הולכת עמהם, בשמיר ט"ו (ס"י י"ב בהוצ' וילנה) יש מאמר של ר' יצחק שביסודו מונח המאמר הנדון וכמעט בצורת הברייתא שבאה בירושלמי, בשמיר כ"ג (ס"ה ה') אומר זה ר' לוי, באיכה ר' א' י"ט מרחיבו ר' חייו בר אבא, השהו מבוא: של הר"ם איש שלום למכילתא LVII, השהו מדרש שמואל ריש ה' לשיא ב' כ"ג, ששם נראה שהוא מפרש "הנגלה נגליתי כלשון גלות" (8) תנחומא ויחי (ה'), במכילתא לשמות ט"ו ו' (39 ע"ב) פהם.
- (4) ויקיר י"ג קרוב לראש (רשביי פתח), אולי מדרשתו להג' השבועות, חלק מהמאמר המדבר ע"ד ישראל נמצא פהם בספרי דברים ל"ב ח' (פסקא ש"א).
- (5) בסרא ויקרא י"ח ג' (85 ע"ג), (6) פסיקתא 6 ע"א 71 ע"א, ע"פ הניסח הנכון שבכמדבר ר' י"ב (י"א) ריב"ל בשמו, כינתו הוא שקיים העולם הלוי בעבודת ה', בפסיקתא רבה סוף פ"ה משתמש בזה האמורא ר' סימון, המאמר לכמדבר ו' א' הנמצא בתנחומא ב' נשא § 24 ובכמדבר ר' י"ב (ו'), בשם רשביי שהשכינה נכתלקה מעת שהשא אדם ושוב לא ידרה עד שהוקם המסבן, אינו של רשביי אלא של ר' שמעון בן יוסני (יוסניה), כמו שנראה מפסיקתא א' א', מפסיקתא רבתי ה' (17 ע"ב) וכן משהשיר ה' א', אולם בפסיקתא ר' (18 ע"ב) נמצא אותו דמאמר כמו שהוא בתנחומא בוכו' ובכמדבר ר' ובשם ר"ש בן יוחי.
- (7) ביר נ"ה קרוב לסוף, תנחומא ב' וירא § 45, פסיקתא ר' פ"ם (170 ע"א), השהו הע"ת בוכר ופרודמן שם, בתנחומא הלשון: מקום מורה מכון כנגד בית המקדש של מעשה.

בפסיקתא ר': בארץ שהיתה מקוששת כנגד מזבח של מעלן, בפסיקתא הניחה ברורה, שמורה מל' ירה, ולפיכך ציל בכיר 'ררוי' ומה שנא' בפסיקתא ר' 'מקוששת' אינו אלא קבלת יריה, כמו בתרגום ירושלמי לשמית י"ט י"ג, שמתרגם 'יררה' - יתקשטון, (השוה לוי מלון התרגום [I] 392 ע"ב). בתנחומא מתרגם מורה - ררוי, שם הוא מכבד גיב' מורה - מקוון, שגם זה דומה ליריה, קרה אל המורה, הוא יליף משמות מ"ו י"ז 'בוננו ירדי' שגם זה הוא מכבד כוונה, כדאי לשום לב שאנו מוצאים עוד שקשט ומכוון הם פעלים נרדפים, כי את המלה 'נכוון' הושע ו' ג' התרגום מתרגם 'מקשט' (וא"כ זהו לא 'חזקי' כמו שמבאר לוי שם 898 ע"א, אלא ישר) וכן 'הכוון' עמום די י"ב - איתקשט, (וע"כ לא צריך לבאר הכין מל' הנהגה או קשיט, אלא כן את עצמך, פנה). - המלה 'מקום' שבכ"ר ובהנחומא כנראה מכוננת, שכאן השם מורה מרמו על מה נזכר המקום הזה (בר' כ"ח י"ז). - הרעיון הזה שהמקדש הארצי מכון נגד המקדש של מעלה נמצא בתנחומא ויקהל קרוב לסוף בשם ר' נתן, ובירוש' ברכות 8 ריש ב' בשם אמרא סאותר, ר' פנחס, וסוף על הכתוב שמות מ"ו י"ז 'מכון לשבתך' (ומפרש אפוא מכון לשבתך').

(8) ב"ר סוף ס"ט.

(9) ויקר ריש א' (תני רשב"י), בספרי דברים א' ו' (פסקא ו') סתה, וכן לדברים ג' כ"ה (פסקא כ"ה), בויקרא הובא טעם אחר בשם ר' טביומי: שכל הלכות שמחים בו, התיך (תהי' מ"ה ג'): יפה נוף משיש כל הארץ, בשמחה ד' ה' נתחלפו שמות האוסרים ועמו של ר' טביומי מיוחס לרשב"י. (10) ספרי דברים י"א י" (פסקא ל"ג), (11) ספרי דברים י"א י"א (פסקא ל"ג), (12) ספרי דברים ל"ג ט"ז (שניני), הבטוי 'מעמיד ספינתו' כנראה לקוח מפתח רגיל בענין אחר, כי חלקו של יוסף היה באמת בתוך הארץ ולא על שפת הים.

(13) ריש קהיר (תני), בספרי דברים א' ד' (סוף פסקא ג') נאמר: אדרעי - זה מקום המלכות. (14) איכה ר' לאיתו פסוק, ר' יוחנן בשמו בשמות ר' סוף ג"ב ובפסיקתא ר' ריש מ"א 178 ע"א נשמע 'בשם רשב"י, כנראה מאמר זה מיוסד על מסרה, שהיה באמת מיוסד שבות, מלבד זאת צריך להשוות לזה את מאמר ר' טביומי שנוול בהע' 9 ע"ד ביהמ"ק, שנקרא משיש כל הארץ.

(15) ספרי לאיתו פסוק (פסקא כ"ט), השוה תוספתא ב"ק סוף פ"ח.

(16) משנה שבת י"ד ר"ז, ע"י לעיל ח"ב 88, (17) ויקר ה' קרוב לסוף (תני רשב"י), בשו"פ י"ט י"ג: מה נבזרים הם צדיקים שהם יודעים לפתח את בוראם, המאמר מיוסד על הכתוב תהי' ק"י כי 'גבורי כח', ולפיכך נראה שהנוסח האמתי הוא 'גבורים', אך השם 'גורים' נתן למאמר מובן יותר יפה, 'גורים' בהשאלה מרמו על בעלי אומנות, אמנים הם למציא דבורים יפים לפתוח את הבורא, לאמנות הפתוי, שעל ידה ממשיכים מליחת עין, הובאת דוגמא מדודה, שבתה' י"ט, מתחלה משבח את קונו ואח"כ - כמו *captata benevolentia* - בא לבקש 'ננקיתי מסע רבי, הבטויים 'לרעות', 'לפתוח' נמצאים במאמרי רשב"י אחרים, ע"ד רבשקה הוא אומר (בספרי דברים י"א י"ז, פסקא ל"ג) לישע"י לוי י"ז ולמלכים ב' י"ח ל"ב): שוטה היה זה שלא היה יודע לפתוח, ולהלן ע' 78 הערה 6 הוא אומר על קרבן המא: פרקלים נכנס להצות, השוה הפרפרה של ר' יוסי ל'ירדעי תרועה', תה פ"ט י"א - שהן מבירות לפתוח את בוראן בתרועה, ויקר כ"ט, ע' ספרי דברים ל"ג ב' (שניני): שכשפתח משה לא פתח בצרכם של ישראל חללה עד שפתח בשבחו של מקום, משל למה הניב רימה? ללאיור (Rethor) שהיה עוסד על הבימה ונסבך לו לאהר לדיבר על ידיו, ולא פתח בצרכי איתו האיש חללה עד שפתח בשבחו של מלך: אשרי עולם שמלכו אשרי עולם מדיינו: עלינו ורחמי חמה, עלינו ורחמי לבנה: והיו הכל מקלטים עמו, אח"כ פתח בצרכי אותי האיש וחור וחתם בשבחו של מלך, אף ששה רבנו לא פתח בצרכם של ישראל עד שפתח בשבחו של מקום, שנא: ויאמר ה' מסעי בא יבני ואח"כ פתח בצרכן של ישראל, שנא: ויהי בישרון מלך, וחור וחתם בשבחו של מקום, שנא (דברים ל"ג כ"ז): אין כאל ישורון.

(18) מנחמא שמות ב' כ"ג (72 ע"ב), ספרי דברים ו' ה' (פסקא ל"ב).

(19) איכה ר' פתיחא כ"א, רשב"י פתח, בולקום משלי ב', רמו התקנים: ר' שמעון בר חנן.

(20) תוספתא סוטה ח' ו' ברייתא כושה ליה: [המכסש בפנים הוא עפ"י הברייתא. בתוספתא היצ' עוקרמנדל נשמטו איזה מלים - המתורגם]. בנוסח של התוספתא (הרגיל. בתוספתא ב"י ערפורט, כאן כמו במקומות אחרים, דומה לנוסח הברייתא שבבבלי) נכתבה התורה על המוכח בשבעים לשון, וזהו יותר מתאים אל המטרה (שבשביולה נכתבה שם התורה, לפיכמה בין כל אות'ע), כמו הדעה שם עשרת הדברות נאמרו בסני בשבעים לשון.

(21) ויקר י"ג קרוב לראש. עולא מכירי בשמו (ע' אני אטוראי בכל 93 הע' ג'. עולא בשם רשב"י, לעיל ח"ב 107). בספרי דברים ל"ג ג' (שמיני) סה"ב. השוה ח"ב 146 הע' 5.

(22) מבילתא שמה כ"ב כ"י (95 ע"א). השוה ההלכה של רשב"י. תוספתא דמאי ב"י י"ג בכורות ל"ב ע"א: לעולם מקבלין אותי וסלמדין אותי.

ה. כללי דרשות. באורי מקרא.

מבאורי המקרא של רשב"י נראה ביחוד את שיטתו שבה הוא הולך עפ"י הרב גם במקצוע ההלכה, להפיש אחר הכונה הפנימית של המקרא ועל פיה ליסד את מדת ההלכה (1). אנו מוצאים שבשיחותיו עם תלמידיו היה דורש טעמי המצוות (2). רוב המאמרים השייכים לסוג זה באו על ספר ויקרא. למשל נראה פה על באורו לויקרא ד' ב' ולהלן (3). שם ה' י"א (4); ויקרא י"ב ב' ולהלן; י"ב ג'; י"ב ו' (5); ויקרא י"ד י"ט (6); ויקרא י"ט ט' (7); ויקרא כ"ג י"ט (8); במדבר ה' כ"ב (9). דברים י"ג י"ז (10); דברים כ"ב י"ג (11). לזה צריך לצרף גם טעמו לקרבן עולה (12).

המדה יסוד ר' ישמעאל, דברה תורה כלשון בני אדם" משתמש בה רשב"י גם כמה שנוגע למקור שבא לפני דרך הויעוד (13). הוא משתמש בכלל דבר הכתוב בהו"ה לענין מה שנאמר (שמות י"ב ד'): ולקח הוא ושכניו הקרוב, שלא דוקא שכניו הקרוב אל ביתו אלא שכניו בכל מקום, אפילו שכן רחוק (14). — כמו ר"ע שאמר: כל מקום שנאמר בו, לאמר" צריך לדרוש (15), כך היה רשב"י דורש, לאמר" וגם בטו"ם אחרים שבאים כפול במאמר, כמו לאמר ואמרת" שזהו לדורות, וכל מקום שאינו אומר, לאמר ואמרת" הרי זה לישעה (16). — ר' יוחנן מוסר מדה זו בשם רשב"י בצורה יותר כוללת: כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר אינו (נ"א: לא ניתן) אלא להדרש (17). — כל מקום שנאמר, צ"ו הכתוב בא לזרה וביותר כל מקום שיש חסרון כ"ס (18). — כל מקום שנאמר, נציפי" (שמות ב' ג'), נציבים" (שמות ה' כ'), במד' ט"ז כ"ז) אינן אלא דתן ואבירים (19). — שאל ר' יוחנן את רשב"י: וימצאה מלאך ה' (בר' ט"ז ט'), אתה מוצא מלאך ה" בכל מקום: ויאמר לה מלאך ה' (שם פסוק י"א), וירא מלאך ה' (שופטים י"ג ג'), וכאן אומר: ויסע מלאך

האלהים (שמות י"ד ט')? אמר לו: אין אלהים אלא דיון, מניד הכתוב שהיו ישראל נתונים בדין באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים (20). — ברי' ו' ב'. בני אלהים — בני דיניא, רשביי מקלל לכל מאן דקרי להון בני אלהיא (21). — בכל מקום הקדים בריאת שמים לארץ ובמקום אחד (בראשית ב' ד') הוא אומר: ארץ ושמים — מלמד ששקילין זה כזה; בכל מקום הקדים אברהם לאבות, ובמקום אחד הוא אומר (ויקרא כ"ז מ"ב): והברתי את בריתי יעקב וכו' — מלמד שישלשתן שקולין זה כזה; בכל מקום הקדים משה לאהרן ובמקום אחד הוא אומר (שמות ו' כ"ז): הוא אהרן ומשה — מלמד ששקולין זה כזה; בכל מקום הקדים כבוד אב לאם ובמקום אחד הוא אומר (ויקרא י"ט ג'): איש אמו ואביו תיראו — מלמד ששניהם שקולין זה כזה; בכל מקום הקדים יהושע לכלב ובמקום אחד הוא אומר (במדבר ל"ב י"ב): בלתי כלב בן יפנה הקניזי ויהושע בן נון — מלמד ששניהם שקולין זה כזה (22). — עוד שתי דגמאות, דומות לאלה שזכרו לעיל, נמסרו בענין קרבנות: כבשים קודמין לעזים בכל מקום, יכול מפני שהן מובהקים? תלמוד לומר (ויקרא ג' י"ב): ואם עז קרבנו, מלמד ששניהם שקולין כאחד, תודין קודמין לבני יונה בכל מקום, י"ל מפני שהן מובהקין? תלמוד לומר (ויקרא י"ב ו'): ובן יונה או תור לחטאת, מלמד ששניהם שקולים (23). — בכל מקום שנאמר בתורה עגל סתם — בן שנה, שנא' (ויקרא ט' ג'): עגל וכבש בני שנה; בן בקר — בן שתי שנים, שנא' (ויקרא ט' ב'): עגל בן בקר לחטאת ואיל לעולה תמימים, תמימים אף בשנים; פר סתם בן שלש שנים, ובני ארבע ובני חמש כשרים, אלא שאין מביאין את הזקנים מפני הכבוד (24). — שלש פרשיות כתב לנו משה בתורה, וכל אחת ואחת יש בה מששים מצות (כלומר ששים פסוקים) ואלו הן: פדרשת פסחים (שמות י"ג) ופרשת נזיקין (שמות כ"א) ופרשת קדושים (ויקרא י"ט) (25). — עבשיו יבואו באורי הכתובים של רשביי ע"פ סדר הספרים והפסוקים של התנ"ך. — ברי' ב' ב'. ויכל אלהים ביום השביעי, בשר ודם, שאינו יודע לא עתו ולא רגעיו ולא שעותיו, הוא מוסף מחול על הקדש, אבל הקב"ה שהוא יודע רגעיו ועתו ושעותיו, נכנס בו כהוט השערה (ולפיכך נאמר ויכל ביום השביעי, שלגבי דידן הוא יום השביעי) (26). — דומה לזה: שמות י"א ד', כהצות הלילה, משה לא היה יודע לא עתו ולא רגעיו, לפיכך אמר, כהצות' (לא בדיוק), אבל הקב"ה שיודע עתו ורגעיו ומנו אומר (שמות י"ב כ"ט) כהצות' (27). — ברי' ב' כ"ב, ויבן ה' אלהים את הצלע, קישטה ככלה ואחר

כך הביאה לו. אית אתרין הקרין קלעתא בנייתא (הקב"ה כביכול קלע את שערוניה של הזה והביא אותה מקשטה אל אדם ככלה. יש מקום שקרין לקלוע בנייתא 28). — ברי' ג' ה' ויתפרז עלה תאנה. עלה שהביא תאנה (כלו' הטא) לעולם 29).

— [מעשר אומות שהבטיה הקב"ה כבראשית סוף פטיו להתחיל ארצן לישראל לא נתן להם אלא יטבעו ואיזה הן שלא הנחילן?] דימסקום (דמסקו). אפי"א ואספמיא (Apamea) 30). — ברי' כ"א ט"ו. מצחק. אין צחוק האמור כאן אלא הושה בשגולד יצחק היו אומרים: גולד בן לאברהם שגוטל שני חלקים זהה ישמעאל מצחק ואומר: אני בכור וגוטל שני חלקים. מתשובת הדבר אני למד, שנא' (שם פסוק י'): כי לא יירש בן האמה הוואת עם בני עם יצחק 31). — ל"ז ב'. ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם. (מהו הדבה?) תולין עיניהם בכנות הארץ 32). — מ"ט ה'. יהודה אתה יודך אהך. יהיו כל אהך נקראין על שמך. אין אדם אומר: ראובני אנה. שמעוני אנה. אלא יהודי אנה 33). —

שמות ה' ה' וי"ו. נרפים. התחיל מהך עליהם שינוי ואומר: נרפים אתם. לשון טינוף הוא. — ישתקו עצמותיו — קדשים הם 34). — י"ב ב'. החדש הזה. ותלא כל הדברים שנדבר עם משה לא נדבר אלא ביום? החדש הזה הראהו בלילה 35). — י"ב ג'. דברו אל כל עדת בני ישראל. משה היה הולך כבוד לאהרן ואמר למדני, ואהרן היה הילך כבוד למשה ואמר לו למדני, והדבור יוצא מביניהם כאלו שניהם מדברים 36). — י"ט ט"ו. ויגד משה את דברי העם אל ה'. (מה היו דברי העם?) כך תבעו אמרו: רצוננו לראות את כבוד מלכנו (לא דומה שומע לרואה). א"ל המקום: תן להם מה ישכשו. כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם (שם פסוק י"א) 37). — כ"ב י"ט. זובה לאלהים יתום בלתי לה' לבדו. כל המשתק שמו של הקב"ה בעבודה ורה הייב בליה 38). — כ"ב כ"ה. אלהים לא תקלל. אלהים — קדש (שמו של הקב"ה ולא דיון) 39). — ל"ב ד'. אשר העלונו. שאנו אלהות הרבה (כלו') מזה שנא' העלונו ברבים משמע שאנו זכו' 40). — ל"ב י"א. ויחל משה את פני ה' אלהיו. פתח של תשובה פתח לו הקב"ה אנכי ה' אלהיך בסני למשה. בטעה ישעשי ישראל את העגל, היה משה מפייס את האלהים, ולא היה שומע לו. אמר לו (הקב"ה למשה): אפשר שלא נעשה כהם מדת הדין על שבטלו את הדבור? אמר משה: רבין העולם! כך אמרת בסני:

אנכי הו' אלהיך, אלהיכם לא נאמר, לא לי אמרת? שמא להם אמרת?
ואני בטלתי את הדבור? אתמהא לי! (41) -

ויקרא י"ח ב'. אני הו' אלהיכם. שקבלתם מלכותי בסניי (בדבור אנכי הו' אלהיך, והם היו אומרים. לפי דרשתו של ר' ישמעאל, על הן הן). והן קבלתם מלכותי. קבלו גורתי - כמעשה ארין מצרים וכו' לא תעשו (42). - כי הו'. ושמתו את פני באיש ההוא וכמישפחתו. אם הוא הטא, משפחתו מה הטאה? אלא ללמדך, שאין משפחה שיש בה מוכס, שאין כולה מוכסין, ושיש בה ליסטין, שאין כולה ליסטין, מפני שכולן מהפיים עליו (43). - כ"ו ה'. והשבתו היה רעה - משבותה שלא תזיק, אימתי הוא שבחו של הקביה כשאין מוזיקין או כשיש מוזיקין ואין מוזיקים? הוי אומר כשיש מוזיקין ואין מוזיקים [וכן הוא אומר (תה' צ"ב): מזמור שיר ליום השבת, למשבות מוזיקין מן העולם שלא יזיקין] (44).

במדבר י' כ"ט. נוסעים אנחנו. [חכמים אומרים: מפני מה שיתף משה עצמו עמהם, שנתעלם מעיני משה וסבור שהוא נכנס עמהן לארץ ישראל]. רשב"י אומר: אינו צריך, שהרי כבר נאמר (דברים ד' כ"ב): כי אנכי מת בארץ הזאת, שאין תלמוד לומר אינו עובר את הירדן, אלא שאף עצמותי אינן עוברות את הירדן, אלא מפני מה שיתף משה עצמו עמהן? שלא יהו ישראל אומרים: אם מי שהוציאנו ממצרים ועשה לנו נסים וגבורות אינו נכנס, אף אנו אין נכנסין (45). - י"א כ"א עד כ"ג, נגד דעת ריע. עתה תראה היקרך דברי אם לא. חס ושלום שתעלה על דעתו של אותו צדיק כן (שיפקק אם יכול הקביה להספיק את צרכי דור המדבר), מי שכתוב בו (במדבר י"ב ז'): לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא, יאמר: אין המקום מספיק לנו ולבהמתנו? והלא כשהיו במצרים היה נילוס נהר מספיק להם דנים ולמצריים, ובהמת מצרים מספיק להן ולמצריים? אלא לענין שנאמר (שם י"א י"ט): לא יום אחד תאכלון ולא יומיים וגו', אומר משה: רבון כל העולמים! כן הנון להם שתתן להם ותהרנס? אומרים לו לאדם: טול כבר ורד לשאול? אומרים לחמור: טול שעורים ונחתוך את ראשך? יאמרו עלי ולך אין בשורה מוצאת (?). איש: וכך הנון להם שיאמרו אין המקום מספיק לנו ולבהמתנו? אלא יאבדו הן ומאה כיוצא בהן ואל תהא יד קצרה לפני אפילו שעה אחת (46). - י"א כ"ה. וירין הנער. [יש אומרים: זה יהושע, כענין שנאמר (שמות ל"ג י"א): ומשרתו יהושע בן נון נער, רשב"י אומר:] הרי הוא אומר (במדבר י"א כ"ה): ויען יהושע בן נון משרת משה, הא לא היה ראשון יהושע (47). - במדבר י"ג כ"ו. וילכו ויבואו. מקיש הליכה

לביאה, מה ביאה בעצה רעה אף הליכה בעצה רעה (48). — י"ד ל"ז. וימותו האנשים. בנשילת איברים מתו (49)

דברים א' ב"ה. ויקחו בידם מפרי הארץ. עלובים בני אדם שכך נשלו בידם, כאדם שנטול באיטר תאנים, באיטר ענבים, כך נטלו בידם (בכונה רעה להוציא אח"כ דבה על הארץ) (50). — י"א י"א. ארץ הרים יבקעות. כשהוא בקעה הרי היא עושה בית כור, כשהוא הר הרי היא עושה בית כור בצפון, בית כור בדרום, בית כור במזרח, בית כור במערב, בית כור מלמעלה, נמצא המש מכפלות (51). — י"א מ"ה. ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת. שתהא נוז (כלו קוצר) ומשליך לפני בהמתך כל ימות הגשמים, ואתה מונע ירך ממנה קודם לקציר שלשים יום והוא עושה ואינה פוהתת מדגנה (52). — י"ב ט'. אל המנוחה ואל הנחלה. נחלה זו שילה, מנוחה זו ירושלים, שנא' (תה' קל"ב י"ד): זאת מנוחתי עדי עד פה אשב וכו' (53). — י"ג י"ז. כליל לה' אלהיך. אם אתה עושה דין בעיר הנדחת, מעלה אני עליך, כאלו אתה מעלה עולה כליל לפני (54). — י"ז י"ז. לא ירבה לו נשים. [ר' יהודה אומר: מרבה הוא לו ובלבד שלא יהו מסירות את לבו, שנא': ולא יסור לבבו, ר' שמעון אומר: אפילו אחת והיא מסירה את לבו לא ישאנה, אם בן למה נאמר לא ירבה לו נשים? אפילו כאביניל (55). — כ"א ט"ו. האחת אהובה והאחת שנואה. בדרך ארץ הכתוב מדבר. מגיד שסופו להיות שונא אותה (את אשת יפת תאר האמורה שם קודם בפרשה) ואוהב אחרת (56). —

יהושע ב' א'. חרש, כמשמעו. אמר להם עשו עצמכם חרשין ואתם עומדין על ריחם (57). — ו' כ"ו. ואת כל משפחותיה הוציאו. שאפילו היתה משפחה מאתים אנשים והלכו ונדבקו במאתים משפחות אחרות כולן ניצלות בזכותה (58). — שופטים י"ח ל'. ויהונתן בן גרשם בן מנשה. [וכי בן מנשה הוא, והלא בן משה הוא, דכתיב (דה"א כ"ג ט"ו): בני משה גרשם וכו']? מכאן שתולין את הקלקלה במקולקל (במנשה שהיה עובד עבודה זרה) (59). — שמואל א' ב' ו'. אשר נקרא שם שם ה' צבאות וכו'. מלמד שהשם וכל כינויו מונחים בארון (60). — ש"א כ' כ"ב. וחבוא האשה בהכמתה וכו'. כך אמרה להם: כל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה (61).

ירמיה כ"ט כ"ב. קלם. מלמד שעשאו (נבוכדנצר לאהאב ולצדקיהו נביאי השקר) כקליות (62). — יחזקאל ל"ג כ"ד. אחד היה אברהם וירש את הארץ. ומה אברהם שלא נצטוו אלא על מצוה יחידית ירש את הארץ, אנו שצוה אותנו מצוות הרבה, אינו דין שנירש את הארץ! מתשובה שיחזקאל משיבן אתה למד: על

הדם תאכלו -- זו אבר מן החי, ועינכם תשארו על גלולכם -- זו עבודה זרה, ודם תשפכו -- כמשמעו, עמדתם על הרבכם -- זה הדין, וגול עשיתם תועבה -- זה משכב זכר, ואיש את אישת דעהו טמא -- זו גלוי עריות -- ומה מצוות שנצטוו בני נח לא עשיתם, ואתם אומרים נרש את הארץ! 63). -- זכרתי ה' ש"י, שתי הנשים הן הנזפה ונסות הרוח שירד לכבל 64). -- ה' ש"י, צום העישור זהו תמשה בטבת (העשירי למנין החדשים), אלא שביהודה מתענין על המעשה (החרבן שהיה באב) ובגולה על השמועה, וזם שבאהה שמועה לגולה, שנאי (יהזקאל ל"ג כ"א): ויהי זכר בעשירי בחמשה לחדש לגלותינו בא אלי הפליט מירושלים לאמר הכתה העיר, ושמעו ועשו וזם שמועה כיום ירפה, והלא זה ראוי להכתב ראשונה, ולמה נכתב באחרונה? להחזיר הדשים לסדרן, ורואה אני את דברי מדברי ר' עקיבא 65) שהוא אומר על ראשון אחרון ועל אחרון ראשון, ואני אומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון 66). -- מלאכי א' י"ג, מי גם בכס ויסגר דלתים ולא תאדו מזכתי חנם, שני דברים משמשין את הגוף, ואין נמנעים לעשותם ואין נוטלין עליהם שכר, כאדם שאומר לחברו: הדלק לי את הנר והנף לי אהריך את הדלת, (וישני הדברים הללו אדם עושה לחברו בלי שכר), והלא דברים קל וחמר: אם דברים שאין נוטלין עליהם שכר לא עשיתם עמי חנם, על אחת כמה וכמה דברים שנוטלים עליהם שכר 67). -- אי זהו גולן? זה שהוא נוזל בפרהסיא, הך מה דאמר (מלאכי א' י"ג): והבאתם נוזל ואת הפסח ואת החולה, מה פסח וחולה מומן בגלוי אף גולן בגלוי 68). -- מאי דכתיב (משלי ל"ד): אל תלשן עבד אל אדוניו, וכתיב (שם פסוק י"א): דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך, משום דאביו יקלל ואמו לא יברך אל תלשן עבד אל אדוניו? אלא אפילו דור שאביו יקלל ואת אמו לא יברך אל תלשן עבד אל אדוניו 69). -- דהייא כ"ז ז', דמים רבים שפכת ארצה לפני, אין לפני אלא קרבנות, שנאי (ויקרא א' ה'): ושחט את בן הבקר לפני ה' (כלומר שהדמים הרבים ששפכת במלחמת הצום בעיני קרבנות) 70).

הערות לס"י ד'

- (1) ר' שמעון הריש טעמה הקרא, סהדרין כ"א, ועוד כ"א, ע' פרנקל 171, גרץ 476 וי"ס 158. (2) ע' גדה ל"א: שאלו תלמידיו את רשב"י: מפני מה אסרה תורה...
- (3) בדין שתהא מנתח חוטא טענה שמן ולבונה שלא יהא חוטא נשכח, ומפני מה אינה טענה? שלא יהא קרבני מהורה ברייתא סוטה כ"ז, מנחת ו' ירו' סוטה כ"ב כמסע בראש (17 ע"ד) [מפני מה כל התאית והאשמות שבתורה אין טענות נכבים שלא יהא זכר], בתוספתא סוטה א' י"ג: כל התאית שבתורה אין טענות נכבים חוץ מהאיתו של מצורע ואשמו שלא יהא זכר! [בבבלי: מפני מה נשתתת האיתו של מצורע ואשמו - המתרגמן].

(4) שם בכרייתא סופה ומקומה: ובדין הוא שהיה הסאת חלב טעונה נכסיה. שלא יאה היטא נשבה, ומפני מה אינה טעונה? שלא יאה קרבני מחורה.

(5) נדה לויא: שאלו תלמידיו את רשב"י: מפני מה אמרה תורה יולדת סביאה קרבן? אמר להן: בשעה שבודעת לילך קופעת ושבעת שלא חזקת לבעלה. לפיכך אמרה תורה תביא קרבן. כפיך כ סתם ולבשין אחרת קצת. ואח"כ: ר"י ברביה ור"י סימון בשם רשב"י: לפי שהרפתה בלבנה. לפיכך תביא קרבן מהופקף - שני תורים או שני בני יונה. השו"ת לר"י **Löw, die Lebens-** **alter S. 77.** (6) זבחים ז' א' ספרא לאותו הפסוק. חטאת למח באה לפני עולה? לפרקליט שנכנס לרצות. רצה פרקליט. נכנס דורון אחריו.

(7) מפני ארבעה דברים לא יתן אדם פאה אלא בסוף שדהו: מפני גזל עניים. מפני בטול עניים. מפני טרואת העני. ומפני הרמאין. מפני גזל עניים ביצה? שלא יניח מן הרע על הופה. מפני בטול עניים ביצה? שלא יהו עניים ויטבין ומשמרין כל היום ויאסרו: עכשו הוא נותן פאה. אלא ילכו וילקטו בתוך שדה אחרת ויהו באין בשעת בלוה. מפני טרואת העני ביצה? שלא יהו עוברין ויטבין ואמרין: תבא מארה לפלוגי. שלא תהי פאה בתוך שדהו. ומפני הרמאין. שלא יראה בשעה שאין שם אדם ויאמר לקהובי עני: הרי זו פאה. ספרא לאותו פסוק. 87 ג. השו"ת תוספתא פאה א' א' כרייתא שבת כ"ג א' ירושל' פאה 18 ב.

(8) על מה שני כבשי עזרת מכפרין? על תמורה שאכל את הטמא. אם כפר הראשון על מה השני מכפר? על טומאת שארדקה בין זה ובין זה. אמר פתחה: כד הייבין ישראל בכל שעה. אלא שחוסך הכתוב את ישראל. ספרא לאותו כתיב (101 ע"ג). תוספתא שבועות א' ב' זבחים ז' א' (9) וכו' מי מזריע לכל העומדים שסוף זו למות - וצבתה במנה ונשלה ירכה? אלא כיון שהיתה שותה. פניה מורוקות ועיניה כולטות. וכמין שרביטין היו מורקין (ינא: מורקין) בה. והן אומרין: מהרו והציאותה שלא תטמא העזרה. ספרי במדבר סוף פסקא ח'.

(10) מפני מה אמרו נכסי צדוקים שכתובה (בתוך עיר הנוחת) אובדין? מפני שהן נרמזו לצדוקים לדור בין הרשעים. והלא דברים קל וחמר? ומה אם נכסים שאינן לא רואין ולא שושעין ולא מדברין. על שהן נרמזו לצדוקים לדור בין הרשעים אמר המקום ישרפה. המטה את הכזו מדבר היום לחדר מות עאכובי שיהא בשרפה. תוספתא סנהדרין י"ד ד' כרייתא סנהדרין ק"ב ע"א (בקצרה). ע' להלן סי' ו'.

(11) מפני מה אמרה תורה (דברים כ"ב י"ג): כי יקח איש אשה ולא כתב בו תלףך אשה לאיש? מפני שדרבו של איש לחזור על אשה. ואין דרכה של אשה לחזור על איש. מטל לאדם שאבדה לו אבדה. מי חוזר על מי? בעל אבדה מחור על אבדתו. קדושין ב' ע"ב. - שאלה זו עם תשובה שבו נמצאה בנה לא ע"ב בראש שאר השאלות שהוצעו לפני ר' דוסתאי ברי' ינאי סמוך לשאלות ששאל תלמיד אחד את רשב"י. ומיכרתים אנו למטר: או שגם שאלה זו שייכת לשורת השאלות הקודמות והתשובה היא של רשב"י. או שנפל שבוש בקדושין וציל שם ר' דוסתאי ברי' ינאי כפסוק רשב"י. [או שר' דוסתאי אמר בשם רשב"י ונשמט שם בעלית או ששיניהם מעצמם עמדו על דבר זה - המתרחש]. (12) לעולם אין העולה באה אלא על ההודר הלב. כמיש (איוב א' ה'): והעלה עלותה. כי אמר איוב: אולי חטאו בני ובכרוו אלהים בלבם. ויקר' ז' קרוב לראש. בתחומא ב' לך לך, סי' י"ג. (13) כימ ליא ע"ב. לעיל ח"ב 4 הע" 2.

(14) מכלתא לאותו פסוק (4 ע"א). השוה שמושו בכלל: בדרך ארץ הכתוב מדבר. להלן לדברים כ"א סי'. (15) ספרי במדבר ח' ה' (פ"י ב'). לעיל ח"ב 52.

(16) מכלתא שמות י"ד ב' (25 ע"ב). ע' ניגר יודישע צייטשריפט IV, 116.

(17) איכה ר' א' י"ג וגם במדרש שמיאל פכיד קרוב לסוף על יסוד הכתוב ויחוקאל י' ב'. בתחומא ריש אמור וכן בתחומא ב' (אמור סי' ה') נאסר על הכתוב אסתר ז' ה'. מ"א כי כיה ויחוקאל י' ב': איך יתגן: כימ שנאמר אמור ואמרת צריך להדרש. וצריך להוסיף שם "בשם רשב"י". כיוקיר כיו' נאסר כעטט בנחת זה אך אין שם האומר. השוה מילה מ"ג.

- 18) ספרא ויקרא ו' ב' (29 ע"א). השנה ספרי לבמדבר ה' ב' נפקא אי.
- 19) נדרים ס"ד ב' ר' יוחנן בשם ר' (20) מביחא לאתו פסוק (80 ע"א). ברסבין על החומש: ר' יוחנן בן יוחאי (ע' ג' ל"ו: Ein Wort über die Mech. des R. S. b. J. p. 7) - מר' יוחנן נעשה בתורו ר' נתן; כמו כנסה המביחא שלפניו. השנה להלן סוף ע' י"ב.
- 21) ב"ר פטו. (22) תוספתא סוף ברייתא. בראש המביחא בא זה סהם ובסגנון של מרה: שומע אני כל הקדום במקרא הוא קודם במעשהו כשהוא אומר... מיד ששניהם שקולים זה כזה. ומביא שם את הרגומאות שהובאו בתוספתא. מלבד האחרונה. ראוי לתשובת לב הבטוי "במעשהו" בתור נגוד "למקרא". קשה לקבל השערתו של הר"ש פרידמן בהערוותו למביחא. סתמחילה נוסד המאמר רק על בריאת שמים וארץ ואח"כ נוספו הרגומאות האחרונות. הלשון "כל הקדום" שנאמר בתור כלל מראה שלא נוסד על דוגמא יהודית, אלא על הרבה ע' כ"א ח"א 11, 12, ששם אומר רשב"י ששמים וארץ נבראו בבת אחת. בספרא כ"ו מ"ב נתן טעם אחר למה נאסרו אבות אהרנית. (23) ספרא ויקרא ד' ל"ב (כ"ב א' ו"ב) ויש ג' (פ"י ע"ד). משנה סוף ברייתא. - בב"ר סוף פ' א' (וסוה בקצרה ויקיר ל"ו קרוב לראש ומדרש שמואל ריש פ' ה') באו שתי קבוצות המאמרים ביחד. הרגומאות באו בסדר זה: ויקרא כ"ו מ"ב - שמו"ו ו' כ"ו; בסדר ל"ב י"ב; ויקרא י"ב ו' ; שם י"ט ג' ; בראשית כ" ד' ; ותחומא בא קרוב לראש לקח מן המביחא, אך החליף "שקולים" ב"שונים". (24) ספרא ויקרא ד' ג' (14 ע"ב ו'). השנה לעיל 28 הע' 6.
- 25) פסיקתא ג"א ע"ב ובפסיקתא ר' סוף פטו (76 ע"א). ר' יוחנן בשם ר' ויקיר ב"ר ר' יודן בשם ר' פרידמן עמיד ה' ה"ו פאללאק שמוכא בהערתו של בובר לפסיקתא.
- 26) ב"ר סוף י"ג (27) פסיקתא ס"ג ב' פסיקתא ר' פ"ו (86 ב'). תני רשב"י שניהם מאמר זה והנאמר לפניו שוים כסגנונם, ובפסיקתא ר' יש גם מה שהם בפסיקתא הבטוי "גכס" בו מוזכר השערה/ שיטתו בב"ר. במביחא י"ג א' מובא המאמר הזה בצורה אחרת בשם ר' יוחנן בן ברייתא. ע' לעיל כ"א ח"ב 104. השנה גם המהלקת בברכות ג' ע"ב.
- 28) ב"ר י"ח. אי"ב בשם ר' בניה (אחר מהתנאים האחרונים שבשמו אסר ר' יוחנן הרבה פעמים. הוא גם ר' בנאה) בשם רשב"י. בירוש' שבת סוף פ"ו (12 סוף ע"ג) אומר זה ר' יוחנן בשם ר' בניה. בקה"ר ו' ב' ר' יוחנן בעצמו נגד זה בנהה מיה ע"ב אומר זה ר' לקיש בשם בשם ר' שמעון בן מנסיא. ובשם זה האחרון אני מוציא את המאמר הזה עוד שלש פעמים בבבלי (ברכות ס"א. ערבין י"ח. שבת צ"ה) וכן באדר"ו נוסח ב' פ"ה (11 ע"ב). ר' שמלאו ששחשש בדרשה זו מכלי להזכיר שם אומרה. בתור ראיה. שהקביה עוסק בנשילות חסדים. ב"ר סוף ה' ו' ברביה בקה"ר ו' ב' לפי אדר"ו פ"ד השתמש ר' יהודה בר אלעאי בדרשה זו לזרז את הלמדני שיבטלו מחלמוד תורה וילכו להשתתף בחבנות בלה. שם הוא מביא את הטעם שבן בברכי הים קורין לכלה בניהו; כנראה. המלה "לכלה" נשתבשה באן מן קליעה או קלעתא. כמו שכתבו בשאר המקורות. ל"ו ח"א 142 וכן במלני. לתרומם ח"ב 355 ע"ב אינו מתרגם נכון Gott hat die Ewa gemacht. כאלו מדברים ע"ד הטוב נ"ה. מהראיה הלסקולית נראה שצריך לתרגם וי"ב flechten, frisiren.
- 29) ב"ר י"ט. "סתת כהונה" לא צדק בנר"ו "תאניה". שעין הדעת היה תאנה הוא הענין של ר' יוסי בן הלפתא. ב"ר מ"ו. אסוראים מאחרים' הולקין עדין איזה מין תאנה היה: ברת שבע. או ברת אליהו (שם). וזה שני השמות הללו הם מוצאים באתימולוגיה של המלה. ע"ד הטעם "ברת אליהו" ע' ל"א. ארמ. פפלאנצענאמען ע' 392. את הטעם הראשון "ברת שבע" אין ל"א מוכיח בלל. ע' עוד שם 390 הע' ו'. (30) ירו' שביעית פ"ו (86 סוף ע"ב): אמיא ואכפמיא ודמסק. ירו' קדושין ס"א ה"ט (81 ע"ד): דרמסק. ביב נ"ו ע"א: ערדיקום. לא מוכן על איזה יסוד מכנס רשב"י את הבריו. ע' באורו של ר' מאיר לענין זה. לעיל 29 הע' 22.
- 31) ספרי דברים ו' ד' (פוסקא ל"א). תוספתא סיפא ו' ו'. ב"ר ג"ג קרוב לפ"ה.
- 32) ירו' פאה פ"א (15 ע"ד). ב"ר פ"ה. ע' לעיל 29 הע' 26. אולי בונה' לשמעון וליהודה שלקחו מכות בנין (בר מ"ו ג' ו"ש ל"ח ב'). (33) ב"ר צ"ה.

34) שמיר ו' קרוב לסוף, הנחומא וארא קרוב לראש, הנחומא ב' וארא ב' ג' בסוף (ומה לילקוט לאותו פסוק), כל הבאורים לשיבות שיש לדברי רשב"י ולמלה "נרפיס" אינם מניחים את הערת. ופחות מכלם באורו של לוי (ח"ב ע"א 116 ע"א *πρόσπος*) יקאהוט (IV, 48 ע"ב *turpis*). יותר קל לפרש את החצי הראשון של המאמר: "התחיל מתרק עליהם שניו או "ה' מתרק (לחרק) בשניו כנגדו". כי פרעה בהדגשו את המלה נרפיס פעמים הוציא ארבע פעמים את תנועת ההירק בפיו ויצאה מה העייה של הרוק שנים (חירק - הירוק). עוד נאמר שם כי נרפיס הוא ל' טנף. זה מתאים למה שנאמר בפירושו בתנחומא "קדשים אתם קדשים". לוח נתכון גם בעל "יפה תארי" שאומר נרפיס הוא מל' רפיון טבעי. למלה הזאת אפשר היה לתת באור מיוחד מפני שהפעל "רפה" לא נמצא במקום אחר בפעל. בשמיר נשתבש מן קדשים לקדושים וע"ז באו באורים לא נכונים. 35) מבילתא לאותו פסוק. ע' לעיל ח"ב 62.

36) מבילתא לאותו פסוק. 37) שהשיר א' ב' ונשלם ע"פ המאמר הסתמי שבמבילתא לפסוק זה (63 ב'). 38) מבילתא לאותו פסוק (94 ע"ב). השוה ברייתא סנהדרין ס"ג.

39) סופרים פ"ד היה, ע' לעיל ח"ב 10. 40) ברייתא סנהדרין ס"ג. בעבודה זרה נ"ג ע"ב סתם. 41) שמות ר"י ס"ג. ר' יהושע בן לוי בשמו. "אתמחא לוי, צירוף לחסך "לוי, והמלה אתמחא באה להראות כי קודם לה בא משפט השאלה. קצת שונה הוא המאמר הזה בפסקתא ר' פביא (106 ע"א). השוה ביהמ"ד VI 43.

42) ספרא לאותו פסוק (86 ע"ד). מבילתא לשמות ב' ב' (87 ע"א וב').
43) ספרא לאותו פסוק (91 ע"ג). שבועות ל"ט. 44) ספרא לאותו פסוק (111 ע"א).
45) ספרי לאותו פסוק פסקא ע"ח; הטיה ספרי במדבר פסקא ק"ה ומבילתא שמות י"ז ד' (55 ע"ב). 46) תוספתא סוטה ו' ז' (ע' כרך א' ח"ב 65). בספרי דברים ו' ד' (פסקא ל"א) כנראה נשמטו איזה שורות (פרדסן אינו מעיר ע"ז). שם נהוהם לרשב"י מה שבתוספתא סוטה ו' ח' מובא סמוך לזה בשם ר' גמליאל בנו של ר' יהודה הנשיא. בספרי במדבר י"א ב"א. פסקא צ"ה. נותן רשב"י שני באורים, הבאור האחרון הוא זה שהובא כאן בפנים והראשון: הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם - וכו' מפני שאין להם בשר הן מתרעעין? והלא כבר נאמר בוציאתם ממצרים (שמות י"ב ל"ח): וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר. יכול שאכלו במדבר? תיל (במדבר ל"ב א'): ומקנה רב היה לפני ג' וכו'. אלא שמבקשים עלילה היאך לפרוש מאהרי המקום. אב את כל דני וכו' - והלא הלכה עמהם באר במדבר והיתה מעלת להם דנים שמנים יותר מצרכם וכו'. בכל אופן, כנראה, המקור הראשון הוא זה של התוספתא.

47) ספרי לאותו פסוק (9 ע"ז). 48) סוטה ל"ה. ר' יוחנן בשמו.
49) קהיר ט"ז י"ב. ר' ברכיה נותן שם מעט לדברי רשב"י: נאמר כאן מנפה ונאמר להלן (וכרי' י"ד י"ב): וזאת תהיה המנפה המק בשרה מה מנפה האמורה להלן בנשילת איברים, אף מנפה האמורה כאן בנשילת איברים. 50) ספרי לאותו פסוק (פסקא כ"ג).

51) ספרי לאותו פסוק (פ"י ל"ט). ביותר באור ברש"י לאותו פסוק.
52) ספרי לאותו פסוק (פסקא מ"ג). 53) ספרי לאותו פ' (פ"י ס"ז). תוספתא ובה"ב סוף פ"ג ובה"ב ק"ט. 54) ספרי לאותו פ' (פ"י צ"ה). משנה סנהדרין פ"י מ"ו.
55) ספרי לאותו פ' (פ"י קנ"ט). משנה סנהדרין ב' ד'.
56) ספרי לאותו פסוק (פ"י רט"ז). 57) רות ר' ריש פ' ב' (תני).
58) רות ר' ריש פ' ב' יר"ו ברבית פ"ד ח"ד (8 ע"ב). סנהדרין פ"י (28 ע"ג) - תני קהיר ה' ו' - תני. 59) ב"ב ק"ט. ר' יוחנן בשמו. 60) ב"ב י"ד: ר' יוחנן בשמו.

61) תוספתא תרומית ו' ב'. 62) סנהדרין צ"ג. ר' יוחנן בשמו. [ע"פ פשוטי של מקרא נראה, שהט"ס בן קוליה השפיע על הסופר לכתוב "אשר קל סי' ל' נפל על ל' - המהתרסן].
63) תוספתא סוטה ו' ז' טו. ספרי לדברים י"ג (פ"י ל"א) בלא הראיה מהקואל פסוק ביה.
64) סנהדרין ס"ה. ר' יוחנן בשמו. בקדושין מ"ט ע"ב ר' יוחנן בעצמו.

(65) ע' לעיל ח"ב 56. (66) תוספתא סוף סוף. ספרי דברים ו' ג' (פ"י ל"א).
 ר"ה י"ח. ירו' תענית פ"ד (68 ע"ג). הבבלי שדר פורענותי שבבבלי נמצא גם במסורו של רשב"י
 בספרי בסדר פ"י צ"ה ל"א כ"א. (67) ספרא ויקרא ו' ל"ג (40 ע"א). (68) ב"ר נ"ד.
 (69) פסחים פ"ז: ר' יוחנן בשם. (70) פסיקתא ר' פי כ"ז ו' ע"א. השוה לעיל ג'
 לדברים י"ג י"ג.

ה. לספורי המקרא ונושאייהם.

מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקרא להקב"ה אדון,
 עד שבא אברהם וקראו אדון, שנא' (שמות ט"ז ב'): ויאמר אדני ה' מה
 תתן לי? — אם לא למדו (לאברהם) ורב לא היה לה' ומתוכן למד את
 התורה? אלא זמן לו הקב"ה שתי כליותיו כמין שני הכנים, והיו נובעות
 ומלמדות אותו תורה וחכמה, הה"ד (תה"ט"ז ב'): אברך את ה' אשר יעצני
 אף לילות יסרוני כליותי? — ב"ר נ"ד א'. וה' ברך את אברהם בכל. זו
 מהגלית טובה שהיתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו, שכל חולה הרואה
 אותה מיד מתרפא, וכיון שמת אברהם אבינו נטלה המקום ותלאה ביום 3. —
 הגר בתו של פרעה היתה, וכיון שראה פרעה מעשים שנעשו לפרעה בביתו,
 נטל בתו ונתנה לה, אמר: מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה
 בבית אחר, הה"ד (בר' ט"ז א'): וזה, שפחה מצרית ושמה הגר 4. — וישא
 לוי את עיניו (בר' י"ג י"ג), שנתן עיניו בנותו, כמיש (שם ל"ט ד'): ותשא אשת
 אדוניו את עיניה; וירא את כל בכר, כדכתיב (משלי ו' כ"ז): כי בעד אשה
 זונה עד בכר להם; כי כלה משקה — שהיו כולן זונות וראויות להברק
 כסוסות 5. — ב"ר ל"ג ד', וישקרו, הלכה, בידוע שעשו שונא ליעקב, אלא נהפכו
 רחמינו באותה שעה ונשקן בכל לבו 6. — מיום שברא הקב"ה את עולמו
 לא היה אדם שהודה להקב"ה, עד שבאתה לאה והודתה, שנא' (בר' כ"ט ל"ה):
 הפעם אודה את ה' 7. — לפי שכל הדברים (האמורים) במשפחתו של יעקב
 תלוין בהלל, לפיכך נקראו ישראל על שמה; רחל מבכה על בניה (ירמי'
 ל"א ט"ו), ולא סוף דבר לשמה, אלא אפילו לשם בנה — אולי יהן ה'
 אלהי צבאות שארית יוסף (עמוס ה' ט"ו), ולא סוף קבר לשם בנה, אלא
 אפילו לשם בן בנה — הבן יקור לי אפרים (ירמי' ל"א כ"ט) 8. — לפי שגוללה
 בצדיק (שאמדה: לכן ישכב עמך הלילה), לפיכך אינה נכנסת עמו בקבורה 9. —
 למה לו לדרוש ולומר: ותמנע היתה בלגש לאלוהי בן עשו (בר' ל"א כ"ב)?
 להודיע שבהו של ביתו של אבינו אברהם, עד הדין היו מלכיות ושלטונות
 רוצים להדבק בו, מה היה לטען הוא היה אהר מן השלטונות (שם פסוק כ"ט):

אלוף לוטן, ואחות לוטן תמנע. ותמנע היתה וכו', אמרה: הואיל ואני כדאית להנישא לו לאשה אהא לו לשפחה. והרי הדברים קל והמר: מה אם עשו הרשע, שלא היה בידו אלא מצוה אחת, על ידי ישהיה מכבד את אביו, היו מלכיות ושלטונות רוצות להדבק בו, על אחת כמה וכמה שיהיו רוצין להדבק באביו יעקב הצדיק שקיים את כל התורה כולה (10). —

הסנה (שמות ג' ב'). משל למצרים. כשם שאין עוף שנכנס לתוך הסנה יוצא הימנו מבלי שימרטו נוצותיו, כך היה יעבוד של מצרים קשה משעבוד שאר האומות. מלבד הנר לא היה עבד או שפחה שיצא ממצרים (11). — שמות ד' י"ד. ויהר אף ה' במשה. [ר' יהושע בן קרחה אומר: כל הרוך אף שבתורה נאמר בו רושם, וזה לא נאמר בו רושם. ור' שמעון בן יוחי אומר:] אף זה נאמר בו רושם, שנא' (שם): הלא אהרן אהרן הלוי, והלא כהן הוא? הכי קאמר: אני אמרתי אתה כהן והוא לוי, עכשיו הוא כהן ואתה לוי (12). — בשכר וראך ושמה בלבוי (שם) זכה להשן המטפט על לבוי (13). — יתרו — על שיתר פדשה אתה בתורה (שמות י"ה מכ"א וכהלך) (14). חיוב — על שחיבב את התורה (15). — כתוב אחד אומר (דברים י"ב י"ד): במקום אשר יבחר ה' באחד שבטיך, וכתוב אחד אומר (שם פסוק ה'): המקום אשר יבחר ה' מכל שבטיכם, כיצד יתקיימו שני כתובים הללו? יודעים היו שבית המקדש עתיד לבנות כהלכו של יהודה ובנימין, לפיכך הפרישו דושתה של יריחו מיריחו (להספקת המקדש מכל השבטים). מי אכלו כל אותן השנים (מעת שנתהלקה הארץ עד בנין בית המקדש)? בני קיני הותן משה אכלוהו ארבע מאות וארבעים שנה, שנא' (שופטים א' ט"ז): ובני קיני הותן משה עלו מעיר התמרים, אבל משנבנה הבית נסעו והלכו להם (16). —

כשהיה הדבר יוצא מפי הנבורה (בסיני), היה יוצא דרך ימינו של קדש (כלוי הקביה) לשמאלם של ישראל, ועיקף את מתנה ישראל י"ב מיל על י"ב מיל, והזור וכו' דרך ימינם של ישראל לשמאלו של מקום, והקביה מקבלו לימינו והוקקו בלוח, והיה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו, שנא' (תהי' כי' ד'): קול ה' הוצב להבות אש, קול ה' בכח (17). — כלי זיין נתן להם הקביה (לישראל) בתורב ושם המפורש הקוק עליו, וכשהטאו במעשה העגל ניטל מהם, שנא' (שמות ל"ג ד'): הורד עדיך (18). — כיצד היו הלוחות כתובים? עשרים על לוח זה וכלומר עשרה מלמעלה למטה ועשרה מלמטה למעלה) ועשרים על לוח זה (19). — אחד עשר יום היו (ישראל בסיני) עם הקביה ועשרים ותשעה יום היו מתהטבים האך לעשות העגל, כמו שכתוב (דברים

א' ב': אחד עשר יום מקרב, ואחר באו לדרבי עשו - דרך הר שעיר (20). -
 שלשה עשר ענלים עשו ישראל, ואחד דימוסיא לכלן (כלומר ענל אחד
 שכלם ישתהו לו) ומאי טעמא? ויאמרו אלה אהדין ישראל (שמות ל"ב ד'),
 הרי לשנים עשר שבטים, זה אלהדין (נחמיה ט' י"ח), הרי דימוסיא אחת
 לכלן (21). - במדבר טענו (כל המתנות הטובות שנתנו להם בסיני) ובמדבר
 פרקי (אחר הטא הענל) (22). - [אלרד ומידד] במהנה נשתירו, לפי שראו את
 משה שמברר לו הזקנים, אמרו: אין אנו כדוי לנדולה זו, הלכו
 והטמינו את עצמם (23). אמר להם המקום: אתם מעטתם עצמכם, אני
 אנדל אתכם יותר מכולם, בשבעים זקנים אומר (במדבר י"א כ"ה): ויתנבאו
 ולא יספו, נתנבאו לפי ישעה, באלרד ומידד הוא אומר (שם): ויתנבאו במהנה,
 שהיו מתנבאים עד יום מותן, ומה היו אומרים? משה מה, יהושע מננים (24). -
 לא זו משה מהתפלל (על ישראל אחר הטא הענל), עד שקראן הקב"ה
 עמי, שנא' (שמות ל"ב י"ד): וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו (25). -
 אם ינקב נקב מקבורתו שר משה, אין כל העולם כולו יכול לעמוד באורה,
 ואם כך נקב - קבורה מה! ואם כך קבורה - משה מה! (הכונה היא, שהמתנה
 שנתנה למשה בחייו - כי קרן עור פניו, לא פסקה הימנו אפילו לאחר מותו,
 ולא רק פניו אלא שכל גופו הפיץ אורה) (26). - ישראל לא היו מקריבין (שום
 קרבן, כמיש בעמוס ה' כ"ה), ומי היה מקריב? שבטו של לוי, שנא' (דברים
 ל"ג ט'): וישמו קטורה באפך וכליל על מוכחך, ואומר (שמות ל"ב כ"ו):
 ויאמר מ' לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי, ישראל עבדו עבודה זרה,
 ולוים לא עבדו עבודה זרה, שנא' (דברים שם): כי שמרו אמתך, כי מולים
 היו כל העם היוצא ממצרים (יהושע ה' ה'), ישראל לא היו מולים, ומי היה?
 שבטו של לוי, שנא' (דברים שם): ובריתך יצרו (27). - [אמרו רבותינו: כן
 היה טוען (אלעזר הכהן בהכנסו לאהל מועד): שמן המאור בימינו וקטרת
 הסמים בשמאלו, ומנחת התמיד של יום תלויה ברוועו, ובין הערבים היכן
 הוא נותן: א"ר אחא ארשב"י:] כמין צלוחית קטנה היה תולה באפונדתו,
 מפני שהיה חנור מתנו בוינו כעבד לפני קונו, להודיעך שאין נאוו לפני
 האל (28). - במדבר כ"א א', וישמע הכנעני מלך ערד כי בא ישראל
 דרך האתרים, כיון שמת אהרן, אמרו: מת כהן גדול שלחם, הלך התייר
 הגדול שלחם ועמוד הענין שהיה עושה להם מלחמה, הרי ישעה שנלך ונלחם
 בס (29). - דברים כ"א ל"ד, ויאמר ה' אל משה אל תירא וכו', [מכרי סיהון
 ועינ אחי הו... מאי שנא דעונ דקא מיסתפי (שמפניו פחד משה) ומאי שנא

סיוון דלא קמיסתפין איה ויהנן ארשבין:] מתשובתו של אותו צדיק (שהוצרך הקביה להשיבו שלא יירא ממנו) אתה יודע מה היה בלבנו אמר: שמא תעמוד לוי זכות של אברהם אבינו שנא' (בר' י"ד י"ט): ויבוא הפלוט ויגד לאברהם העברי כי נשבה אחיו, [וא"ר ויהנן:] זה ענין שפלט מדור המבול 30. — הרי נאמר (דברים ו' י'): בורות הצובים אשר לא הצבת, והלא בידוע אשר לא הצבת? כרמים אשר לא נטעת וכו' — שעכשיו באת בארץ, מה תיל: מלאת, הצבת, נטעת? וכוונתך היא שגרמה. וכן אתה מוצא שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר היו אנשי ארץ ישראל בונים בתים והופרים בורות ושיחים ומערות, נוטעים ישרות וכרמים וכל עץ מאכל כדי שיבואו אבותינו לארץ ומצאו אותה מלאה ברכה. או לפי שברכה זו עליהם, יכול היו אוכלים ושבעים, תיל (דברים ה' י'): ואכלת ושבעת, אתה אוכל ושבע, והם מונעים מעצמם, מבניהם מנשיחם ומבנותיהם, כדי שיבואו אבותינו לארץ ומצאו אותה מלאה ברכה 31. — כיון ששמעו כנענים שישראל באים עליהם, עמדו והטמינו ממונם בבתים ובשרות, אמר הקביה: אני הבטחתו לאבותיהם שאני מכנים בניהם לארץ מלאה כל טוב, שנא' (דברים ו' י"א): ובתים מלאים כל טוב, מה הקביה עושה? מנרה ננעים בביתו, והוא סותרו ומוצא בו סימא (איצרו), שנא' (ויקרא י"ד ל"ד): כי תבואו אל ארץ כנען אשר אני נוטן לכם לאחזה ונתתי ננע צרעת בבית ארץ אהותכם 32. —

ספר משנה תורה היה סיגנון (Signum — אות מלהמה) ליהושע. בשעה שנגלה עליו הקביה מצאו יושב וספר משנה תורה בידו 33. אמר לו: הזק יהושע, אמץ יהושע, לא ימוש ספר התורה הזה מפידך. נטלו (יהושע לספר התורה) והראה אותו לנלול חמה, אמר לו: כשם שלא דוממתי מזה, אף אתה דום מלפני; מיד וידם השמש וירח עמד 34. — אלימלך ומחלון וכליון גדולי הדור היו ופרנסי הדור היו, ומפני מה נענישו? מפני שיצאו להוין לארץ 35. —

שיב ת' ב'. וימדדס בהבל וכו'. היינו דאמרי אינשי: מיניה וביה אבא ליויל ביה נרנא (אבא — יער; מעצמו של יער יכנס בתוך הגרון להיות בית יד ויקצצו בו את היער, וכן דוד למואב שיצא מרות המואבית) 36. — לא דוד ראוי לאותו מעשה (של בת שבע), דכתיב (תה' ק"ט כ"ב) 37: ולבי הלל בקרבי, ולא ישראל ראוי לאותו מעשה (של העגל), דכתיב (דברים ה' כ"ז): מי יתן והיה לבכם זה להם ליראה אותי כל הימים, אלא למה עשו? לומר לך שאם הטא יחיד, אומרים לו כלך אצל יחיד (דוד), שהטא

ועשה תשובה, ואם הטאו צבור, אומרים לו: כלך אצל צבור (ישראל, שהטא בעגל ועשה תשובה) 438. — אפילו משקלות ישתו כימי שלמה של זהב היו, ההיד (מ'א י' כ"א): אין כסף נחשב כימי שלמה 439. — מ'א י"א א'. והמלך שלמה אהב נשים וכו'. אהב ממש לזנות 440. — משלי ל"א א'. לדברי המואל מלך משא אשר יסרתו אמו, מלמד שנפתתו אמו על העמוד ואמרה לו: מה ברי ומה בר בטני, הכל יודעים שאביך ירא שמים הוה, עכשיו יאמרו: אמו נרמה לו, ומה בר בטני, כל הנשים של בית אביך כיון שמתעברות שוב אינן רואות פני המלך, ואני דהקתי ונכנסתי, כדי שיהיה לי בן מזורז ומלובן, ומה בר נדתי, כל הנשים של בית אביך היו נודרות: יהא לי בן הנון למלכות, ואני נדתי ואמרתי: יהא לי בן זרוז וממולא בתורה והנון לנביאות, אל למלכים המואל, אל למלכים שתו יין, אמרה לו: מה לך אצל מלכים ששותים יין ומשתכרים ואמרים: למה לנו אל? ולרוחנים אי שבה, מי שכל רזי עולם נלויים לו ישתה יין וישתכר 441. — ספר משנה תורה עלה ונשתתח לפני הקב"ה, אמר לפניו: רבשע! עיקרני שלמה ועשאתי פלסתר, שכל דייחיקי (צואה) שישנים שלשה דברים בטלים הימנה כולה בטלה, והרי שלמה המלך ביקש לעמוד יורד ממני, כתוב (דברים י"ח ט"ז): לא ירבה לו נשים, והרבה לו 442; לא ירבה לו סוסים, והרבה לו סוסים: לא ירבה לו כסף וזהב, והרבה לו כסף וזהב, אמר לו הקב"ה: צא לך, הרי שלמה בטל ומאה בוצא בו ויורד ממך אינה בטלה לעולם 443. — שמואל א' ח' ז', לא אותך מאסו כי אותי מאסו, א"ל: בשלשה דברים הן עתידין למאוס: במלכות שמים ובמלכות בית דוד ובבנין בית המקדש, אימתי מאסו בשלשתן? בימי רחבעם, ההיד (מ'א י"ב ט"ז): מה לנו חלק ברוד — זו מלכות שמים, ולא נחלה בכך ישי — זו מלכות בית דוד, לאהליך ישראל, עתה ראה ביתך ברוד — זה בנין בית המקדש 444. — [בשנהרג אהאב נתקיים מה שאמר הנביא (מ'א כ' מ"ב): והיתה נפשך תחת נפשו], ומה אני מקיים: ועמך תחת עמו? (כלומר, כמה נתקיים הדבר הזה?) אותה הטפה (של דם) שיוצאת מאותו צדיק (מיהושפט כשהתנפלו עליו להמית) כיפרה על כל ישראל 445. — מאי דכתיב (משלי כ"ט ט'): איש הכם נשפט את איש אויל והנו ושחק ואין נחת? אמר הקב"ה: כעסתי על אהו ונתתו ביד מלכי דמשק, ויבה וקיסר לאלהיהם, שנא' (דהיי"ב כ"ה כ"ט): ויזבה לאלהי דמשק המכים בו וכו'. שחקתי עם אמציה ונתתי מלכי אדום בידו, הביא לאלהיהם והשתחוה להם, שנא' (שם כ"ה י"ד): והיו בא אמציה מהכות את אדומים ויבא את אלהי

בני יעקב יעמידם לו לאלהים (46). — אותו הפרק (שעלה סנהרוב על ירושלים זמן ביטול ביתה) היה. אמר לו הקב"ה לנבואל: כשאתה יוצא לבשל פירות, הוקק להם, שנא' (ישעי' כ"ה י"ט): מדי עברו יקח אתכם וכו' (47). — מאי דכתיב (דחי"ב ל"ג י"ג): ויתפלל (מנשה) אליו (אל ה') ויעתר לו? מלמד שעשה לו הקב"ה כמין מהתרת ברקיע, כדי לקבלו בתשובה, מפני מדת הדין (שהיתה מעכבת שלא להקביל פני מנשה בתשובה, ועשה הקב"ה מהתרת ברקיע ופשט ידו לקבלו בלא ידיעת מדת הדין — רש"י (48). — מאי דכתיב (ירמ' כ"ז): בראשית ממלכת יהויקים בן יאשיהו, וכתיב (שם כ"ה): בראשית ממלכת צדקיהו, וכי עד האידנא לא הוי מלכי? אלא ביקש הקב"ה להפך את העולם כולו לתהו ובהו בשביל יהויקים, נסתכל בדורו ונתקררה דעתו. בקש הקב"ה להחזיר את העולם כולו לתהו ובהו בשביל דורו של צדקיהו, נסתכל בצדקיהו ונתקררה דעתו (49). — מיב כ"י י"ז, ויביאוהו בבבל עם כלי המדה ה' — זה ארון (50). — ירמ' ל"ט ג', וישבו בשער התוך, מקום שמהחכין בו הלכות (51). — שאלו תלמידיו את רשב"י: מפני מה נתהייבו שונאיהן של ישראל שבאותו הדור [של אהשורש] כליה? אמר להם: אמרו אתם, א"ל: מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע; — אם כן שבשושן יהרגו שבכל העולם כולו אל יהרגו? אמרו לו: אמור אתה, א"ל: מפני שהשתהו לצלם, א"ל: וכי משוא פנים יש בדבר? אמר להם: הם לא עשו אלא לפנים, אף הקב"ה לא עשה עמהן אלא לפנים, והיינו דכתיב (איכה ל"ג): כי לא ענה מלכו (52). — מאיכן קורא אדם את המעלה ויוצא בה ידי הובתו? מבליה והיא (אסתר ו' א'), ממקום שהיתה מפלתו של המן, היתה גדולתו של מרדכי (53).

הערות לס"ו ה'.

- (1) ברכות ז' ר' יוחנן בשם ר' כהן בא בפעם הראשונה שם אדני.
- (2) ב"ר ריש ס"א, ארזי ריש פליג סתם, ובמקום «רבנים» — חכמים, בשני התחומא סף ויגש במקום רבנים — כדום שלמים, בשו"ט א' ב' כמו בב"ר, בשו"ט ס"ז ז' מבאר ר' שמואל בר נחמן את הפסוק ע"פ המאמר הזה, הרעיון של המאמר הוא שאברהם סתך התעסקות עצמית (הכליות הן מקום הבינה והרגיש) הכיר את הכורא ואת החכמה, והמקור הפנימי הזה לא נפסק לעולם.
- (3) הוספתא קדושין ה' י"ז, מיב ס"ז: במקור האחרון נאמר: תלמה הקב"ה בגלגל החכמה; ולפי נוסח של ב"י אחר שסביא רבינוביין: ה' ה' בכנפי החמה, והו על דרך הכתוב מלאכי ג' ק': שמש צדקה וסרפא בכנפיה, כונתו של רשב"י היא לכנולת הסרפא של השמש, של היום, כמשל סביא אב"י שם בתלמוד: «אידלי וינא, אידלי קצורא» (עלתה השמש, נתמעט ההל'), ר' ברכיה (*). במרא דילן כתיב: וישמע אליו ויחתר לו, ויעתר לו כענין ליה? ורש"י מפרש: «ויחתר לו: וסבחיין כתיב ויעתר לו, כך שפעתיה, וצ"ע, וע' לקמן הע' 48.

בביר ע"ת על הכתוב ברי' ליב ליב: ויורה לו השמש - לו לרפואתו. מענין ביותר היה למצוא על מה נוסד החצי הראשון של האספר ע"ד סגלה המרגלית.

4) ב"ר ריש מ"ה. דורש "ולה" שהשפחה המצרית רק בשבילה נתנה. אולי דורש גם את השם הנר - הא אנריך. 5) פסיקתא ר' ג' (10 ע"א). בסוף נוסר: כך ררש רשב"י. בכבלי נזיר כינ ע"א והוריות י' ע"א אומר זה ר' יוחנן (שאוטר תמיד בשם רשב"י). בביר מ"א קרוב לסוף - ר' יוסי בר תינאי. אולם בתלמוד הובאה ראייה למסקה מן "וסקיי" הושע ב"ו. ובביר מובא עוד רסו: "שתת' מרסו על זנות. כמיש בביר' ליה מ'.

6) ספרי במדבר סי' י' (פיסקא סי'ט). חולק על האומר (למה נקוד על) וישקהו שלא נשקו בכל לבו. מהו פירוש של המלה "הלכה" כאן (כרש"י לברי' לינ ג': הלכה היא) לא ברור. אפשר שבזכותה לומר שזוהי עובדה שנעשית לכלל, או שפירושה היא שזוהי מסרת (השוה: מסרת אנדה). בביר ע"ת ובאדר"ג ליד אומר זה בצורה אחרת ר' שמעון בן אלעזר.

7) ברכות ז': ר' יוחנן בשם. 8) ב"ר ריש ע"א. פסיקתא 141 ע"ב (תנ"י). ברות ר' ד' י"א במקום "לפי שכל הדברים תלויים בחל"י נעשה - כנראה עיי' שהעמיק מעה בפסם - לפי שאמר הדברים בנגד החל. 9) ב"ר ריש ע"ב.

10) ב"ר סוף פ"ב (תנ"י). בפסרי דברים ליב מ"ז (פ"י שליו) סתם בתור דונסא. שאפילו בדברים שהם לכאורה ריקים בתורה יש בהם כונה מוסרית.

11) הוספה למכילתא מהדורת איש שלום 119 ע"ב. בשמיר סוף פ' ב' אימר זאת ר"י בן הלפא ובקצרה. [המכילתא הוצ' פרידמן לא היתה לנגד עיני ותרגומתי מרמנית - מהרגום].

12) זבחים ק"ב. [שמיר ג' סתם]. 13) תנחומי ב' שמות 8, 24. שגני 8, 5. שהשיר א' ו' (תנ"י). שמיר ג' ר' שמעון בר יוסי (נשתבש מן יוחי). שבת קל"ט ע"א בשם ר' מלאי (בודאי נשתבש מן שמלאי). [בשמיר: הלב ששמה בנדולת אחיו ולבש אורים ותומים].

14) ספרי במדבר י' ביט (8, 78); במכילתא לשמית י"ח א' (20 ע"א) סתם ורק הבאור לשם יתרו בלבד. בשמיר מ"ז קרוב לסוף סתם. ומבאר את שני השמות.

15) וע"ז מביא שם בניו אהבו את התורה. כמו שנראה מירמ' ליה ו ולהלן בקשר עם מה שנא' בדה"א ב' נ"ה. 16) ספרי דברים י"ב ה' (פיסקא 62). המסרת הזאת ע"ד דושנה של יריחו נמצאה סתם ועם איזה פרטים כרונולוגיים בפסרי במדבר י' ליב (פיסקא פ"א). שלזה נתבון משה באמרו (במדבר שם): לבה אתנו והשבנו לך. ובמקום "חזוב" הספרי מוכיח את יונת בן דבב, שהוא מצאצאי יתרה וכן בפסרי דברים לינ י"ב (פ"י שניב).

17) שהשיר א' ב'. בפסרי דברים לינ ב' (פ"י שניב) סתם. [הסכסס בפנים ע"פ הספרי].

18) שהשיר א' ד' / ר' י"ג ח' ה'; איכה ר' פתיחתא כ"ד; שמיר מ"ה. לפי מסרת אחרת היה התכשיט הזה הנורה. כנראה זה בא ע"י חליף בטעות מן "ויין" ל"ונאות". נאמרו בזה עוד דעות שונות והפליגות שבה היה לענין שחור ונשנה פעמים רבות בפסרות האנדיות. לא למותר הוא לתת בזה השקפה קצרה. המקומות שבהם הובאה אנדה זו הם: 1) פסיקתא 124 ע"ב.

2) פסיקתא ר' שלם (164 ע"א). 3) איכה ר' ב' י"ג. 4) תנחומא תצוה. 6) תנחומא שלה.

6) תנ"י ב' תצוה סי' ז' / 7) תנ"י ב' שלח (בהוספה א'). 8) שו"ס ק"ג מ' / 9) שמיר מ"ה.

10) שמיר נ"א. 11) במדבר מ"ז קרוב לסוף. הדעה שנקשרו לישראל כחרים בסני מיוחסת לר' יוחנן במקומות 1, 2, 3, 8, 10. הדעה שנתן להם תכשיט ששם המפורש הקוק עליו מובא

בשם רשב"י במקומות 2, 4, 6, 7, 8, 10. הדעה שנקשרו להם כחרים ונתנו להם תכשיטים אומר

ר' אבא בר כהנה בשם ר' יוחנן במקומות 1, 3, 4 (שם נשמש שם ר' יוחנן). 5 (שם נשמע

שם ר' אבא ביב). ובפסיקתא ר' פכ"א (103 ע"א); לפי מקום 9 אמר רשב"י שנתנה להם הנורה.

ולזה מתאימים דברי ר' אבא ביב בשם ר' יוחנן בחר ותורה. התונן של החרת והחמורה מיוחס

לפ"ד הפסיקתא ר' פ"י (87 ע"א) לר' אבא ביב בשם ר' לוי. באמת דבר ההנורה נאמר ע"י

ר' הונא (הונא תניא) מצפרי. שבשם נאמר במקומות 1, 2, 3, 4, 7, 8, 10, 11 (יהודה מצפרי).

בסוף צריך להזכיר עוד את הערה שנתנה לישראל בסיני פורפירא. שנאמרה ע"י ר' סימאי במקומה 2 (שב בא בטעיה "שמעוני"), 4 (גיב "שמעוני"), 6, 7, 9, 10, 11. במקום 8 אומר זה ר' יוחנן. הצירוף "פורפירא עם שם המפורש" במקום 5 מיוחד לר' הונא (מצפורי). עוד צריך להזכיר מה שמוכח בפרקי דרבי מין בראש הפרק, המרש"י הוה על פי דרכו הפסיכופיזימי מיוחד את הצירוף של הכתר עם החכמים ושם המפורש לר' אליעזר בן ערך. שלא בצדק חושב הרי"ם איש שלום בהערותו לפסיקתא ר' פליגי 164 ע"ב, שזהו באמת של ר' אליעזר בן ערך. בשבת פ"ח ע"א דורש ר' סימאי ששני כתריו נתנו לכל אהרן מישראל בסיני.

19) ירוש' שקלים פ"ו היא (49 סוף ע"ד), ירוש' סוטה פ"ח ה"ג (22 ריש ע"ד), שהשיר ה' י"ד יליף ממש' שמת ל"ב ט"ו - "מזה ומזה בתיביב". (20) שמי"ז מ"ב קרוב לסוף.

21) ירוש' סנהדרין פ"י (28 ריש ע"ב). השהו נגד זה שלשה עשר ספרי תורה שכתב משה. ע' אנדה אמוראי בכל 58 הע' 3. ע' גיב לעיל 69 הבאור לשמות ל"ב ד'.

22) שהשיר ג' ו'. השהו לוח מאמרו של ר' חסא בר הנינא (שבת פ"ח): בחורב פענו... בחורב פרק... (23) ע' לעיל I ח"א 68 הע' 1. (24) ספרי במדבר י"א כ"ו (פ"י צ"ה). כוונתה סנהדרין י"ז א' ששם לא מרזיק, כי שם נאמר "שכל הנביאים כולן נתנבאו ופסקו" ובאמת הלא רשבי' אומר רק על הוקנים בלבד. במדבר ר' לאותו פסוק (פס"ו ס"ו י"ט) הוא חושב חמשה דברים שבהם נבדלו לטובה אלדר ומידד משאר הוקנים בעד ששיעשו את עצמן, ואחד מהם, שהוקנים נפסקה נבואתם. (25) שמו"ר סוף פ"א, תנחומא ב' כ"ו חסא ס"ו י"ג. ע' לעיל סוף 69.

26) פסיקתא ר' פביא (102 ע"א). במגילה י"ט ע"ב יש מאמר דומה לזה ע"ד סערת חורב, ששם שהו משה ואליהו, טרי' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן, הנוסח הזה שבדאי אמרו ר' יוחנן בשם רשבי' הוא כנראה יותר מדויק, ומזה לקחי' אח"כ ללמד על קברו של משה. וזה לשונו: "אלמלא נשתיר במערה שעמד בה משה ואליהו כמלא נקב מחט סרקית לא היו יכולין לעמוד מפני האורה". (27) ספרי במדבר פ"ו ה' (פ"י ס"ז). השהו תנחומא ב' במדבר ס"ו ל"ב. ע' נגד זה במדבר ר' י"א (ר' ברכיה בשם רשבי'), שהשיר ג' ח' (ר' ברכיה בלבד): משה מוחל ואהרן פורע ויהושע מטקה. (28) במדבר ר' סוף ד' (ר' אחא בשם רשבי'). בירוש' שבת, 12 ע"א ר' אבין בשם ר' אלעזר (בן פרה).

29) ספרי במדבר י' ל"ג (פ"י פ"ב). במוחו של אהרן נמחק עמוד הענן, כמו שבמוחה של מרים הדלה הבאר ובמוחו של משה - הן. וזהו אנדה עתיקה במכילתא פ"ו ל"ג (61 ע"ב) שנאמרה בשניי בשם ר' יהושע בן חנניה. ר' יוסי בן יהודה בעצמו אשר א"ה הדבר הוה יחד עם השניי של ריב"ח, הוספתא מ"ט א' ו' וכן פתם בסדר עולם פ"ו י'. בכריתא תענית פ' ע"א נשתרבו מאמרו של רשבי' בתוך מאמרו של ר' יוסי ב"ר יהודה. בספרי דברים ל"א י"ד (פ"י ש"ה) - אחרי הנהגה הנכונה של פרידמן - תילה רשבי' בעצמו את האנדה ע"ד שלש הסתנות שניסלו במות משה מרים ואהרן בהרשתו לזכרו י"א ח': ואחרי שלשת הרועים וכו'. בשהשיר ד' ה' נשמש "בן יהודה" אחרי ר' יוסי.

30) נדה ס"א. ריניח בשמו. ר' יוחנן הוא אומר שם שהפליט הוא עונ שנימלם מהמבול. במ"ד מ"ב קרוב לסוף אומר זה ריש בן לקיש בשם בר קפרא: הוא עונ הוא הפליט.

31) ספרי דברים סוף פ"י ל"ח, על הכתוב י"א י". (32) ויק"ר י"ז קרוב לסוף (תניי) • (33) הטלה "הוה" (ספר התורה הוה) מציין ששם התורה היה או לפניו, ושהו היה ספר דברים סיכה מדברים ל"א כ"ו. הריש שפראשן בהערותיו למדרש רבה (הוצאת וילנה) סבאר בא"ן אהר. (34) ב"ר סוף פ"ו. ע"ד הטלה "סניני" ע' ל"ו ח"ג 476 ע"ב.

35) כ"ב צ"א. בתור ראה להלכה שאמר רשבי' שם שאין רשות לצאת מהארץ לחו"ל אפילו בזמן היוקר, אלא אם כן אינו מוצא ליקח. ע' גיב תנחומא ב' בהר ס"ו ח'.

36) סנהדרין ל"ט: ר' יוחנן בשמו. את הסל אמר גם ר' סאיר (סנהדרין שם). ע' לעיל 9.

37) אחרי דרשתו של ר' יוסי הגלילי, לעיל ב"ר א' ח"ב 94.

38) ע"ז ד' סוף ע"ב. ר' יוחנן בשמו. (39) שהשיר בפתיחתא בסיף קדמו ב' ב'.
 40) ירוש' סנהדרין ס"ב (20 ע"ג). הולק על ר' חנניה אחי ר' יהושע שבקש להצדיק את שלמה. ע' לעיל ברך א' ח"ב 112. [וגם שהשיר בפתיחתא]. בשמור ו' אמר רשב"י: נוח לו לשלמה שיהא גורף ביבין (ובלבד שלא יהא) נכתב עליו הפקרא הזה (ונשניו המן את לבבו, ס"א י"א ד'). בתנהומא ב' וארא (2 §) וכן בתנהומא הרגיל אומר זה ר' חייא בר אבא (שבדואי אמר בשם רשב"י).
 41) סנהדרין ע"ג: ר' יוחנן בשמו. תנהומא ריש שמות אומר זה ר' יוסי בר חנינא (השוה לעיל הע"6). דורש יסרתו = אכרתו (כך הוא בדקדוקי סופרים נוסח כ"ג שסמייע להנחתו של לוי ח"ב 376 ע"ב). בתנהומא מוסיף: והכה אותו בשבט ומיסרתו.

42) זה סתפרש ע"ז ששלמה נגד מה שכתוב „לא ירבה" אמר: ארבה, וכלאו חק את הוי"ד. השוה שמור ו' 43) ויקר י"ט. ירוש' סנהדרין ס"ב (20 ע"ב). שהשיר ה' י"א. (המסל שהיא לוקח מדייתיקי אולי הוא בכונה נגד הנצרות לעשות מחיקות בתורה). תשובתו של הקב"ה מזכירה מצד אחד את הפרפרה של רשב"י לבמדבר י"א כ"א (לעיל 70). ומהצד השני דבריו של ישו מתאי ה' י"ח. בתנהומא ב' וארא 2 § נשמט המסל לנמרה, ותשובתו של הקב"ה היא: שלמה בסל ומאה כיוצא בו ואות אחת אינו בסל. בתנהומא האהר ריש וארא: שלמה ואלף כיוצא בו אובדן מן העולם ואות אחת מסך אינה בטלה לעולם. לפי דבריו ר' יהושע בן לוי היה הוי"ד בעצמו הקובל על שלמה. ע' ירושלמי שם ותנהומא ב' שם. בשמור ו' נתהברו לאחד דבריו ר' יהושע בן לוי ודבריו רשב"י: אמרו רבותינו: שלמה ואלף כיוצא בו יהיו בשלן וקוצה מסך אינו מבטל. באגדה בראשית ע"ה (ביהמ"ד VI, 108) כפר התורה הוא הקובל ותשובתו של הקב"ה היא: אלף אלפים כשלמה בשלון ווי"ד מן התורה לא בטל.

44) סדרש שמואל י"ג (ס" ד') - תגי רשב"י. את המאמר משלים ר' שמעון בן מנסיא: אין ישראל רואין סימן ברכה לעולם עד שיהזרו ויבקשו שלשתן, הה"ד (הושע ג' ה'): אחר ישובו ויבקשו את ה' אלהיהם - זו מלכות שמים, ואת דוד מלכם - זו מלכות בית דוד, ופחדו אל ה' ואל טובו - זה בנין בית המקדש. 45) ירוש' סנהדרין בסוף המסכת.

46) סנהדרין ק"ג. ר' יוחנן בשמו. 47) סנהדרין צ"ה:

48) סנהדרין ק"ג. ר' יוחנן בשמו. יותר ברחה נמסר נוסח הלגנדה זו בירוש' סנהדרין 28) ע"ג) ומסיקתא 182 ע"ב (ר' לוי בר חייתא): והיו מלאכי השרת מסתמין את החלונות שלא תעלה תפלתי של מנשה לפני הקב"ה. רשב"י יליף מן ויעתר שהוא כמו ויחתר (לא שהיה לפני הנוסח „ויחתר", כמו שמוכח מהנירסא הנכונה שמוכאה אצל רבנובוין ב"ס). ר' לוי בירושלמי ובפסיקתא נוסח על דבריו ר' אלעזר בן רשב"י שאמר שכן בערבייא צווחין להתרתא עתרתא. המאמר הזה מובא בויק"ר ל' כמעט בראש הפרש את המלה „ויעתר". ברות ר' ב' י"ד (פ' ה') בא כמו בירושלמי ובעל המאמר הוא ר' יוחנן [ושל הלגנדה - ר' לוי בר חייתא. - הוס' הסתורס]. ואולם ההארה הבלשנית היא של ר' לוי. וכן נציגו בכ"ר ס"ג קרוב לראש את ר' לוי מבאר כך את המלה ויעתר שבבראשית כ"ה כ"א. גם הנוסח שבדברים ר' פ' ב' (ס"ו ב') ניסד על גרסת הירושלמי. 49) סנהדרין ק"ג. ר' יוחנן בשמו.

50) תוספתא שקלים ב' י"ח וסוטה י"ג א' חולק על ר"א שיליף מן „דברך יסעי" לי"ט ו'. בברייתא יוסא ניג ע"ב נתחלפה השיטה. (אולם ע' רבנובוין שם). ירו' שקלים פ"ז א' 49) ע"ג) דומה לתוספתא כמה שנוגע לאמור ר"א. ביומא ניג ע"ב מציינו עוד מסרת אחרת בשם עולא (תלמידו של ר' יוחנן): שאל ר' סתאי בן חרש את רשב"י ברוסי וכי מאחר שר' אליעזר מלמדנו פ"ע ראשונה ושניה ארון גלה לבל... אהא מאי אחא אומר? א"ל: שאני אומר: ארון במקומו ע"ו. שני (פ"א ח'): ויהיו שם עד היום הזה. בתוספתא ובברייתא מיוחדים זה לר' יהודה בן לקיש. 51) סנהדרין ק"ג. ר' יוחנן בשמו. דרש „התוך" - „חתוך".

52) מגילה י"ב. שהשיר ו' ח', ששם השאלה: „למה באו כספך בימי הסין ובמקום תלמידיו - רבנן. בשהשיר מיוחד לרשב"י המענה. שלפי הכבלי אמרוה תלמידיו. אך כנראה הנוסח

שד הכבלי הוא היותר נכון. הדרשה מהכתוב: כי לא ענה מלבי. מביארה יותר במאמר של ר' לוי איכה ה' ג' ל"ג.

(53) ירו' מילה פ"ב (78 ע"ב). השוה ברייתא מילה י"ט. ותוספתא מילה ב' ט"ז.

ו. דרשות.

— הן (דור המבול) עברו על התורה שניתנה לארבעים יום, לפיכך (היה המבול) ארבעים יום וארבעים לילה (1). — [רבנן אמרי: כל הכפרות הראה לו הקב"ה לאברהם אע"ה. הו"ק מעשירית האיפה. וישב"י אומר:] אף עשירית האיפה הראה לו הקב"ה לאברהם אבינו. נאמר כאן (בר' ט"ו ט'): אלה, ונאמר להלן (ויקרא ה' י"א): אלה, מה אלה האמור כאן עשירית האיפה, אף אלה האמור להלן עשירית האיפה (2). — תבוא חרב יד, דכתיב באברהם (בר' כ"ב י'): ויקח את המאכלת לשחט את בנו, ותעמוד על חרב יד שעשה פרעה הרשע לילך לרדוף אהרי ישראל, שנא' (שמות ט"ו י'): ארוק חרבי (3). — בר' כ"ה י"א. והנה שלם מצב ארצה. זה סיני, אותיות דדן הוא אותיות דדן (כלומר שנימטריא של שניהם אהת הוא — ק"ל). מוצב ארצה — כמדיא (שמות י"ט י"ז): ותיצבו בתחתית ההר, וראשו מגיע השמימה, כדכתיב (דברים ד' י"א): וההר בוער באש עד לב השמים (4). — שמות י"ד ט"ו. מה תצעק אלי. כבר חמה ולבנה מעידין בהם שקרעתי להם את הים, שנא' (ירמ' ל"א ל"ד): נתן שמש לאור יומם חקות ירה וכוכבים לאור לילה רונע הים ויהמו גליו (5). — שמות ט"ו כ"ב. ויורהו ה' עץ. דבר מן התורה הראהו, שנא' ויורהו ה' עץ. ויראהו ה' עץ אינו אומר, אלא ויורהו, כענין שנא' (משלי ד' ד'): ויורני ויאמר לי (6). — שמות כ"א א'. ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. מה הסימה (אוצר) הו' אינה נגלית לכל ברייה, כך אין לך רשות לשקע עצמך בדברי תורה (כלומר לרדה לעמקי התורה), אלא לפני בני אדם כשרין (7). — מנין שלא יאמר אדם לה' עולה, לה' חסאת, לה' מנחה, לה' שלמים? תלמוד לומר (ויקרא א' ב'): קרבן לה'. והלא דברים קל והמר: אם מי שעתיד להקדיש, אמרה תורה לא יהא מוכיר שם שמים אלא על הקרבן (שמא יאמר לה' ולא ימור קרבן ונמצא מוכיר שם שמים לבטלה), עאכויכ שאין מוכירין שם שמים לבטלה (8). — [ר' חנניה בן גמליאל אומר: מה אם העובר עברה אחת נוטל נפשו עליה, העושה מצוה אחת עאכויכ שתתן לו נפשו (9). ר' שמעון אומר:] ממקומו הוא למד, שנא' (ויקרא י"ח כ"ט): ונכרתו הנפשות העושות וגו', ואומר (שם, שם ד'): אשר יעשה אותם האדם והי בהם, הא כל היושב ולא עבר עברה נתנן לו שבר כעושה מצוה (10). —

במדבר י"ב ו'. שמעו נא דברי. מה תלמוד לומר: שמעו נא דברי? אלא שבקשו ליכנס לתוך דברי המקום, אמר להם המקום: המתנו לי עד שאדריש. קל והמר שלא יהיה אדם נכנס לתוך דברי הברו (11). — כל שאינו מניח בן ליורשו הקביה מלא עליו עברה, שנא' (במדבר כ"ז ח'): והעברתם את נהלתו לבתו, ואין העברה אלא עברה, שנא' (צפניה א' ט"ז): יום עברה (12). — גנות גדולה היתה בידהם של ישראל בשעה שאמרו, נשלחה אנשים, אמר להם המקום: אם כשהייתם בא"י ערבה ושוחה זנתי ופרנסתי אתכם, כשאתם נכנסין לארץ טובה ורחבה, על אחת כמה וכמה שאזון ואפרנס אתכם. עלובים בני אדם שכך בקשו להם! (13). — מפני מה אמרו נכסי צדיקים שבתוכה (בתוך עיר הגדה) אובדין? מפני שהן גרמו לצדיקים לדור בין הרשעים, והלא דברים קל והמר: ומה אם נכסים שאינן לא רואין ולא שומעין ולא מדברין, על שהן גרמו לצדיקים לדור בין הרשעים, אמר המקום ישרפה המטה את הברו מדרך חיים לדרך מות על אחת כמה וכמה! (14). — כל השומע דברי כהן (15) [הכהן המשוח בדברו אל העם בצאתו למלחמה, ע"פ דברים כ', ה'—ז'] ואינו חוזר, סוף שנפול בהרב ומפיל ישראל עמו ומגלה אותן מארצם, שנא' (שם פסוק ב') ואיש אהר יקנהו, יכול דודו ובן דודו? נאמר כאן אהר ונאמר להלן (שם כ"ה ל"ב) אהר, מה להלן נכרי, אף כאן נכרי (16). — דברים כ"ה ס"ח, ואין קונה, אהם יש לכם קנין באומות העולם, שנא' (ויקרא כ"ה מ"ה): מהם תקנו עבד ואמה, אבל לאומות אין להם קנין בכם. ולמה יש לכם קנין באומות העולם? ע"י שהקניתם אלה דברי הברית (רשביי דרש סמוכין ישמך הכתוב, ואין קונה' לאלה דברי הברית), ולמה אהיע אין להם קנין בכם? ע"י שלא קנו אלה דברי הברית (17). — בשעה שנפטרו החכמים מתושבי אושא וכל אחד מהם דרש בכבוד אכסניא (18), דרש גם ר' שמעון בן יוחאי בתום על הכתוב מיב ד' ה': ותהוק בו לאכל להם, גדולה היא הפרנסה שנורמת לתהות המתים לבוא שלא בעונתה, צרפית ע"י שהאכילה את אליהו וכתה להחיות את בנה, שונמית ע"י שהאכילה את אישע וכתה להחיות את בנה... ואתם בני אושא גומלי ההסד (שקבלו את החכמים בסבר פנים יפות והאכילום והשקום כל ימי שבתם באושא) על אחת כמה וכמה! (19). — מאי דכתיב (ישעי' ל"ב כ'): אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור? כל העוסק בתורה ובנמילות חסדים זוכה לנחלת שני שבטים, שנא': אשריכם, זורעי, ואין זריעה אלא צדקה, שנא' (הושע י' י"ב): זרעו לכם צדקה, ואין מים אלא תורה, שנא' (ישעי' נ"ה א'): הוי כל צמא לכו למים, וזוכה לנחלת שני שבטים (השור והחמור רמו ליוסף

ויששכרו, זוכה לכילה כיוסף, שנא' (ברי' מיט כ"ב): בנות צעדה עלי שור
 (היינו כילה — רש"י), וזוכה לנהלת ישישכר, דכתיב (שם פסוק י"ד): ישישכר
 המור גרם, ואית דאמרי: אויביו נופלין לפניו כיוסף, דכתיב (דברים ל"ג י"ז):
 בכור שורו הדר לו וכי בהם עמים יננה וכי, וזוכה לבינה כיששכר, דכתיב
 (דהיא י"ב ל"ג): ומבני ישישכר יודעי בינה לעתים 20). — ירמ' כ"ב כ"ה, הנביא
 אשר אתו הלום יספר הלום וכי מה לתבן את הבר נאם ה', וכי מה ענין בר
 ותבן אצל הלום? כשם שאי אפשר לבר בלא תבן, כך אי אפשר להלום בלא
 דברים בטלים 21). — זכריה י"א ה', ואכהוד את שלשת הרעים בירה אהר 22).
 וכי בירה אהר מהו, והלא בשנה אחת מתו? ... אלא [שנתבטלו שליש מתנות
 טובות שננתנו על ידך, ואלו הן: באר ועמוד ענן והמין, מן בזכות משה, עמוד
 ענן בזכות אהרן, באר בזכות מרים, ונסתלקו כלן בירה אהר], מתה מרים נסתלקה
 הבאר והורה בזכות משה ואהרן, מת אהרן בטל עמוד הענן והורו שניהם בזכות משה,
 מת משה בטלו שליטתם ולא הורו, באותה שעה היו ישראל נפוצים וערומים
 מכל טובה 23).

קשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם יותר ממלחמת נוג ומנוג, שנא'
 (תה' ג' א'): מומור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו, וכתיב בתריה: ה' מה
 רבו צרי, ואלו גבי מלחמת נוג ומנוג כתיב (תה' ב' א'): למה רנשו גוים וכי,
 ואלו מה רבו צרי לא כתיב 24). — תה' ל"ז ז', צדקתך כהררי אל, כשם שההרים
 כובשין על התהום, כדי שלא יעלה ויציף את העולם, כך צדקה כובשת על
 מדת הדין ועל הפורענות, כדי שלא יבוא לעולם, צדקתך על משפטך כהררי
 אל על תהום רבה 25). — משלי ט"ז כ"ג, שמהה לאיש במענה פיו, שמהה לאיש
 זה הקביה, שנא' (שמות ט"ז ג'): ה' איש מלחמה; במענה פיו — ויאמר אלהים
 יהי אור; ודבר בעתו מה טוב — וירא אלהים את האור כי טוב 26). — משלי
 כ"ג ט"ז, בני אם הכם לבך ישמה לבי גם אני, אין לי אלא אביו שבארץ,
 אביו שבשמים מנין? ת"ל: גם אני — לרבות אביו שבשמים 27). — אמר הקביה
 לישראל: אתם בניתם בניה של תפלות (במדבר י"א י"א, י"ד א'), סופכם
 להיות בוכים בניה של ממש, [נ"א: אתם בניתם בניה של חנם, ואני קובע
 לכם בניה לדורות] 28). — איכה א' י"ט, קראתי למאהבי המה רמוני, ר' שמעון
 פתר קרייה בנביאי האמת, שהיו מאהבין אותו להקדוש ברוך הוא, המה רמוני —
 שהיו מרמים כי ואומרים לי: הפריישו תרומות ומעשרות, וכי יש תרומה ומעשרות
 בבבלי? אלא בשביל לאהבני להקביה 29). — השתין (של המזכה) מעשי שמים
 היו, לפי שהיו מעשי שמים יכול לא יהו נאים כמעשה ידי אומן? ת"ל (שה"ש

ז' ב'): המוקי וריכך כמו הלאים מעשי ידי אמן, יותר ממעשה ידי אימן 30). —
 אהבה מקלקלת את השורה ושנאה מקלקלת את השורה. אהבה מקלקלת את
 השורה, דכתיב (בר' כ"ב ג'): וישכם אברהם בבקר ויחביש את המורה, ולא היה
 לו כמה עבדים (ולמה חביש בעצמו)? אלא אהבה (להקביה) מקלקלת את השורה;
 ושנאה מקלקלת את השורה, שנא' (במדבר כ"ב כ"א): ויקם בלעם בבקר ויחביש
 את אתונו, ולא היה לו כמה עבדים? אלא שנאה (לישראל) מקלקלת את
 השורה: אהבה מקלקלת את השורה, שנא' (בר' מ"ז כ"ט): ויאסר יוסף מרכבתו
 ויעל לקראת ישראל אביו, וכי לא היה ליוסף כמה עבדים? אלא אהבה מקלקלת
 השורה; שנאה מקלקלת את השורה, דכתיב (שמות י"ד ו'): ויאסר את
 רכבו, ולא היה לו (לפרעה) כמה עבדים? אלא שנאה מקלקלת השורה 31). —
 שלשה נענו במענה פיהם (כלומר סמוך לתפלתם): אליעזר עבד אברהם ומשה
 ושלמה, אליעזר — ויהי טרם כלה לדבר והנה רבקה יוצאת (בר' כ"ד מ"ז);
 משה, דכתיב (במדבר ט"ז ל"א): ויהי כבלותו לדבר וכי ותבקע האדמה אשר
 תחתיהם; שלמה, דכתיב ביה (דהייב ז' א'): וכבלות שלמה להתפלל אל ה'
 והאש ירדה מן השמים 32). — בשלשה מקומות הוזהרו ישראל שלא לשוב לארץ
 מצרים, שנא' (שמות י"ד י"ג): כי כאשר ראיתם את מצרים היום לא תסיפו
 לראותם עוד עד עולם; והי אמר לכם לא תסיפון לשוב בדרך הזה עוד
 (דברים י"ז ט"ז); והשיבך ה' מצרים באניות בדרך אשר אמרתו לך לא תוסיף
 עוד לראותה (שם כ"ה ס"ה). ובשלישתן (כלומר שלש פעמים) הוזרו ובשלישתן
 נשלו, אחת בימי סנחריב מלך אשור, שנא' (ישע"י י"ג א'): הוי הזרדים מצרים
 לעזרה, מה כתיב בתריה? (שם) ומצרים אדם ולא אל וגו' וכישל עוזר ונפל
 עוזר, ואחת בימי יוחנן בן קרח (ירמ"י מ"א): והיתה החרב אשר אתם יראים
 ממנה שם תשיג אתכם, ואחת בימי טרינוס הרשע 33).

מאי דכתיב (משלי ל"א כ"ד): פיה פתחה בהכמה ותזרת חסד על לשונך?
 כנגד מי אמר שלמה מקרא זה? לא אמרו אלא כנגד דוד אביו 35). שדר
 בהמשה עולמים ואמר שירה, דד במעי אמו ואמר שירה, שנא' (תהי ק"ג א'):
 ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו 36). יצא לאור העולם ונסתכל
 בכוכבים ומזלות ואמר שירה, שנא' (שם שם פסוק ב'): ברכו ה' כל צבאו
 בכל מקומות ממשלתו 37). ברכי נפשי את ה', יק משרי אמו ונסתבה בדריה
 ואמר שירה, שנא' (שם פ' כ"ב): ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל (נמוליו 38).
 ראה במפלתן של רשעים ואמר שירה, שנא' (שם ק"ד ל"ח): יתמו הטאים מן
 הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה 39). נסתכל ביום המיתה

יאמר שירה שנאי (שם קיד א'): ברכי נפשי את ה' אלהי גדלת מאד
[מאי משמע דעל יום המיתה נאמר? אמר רבה בר רב שילא: מסיפא דענינא,
דכתיב (שם פ' ליה): תוסף רוהם ינועין ואל עפרם ישובין] 40.

הערות לפי ו.

- (1) ל'ר ליב. (2) ויקרא ר' ג'. בביר סיד מהחלפת השיטה.
- (3) מביילא סמות יוד ו'. בביר ניה קרוב לפוק. הני ר' ישמעאל.
- (4) תנחומא ב' יצא סי' ד'. בביר סיה סתם (רבנן פתרון ליה בסיני). שם בתנחומא ב' יש עוד פתרון סיוחם ל'ר אלעזר ב'ר שמעון. (5) מביילא לאותו פסוק (29 ע"ב).
- (6) מביילא לאותו פסוק (45 ב'). תנחומא ב' בשלח סי' י"ה. ובנראה שם הוא הנוסח העקרי: דבר מן התורה שכתוב בה עץ חיים לשרו הקביה ואשר על המים ונמטקו המים. אפשר שכונתו היא שלש על המים איזה פסוק מן התורה לרפאותם. בביר י"ב: הני רשב"י: אין עץ אלא תורה. המדאי (מסלי ג' י"ח): עץ חיים היא למחויקים בת. ועי' קהיר א' ד'.
- (7) ירושי' עין פיב (41 ע"ד). שהשיר א' ב'. (דרוש תשים סל' סימא - איצר. שנבסח מן העין). (8) ספרא לויקרא א' ב' (4 ג'). נדרים י' ע"א וב' בביר סוף א' הסיום שונה: ומה אם מי שהיא עתיד להקדיש אצרה תורה לא יהול שם שמים להקריב (9). המהרמ"ם והעובדים עבודה וזה עאכ"כ שיסחו מן העולם (רמז להור' אנוש. שנאמר בו: או הוחל לקרוא בשם ה'). בתנחומא ב' בראשית (סי' ו'): איי להם לגדננים. שהם נושאים את שמו של הקביה על תנם:
- (9) לעיל כרך א' ח"ב 145. (10) משנה מבית ג' פ"ו (כ"ג ע"א וב'). בשו"ט א' א' טובא רק הסיום של המאמר: רשב"י אומר: יטב אדם ולא עשה עברה נותנין לו שבר בעושי מצוה. בספרי דברים כ"ה ג' (פ"ו רפ"ו) נשמטה התק"ה של ר' חנינה בן גמליאל, ולפיכך מאמרו של רשב"י המתחיל "מסקומו הוא מוכרע" (במשנה: למד) אינו מובן. הסיום של דבריו רשב"י נאמר בספרי בשם ר' יהודה בר אלעאי ליהוקאל י"ה ט'.
- (11) ספרי במדבר לאותו פסוק (פ"י ק"ג). הבטוי "המתני: לי עד שאדרוש לקוח מהסגנון הרגיל בבית הדרוש. [ה"קל וחמרי' כאן קשה: אפשר ללמד ק"ו מכבודו של בשר ודם לכבוד המקום אבל לא להפך. ואולם ר' סיה קוק תרץ שהוא דן קל וחמרי. מפני שאם נכנסים לתוך דברי בשר ודם אפשר ע"ז להבשילו משאי"ב הקביה. המתרגם].
- (12) ב"ב קפ"ו. קמ"א. ר' יוחנן בשמו. ע' לעיל ע' 57. (13) ספרי במדבר י' ל"ג (פ"י ס"ב).
- (14) תוספתא מנהדרין י"ב ד'. החלק הראשון של המאמר נמצא בבבלי"א מנהדרין קי"ב ע"א והסני בשנויים בירוש' מנהדרין סוף פ"י (29 ע"ב).
- (15) זהו לא מדייק, כי הדברים הללו לא הבהן המשיח אומרם אלא השומרים (דברים כ" ב').
- (16) תוספתא מוסה ז' כ"ב. (17) אסתר ר' בראש. (18) ע' לעיל 84.
- (19) שהשיר ב' ה', ר' יודן בשם ר' זעירי בשם ר' יוחנן. (20) ב"ק י"ז. ר' יוחנן בשמו.
- (21) ברבות ניה. ר' יוחנן בשמו. בויקור ל"ד ספסר (בארמית): כליל ראש השנה ראה בחלומו שבני אחותו יהיו נתבעים מן המלכות שם מאית דנירים. הג"היה אותם רשב"י והקוסם לפרנסים. אמרו לו: מי יתן להוצאות שנצטרך להוציא? אמר להם: הוציאו מביסכם וכמה שתוציאו אני אשיב לכם בסוף השנה. בשנה זו העלילו עליהם. ובא פקיד אחד ודרש מהם קנס שם מאות דינרים. כיון ששטע זאת רשב"י בא אליהם ואמר: כמה הוצאתם לצדקה? הראו לו החשבון שם מאות דינר. והוא נתנם שחד לפקיד ושהררם. אמר: תנו לי ששה דינרים ואני אשחרר אתכם. נתנו לו ששה דינרים, והוא נתנם שחד לפקיד ושהררם. אמרו לו: האמנם ידעת כי כך יקרה עלינו? א"ל: חייכם, עוד מראש השנה ידעתי שתוציאו שם מאות דינר. א"ל: אלו אמרת לנו, כי או היינו נותנים גם

אגדות התנאים - ר' שמעון בן יוחאי

הששה דינרים הללו לצדקה. אמר להם: יותר יפה שעשיכם את המצוה לטובה - הספיד הזה בקצת שניימים מספר כבבלי ביב' י' ע"ב ע"ד ר' יוחנן בן זכאי. (22) ע' לעיל ע' 88 הע' 29.

(23) ספרי דברים (סיד) ל"א י"ד, ע"פ הגהת הר"ם איש שלום. המאמר מתחיל: ברוך דיין אמת שאין עולה ומשווא פנים לפניו, וכן הוא אמר (מ"ב ז' ה'): אל תאמינו ברע ואל תבטחו באילוף, בשנה אחת סתו' ג' צדיקים פשה אהרון וסרבו; טוב לא מצאי ישראל נחת רוח, שנא' וכו'... [וע' חגיגה פ"ג]. (24) ברכות ז': ר' יוחנן בשמו.

(25) תנחומא ב' נח ס"ו ח"ג, ע' הע"י בוכר שם ומסוקתא 18 ע"ב.

(26) ב"ר ג' קרוב לראש, רשב"י פתח. (27) ספרי דברים פ"ו מ"ה קרוב לכו"ף.

(28) איכה ר' א' ב' [ומה שבבגורים הוא מבבלי תענית כ"ט]. ר' יוחנן בשמו ע' תנחומא שלה, תנחומא ב' שלח (ס"ו כ"א), בסדר ר' מ"ז, בירוש' תענית ז"ד (68 ע"ד) בהב. אך סמוך לזה בא: הני רשב"י כתיב והעם בוכה למשפחותיו וכו'. את הגלה תפסות לא צריך לבאר מ"ל דבר שוא והפלג, אלא כמו שבארנו לעיל כרך א' ה"א 116 הע' 8.

(29) איכה ר' לאותו פסוק, הוא סבאר «מאהבי» בפעל שמפיעים על אהרום לאתב.

(30) ירוש' סוכה ח"ד (54 ע"ד בראש), חולק על ר' יובי בן הלפתא.

(31) ב"ר ג' קרוב לכו"ף, בבריתא מנהדרין ק"ה ב' נאמר הצי המאמר (מאברהם ומבלעם) בשם ר' שמעון בן אלעזר (שאומר תדיר בשם רשב"י). במסכתא לשמות י"ד ב' נשם התבן «אהבה סקלקלת (מבטלת) את השורה, שנאה וכו'» ורק ארבע הדגמות באו סתם בלא שם אוסרין: ארבעה אמרו בשמחה, ומסוך לזה: ד"א אמר רשב"י וכו' (לביד כ"ב י"ג), ע' לעיל ע' 85.

(32) ב"ר ס' (תני), (33) ירוש' סוכה פ"ה (56 ע"ב), אבתר ר' בראש (תני); במסכתא שמות י"ד י"ג (28 ע"ב ולחלו) סתם, ע"ד גורה זו ע' גרף תולדות היהודים [V], 127 (ברמניה).

[שריינס הרשע נולד לו בן בתשעה באב והיו מתענין, סתה בתה בנימין והדלוקי נרות, וסלתה אשתו, ואמרה לו: עד שאתה סבבש את הברברים בוא וכבש את היהודים שסרדו בך, הטיב מיני (לביא) לעשרה ימים ואתא לחמשתה, אתא ואשבתן עסיקין באוריתא (בא ומצאם עוסקים בתורה) בפסוקא - ישא ה' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ וכו' (דברים כ"ב ס"ט), אמר לון: מה היתין עסיקין? אמרו ליה: הכין וכן, אמר לון: ההוא נבדא הוא דהטיב מיני לעשרה יומין ואתא לחמשה, והקיפן לניגות והרגן, אמר לנישיתן: נשמעת אתן ללניגותי ואין אני חורג אהבן, אמרין ליה: מה דעבדת בארעיית עביד בעיליית (מה שעשית באותם סעויבנים סתים בארץ תעשה באלה שהולכים עדיין על הארץ), ועירב דמן בדםך והלך הדם ביב על קיפוחם].

(34) המאמר הזה אמר ר' יוחנן בשם רשב"י ברכות י' ע"א, בויקיר ד' קרוב לכו"ף נאמר

זה בנוסח אחר, אבל הוא יותר נכון, בשם ר' יהושע בן לוי, ור' יוחנן שב אמר, כי ה' ברכי נפשי הן כנגד המשה חומסי תורה, ואולם בשנים ק"ג באו יותר נכון שמות האוסרים, שם מיוחס לר' יוחנן מה שבברכות אמר בשם רשב"י, וריביל אימר כנגד ה' חומסי תורה, במה שנתעל שאר הדברים נרכבו בשו"ט דברי התלמוד והרבה ביחד, (ע' ברולל בבית התלמוד היא 378 ולחלו).

(35) בויקיר: כנגד חמשה עולמות שאדם רואה, השהו סאסרו של ר' שמואל בר יצחק

שאמר בשם ר' שמעון בן אלעזר בקה"ר א' א': שבעה הכלים כנגד שבעה עולמות שאדם רואה.

(36) כך הוא בשני המקורות. (37) בויקיר: בשעה שעוסר על קוסי שלו ויוצא לפרנסותיו.

הזמן שאמר שיפך ממשהו על העולם, בשי"ש הוא פקטר שהני הנסוחות ביחד: כשהוא יוצא לאויר העולם והולך לבאן ולבאן, שנא' בכל מקומות מסתלה.

(38) זה לא נכון שהדבר הזה בא בתקופה שלישית, אבל הרצאת הענין היא כאן יותר

נכונה מאשר בויקרא רבה, שם בא בארמית: לא תינטי נסלייא סבייא דעבדות עמך (אל תשכחי את הנסול הטיב שבמלתיך), בתלמוד באה כאן מחלקת ע"ד ההכר שעשה הקב"ה ביצירת דודי האשה.

(39) בויקיר בא זה בסוף: «ואת לעתיד לבוא» (40) בויקיר בא זה רבוע, באורו

של רבה בר שילא אינו סתאים כל כך, נראה שטעם הפסוק הזה הוא יליף ולא סתפסוק שבא

אחר כך. וע"כ נראה יותר בדברי השו"ט שאומר: כשהוא מסתלק מן העולם סדוקה את השכינה (ועל זה סרמו "הו' אלהי גדלת מאד"). ואולי גם הוא דורש כ"י מאיר "מאדמותה" לעיל ה'.

ז. משלים.

עוד בסעיפים הקודמים נמצאות דוגמאות אחדות ממשליו או מעין זה, שבהם היה רשבי"י מקשט את באוריו למקרא(1). אבל המקום שהמשל תופס באגדה שלו הוא כל כך גדול, עד שכדאי להכניס את המשלים האחרים שנמסרו בשמו בסעיף מיוחד. בלב המשלים שלו הוא מדמה את הקבי"ה למלך בשר ודם. אחר מהמשלים הללו בא להראות את השלמות של נוף האדם: משל למלך בשר ודם שבנה פלטין, והבריות נכנסין לתוכה ואומרים: אלו היו הקמודים נבחרין היתה נאה, אלו היו הכתלים נבחרין היתה נאה, אלו היתה התקרה נבחרה היתה נאה, שמא יבוא אדם ויאמר: אלו היו לי שלש עינים, אלו היו שלש רגלים היה יפה לי, אתמחא! כי מה האדם שיבוא אחרי המלך את אישר כבר עשוהו (קהלת ב' י"ב). עשוהו לא נאמר, אלא עשוהו — כביכול מלך מלכי המלכים וביתו דינו נמנין על כל אבר ואבר משלך ומעמידך על מכוניך(2). — שאר המשלים ממלך בשר ודם נוגעים לעם ישראל וההישגחה האלהית שעליו(3). — בשעה שיצאו ישראל ממצרים למה היו דומין? לבן מלך שעמד מהליו. אמר לו פרעה: ילך בנך לאסכולי (לכית הספר). א"ל המלך: עדיין לא בא בני ביוזו שנישנתה מהליו, אלא יתעדן ויתענג בני בשלשה חדשים במאכל ובמישתה, ואח"כ ילך לאסכולי. כך בשעה שיצאו ישראל ממצרים היו בהן בעלי מומין משעבוד טיט ולבנים, אמרו לו מלאכי השרת: הרי השעיה תן להם את התורה. אמר להם הקב"ה: עדיין לא בא זיוותן של בני משעבוד טיט ולבנים, אלא יתעדנו בני עד שלשה חדשים בבאר ומן ושליו ואחר כך אתן להם התורה, ואימתו? בחדש השלישי(4). — שמות ל"ה ל"א. משכן העדות. אין עדות אלא תורה, שנא' (דברים ד' מ"ה): אלה העדות וההקום והמשפטים. משל למלך שהיתה לו בת ובנה לה פלטרין והושיבה לפנים משבעה היכלים, הוציא שם כל מי שיכנס על בתי כאלו נכנס עלי. כך שני שמות נקראו למשכן: משכן העדות — זו תורה, ובמקום אחר אומר: משכן ה' (ויקרא י"ז י"ד). אמר הקב"ה: אם בזה אדם את בתי כאלו מבזה לי, אם נכנס אדם לבית הכנסת ובוזה את תורתו, כאלו עלה ובוזה את כבודי. תדע לך, ארשב"י: כשנכנס אדריאנוס לבית המקדש היה מחרף ומגדף, אמר דוד: רבש"ע! כך העלה עליהם כאלו היו עולים לקיץ ארזים ולעשות סלמות לעלות לרקיע והיו עולים, שנא' (תהי עיד ה'):

יודע כמביא למעלה בסבך עין קדמות, אלא שאין יכולין ומניחין אותך ובאין עלינו (5). — במדבר י', ל"ה ל"ז. והיו בנסוע הארץ וכו'. נקוד עליו מלמעלה ומלמטה (ע"פ המסורה נ"ז הפוכה — המתרגם). מפני שלא היה זה מקומו. ומה היה ראוי לכתוב? והיו העם כמתאוננים. משל למה הדבר דומה? לבני אדם שאמרו למלך: הנראה שתניע עמנו אצל מושל עכו. הגיע לעכו, הלך לו (המושל) לצור, הגיע לצור, הלך לו לצידון, הגיע לצידון, הלך לו לאנטוכיה. הגיע לאנטוכיה, התחילו בני אדם מתרעמים על המלך, שנתלבטו על דרך זו. המלך צריך להתרעם עליהם שבשבילם נתלבט על דרך זו. כך הלכה ושכינה בו ביום ל"ז מ"ל, כדי שיכנסו ישראל לארץ. התחילו ישראל מתרעמים לפני המקום שנתלבטו על דרך זו. והמקום צריך להתרעם עליהם, שבשבילם הלכה שכינה ל"ז מ"ל כדי שיכנסו לארץ (6). — במדבר י"א א'. באוני ה'. למה הדבר דומה? לאהרן יהיה מקלל את המלך. היה המלך עובר, אמרו לו: שתוק, שלא ישמע המלך. אמר להם: מי אמר לכם שלא היתה כוונתי כי אם להשמיעו? אף ישראל מתכוונים להשמיעו למקום (7). — שם, שם ב'. ויצעק העם אל משה. וכי מה היה משה מועילם. והלא אין ראוי לומר [אלא] ויצעק העם אל ה', ומה ת"ל ויצעק העם אל משה? משל למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שכנס על בנו, והלך לו הבן ההוא אצל אוהבו של מלך, אמר לו: צא ובקש לי מאבא. כך הלכו ישראל אל משה, אמרו לו: בקש עלינו מלפני המלך. יכול שעוכב משה בידו? ת"ל ויצעק (ע"פ המסרת: ויתפלל) משה אר ה'. יכול שעוכב בידו המקום? ת"ל: ותשקע האש (8). — מפני מה הזמן משתנה להם לכל דבר שהיו רוצים. הו"ן מהמשת המינים הללו (שנוכרו במדבר י"א ה': הקשואים, האכזריות, החצירה, הבצלים והשומים)? משל למלך בורד שמסר בנו לפדגונו, והיה יושב ומפקדו ואומר לו: הנראה שלא יאכל מאכל רע ושלא ישהה משקה רע, וככל כך היה הבן ההוא מתרעם על אביו, לומר שלא מפני שאוהבני, אלא שאי אפשר לו שאוכל. (גם כאן מפני שהמינים הללו קשים למוניקות עשה ה' שלא יהיה טעמם במן — רש"י (9). — שאלו תהמדריו את רש"י: מפני מה לא ירד להם לישראל מן פעם אחת בשנה (שיספיק להם לכל השנה)? אמר להם: אמשול לכם משל למה הדבר דומה? למלך בורד שיש לו בן אחד ופסק לו מזונותיו פעם אחת בשנה, ולא היה מקבל פני אביו אלא פעם אחת בשנה, עמד ופסק מזונותיו בכל יום ויום והיה מקבל פני אביו כל יום, אף ישראל, מי שיש לו ארבעה וחמשה בנים היה דואג ואומר: שמא לא ירד מן למחר, ונמצאו כולן מתים ברעב. נמצאו כולן מזונין את לבם לאביהם שבשמים (10). —

אחש פעמים נזכרו בני ישראל בכמדבר ה' י"ט]. למלך שמסר בנו לפדונו.
 והיה מצוה אותו ואיל: אכל ברו, שתה ברו, אזר ברו לבית ספרא. אתא ברי
 מבית ספרא; כך הקביה מתאוה להזכיר את [שם] ישראל בכל שעה 11). —
 משל למלך שמהלך ובנו עמו בדרך ומחללים בקרוניא עד שהגיע למקום צר,
 ונהפכה קרון שלו על בנו, ניסמת עינו, נקטעה רגלו, נשברה ידה, כשהיה
 מגיע לאותו מקום, מזכיר ב' או ג' פעמים ואומר: כאן נווק בני, ניסמת עינו,
 נקטעה רגלו, נשברה ידו; אף כך המקום מזכיר ג' פעמים מי מריבה, מי מריבה,
 מי מריבה, לומר: כאן הרגתי את מרים, כאן הרגתי את אהרן, כאן הרגתי את
 משה, וכן הוא אומר (תהי קמ'א ה'): נשמטו בידי סלע י'ופטיהם 12). — משל
 למלך שהיו לו בנים ועבדים הרבה, והיו נוונים ומפרנסים מתחת ידו, ומפתח
 של אוצר בידו, כשהם עושים רצונו, הוא פותח את האוצר, והם אוכלים ושבעים,
 וכשאין עושים רצונו, נועל האוצר, והם מתים ברעב; כך ישראל, כשהם עושים
 רצונו של מקום — יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים (דברים כ"ה י"ב),
 וכשאין עושים רצונו של מקום — וצצר את השמים ולא יהיה מטר (שם
 י"א י"ג 13). — מאי הכתיב: כי אני ה' אוהב משפט שונא גול בעולה (ישעי'
 ס"א ה')? משל למלך בויה, שהיה עובר על בית המכס, אמר לעבדיו: הני
 מנס למוכסים, אמרו לו: והלא כל המכס כולו שלך הוא, אמר להם: ממני
 ילמדו כל עובדי דרכים ולא יברוהו עצמן מן המכס; אף הקביה אמר: אני
 שונא גול בעולה, ממני ילמדו בני יביריהו עצמן מן הגול 14). — גם זה
 משל, שבא אמנם להראות את המרחק הרב שבין מלך מלכי המלכים הקביה
 ובין מלך בויד: בא וראה, שלא כמדת הקביה מדת בשר ודם, מלך בויד
 כשהוא הולך למלחמה, הוא הולך באוכלוסין ובלנינות, וכשהוא הולך לשלום
 הולך יחודי, אבל מדת הקביה אינו כן: כשהוא יוצא לשלום, הוא יוצא באוכלוסין
 ובלנינות, שנאי (איוב כ"ה ב'): עושה שלום במרומו, וכתוב אהריו: היש מספר
 לנדודיו, ואומר (תהי ס"א י"ה): רכב אלהים רבתים אלפי שנאן ה' בם סיני
 בקדש, ואומר (דניאל ז' י'): אלף אלפים ישמשוניה ורבו רבבן; וכשהוא הולך
 למלחמה אינו הולך אלא יחודי, שנאי (שמות ט"ז ה'): ה' איש מלחמה, ה'
 שמו, בשמו הוא נלחם ואינו צריך לטויע, ואומר (ישעי' ס"ג ג'): פורה דרכתי
 לבדי וכי' 15).

אל המשלים ממלך בויד צריך לצרף אותם המשלים של רשבי הלכותיים
 מהחיים הגלויים של הממשלה. — בכמדבר י' ל"ג, וארון ברית ה' נוסע לפניכם, משל
 לאנטיקוטר (prokonsul), שהיה מקדים היילותו מתקן להם מקום שישרה כך

היתה השכינה מקדמת לישראל ומתקנת להם מקום שישראלו (16). — שם י"א ט"ו. הרגני נא הרגני. משל למה הדבר דומה? לאחד שיצא ליהרג הוא ובניו. אמר לספקלטור: הרגני עד שלא תהרג את בניי. לא בשם שנאמר בצדקוהו וישחט את בני צדקוהו לעיניו, ואחר כך ואת עיני צדקוהו עורו (ירמי' ג"ב י"א). כך אמר לפני המקום: אם ככה את עושה לי, ההרגני נא הרגני — יפה לי להרגני תחלה, ואל אראה בפורענות העתידה לבוא עליהם (17). — קהלת י"ב א'. וזכור את בוראך בזמן בהורתך. משל למה הדבר דומה? לאחד שהיה יושב על הדרך ומקפה לעוברים ולשבים. א"ל המלך: חזור בך, ולא חזר בו. משהוין אמר: אני מטלים למלך. אמרו לו: אין המלך מהוין לך טובה. למה? לפי שלא בטובתך הורת בך. הוי: וזכור... (18). — קשה הדבר לאומרו ואי אפשר לפה לפרשו: לשינוי אתלישין שהיו עומדין ומתנוששין לפני המלך. אלו רצה המלך — פורשן, ולא רצה המלך לפרשן, נתחוק אחד על חברו והרגני. והיה מצוה ואומר: מאן יבעי דיני קדם מלכא? כך קיל דמי אחך ציעקים אלי מן האדמה (בר' ד' י"ט) [דריש: אֱלִי־עָלַי — המתרגם].

שני משלים ממנו לקוחים מנסיעה בספינה (20). — משל לבני אדם שהיו יושבין בספינה, נטל אחד מהן מקרה והתחיל קודה תחתיו. א"ל חבריו: מה את יושב ועושה? אמר להם: מה איכפת לכם, לא תהתי אני קודה? אמרו לו: שהמים עולין ומצפין עלינו את הספינה. כך אמר איוב (איוב י"ט ד'): ואף אמנם שניתו אתי תלין משונתני. אמרו לו חבריו (שם ל"ד ל"ט'): בני יוסף על הטאתו פטע בינו יספוק, אתה מספיק בינו את עינוותך (21). — משל לאדם שהביא שתי ספינות וקשרן בהונן (שלשלאות של עונגין) ובעשתות (ברזל עשה) והעמידן על גביהן ובנה עליהן פלטרם, כל זמן שהספינות קשורות, פלטרם קיימים, פרשו ספינות, אין פלטרם קיימים; כך כשישראל עושים רצונו של מקום, עליונותו בשמים ואגדתו על ארץ יסדה (עמוס ט' ו'). כלומר כשישראל עושין אגדה אהת מלמטה על הארץ או כביכול מתקיימות עליונותיו של הקב"ה בשמים, ואם אינם מאגדים יחד מלמטה, או אין העליות שלמעלה מתקיימות (22).

איהו משלים של רשב"י לקוחים מהוני חיים אחרים, והם: אמשל לך משל למה אדם הראשון דומה? לאחד שהיה לו אשה בתוך ביתו, מה עשה אותו האיש? הלך והביא את החבית והניח בה תאנים במנין ואגוזים במנין, וצד את העקרב ונתנו על פי החבית, והקיפה בצמיד פתיל, והניחה בקרן זווית. אמר לה: בת, כל שיש לי בבית הזה מסור בידך, הויך מחבית זו, שלא תגעי בה כל עיקר. מה עשתה האישה ההיא? ביון שיצא בעלה לשוק, עמדה ופתחה

את החבית והושיטה ידה להוכיח, ועקצתה העקרב, הלכה לה ונפלה על המטה. כיון שבא בעלה מן השוק, אמר לה מה זה? אמרה לו: ידי הושיטתי אל החבית ועקצתני עקרב והיני מתה, אמר לה: לא כך אמדתי לך: כל מה שיש לי בבית זה מסור בידך, הוין מחבית זו שלא תנעי בה כל עיקר, מיד כעס עליה והוציאה, כך אדם הראשון דומה בשעה שאיל הקביה: מכל עין הגן אכל האכל ומעין הדעת טוב ורע לא האכל ממנו וכו', כיון שאכל ממנו נטרד, לקיים מה שנא' (תהי מיט כיד): ואדם ביקר בל ליון וכו' (23). — שומה היה זה (רבשקה) שלא ידע לפתות, מטל לאדם שהלך לישא אשה, אמר לה: אביך מלך ואני מלך, אביך עשיר ואני עשיר, אביך מאכילך בשר והגים ומשקך יין ישן, ואני מאכילך בשר והגים ומשקך יין ישן — אין זה בתני, כיצד פתוי? אומר לה: אביך הדיוט, ואני מלך, אביך עני ואני עשיר, אביך מאכילך ירק וקיטנית ואני מאכילך בשר והגים, אביך מוליך למרחוק ביגל, ואני מוליך בגלגלטיקא (בכסא שנושאין בו שרים), [כך רבשקה לא אמר לישראל שיביאם לארץ יותר יפה, אלא, אל ארץ כארצכם] (מיב ייה ליב, ישעי' ל"ו י"ג), וכו' אם מי שבא לומר שבתו של ארצו לא אמר ננותה של א"י, קצו לשבחה של ארץ ישראל (24). — משל למה הדבר דומה? לאחד שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצל, והיה מספר מעשה זאב, פגע בו ארי וניצל הימנו, הנה מעשה זאב והיה מספר מעשה ארי, [כך אמר ירמיהו ט"ז, י"ד ט"ז]: לא יאמר עוד הי' איש העלה את בני ישראל מארץ מצרים, כי אם הי' איש העלה את ישראל מארץ צפון ומכל הארצות אשר הדיחם [שמה] (25). — משל למה הדבר דומה? לאחד שנפלה לו פלטרית (ארמון) במדינת הים בירושל ומכרה בדבר מועט, והלך הלוקה והפרה ומצא בו אוצרות כסף ואוצרות זהב (26), ואבנים טובות ומרגליות, התחיל המוכר ליהנק; כך עשו מצרים ששלחו [את ישראל] ולא ידעו מה שלחו, דכתיב (שמות י"ד ה'): מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו (27). — הרי הוא אומר (משלי כ"ט כ"ה): הולך עם גנב שונא נפשו, משלו משל למה הדבר דומה? לאחד שהיה יוצא מביתו של חברו טעון כלים, מצאו זכרו ואמר לו: מה אתה עושה? א"ל: טול חלקך ואל תנד לאדם, לאחר זמן מה בא בעל הגנבה ואמר לו: משביעך אני שלא ראית לשלתי טעון כלים יוצא מביתי, א"ל: שבועה שאני יודע, הרי זה מתחייב בכפשו, ועליו הוא אומר: הולך עם גנב שונא נפשו, אבל המתנבב אחר חברו והלך לשנות בדברי תורה, אעפ"י שנקרא גנב, הרי זכה לעצמו, ועליו הוא אומר (שם ו' ל'): לא יכוזו לגנב כי יגנב (28). — לאחד שהיה מפסיל בנשים

(פוסלן ואומר שאינן ראויות לו) ושטף בזמה ואמר: הלא אתהא אנא בעי לה. הלא איתתא אנא בעי לה (אישה זו אני מבקש). הוקין ובקש לישא אשה. אמרו לו: בייש גדא ושמיע מולא! הודא אתתא בעיא לך כדון (אינו אשה תחפץ בך עכשיו)? נחירך קטיף, אודנך יקורין ועיינך כהין (נחירך קטופות, אונך כבדות משמוע ועיינך כהות). כך: ודע כי על כל אלה יביאך אלהים במשפט (קהלת י"א ט"ו). — לאחד שהיו לו יסדות וכרמים ולא היה מפריש תרומה ומעשרות, הוקין וירד מכל נכסיו, אמר: אלו היו לי יסדות וכרמים ולא הייתי מפריש תרומות ומעשרות? אמרין ליה: כדון מה דהוה הוה (ועתה דברוך לא ויעילו, מה שהיה היה) (29). — משל למה הדבר דומה? לאחד שהיה מקבל חכמים ותלמידים, והיה הכל מאשרים אותו, באו גוים וקיבלם, והיו הבריות אומרים: כך היא וסתו (מנהגו) של פלוני — לקבל את הכל. כך אמר משה לישראל: ודי זהב למשכן, ודי זהב לעגל (30).

הערות לס"ו ד'

- (1) ע' לעיל 58, 68, 70. (2) ב"ר ריש י"ב, קהיר ב' י"ד.
- (3) אחד מהם נאמר גם בשם אלישע בן אבויה, לעיל כרך א' ה"ב 142.
- (4) שהסיר ב' ה' (תני רשב"י), בקהיר ג' י"א בשם ר' יצחק, בתהומא יתרו בשם ר' יהודה בר שלום, ואילם בתהומא ב' יתרו (8 11) בא בשסו משל אחר לענין זה וכן בפסיקתא 106.
- (5) תהומא פקודי בחוספה השניה שבהוצאה מנסובה (לקחה מילמדנו ע' פכוא של כובר לתהומא דף פ"ו ע"ב). בשמיר נ"א נשמש בסעות ההצי הראשון כי הסעתוק דלג מ"רשב"י שנאמר בראשונה עד רשב"י שבאהרניה. גם הבאור לתהי ע"ד ה' מיהם שם בסעות לר' היא בר אבא, ספני ססטיך לזה בא שם משל מר' היא בר אבא. בלא הבאור הזה אין כיום לענין התרוף של אדריאנוס. אין צורך לתקונו של הרד"ל להחליף את אדריאנוס בטיטוס (בהערתו לסמור שם). ספני טגם אדריאנוס חרף את היכל ה' שהועיד אותו ליופיטר.
- (6) ספרו בסדרבר י"א ליה (פ"ו פ"ד), בתיר "שושל עכו" וכול להיות רק נציב, מה שהושב פירושן ש"המלך" הוא אחד מההירודיונים קשה לקבל, המשל כנראה לקוח מהחז"ים, וזה שחלף ללוחם אל המושל נקרא בשם מלך רק בסביל זה, מען כי הנמשל הוא מלך מלכי המלכים. אפשר להשם כי זה היה אחד מנשיאי משרת, אולי הנשיא, שבסביל ערכו הכלל היה אנוס לחזור אחרי הנציב מסקים למקוב. (7) ספרו לאותו פסוק (פ"ו פ"ח). (8) ספרו (פ"ו פ"ו).
- (9) ספרו לאותו פסוק (פ"ו פ"ו). השוה המחלקת שבין ר' אמי ובין ר' אמי, וטא ע"ה. ע"י עוד לעיל I ה"ב 11 הע' 4. (10) יוטא ע"ה. כבסו אחר קתה "החופים את לבן" מסקום "מכונין" כספרו במדבר י"א פ"ו (פ"ו פ"ט) ושב אין "שאלו תלמידיו". (11) פסיקתא י"ז ע"א (תני), ויקר ב' (בסקים פדנונו - בן בית), תהומא כי תשא מהפסיקתא.
- (12) ספרו הברים ג' כ"ג (פ"ו כ"ג), ויקרא ר' ל"א. (13) ספרו עקב (פ"טקא מ').
- (14) סוכה ל' ר' יוחנן בשמ"י. (15) במדבר ר' י"א קרוב לכוף, בראשונה נמצא מאמר זה כמו שסעיר הרד"ל בערך; גם בספרו במדבר פ"טקא מ"ב, ששם לקח לבמדבר רבה, בילקום שסות מ"ו ה' (רמו רמ"י) בא הסאמר בקצור ע"ה הספרו, הסאמר מתחיל "בא יראה" כמו שסעינו גם במאמרים אחרים של רשב"י, השוה פסיקתא ר' בא (104 ע"א).

116) ספרי לאותו מסוק (ס' ע"ב). השם אנטיקוסר נמצא שתי פעמים בביר' ע' לוי וקאהוס ערך אנטיקוסר. אותו התחמתי prokonsul מפני שאני חושב שהוא אהר עב אנטיפוסוס *αντιπυλατος* אך שהוא נלוו לקיסר. ע' עוד תחומא ב' ויצא 19. שהוא מתרנס התחת אלהים אנכי— ובי אנטיקוסר של הקביא אני' 17) ספרי לאותו מסוק (ס' צ"א).

118) תחומא ב' ח"י טרה 8 7. 19) ביר' ביב' קרוב לסוף. כדאי להעיר שעוד שני משלים מאתלימין נמצאים בשם ריש בן לקוש. אחד בתחומא ריש יונס והשני בשמיר סוף כ"א. אולי גם כאן צ"ל רשביל במקום רשב"י. המשל מאתלימין יותר יפה כפי רשביל שהוא בעצמו היה אהלים בימי בחורותיו ונלחם על הירדה בקרקום. ע' נרץ חיד 261.

20) ע' לעיל 65. 21) ויקיר ד' קרוב לסוף (תני) על יסוד הכתוב במדרש ט"ז ביב': האיש אחד יהא ועל כל העדה תקצף. 22) ספרי דברים ל"ג ה' (פ"י שפ"ו). בכארו את הכתוב ויהי בירושן מלך - סת"ז - יהר שבמי ישראל. כששבמי ישראל מאחרים יהו. "בשהם עושים אנדה אחת ולא בשהם עשויים אנדות אנדות" (הנוסח שבספרי הוא שונה מזה שהובא בפנים. כי שם נאמר: "בך ישראל כשעושי רצונו של מקום עליותם בשמים וכשאין עושים רצונו של מקום - ואנודתו על ארץ יסדה". וזה מפני שבכמה מקומות באו מאמריו של רשב"י בתור דבר והפוכו. אבל כאן אין לזה מקום באמת. וכנראה בעל הילקוט עמד על זה ולפיכך קצר את המאמר לפי הענין. ובלקח טוב לאותו מסוק: "בך כל זמן שישראל עשויין אנדה אחת מלמטה מלכות שמים מתקיימת בחי'. שהמחצית השניה של הכתוב עמוס ט' ו' הוא תנאי לקיום המחצית הראשונה. נראה משאר הכתובים שהובאו שם בספרי לראיה: שמות ט"ז ב'; ישע"י ט"ז י'; תהי' קב"נ א'; דברים ל"ג ה'. וכך הוא מסליף בלשון הכתוב ישע"י ט"ז י': כשאחם עדי אני אל וכשאין אחם עדי אין אני אל. צריך להוסיף כי הספרי על הכתוב דברים י"ד א' לא תתודדו. מכאן על יסוד הכתוב עמוס ט' ו': לא תעשו אנדות. הוזה ניב מדרש שסואל ה': תני רשב"י: כל זמן שישראל עשויין אנדה אחת מלמטן. כביכול מלכות שמים במקושה. זה כמעט דומה למיש בלקח טוב. אך המשל נשטט שב. ורק מוסיף ע"ז: "ואית לן חמשה קרייין" (ראייה מחמשה פסוקים): עמוס ט' ו'. דברים ל"ג ה' - כפול. דברים ל"ג ב' תהי' קב"נ א'.

23) ארז"י א' (נוסחא א', דף נ' ע"ב). בנוסח ב' דף ד' ע"א וכן כנדה שלום (בהודרות Toussig München 1872, עמוד 15): "רבי אומר: למה היתה חוה רומה באותה עשה? למלך שנשא אשה והשליטה על הכסף ועל הזהב ועל כל מה שיש לו ואמר: הרי כל שלי בידך. חוץ מן ההבית הווי שהוא מלאה עקרבים. נכנסה אצלו וקנה אחת כנון אלו שישאלות חוסף. אמרה לה: מה המלך נוהג עמך? אמרה לה: יפה המלך נוהג עמי. שהשליפני על הכסף ועל הזהב ועל כל מה שיש אצלי. אמר לי: הרי כל שלי נתון לך הווי מן החבית הווי שהוא מלאה עקרבים. אמרה לה: הלא כל תכשיפין שלו נתון בתוכה. אלא שהוא מבקש לישא אהרת ונותן אותם לה. שלחה ידה ופתחה החבית: נשכחה העקרבים. כנראה הנוסח הראשון הוא המקור העתיק. בפרקי דר"א ט"ז בא סהם כמעט כמו בארז"י: נוסח ב' אך מ"אשה וקנה": עשה "איש וקני". ע' שמינישניידר העבר' ביבליא: ראפ' XIV, 85. 24) ספרי דברים י"א י' (פ"י ל"ז).

25) מכליאה שמות י"ג ב' (19 ע"א); בירוש' ברכות סוף פ"א סהם בקשר עם מאמריו של בן זוטא (ע' ח"ב 186) ובהוספת משל מסכנת הנחש. 26) ע' לעיל 79. ניב משל מאוצר. 27) מכליאה לאותו מסוק (27 ע"א). פסיקתא 84 ע"א; כשהשיר ד' י"ג בשנוי: "לאחר שנפלה לו ירושה במקום אשפה והיה הירוש עצל והלך ומכרה דברי מועק קל והלך הלוקח ונודרו ותמר בה ומצא בה סימא וכנה בה פלסין גדולה. התחיל הילקח מהלך בשוק ועברם סהלכין אחריו מן הסימא ההיא שקנה בה. התחיל הסוכר רואה: נתקם ואומר: ווי מה אבדתי: כך כשהיו ישראל במצרים היו משעבדין בשים ולבנים והיו מאוסין בעיני המצרים וכיון שראים גדלים חנונים על הים במקמים מלאכים. התחילו המצרים נתקן ואומרין: וי מה שלהנו בארצנו. שוא: יהיה בשלח פרעה (ו"ה). 28) מכליאה שמות ביב' כ' (90 ע"א). הופכתא ב"ק ז' י"ג. 29) קה"ר י"א ס'. 30) ספרי דברים א' א' (פ"י א'). דריש ק"הזב - ד' זבב.

ח. הקר הרת. ימות המשיח. עולם הבא.

מעשים הם המאמרים שנשאר מרשב"י בחקירת הרת. מאמרו הנוגע למחלקת העתיקה של בית שמאי ובית הלל עיד בריאת העולם כבר הובא לעיל 1). — לפי שהרקיע של מים והכוכבים של אש, והן דרים זה עם זה ואינן מוזיקין זה את זה, לפיכך עושה שלום במרומיו (איוב כ"ה ב'). 2). — [על דבר גלגל המה ולבנה] אין אנו יודעין אם פורחין הן באויר ואם שפין ברקיע, ואם מהלכין הן כדרבן; הרבר קשה מאד, ואי אפשר לבדיות לעמוד עליו 3). — דברים כ"ה י'. וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. כל — אפילו רוחות, אפילו שדים 4).

— אם ראית סוס פרסי קשור בארץ ישראל, צפה לרגליו של משיח. מה טעם? והיה זה שלום אישור כי יבוא ונו' (מיכה ה' ד') 5). — אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה, שנאי (תהי קביו ב'): או ימלא שחוק פינו, אימתי? בזמן שיאמרו הגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה 6). — [אין אליהו הנביא בא אלא] להשוות המחלוקת (כלומר להכריע את ההלכות השנויות במחלקת) 7). — [עשרת השבמים] אם מעשיהם, כיום הזהי (רמו למה שכתוב דברים כ"ט כ"ז: וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה) אינן חוררין, ואם לאו — חוררין 8). — שבוע שכן דוד בא בו — שנה ראשונה מתקיים מקרא זה (עמוס ד' ז'): והמטרת על עיר אחת ועל עיר אחרת לא אמר, שנה חצי רעב משתלחם, שלישית רעב גדול, ומתים אנשים ונשים וטף, חסידים ואנשי מעשה ותורה משתכחת מלומדיה, ברביעית שובע ואינו שובע, בהמישית שובע גדול, ואוכלין ושותין ושמתין, ותורה הורת ללומדיה, בששית קולות, בשביעית מלחמות, במוצאי שביעית בן דוד בא 9). — דברים י"א י"ו. ואבדתם מהרה, אם משנאמר בהם, מהרה לא גלו אלא לאחר זמן, שנאי (יחזקל ל"ח ח'): מימים רבים תפקד, קל וחמר למי שלא נאמר בהם מהרה! 10). — אימתי שמו של הקביה מתנדל בעולם? בשעה שעושה מרת הרין ברשעים, ואת ליה קרין סנין (ויש לזה ראיות מהרבה כתובים): (יחזקל ל"ח) והתנדלתי והתקדשתי ונדעתי לעיני גוים רבים, וכתוב (תהי ט' י"ז): נודע ה' משפט עשה, וכתוב (ירמי' ט"ז כ"א): בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת נבורתו וכו', וכתוב (מיכה ו' ה'): למען דעת צדקות ה', והרין (ישעי' ה' ט"ז): וינבה ה' צבאות במשפט 11). — מנין שהקביה מחיה מתים ויודע מה שעתיד להיות? שנאי (דברים ל"א ט"ז): הנך שוכב עם אבותיך וקם וכו' (דורש וקם ארלעיל: שוכב וקם) — רמו לתחלים (קם העם הזה וזנה —

ראיה שיודע מה שעתיד להיות (12). — בר' ג' י"ט. ואל עפר תשוב. מכאן לתחיית המתים מן התורה, ואל עפר תלך לא נאמר, אלא תשוב (תשוב לתחיה) (13). — מנין שאף לעתיד לבוא כן המקום חולק כבוד לזקנים? שנא' (ישעי' כ"ב כ"ג): ונגד זקניו כבוד, והרי הדברים קל והמר: אם מי שאמר והיה העולם עתיד להלוק כבוד לזקנים, ק"ו בשר ודם! (14). — לשבע שמהות. פניהם של צדיקים ראויים לעתיד לבוא: להמה, ללבנה, לכוכבים, לברקים, ולשושנים ולמנורת בית המקדש (15). — ישעי' ס"ה כ"ב. כימי העץ ימי עמי. אין עין אלא תורה, שנא' (משלי ג' י"ח): עץ חיים הוא וכו'; והרי דברים ק"ו: ומה אם התורה שלא נבראת אלא לכבודן של ישראל הרי קיימת לעולמי עולמים, ק"ו לצדיקים, שבשבילם נברא העולם! (16).

הערות לס"ה.

- (1) ע' לעיל 68: כיא היא 11. דעתי של רשביי שכל בריאה שבששת ימי בראשית נהיתה בחלק היותר קטן, עד כמה שאפשר להשב, מחלקי היום, מאימה לשיפהו, שלפני הקב"ה גלו וידוע כל עתיו ורגיעה לעיל 68. (2) ירושי' ר"ה פ"ב (68 ע"א), פסיקתא 3 ע"א (תני). בשהשיר ג' י"א מיוחס המאמר לר' יוחנן ביחד עם שאר הפירושים שבאו בירוש' שם וכפסיקתא שם על הכתוב איוב כ"ה ב', בסקום זה יש בשהשיר מאמר דומה לזה "תני רשביי" ע"ד המרכבה שביחוקאל א': הרקיע של שלג והחיות של אש הרקיע של שלג, שנא' (יחזקאל א' כ"ב): רקיע כעין הקרח הנורא והחיות של אש, שנא' (שם פסוק י"ג): והמות החיות מראיהם כנחלי אש בוערות בלפידים, וכתוב (שם פסוק י"ד): והחיות רצוא ושיב כמראה הבזק, ולא זה מכבה זה ולא זה מוסיף זה. (3) ב"ר ו' כמעט בסוף.
- (4) ירושי' ברכות פ"ה (פ' ע"א). בקשר עם הפירוש לויקרא כ"ו ו' (ע' לעיל 70) נאמר (ובנראה גם זה הוא מרשב"י): וכן הוא אומר מומור שיר ליום השבת - למשבת מוסיקס מן העולם, משבתם שלא ויקו, ע"ד בהמות (איוב מ' י"ז) ע' ב"ר ו' [אצלנו הגי' רשב"ל - הסתרתם], ע"ד הלוחות, פסיקתא נ"ח ע"א: [נהר יוצא מערן ושמו יזכר ומסם הוא (הלוחות) שותה], ויקיר סוף פכ"ב. - להתי' צ"ב ו', ע' לעיל כרך א' ה"ב 76 ע"י 1.
- (5) איכה ר' א' י"ג, שהשיר ה"י (תני). אשור, כנראה ע"פ עזרא ו' כ"ב, הוא פרס, הסוה: ביאתי של ר' יוסף בן קוסמא, לעיל כ"א ה"ב 118. ע' ג"ב כסעף הבא.
- (6) ברכות ל"א, ר' יוחנן בשמו. (7) סוף ספ' עדיות.
- (8) סנהדרין ק"ו: ברייתא, ר' שמעון בן יהודה מכפר עכו בשם ר' שמעון, בתוספתא סנהדרין סוף פ"ג: בשם ר' שמעון בן ננס, שם רשב"י לא נזכר שם, בהוצאת צוקרמנדל נשפט גם השם ריש בן ננס, ע' לעיל כרך א' ח"א 99.
- (9) סנהדרין צ"ז, תנו רבנן, ואולם בדרך ארץ זוטא ריש פרק י" - אסר רשב"י.
- (10) ספרי דברים סוף פ"סקא מ"ג. (11) ויקיר ב"ר בראש הפרשה, במכילתא שמות י"ד ד' (26 ע"א) בתם. (12) סנהדרין צ': ר' יוחנן בשמו, השוה לעיל כ"א ח"א 122.
- (13) ב"ר כ"ו, ע"ד קומתו של האדם בומן התחיה ע' לעיל 42.
- (14) ספרי במדבר י"א ט"ו (פ"י צ"ב). השוה ויקיר י"א קרוב לסוף, תחומא סוף שמות, [מיוקרא רבה מוכח שכל הפ"סקא צ"ב שבספרי היא מאשרו של רשב"י: לא במקום אחד ולא בשנים המקום חולק כבוד לזקנים, אלא בכסה מקומות: בסנה (שמות ג' ט"ו): לך ואספת את

זקני ישראל, בסעודים (שם פסוק יוח): ובאת אתה וזקני ישראל, כסניו (שם ביר א): עלת אל ה' אתה וזני ושבעים איש מזקני ישראל, במדבר (במדבר י"א ט"ז): אספת לי שבעים איש, באהל מועד (ויקרא ט"א א): ולזקני ישראל, אף לעתיד לבוא וכו'. כך לפי ג' הרבה, ובספרי מביים: וכן אתה מוצא שהמקום מצטער על זקן אחד בנגד כל ישראל, שנא' (ישעי' מ"ז): קצפתי על עמי חלתי נהלתי, כביכול מהללים על הכל (בלומר כל העם במשפט), אבל - על זקן (אחד) הכבדת עלך מאד - המתרים]. (15) ספרי דברים א' י' (פיסקא י') ודברים י"א כ"א (פ"י ט"ז) ובבבא ש"ב: לחמה וללבנה טנין: שנא' (שח"ש י" י'): יפה כלבנה ברה בחמה: לרקיע טנין: שנא' (הינאל י"ב ג'): והמטבילים ויהירו כוהר הרקיע, לכוכבים טנין: שנא' (שם): ומצדוקי הרבים כוכבים; לבדקים טנין: שנא' (נחום ב' ה'): ובבדקים יהוצעו; לשוטנים טנין: שנא' (תהי' מ"ה א'): למנצה על שוטנים לבני קרח; למנורת בית המקדש טנין: שנא' (וכר' ד' ג'): ושנים ויתים עליה וכו'. בספרי פ"י ט"ז בתהמה: "לשובע שמחות, פניהם של צדיקים עתידים להקביל פני שביתה, וליף מן (תהי' מ"ז י') טבע שמחות - טבע שמחות, [בנראה שמחות כאן כמו נעים - הסתגבם]. בספרי פ"י ט"ז וליף לחמה ששופכים ה' ליום, למנורה שהושע י"ד י"א.

(16) ספרי דברים י"א כ"א (סוף פ"י ט"ז). שם אמר זה (כמו הפאטר הבא אחריו) ר' יהושע בן קרחה, ואולם בילקוט ובלקח ט"ב כתוב רשב"י, בשם רשב"י נאמר ט"ב כזה בקהיר א' ד' (רק במקום צדיקים - ישראל); בבבא י"ב בקצור נטרך - הני רשב"י.

ט. מאמרים פסודיפיגר פיים.

במדרש משלי מוזהסים לרשב"י דרשות למשלי א' י' (1), י"ג כ"ג, ט"ב כ"ה (2). בפרקי דר' אליעזר יש עשרה מאמרים בשם ר' שמעון ושנים מהם בשמו המלא ר' שמעון בן יוחאי, אחד מהם נמצא גם במקום אחר בשם רשב"י (8). רבם הם על ספרי המקרא ונושאים (4); אחד מדבר ע"ד שבעים המלאכים, הסובבים את כסא הכבוד, ושאליהם פנה הקב"ה במאמר (בר' י"א ז'): הבה נרדה ונבלה שם שפתם (5); מאמר אחד ע"ד תחית הנוף (6). — במדרש אחד להנכה מוכאה דרשתו של רשב"י לתת' לז' ט"ז על מלחמת החשמונאים (7). ספור ע"ד מלחמה זו וסכתה בא ט"ב במדרש אחר להנכה בשם רשב"י (8). באמצע המאה השמינית לספ"ה בהשפעתן של השערוריות שבאו בעולם לרגלי ירדת האומיירים נתחבר הזון אפוקליפסי, שבו מנבא רשב"י לביאת המשיח, שם מסודרים בשיטה ההשקפות והחזיונות השונים שנאמרו מכבר עד אדות ביאת המשיח (9). החזון הזה נלה לרשב"י בהיותו במערה (10), וגם הושם שם בפיו מאמר ששמע מפיו ר' ישמעאל בן אלישע (11). בזמן יותר מאוחר, בימי מסעי הצלב, נוצר הזון אחר, שגם כן מיוחס לרשב"י בשבתו במערה, ע"ד נסתרות העתיד וע"ד ביאת המשיח בסוף הממשלה המהדנית (12). ע"פ הרב כנס המהבר הזה את החזיונות שכבר נוצרו אל תוך החזון שלו, וגם משתמש במאמרו של רשב"י ע"ד שבוע שבן דוד בא (13). בחזונו של רשב"י ממלא תפקיד ארמילוס מתנודו של המשיח. במדרש אחר מסוג זה, המקושט בשמו של אליהו הנביא (14).

נאמר בשם רשב"י שמתנודו של המשיח יהיה המלך האחרון של הפרסים – הכשרא 115).

מלבד היצירות המשיחיות הללו אין המדרשים המוססיים העתיקים מיתמשים כלל בשם רשב"י בתוך שאר גדולי האומה, שלהם מיוחסים דבריהם. ורק בסוף המאה הי"ג נתפרסם בשמו ספר הזהר, שנעשה ליסוד לחכמת הקבלה לכל הדורות הבאים עד היום הזה והגדיל בזה את שם רשב"י באפן שאין דוגמתו. למרות החקירות שנעשו במשך זה יותר ממאה שנה ע"ד יצירת ספר הזהר, עוד היום אנו מוצאים לעתים קרובות שמוסופים ליהם את הזהר לרשב"י 116).

הערות לס"י ט"ז.

(1) ע' ילקוט לאותו פסוק. שם מיוחס המאמר ששלמה למד מהכמת דוד לרשב"י. אך חכמתו של דוד היא הנאמר במשלי י"ג ב"א. אולי בעקב lapsus memoriae, או שבמקום זה ציל תהי א' א' – ובדרך המאים לא עמדה. (2) ע' ילקוט לאותו פסוק. חוכן הדרשה הוא שלא צריך להוסיף על שלש התפלות שיסרו האבות, אברהם יצחק ויעקב. אולי יש בזה כונה נגד מנהג המחמדים להתפלל המש פעמים ביום.

(3) פ' ל"ג. מכה צדקה המתים עתידין לחיות. ומנן אנו למדין? מאלוהו החשבני. השוה לעיל 86.
 (4) שמו של משה "טובי" (שמות ב' ב"ג). פ' מ"ח; טענתו של משה, ריש פ' מ"ה; שאול ועמלק, ריש פ"ט; מותו של אביש, ה' מינ: יונה, פ' י"ו (השוה מדרש יונה ביהמ"ד היא 97); אסתר א' י"א. פ' מ"ט; ליצחק כהן ענינו מפני שבשעה שנעקר ע"ג המזבח ראה טראות אלהים, פ"ב.

(5) פ' ב"ד. בודאי הכונה היא לע' שרים של ע' אומות. (6) פ' ל"ד.

(7) ביהמ"ד הוצ' ילינק היא 135. הספור האגדי ע"ד מלהטות החשמונאים שבא שם אוסר, שהקביה שלה כל השרים של שבעים אומות לעזרת ישראל. השוה לעיל הע' 5.

(8) ביהמ"ד היא 137. (9) ביהמ"ד היג 78-82: אלו הן הנסמרות שנגלו לרי' שפען בן יוחי. ע' ארות זה נרץ היה ציון 16 (489-497). מ. ס' שטיינשניידר Apokolypsen mit

.polemischer Tendenz Z. d. D. M. G. XXVIII, 635 f

(10) כדאי לשים לב שבלגנדה התלמודית (כנהררין צ"ח). פנש ר' יהושע בן לוי את אליהו על פתח המערה של רשב"י וקבל ממנו ידועות ע"ד ביאת המשיח. לפי גרסא אחרת (ע' ד"ס הלך פ' 147. ע"ב) הוא מצא את אליהו ואת רשב"י בעצמו על פתח המערה (או בן הערן). השוה הלגנדה בכ"ד ריש ל"ה. שויט תה' ל"ו י"א.

(11) ועוד היה ריש אוסר ששמע מרי' ישמעאל... מה ששמע מרי' ישמעאל נמצא בשם זה עצמו כחונן משיח קצר כפדריא (ע' ב"א ח"ב 22). הדבור "עושים בתי קברות מרעה לצאן" (כפדריא: ויעשו בית הקברות למרבץ צאן אשפתות) מוסב על מאמר אחד משיחי של רשב"י. ע' לעיל ס"י ה'. לפי דברי נרץ שם ע' 494 החונן הזה הוא המקור ששמנו לקח כפדריא, אך יותר נראה ששניהם לקחו מאיזה מקור יותר עתיק. שעי' מחבאר יותר מה שהם נבדלים זה מזה באיזה שנויים קלים ובכלל הם דומים זה לזה מלה במלה.

(12) ביהמ"ד ח"ה, 117-126 הפלת רשב"י. הוא נקרא בשם זה מפני שהחונן בא ע"י הפלה ביום של תענית. (13) ע' לעיל ס"י ח'. בסוף החונן הראשון (ביהמ"ד היג פ"ב ולח"ק) נמצא ג"כ את מאורעות השבוע שבן דוד בא. אולם זה וגם מה שקודם לזה מעמוד 81 שורה י"ג לקחו הכל מהמקור השני. ע' נרץ שם ע' 497. בשנה הששית לפ' החונן הזה לא באים "קולות" אלא

כוכבא דשיבט. (14) ספר אליהו ביהמדר ח"ג 66-68. (15) שם ע"ג 65. תנאים אחרים קורין שמות אחרים של המלך הפרסי: ר' אליעזר - ארתהששתא, ר' יהודה בן בתירא - כרש. השם של רשב"י כנראה הוא כוזר. כוזרו. הנרמא "ר' שימיה אומר הכשרת שמו" כנראה (שתכסה מר' שמעון בן יוחאי אומר הכשרת שמו. (16) ע"י למשל קטלוג N 442 מן Kohlers Anti-quarium, Leipzig 1886 S. 66. N 1486: Simon b. Jochai, Sefer Ha-Sohar. השוה גם שמינשוידר. Hebr. Bibliographie 1, 9.

פרק שלישי.

ר' יוסי בן הלפתא.

ר' יוסי בן הלפתא נצר ממשפחה שעלתה מבבל לארץ ישראל (1). לפי הנראה הוא היה מתנאה ביהוסו הבבלי ולפיכך אמר: כל הארצות עיסה (כלומר שאין בהן משפחות טהורות לגמרי) לארץ ישראל וארץ ישראל עיסה לבבל (2). עיר מושבו היתה צפורי (3). ואביו ר' הלפתא היה מהיותר חשובים בתקופת שלפני גזרת אדריאנוס. (ר' הלפתא היה משא ומתן, כפי שספר בנו, עם ר' גמליאל השני (4). ר' יוחנן בן נורי (5), ר' הנטיה בן חנינאי (6). וכנראה היה אב"ד בירדן בצפורי (7). כשאנו מוצאים את ר' יוסי אומר בשם בני דורו של ר' הלפתא אביו, אפשר שהוא קבל מאביו, ואפשר שהלק מזה קבל בעצמו מרבו, שהיה לו משא ומתן עמהם (8). תלוי בספק אם היה גם הוא בבית המדרש דיבנה. הוא מספר שני מאורעות משם. במאורע אחד פסקו הזקנים איזו שאלה בהלכה (9). ובשני — ר' גמליאל השני (10). מצינו שהוא יחד עם ר' יהודה בר אלעאי למדו אצל ר' טרפון (11). גם ר' יוחנן בן נורי היה כנראה רבו (12). אך ביהוד היה ר' יוסי תלמידו של ר' עקיבא (13). והיה אחד מאלה התלמידים, שבעת רדיפות אדריאנוס קבלו סמיכה מר' יהודה בן בבא (14). מר' יוסי בן הלפתא נשארה רשימה חשובה כרונולוגית עיד העיר ביתר, שהיתה המקום הראשי למלחמת בר כוכבא (15). אחרי שננמרה המלחמה השתתף גם ר' יוסי במועצה שהיתה באיזש וגם היא דרש דרשת הודיה לבני אושא שהספיקו להם כל צרכיהם (16). את מקום ישיבתו קבע או בעיר מולדתו צפורי (17). יותר מאשר עם שאר חבריו היה נושא ונתן עם ר' יהודה בן אלעאי (18). יחס קרוב היה לו גם אל הנשיא ר' שמעון בן גמליאל השני. עם רשב"י ועם ר' יהודה אנו מוצאים אותו פעם בכ"ב (Ekdippa) (19). ופעם בעכו (20). ששם נטה הנשיא לדעת ר' יהודה, תחת שתמיד היה נוטה לדעת ר' יוסי ואיל ר' יוסי קצת בשוק: הגם לכבוש את המלכה (ההלכה) עמי בבית? (אסתר ז' ה') (21). הוא הגן על ר' מאיר בפני אנשי צפורי (22). וכן הגן עליו בפני הנשיא ר' שמעון

בן נמריאל (28). ואחרי מותו בא לשכך חמת ר' יהודה נגד תלמידיו ר' מאיר באמרו: 'אמרו: מאיר שכב, יהודה כועס, יוסי שתק — תורה מה תחא עליה? (24) הוא גם מסר פתנמי ר' מאיר (25). פעם כשנאמרו לפניו דברי רשב"י, קרא עליו את הכתוב, משלי כ"ד כ"ו: שפתים ישק משיב דברים נכוחים (26).

ר' יוסי בן חלפתא היה אומן לעבד עורות (27), וכנראה היה מצבו טוב (28). הוא הוליד חמשה בנים והיה מתפאר בהם שנטע המשה ארזים בישראל (29). שנים מהם ר' ישמעאל ור' אלעזר קנו להם שם גדול. גם ר' מנחם נזכר לעתים לא רחוקות בקבלות התנאים (30). ר' חלפתא נקרא בשם אבי אביו (31). שם הבן החמישי הוא שם יוני אבל לא בכל מקום הוא שוה (32). — בין ר' שמעון בן יוחאי ובין ר' יהודה בר אלעאי תפס ר' יוסי במה שנוגע לדעות פוליטיות מקום ממוצע. כאשר שבה ר' יהודה את מעשי רומא והעיר כזה התנגדות נמרצה מצד רשב"י, שתק ר' יוסי (33). אך הממשלה השבה לו את השתיקה לחטא והגלתה אותו לצפורי (34). שבה אבדה לו האפשרות להרביץ תורה במקום אחר ולהשתתף באספות ובמועצות.

גם בהלכה נחר ר' יוסי להיות ממצע בין הדעות המתנגדות של ר' יהודה ור' מאיר (35). ביחוד הוא מסכים תדיר לדעת רשב"י (36), וגם בזה דומה לרשב"י שגם הוא נותן טעם למצות (37). דבר אופי הוא שבמקצוע ההלכה היתה ידיעתו תמיד בטוהה ויש לו על מה לסמוך: ר' יוסי נימוקו עמו, כך ספר שבהו איסי בן יהודה, שהיה מונה שבתם של המשת החכמים, ראשי תלמידיו ר' עקיבא (38). בין מאמריו תופסות מקום ביחוד הקבלות של הלכות עתיקות והמאורעות של ימי קדם (39). לאהבתו לקבלות הסטוריות (40) מסכים מאמרו של ר' יוחנן האמורא האי: 'מאן תנא סדר עולם? ר' יוסי' (41). את המאמר הזה בודאי שצריך לפרש כך: יסוד ספר הקבלה הזה הוא אמנם יותר עתיק, והחמר שבא בו נערך, כמו גם בשאר ספרי הקבלה של התנאים, בבית מדרשו של ר' יוסי, ורק שבין התנאים הגדולים הללו היה גם ר' יוסי ביה, שהוא הוסיף לעמוד לעבודו ולשכלולו (42). גם באנדה שלו, שחלק ממנה נמצא בסדר עולם, תופסת מקום בראש הקביעות הכרונוולוגיות של המאורעות שבכתבי הקדש וכן העבוד המדרשי של החמר ההסטורי שנמצא בתניך (43). זולת זאת אין מאמרו ר' יוסי באנדה, כמו במספרם כך בתכנם, מניעים לשל חבריו (44). אולם נשאר ממנו הרבה דברים של סגוריה משיחותיו עם איזו מטרונה. מלבד זאת השונים הם ביחוד מאמריו במקצוע הפלוסופיה הדתית.

הערות לפתיחתא.

- (1) ע' סדנקל 164 ע"פ רש"י יוסא ס"ג; ע' בכל ואת הספרה שכירוש' הענינה סיד היב (68 כ"ב) [ר' יוסי כי ר' הלפתא מכני יונדב בן רכב], וכן בביר צ"ח.
- (2) קדושין ע"א. ר' חנינא בר חמא בשם ר' ישמעאל ברי יוסי בשם אביו. לפי האסור בב"ק ס"ג ע"א. התנדר ר' יוסי בכבל ללשון הארמית. באמרו: בכבל לשון ארמי למה? או לשון הקדש או לשון מרסי. כך מחלים ראהיו, דור דור ודורשיו ח"ב 162 הע' א. אבל הפרסית נעשתה לשפה מדוברת בין היהודים. בכבל רק במאה השלישית. ואולם לפי נירמס רבינוביץ, ד"ס חלק י"ב 98 ע"ב. לא יוסי בן הלפתא הוא האוסר אלא רב יוסף האמורא. (3) ע"ד המצב הטוב שהיה בעיר הזאת מלפניו מספר ר' יוסי בדרך גומא (כ"ב ע"ה): אני ראיתי צפורי בשלונתה והיו בה מאה ושמונים אלף שווקים של מוכרי ציפי קדרה.
- (4) תוספתא שבת י"ג (י"ד) ב' [ר' יוסי בן הלפתא אמר לר"ג: זכור הייתי ברבן נמליאל חזקן אבי אביך וברך], בבלי שבת קס"ז; (5) תוספתא טע"ט א' י"ג. תוספ' כ"ב ב' י"ג. בבא בתרא י"ז: תוספתא כלים (כ"ט) א' ה'. תוספ' אהלות ה' ל'.
- (6) ע' לעיל כ"א ח"ב 142. (7) תוספ' הענינה סוף פ' א': כך הגהני ר' הלפתא בצפורי. השוה ג"כ תוספ' כלים (כ"ב) ב' ב'. (8) ר' יוסי בשם תנאים הללו: ר' נמליאל השני, ע' לעיל כ"א ח"א 72. תוספ' כלים (כ"ב) ו' י"ז; - ר' ישמעאל בן אלישע. תוספ' ב"ק ו' י"ח. תוספ' מקואות ו' (ז) י"ד (במשנה מקואות ט' ו' נשמט - משום ר' ישמעאל). ברייתא תמורה כ"א ע"א. השוה תוספ' סנהדרין ג' ה'; - ר' יוסי הגלילי. תוספ' סכות ה' (ד') י"א; - ר' חנינא בן נמליאל. ע' לעיל כ"א ח"ב 143; - חנינה בן אחי ר' יהושע. תוספ' פאה ג' ה' (במשנה פאה ו' מ' רק - ר' יוסי אומר); - שמעון בן גומא. תוספ' סנהדרין ג' ה' (ברייתא תמורה כ"א ע"ב: בן עזאי); - ר' אליעזר בן יעקב. ברייתא שבת קכ"ה. תוספ' שבת י"ד (ט"ז) ג'; - ר' יוחנן בן נורי. תוספ' כלים (כ"ב) ב' ז'. תוספ' כלים (כ"ב) ו' ט"ז. (9) תוספתא כלים (כ"ב) ה' ז'.
- (10) תוספ' כלים (כ"ט) י"א ב'. (11) ע' תוספ' שביעית ר' ד'; שם בכורות ה' ז' (ברייתא בכורות ט"ח). (12) ע' תוספ' כלים (כ"ב) ו' ד'. תוספתא יבמות ו' ג'. בתוספתא מגילה ב' ד' מספר ר' יוסי בן הלפתא כי יוסי הגמדות בצפורי קרא ר' יוחנן בן נורי את המגלה בלילה. בתוספ' שביעית ד' י"ג מספר ר' יוסי מעשה שורעו כרם גמדות בצפורי בצלבים... ובאו ושאלו את ר' יוחנן בן נורי וכו'. (13) ר' יוסי מספר מעשיות מביה החדש של ר' עקיבא: תוספ' דמאי ד' י"ג; תוספ' בכורות ד' ה' (ברייתא בכורות ט'). תוספ' נעשים א' א'; תוספ' פרה ה' (ד') י"ג. (14) ע' לעיל כ"א ח"א 123. בודאי באותו זמן ברה ר' יוסי לאסיה. כמו שסופר בב"מ ס"ד. כמו כן שבתו בנציבין כמו שגזיל כ"א ח"ב 103.
- (15) ירוש' הענינה פ"ד (89 ע"א) [המשום ושחים שנה עשת ביתר אחר הרבן ביהמ"ק...]. גזץ ח"ד 452. גם המאמר שבימי מלחמת בר כוכבא כל אלה שמשכו בערלתם חזרו ונימולו ע' גזץ ח"ד 79) מוצאו ג"כ מר' יוסי, כמו שנראה מירוש' שבת פ"ג (17 ע"א): אמר לו ר' יוסי וכו'. ואולם במקורות אחרים (תוספ' שבת ט"ז (ט"ז) ט'). בבלי יבמות ע"ב: ביר ט"ז בסוף רק - "אמריו בלבר. (16) ע' לעיל 88 הע' 8.
- (17) השם צפורי נזכר בהלכותיו של ר' יוסי: תוספ' דמאי א' א'; תוספ' סכות א' ג' (ברייתא כ"ב ע"א). תוספ' כלים (כ"ט) ו' ב'; תוספ' מכשירין ג' ה'; בבלי שבת ל"ח. סנהדרין י"ט. ע' ג"כ שבת ק"ח: ר' יוסי אומר: יהי חלקי מטכנימי שבת במבריא (שיושבת בעסק והשמש מסתרת שם לשקוע) וממוציא שבת שיו (ט"ז) ט'). בבלי יבמות ע"ב: ביר ט"ז בסוף רק - ק"ג ע"א וכו'. ע' ג"כ סנהדרין ל"ג ע"ב: אחר ר' יוסי לצפורי; תוספתא יום הכפורים א' ד' (יומא י"ב): מעשה ביוסף בן אולם מצפורי ששמש כהן גדול, עשה אחת ולא היה האוי לא לכהן גדול ולא לכהן הדיוט... (18) ע' תוספתא הענינה ב' ז'; תוספ' סכות א' ג'; תוספ'

עבודה ורה ג' י"ג; תוספ' כלים (בי"ט) ו' י"ד (משנה כלים י"ז ו'); ב"ר ע"ד קרוב לראש; בבלי נדרים ס"ט: יוסא פ"ג: מדרש שמואל פ"ג (על הכתוב שאי ס' י"ב).

19) תוספ' מע"ש ג' י"ח. 20) תוספ' ברכות ה' ב' י"ד: ירוש' מסכים ריש פ"י (37 ע"ב). בבלי מסכים ק'. 21) רשב"י אומר משמו של ר' יוסה תוספ' דמאי ג' י"ב; תוספ' מהרות י"א ס"ז - ר' יהודה הנשיא בנו של ר' שמעון בן נמליאל הרבה להלל מאד את ר' יוסה, ע' לקמן ע' 108 הע' 6. 22) ע' לעיל ע' 2.

23) הוריות י"ג: שם נאמר שר' יוסי אמר לרשב"י ביחס כר' מאיר שהוצא מביהמ"ד: תורה מבחוץ ואנו מבפנים. 24) קדושין ג"ב: גזיר ג' א'.

25) ע' תוספ' בכורים א' ב'; שם חולין ב' י"א (ב' חולין ל"א); שם מקואות ג' ד'. 26) ע' תוספתא סאה סוף ס' א', וז"ב ס' י"ב (כ' נישין מ'). האגדה שבתנחומא ב' ו"הא ס' ל"ח שר' יוסי בן הלפתא הכניס את ר' אלעזר בנו של רשב"י לתלמוד תורה, לקחה מבבא מצינא פ"ח ונשתבשה כאן. ע' לקמן פרק י"ד סימן א'.

27) שבת מ"ט ע"א זב' - שלחא הוה. ר' חנינא בר המא (ע' לעיל הע' 2) בטס ר' ישמעאל בנו של ר' יוסי. 28) ע"ד מצב ביתו ע' לקמן ע' 108 הע' 7. על השאלה איהו עשיר, שבת כ"ה ב', השיב: כל שיש לו בית הכסא סמוך לשלחנו. 29) שבת ק"ח: ירוש' יבמות 2 ע"ב, ב"ר פ"ה. [ר' ישמעאל ברי' יוסה, ור' אלעזר ברי' ור' מנחם ברי' ור' הלפתא ברי' ור' אנדריסוס ברי'].

30) עפ"י האזור בשבת שם הוא ר' מנחם הוא ורדיסוס ולמה נקרא שמו ורדיסוס? שפניו דומין לזרד. אעפ"כ ע' בהערה דלקמן 32.

31) ר' יוסי בן הלפתא בעצמו אומר (ב"ר סוף ל"ז נגד ר' רשב"י): הראשונים ע"י שהיו מכירין את יחוסיהם, היו מוציאים שםם (קורין שם לבניהם) לשם המאורע, אבל אנו שאין אנו מכירים את יחוסנו, אנו מוציאין לשם אבותינו. ור' שמעון בן נמליאל אומר: הראשונים ע"י שהיו משמשין ברות הקדש היו מוציאין לשם המאורע, אבל אנו שאין אנו משתמשין ברות הקדש, אנו מוציאין לשם אבותינו. 32) בספרא ויקרא כ"ג כ"ב (101 ע"ג) - נקרא - אזורדיסוס. בירוש' שביעית פ"ה (38 ריש ע"ב) אבירודיסוס, ירוש' יבמות 2 ע"ב וז"ב פ"ה (ע' הע' 29) אבדיסוס, בבבלי נדרים פ"א ע"א ושבת ק"ח ע"ב ורדיסוס. לר' לוי ח"א 605 ע"א, שלוח מסכים נס קאהוס ה"ג 255 ע"א, וזה השם היווני *Eudaimon*, אבל יותר קרוב שהוא בא מהשם *Eurydemos*, שנמצא אצל הירודוט ושהוא מתאים אל השם רחבעם העברי, והוא השם היסודי שפסנו נסתנה לכמה שמות. במקום אנדריסוס בא כרשימת שמות בני ר' יוסי בבבלי שבת - אבטיילס (רוסיה ל-*Euteleus*). אבל היא לא נזכר עוד בשום מקום בתור בני ר' יוסי ואולי נחלף מה בשם אבטיילוס, שר' יוסי אמר בשמו (תוספתא עירובין סוף ג'). 33) ע' לעיל 49 הע' 22.

34) ר' יוסי ששתק יגלה לצפורי, שבת ל"ג: השיחה בעצמה היתה לא בצפורי, אלא אילי באושא, ע' M. Joel מאנאטשטריפט שנת 1867, ע' 87; פרנקל 167 מסכים להנהת בעל סדר הוריות - "יגלה מצפורי" ומקשר בזה את גלותו לאפיה (לעיל הע' 14), אבל אין זה כבוסס למדי, להנהת זו מסכים גם נרץ (חדד 208 הע' 1) ועל יסוד האמור בירוש' ע"ז 42 ע"ג: שר' יוסי לא סת בצפורי (מו"ק כ"ה:), אלא בלודיקא (Laodicea), וזולם בכסרת שבט"ו כנראה נחלף ר' יוסי במקום ר' ישמעאל בנו, שלפי דברי הבעל ב"ס מ"ד ע"א ב"ר ללודיקא. המקורות האחרים סותרים לדעה זו, שר' יוסי בלה את שנותיו האחרונות או את השנים שבהן הראה את פעולתו מחוץ לעיר צפורי. 35) ע' פרנקל 166, י"ב ח"ב 162.

36) ע' לעיל ע' 46. 37) ע' י"ב ח"ב 163. 38) גיטין ס"ז: אררינ' פ"ח (ע' לעיל כ"א ח"א 162 הע' 6), אמרה זו שעליה חזר גם ר' יהודה הנשיא (גיטין ס"ט) ושגם אחרי זה הובאה בתור אמה מחלפת (ערוכין נ"א, בכורות ל"ז), היא דונמא ויהודה למהל נמוק, שבלי ספק מקורה *sc. ἐπιστολή* (לוי ה"ג 388). בערוך ערך "נמק" מרצה הפתנם בלשון זו: כל תורת: מורה כמ"י (כרש"י כאיסן אצר), ואולם איני הוטב שצורתהמלה "נימוקי" היא אחת עם *sc. ἐπιστολή*.

ולקדך זה כדעת לוי יצחקי או יצחקי, אלא זה שם שגור בצורה עברית יפה יצחק על משקל פעול (הסוה: פיוס מן *peiois*, שזוה משהמשים גם בפעל פיוס) עם בניו נסחר - גרף IV, 200, בלא כל ראייה אחרת ורק על יסוד אמרה זו. מינה היתה שבו: קבץ המסנות שכתב ר' יוסי בשביל צרכיו לסודו נקרא בשם היווני *Nomikon* (קבץ הקיום) - ראייה לזה שר' יוסי לפד את המשנה כמו שקבל קים עריכתו של ר' עקיבא, נראה מתוך קריאתה, שבאה בסוף כלים: אסריך כלים שנכנסת בסומאה וצאת במהרה - היתה גיב תוספתא ברכות ב' ס"ז (בריימא ברכות כ"ב). בהלכה אחת של ר' יוסי: מבלבד שלא יציע את המסנהו.

(39) ויזים ח"ב 168. צריך להוכיח כאן את היריעות שספר ריבית בדבר ביהמ"ק ועבודה המקדש: תוספתא יוהכ"פ א' ד' (יוסא י"ב); תוס' שם ד' (י"ג); י"ב; תוספ' ערבין א' ס"ז; משנה כלים א' ס'; תוספ' כלים (ב"ק) א' ז'; תוספ' סוכה ג' ס"ז (ירוש' סוכה 64 ריש ע"ד); ב' סוכה ס"ט. (40) ע' ביחוד ע"ד סדר בתי הדינים שהיו נהוגין בזמן הבית, תוספ' הנינה ב' ס' וסנהדרין ז' א'. (41) יבמות ס"ב.

(42) הוה Joel, מאנאכטשריטס 1857 ע' 99. לויים ח"ב 251 העה אחרת בזה, אחרי שבסדר עולם בא כמה פעמים "ר' יוסי אומר" ואחרי שבאו בו מאמרים מהנאים מאוחרים, לכן מוכרחים לומר שהסדר עולם שבצורה זו שלפנינו איננו אותו הסדר עולם הקדמון של ר' יוסי. בתכנית סדרתי לי הבאתי רק אלה המאמרים ששם ר' יוסי נקרא עליהם. שאר המאמרים הסתמיים שבסדר עולם, אעפ"י שאפשר מאד שהם של ר' יוסי ולא רק שמסרם בשם אחרים - לא הבנתי. - לעיל בא ח"ב 72 הע' 4 סיבא. שמאמר של ר' יעקב אחד שבא במשנה לא שלב, בא הסם בטלמוד בסדר עולם. (43) לפי דברי ויזים ח"ב 164 אין מאמרי ר' יוסי בפרוש המקרא בסדרש"ס התנאים ובתלמוד עולם על מספר סמונים, והחצי מזה הם בהלכה.

(44) ע"ד הפעולה הנסדצה ששטחה דרשהו של ר' יוסי בצפורה על הכתוב איוב כ"ד ס"ז. מספר הבבלי סנהדרין ק"ט. אולם המקורות הארצי-ישראלים (ירוש' ע"ש פ"ה 35 סוף ע"ה ובר' כ"ז) מיהמים זה לר' הנינא בר חמא שניס יטב בצפורה. - פרט אחד מדרשה אחרת של ר' יוסי, סנהדרין ק"ט א' וכו', סיבא להלן כמ"ז ג'.

א. מאמרות ופתגמים.

— כל המכבד את התורה, נופו מכבד על הבריות, וכל המחלל את התורה נופו מחלל על הבריות (1). — בשיטה זו באו ממנו עוד איזה פתגמים: לא מקומו של אדם מכבדו, אלא אדם מכבד את מקומו, שכן מצונו בהר סיני שכל זמן ששכינה שרונה עליו אמרה תורה (שמות ל"ד ג'): גם הצאן והבקר אל ידעו אל מוד ההר ההוא, ונתלקה שכינה ממנו, אמרה תורה (שם י"ט י"ג): במשך הויובל המה יעלו בהר (2). — רד משה (כרי שתעלה) למעלה, למעלה (ואם אתה מבקש לעלות למעלה, אז תרד) למטה, כל המנביה עצמו על דברי תורה סוף שמשפילין אותו, וכל המשפיל עצמו על דברי תורה, סוף שמנביהין אותו (3). — גדולה זקנה (מנוי לראש הצבור, לראש ישיבה), אם זקנים הם הבינים הם (כלומר בודאי שהבינים הם), אם נערים הם נטפלה להם ילדות (כלומר ילדותם נעשה טפלה, והעקף הוא המשרה החשובה שעליהם) (4).

בבואו להשב השבונות נפשו על אריות היו משתבה ר' יוסי, מלבד מה שהקים המשה ארוזם, כלומר המשה בנים הכמום בישראל 6), בהמשה דברום, ששנים מהם מראים על מדת בשתו 6), אחד על דקדוקו בקריאת שם 7), שני מאמרים ע"ד הכבוד שהיה הולק להבריו ההכמום 8), וכן ע"ד נצבת רותו 9) — רגש מוסרי עמק ונאה נשקף מתוך מאמרו: טובה מרדות אהת בלבו של אדם מכמה מלקיות, שנאי (הושע ב' ט'): ורדפה את מאהביה וכו' ואמרה אלכה ואיטובה אל אישי הראשון 10). מספר 11): ר' יוסי בר הלפתא אתון תרין בר נש מידון קדמוי (שנים באו לפני לדין), א"ל: על מנת שתדיננו דין תורה. אמר לון: אני איני יודע דין תורה (אלא לפי טענותיכם אני דן אתכם), אלא היודע מחשבות יפרע מאותן האנשים. (אם אינכם מדברים לפני אמת), מקבלין עליכון מה דנא אמר לכון (מקבלים אתם עליכם מה שזה אומר לכם)? — שורה של מאמרים נשאר ממנו שאם אמנם אינם קבצים, אך כלם דומים זה לזה בצורתם, שבהם הוא מציין את האזהרה למצות ישונות והשבר הגדול שמגיע בעדן 12): יהא הלקי מאוכלי שלש סעודות בשבת; — יהא הלקי ממכניסי שבת בטבריה וממוציאי שבת בציפורי 13); — יהא הלקי ממתפללים עם דמדומי המה 14); — יהא הלקי מנומרי הלל בכל יום 15); — יהא הלקי ממושיבי בית המדרש (הקוראים לתלמידים לשבת ללמוד) ולא ממעמדי בית המדרש (אלה שקוראים להפסיק מלמודם); — יהא הלקי מנבאי צדקה ולא ממחלקי צדקה 16); — יהא הלקי ממי שהושדין אותו בדבר ואין בו 17); — יהא הלקי ממתי בדרך מצוה 18); — יהא הלקי ממתי בהולי מעים 19). — הנותן את הקין 20) אין לו חלק לעולם הבא והשונא הכמים ותלמודיהם ונבוא השקר ומספר לשון הרע אין לו חלק לעולם הבא. — ע"ד ערכה החשוב של מלאכה נמצאו ממנו שני מאמרים, שאולם נתיחסו גם לתנאים אחרים 21).

הערות לס' א'

- 1) אבות ד' ו'. באדר"ג פפ"ז מובא רק החצי הראשון מהפתגם ומוסיף שנאמר (שיא ב' ל'): מי מכבדו אכבד וכו' וקלו, ואלם ככתבי יד (ע' מהדורת שבסר דף 42 ע"א) נמצא גם החצי האחרון. כנראה בכסדר ר' ח' קרוב לראש לקוח הסאטר סאדר"ג (תני ר' יוסי) והוא שלם יחד עם הראיה מהכתוב, ובהתאמה ללשון הכתוב נאמר שם במקום קחלו, סהלל - מבזה ומבזת.
- 2) תענית כ"א: מבילתא יום י"ג (64 ע"א), ששם אולי צריך להחליף את המשפטים: ר' יוסי אומר כל זמן שהשכינה בהר... מכאן אמרו לא סקומו... במבילתא במקום ל"ג ב' בא הכתוב יום י"ב, וכל הנגע בהר מות יומת... שזה מתאים יותר לענין.
- 3) אדר"ג פ"א, בקשר עם מאמרו של ר"ע שהובא לעיל [ח"ב 49, בנוסח ב' (28 ע"ב)] בא פתגם זה בלשון יותר פשוטה: אם השפיק אדם את עצמו לסטה, מנבוהין אותו למעלה, ואם... השוה מאמרו של ר' יוסי ע"ד הנחש, אדר"ג פ"א: מיב עשרה ספחים סטאת אסות ונופל.

- 4) ויקיר ויא קרוב לפני. (5) שבת קי"ח: ע"י ע"ל 103.
- 46) הדבר הראשון (שבה נשתבח גם רבינו הקדוש): מימי לא נשתכלתי במילה שלי; והשני - מימי לא ראו קורות ביתי אמרי הלוקי. בירוש' ברכות פ"ג (6 ע"ג) נקרא ר' יוסי בשם נוף קדוש, ובירוש' גמין סוף פ"ו (48 ע"ב) מספר שר' יהודה הנשיא בשדצה להקשות על דברי ר' יוסי אמר: אגן עלוביאי מקשייא על דיר יוסי (אגן העלובים מקשיב על ריי); בשם בן קרשי הקדשים להולי חולין, כך בן דוריני לדורו של ר' יוסי.
- 7) מימי לא קריתי לאשתי אשתי ולשורי שורי אלא לאשתי ביתי ולשורי שרי. השוה ברכות פ"ז: על עבד כשר שמת איר יוסי שצריך להספדו: הוי איש טוב ונאמן ונהגה מיניעו. בכיר ריש פסיה טספר: איתתיה דר' יוסי הות מכחשא עם אמתיה (אשתו של ר' חתקוסמה עם שפחתיה). אכחשא קרמה (הבהיש ר' את אשתו בפני השפחתה). איל: מפני מה אתה מבחישיני בפני שפחתי? איל: לא כך אמר איוב? (ליא י"ג) אם אמאם משפס עבדי ואמתי כרובם עמדי.
- 8) מימי לא עברתי על דברי חברי. יודע אני בעצמי שאינו כהן ואם אמרו לי חברי עלה לדוכן, הייתי עולה. (9) מימי לא אמרתי דבר וחורתי לאחורי. פירושו של המאמר הוה נראה מתוך דברי רבא (ערבין פ"ו סוף ע"ב) דאמר: כל מילהא ראיאתארא קמיה מריה לית בה משום ליטנא ביטא (כל דבר שנאמר בפני הפדבר אין בוה משום לשון הרע). וע"ז סביא ראיח מדברי ר' יוסי. ולפיכך ציל "שלא חזרתי לאחורי להביס אם הפדבר נמצא קרוב. אך לפי פירוש אחר שברשי: שאם באו הכעלים ואמרו: למה דברת כן? לא הייתי הזור מדברי אלא אומרם בפניהם. הפירוש הראשון נראה יותר מחור.
- 10) ברכות ז'. ר' יוחנן בשמו. מדרות הוא כנראה מוסר בליות. השוה הבטוי: לבו נוקסו (לוי ח"ג 440 ע"א). וגם הלשון התנכ"י (שא כ"ד ו'): ויך לב דור אותה.
- 11) ירושי' מנהדרין ריש פ"א (18 ע"א). (12) שבת קי"ח.
- 13) בירוש' ברכות פ"ד (7 ע"ג) מספר ר' הנינא בר הסא: משכני ר' ישמעאל בי ר' יוסי אצל פונדק אהר, אמר לי כאן נתפלל אבוי של לילי שבת בערב שבת. - המאמר שמסר ר' יוחנן בשם ר' יוסי ע"ד השבת, שבת קי"ח א', הוא לפי נדרשת האלפסי ר' יוסי בן זמרא. שבשמו אמר ר' יוחנן עוד באינה מקומות. (14) השוה ברילל היא 181. בירוש' ברכות פ"ד (7 ע"ב) אומר זה ר' יוסי ביר הנינא, אבל ברור הוא שוה נשתבש ע"י פהרון לא נכון של רית 'רוביית' - ר' יוסי בן חלפתא. (15) ע"ד הבאור של התלמוד, שבנותי של ר' חוה לפסוקי דומרה, השוה מפרסב סוף פ"ז. (16) השוה מדרש משלי י"ג - הניסלה יודע ממי נוסלה והניחנה אינו יודע למי נותנה. (17) השוה מ"ק י"ח. (18) שבת שם.
- 19) שבת שם [התלמוד מכאן: דאמר טר רוכן של עדיקים מתיב בחולי מעיב].
- 20) פירושו היא בוראי כמו המחשב קק, דרך ארץ רבה פ"א.
- 21) כנויב של אדרינ פביא (22 ע"ב) יש שני סאמרים שמתחילים "גדולה היא טלאכה"; המאמר הראשון הובא בנוסח א' פ"א בשם ר' מרפון. והשני - שם - בשם ר' עקיבא (ע' לעיל [ח"ב 29 וע' 85. המאמר ע"ד הבטלה באדרינ שם מיוחס על פי בני לא לר' מרפון, אלא לר' יוסי, ע' ג"ב לעיל] היא 72.

ב. תלמוד תורה. תפלה. מצות.

[מי שאינו מראה סימן ברכה במשנתו בתוך] שלש שנים [שוב אינו מראה]. שנא' (דניאל א' ה'): ולגדלם שלש שנים(1). - אפילו לא האיר עיניו אלא כמשנה אהת זה הוא רב(2). - אעפ"י שיש לו ממי לתלמוד יטבא (מותר

לו לכהן להטמא שאין מכל אדם זוכה אדם לתורה, אלא ממי שזכה לו (3). — מה בין נכונים לחכמים (דברים א' י"ג)? חכמים דומים לשלחני עשירי, כשמביאים לראות רואה, כשאין מביאים יושב ותוהה; נכון דומה לשלחני תנר, כשאין מביאין לו לראות מביא משלו ורואה (4). — למד ולא לימד אין לך הבל גדול מזה (5). — היושב בארץ ישראל ועוסק בתורה הרי הוא מקבל פני השכינה (6). — המתפלל צריך שיהן עיניו למטה ולבנו למעלה (7). — תהי סיוט י"ד. ואני תפתי לך הי' עת רצון. עתים לתפלה (כלומר יש עתים קבועים שאו צריך להתפלל והתפלה יותר נשמעת) (8). — מנין לעומדים בבית הכנסת [בשעה שהחזן] אומר ברכו את הי' המברך, ישעונים אהרין: ברוך הי' המבורך לעולם ועד? היל (דברים ל"ב ג'): כי יש הי' אקרא, הבו גדל לאלהינו (9). — היה מהלך במקום סכנה וליסטין מתפלל תפלה קצרה (10). איזו היא תפלה קצרה? שמע קול תפלה עמד ישראל ועשה מהר בקשתם. ברוך שומע תפלה (11). — כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות (כלומר מנוסח הקבוע) לא יצא ידי חובתו (12). — אין היהיר רשאי לסנף עצמו כתענית שלא (יהלש ויפול על הצבור, והיו צריכין לפרנסו) (13). — שלשה דבקי [ניא: בדקי] מיתה מסורין לנשים: נדה, הלה והדלקת הנר (שאם אינן מקימות הן מתחייבות מיתה בידי שמים) (14).

הערות לס" ב.

- (1) תוספתא שקלים ג' כ"ו; חולין כ"ד. (2) ברייתא בי"ג ל"ג. [לענין אבדתו ואבדת רבו אבדתו קודמת, אבדת אביו ואבדת רבו אבדת רבו קודמת, שאביו הביאו לעוה"ז, ורבו שלמדו חכמה מביאו להיו העוה"ז]. בתוספתא בי"ג כ"ו ובהוריות ב' ה"ז: כל שהאר עיניו כססתו. ע"ד הבטוי הוה ע' לעיל 5 הע' 25. ע' ברילל Begriff und Ursprung der Tosefta (Zunz Jubelschrift) A. 46.
- (3) תוספ' מנין ב' א' וע"ז א' ה' ברייתא ע"ז י"ג.
- (4) ספרי לאותו פסוק (פ"י י"ג). בתור תשובה על שאלתו של אריוס (ל"ז וקאהוט אינם מביאים אה חטם הוה). בתוספ' בי"ג י"א סוכאה איזו שאלה הריופה ששאל אריוס לפני החכמים, הבטוי יושב ותוהה נמצא ניכ' בביר סוף פ' ב' ע"ד בן זמא שיצא מדעתו (ע' לעיל [היב 185 הע' 4]. חטם הוא המקיים תלמודו (ע' ע"ד הכמה לעיל [היא 134]: נבין הוא מ' שיש בו כח יצירה עומד ברשות עצמו. (5) קהלת ר' ה' פ' ר"י יעקב בר אבינא בשמו.
- (6) משה שלימד לבנו ר"י ישמעאל על יסוד הכתוב תהי' הי' ד"ה שם בשו"ס [לא מצאתי - המתרגם]. לא טובן הוא מאמרו באר"צ נוסח ב' פליה (42 ע"ב): והי' כל שלך גדול מסך ואל תלמוד מחצה למחצה והיא גדולה למכרשית. (7) יבמות ק"ה: ר"י ישמעאל בנו בשמו. «למטה» - כלפי ארץ ישראל, דשכינה חתם קיימא. כדכתיב (ס"א ס' ז'): והיו עיני ולבני שם כל הימים - ספירש"י. (8) מאמר שנמצא בהרבה מקומות: ירוש' מבית פ"ב 31 ע"ד בסוף; ; פסיקתא 157 ע"ב; איכה ר"י ג' מ"ג; תנח"י ב' סקן י"א; שו"ס ס"ה בסוף וס"ג. השוה ביהמ"ד היה 56. ע' להלן סיפן ה'. (9) ספרי לאותו פסוק (פ"י ש"ז קרוב לסוף) וע"ז בא סו"ע מ"ר נתוראי שבבבלי ברכות י"ג: ונזיר ס"ז ב' נעשה מזה פתגם דוסה לזה וסיוסח לר' יוסי: «גדול העונה אמן יותר מן המברך, כמכילתא שמות י"ג ב' (19 ע"ב) מיוחסת הראיה מהכתוב לר' חנניה בן אחי ר' יהושע

(10) ברכות ג' סוף ע"א: "תניא, איך יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ובנסתי לחורבה אחת מהרבות ירושלים להתפלל. בא אליהו וכוז לשוב וישמר לי על הפתח עד שסיימתי הפלתי. לאחר שסיימתי הפלתי אמר לי: שלום עליך, רבינו ואמרתי לו: שלום עליך רבי ומורי ו ואמר לי: בני מפני מה נכנסת לחורבה זו? אמרתי לו: להתפלל. ואמר לי: היה לך להתפלל בדרך. ואמרתי לו מתיא הייתי מן ימסיקו לי עוברי דרכים. א"ל: היה לך להתפלל חסלה קצרה. באותה שעה למדתי ממנו שלשה דברים: למדתי שאין נכנסין לחורבה, ולמדתי שמתפללין בדרך, ולמדתי שמתפללין חסלה קצרה. ואמר לי: בני מה קול שמעת בחורבה זו? אמרתי לו: שמעתי בת קול שמהמת כוונה ואופרת: אוי לבנים* שבענותיהם ההרבתי את ביתי ושרפתי את היבלי והגליתים בין האוסיות. ואמר לי: היך וחיי ראשי, לא שעה זו בלבד אופרת כך אלא בכל יום ויום שלש פעמים אופרת כך, ולא זו בלבד, אלא בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין: יהא שמיא רבא, הקביה מנענע בראשו ואמר: אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך, מה לו לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שנלו מעל שלחן אביהם, רק מתוך לנגודת מועפות אפשר להכיר את הערך הקדום של הספורים הרבים השורים באגדה עיד מנישתו של אליהו הנביא, המתהלך עלי אדמות, עם החכמים, כמו שאפשר להכירו מתוך לנגדה זו. אין כל סבה להטיל ספק בזה שהספור שהושם בפי ר' יוסי באמת ממנו יצא, שבו צינך בתמונה עזה את צער השכינה בשמו דבריו בפי אליהו, ואולם יצירתהוון זו - הסומכת על מסרת קדמוניה המניעה עד מלאכי - נתהוותה אח"כ, כשהאמינו בה כמו בעובדה ממשיה, למקור ולדוגמא לנגודת אחרות, שתוכניהם להתרדם ביחוד בבתי המדרש עיד מנישתו של אליהו עם החכמים, במנהגדין קינ ע"כ מספר: דרש ר' יוסי בצפורי: אבא אליהו היה קסדן (שכעם על אחאב ואמר: חי ה' אם יהיה מל ומסר), הוה רגיל למידי נביה אליהו (היה רגיל לבוא לבית המדרש שלו בכל יום), איכביה מיניה תלמא יוסי ולא אתא (נעלם ממנו שלשה ימים ולא בא), כי אתא, א"ל: אסאי לא אתא מר? א"ל: קסדן קרית לי, א"ל: הא קסדן דקא קסיד מר (הנה לך ראייה שגם עכשו אתה מקפיד)... וביבסות סיג' א' (השוה אליהו רבה סוף ט'): אשכחיה ר' יוסי לאליהו ואמר לו: בתיב (בר' ב' י"ח): אעשה לו עור כנדרו, כמה אשה עזרתו לאדם? א"ל: אדם מביא חטין - חטין כוסס (לועס)? פשתן - פשתן לובש? לא נמצאת אצורה את עיניו ומעמידתו על רגליו:

(11) תוספתא ברכות ג' ז', השוה רבינוביץ לברכות כ"ג: (ח"א 77 ע"א).

(12) תוספתא שם ד' ה' (ירוש' ברכות פ"ג, 10 ע"ב), השוה לוי ח"ג 84 ע"ב ולהלן.

(13) תוספתא תענית סוף פ' ב', קצת שונה בכריתא תענית כ"ב: [שסא יצמרך לבריות, ואין הכריות צרמין עליו]. (14) תוספתא שבת כ"ג י"ג, ירוש' שבת ע"ב (8 ע"ב), ב' שבת ל"ב.

*בדק"ו פ"י מצעים שגורמים סוה.

ג. ישרא ל.

הצער על חרבן בית המקדש ונלות ישראל, אבל יחד עם זה האמונה בברית הקיימת בין ה' ובין עמו, הביע ר' יוסי בחוון נשנב ונוגע עד הנפש 1. — מנין אתה אומר: כמכות שהיו לוקים אלו על הים, היו אלו שבמצרים לוקים, והיו רואים אלו את אלו? לכך נאמר (שמות י"ד כ"ה): "ואמר מצרים וכו' כי ה' נלחם להם במצרים, ולא במצרים בלבד אלא בכל המצרין להם לישראל לדורות, שנא' (תה' ע"ה ס"ו): ויך צריו אחרו, ואומר (שם פ"א ט"ז): ועל צריהם איש ירי ואומר (ישעי' י"א י"ג): וצוררי יהודה יכרתו. כך היא מדה

(*) כד"ס מביא נוסח: איך לי שהתרחתי יכו, יראה שהסיפורים זקנו ממני הבכור

מהרכת עיפ כל הדורות. שנאי (ישעי' י"ד כ"ו): ואת העצה היעוצה על כל הארץ וכו', מפני מה? כי ה' יעין וכו', הא לא במצרים בלבד אלא בכל המצרים להם לדורות, לכך נאמר: כי ה' נלהם להם במצרים(2). — אפילו יש שני אלפים ושני רבבות הם כדאי לקבל (את התורה), שנאי (במדבר י' ל"ו): שובה ה' רבבות אלפי ישראל(3). — הרי הוא אומר (ישעי' מ"ה י"ט): לא בסתר דברתי וגו', כשנתתה אני בתחלה לא נתתי בסתר, ולא במקום ארץ חשך, ולא במקום אפלה, ולא אמרתי לזרע יעקב, לאלו אני נותנה (כלומר לאלו שאני נותן התורה). תהו בקיומי (כלומר ללא תועלת), לא נתתה פננוס(4). לכן הוא אומר (שם): אני ה' דובר צדק מניד מישרים, כבר עד שלא נתתי לכם המצות, הקדמתי לכם מתן שכר, שנאי (שמות ט"ז ה'): והיה ביום הששי והבינו את אשר יביאו וכו'(4). — תהי ס'ה י"ה. אלפי שנאן — אלו שרי אומות העולם היו (שירדו עם הקב"ה על הר סיני בעת קבלת התורה(5).

ג. שנתגייר כקטן שנולד דמי אלא מפני מה מעונין ויסורין באין עליהן? לפי שאין בקיאיין בדרקדוקי מצות כישראל(6). — [נגד דברי ר' יהודה (יורד) שאמר: כותי אינו מל את ישראל מפני שמתכוון להר גרזיזים, א"ר יוסי]: וכי היכן מצינו (בתורה) שמילה צריכה כונה? והא מל והולך לשם הר גרזיזים עד שתצא נפשו(7). — [נגד דעת ר' מאיר שאומר: אסור לאדם להשכיר שדהו לגוי, א"ר יוסי]: אף בארץ ישראל משכירין בתים ומשכירין שדות, בחוץ לארץ מוכרין אילו ואילו(8).

— ברי' כ"ד מ'. ופרקת עלו מעל צוארך. אם ראית אחיך פורק עולה של תורה מעליו גזור עליו שמדים, ואתה שולט בו, ההיך (ישעי' ס"ג ט"ז): כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו. ויצחק היכן הוא? מי שהוא אומר לו גזור עליו שמדים את מתכופו לאבות(9)? — שמות כ"ג. אלהים אחרים — למה נאמר? שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם לומר: אלו נקראו בשמם (אלהים) כבר היה בהם צורך. והרי נקראו בשמו ואין בהם צורך. ואימתי נקראו בשמו? בימי אנוש בן שת, שנאי (בר' ד' כ"ו): או הוחל לקרוא בשם ה'. באותה שעה עלה אוקנוס והציף שלישו של עולם. אמר להם המקום: אתם עושים מעשה הדש וקראתם עצמכם בשמי, אף אני אעשה מעשה חדש ואקרא עצמי בשמי, שנאי (עמוס ה' ח'): הקורא למי הים וישפכם וגו'(10). — למה נקרא שמם אליזים? אפלי למתפללים להם(11). — כל האמור בפרשה (דברים י"ח י'): לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש וחומר חמר וכו', בני נח מזהרין עליה(12). — אף בהול אין לוחשין בדבר שדים. [וכן היה ר' יוסי אומר: אין לך מן הכרכין

רע יותר מן הסדומי, שכל זמן שאדם רע קרוין אותו סדומי, ואין לך בכל העממין קשה יותר מן האמורי, שכל זמן שאדם קשה קרוין אותו אמורי(18).

הערות לסי' נ"ו.

- (1) טובא לעיל 110 הע' 10. (2) מכילתא י"ד כ"ה. דריש מצרים - מצרים. בביר סי' קרוב לסוף טובא זה בתור פתנס של ר' יוסי בן הלפתא: כל המלכות נקראת על שם מצרים על שם שהם מצירות לישראל. השהה ניב לעיל 77.
- (3) מכילתא י"ט י"א. נגד דבריו תיק שאמר לעיני כל העם שלמד שאם היו הפרים עד אהר אינו כדאי לקבל. (4) מכילתא י"ט ב' (62 ע"א). הרעיון שבחצי הראשון של המאמר הוא מבואר ביותר במכילתא ב' ב' סמוך למאמרו של ר' נתן. [שאמר: מכאן תשובה למינין שאומרים סתי רשויות הן, שבשעמד הקביה ואמר: אנכי ה' אלהיך, מי עמד וסחה כנגדו?] אם האמר במסמנותיה היה הדבר, והלא כבר נאמר: לא' בסתר דברתי וגו' לאלו אני נותנה, אלא לא אמרתי להם תהו בקשוני ולא נתתיה פתנס, וכה"א: אני ה' הובר צדק סניד מסרים. את המלה פתנס או פתנס סבאר לוי ה"ד 58 ע"ב *φενאξ* - רמאי; פרידסן שב - *πινναξ*. אני חושב שיותר טוב ליטר שבמלה הזאת, שלא נמצאה במקום אחר, נשמט הרייש וציל פתנס והוא תאר הפעל *πιννογγως*, ברמאות, בנכלים, והו' הנגוד לצדק ומושרים שבישעו. אפשר שבחר בכפוי זה לצורך פילוסופי. היה אהר פתנגד ליהדות שהיה מכחיש ביעודי הקביה שהבטיח לעמו ולא נתקיימו, ועליהם אמר שהם *πιννογγωיה*. (5) פסיקתא ר' פכ"א (103 ע"ב). (6) יבמות ס"ה:
- (7) תוספתא ע"ז נ' (ד') י"ג, חולק על ר' יהודה; ירוש' שבת פ"ט (17 ע"א); ב' ע"ז כ"ז.
- (8) תוספתא ע"ז ב' ה', חולק על ר"מ. (9) ב"ר ס"ז.
- (10) מכילתא לאתו פסוק (67 ע"ב), ספרי דברים י"א ס"ז (פ"י 48); בביר סוף כ"ז ובש"ש פ"ח ו' באה הדרשה על עמוס ה' ה', שמרסו על ברי' ד' כ"ה בשם ר' אחא.
- (11) ש"ס ע"ז ה' (כ"הס"ד V, 178). באור שכזה נמצא גם אצל ר' יונה אבן נפתא. בפר השרשים. באיזה אופן צריך לבער ע"ז ע"ז באה דעת ר' יוסי החולק על הבריו, סתנה ע"ז נ' נ', ומביא ראיות לדבריו מהכתובים דברים ס' כ"א, ש"ב ה' כ"א, דהייב ס"ז ס"ז, ס"ב י"ח ד'. תוספתא ע"ז נ' (ד') י"ג, ברייתא ע"ז ס"ז.
- (12) תוספי ע"ז ה' (ט') ו', ברייתא סנהדרין נ"ה: (13) תוספי שבת ד' (ה) כ"ה.

ד. וכוהים בדת.

מלבד שיהה אחת שיהיה לר' יוסי עם איזה ארוס(1) ועוד שיהה שהיתה לו עם איזה מין שישב בצפורי(2), ועוד שיהה עם אובד אלילים אהר ששאלו: למה אין מקבלין ממנו קרבנות(3)? — נמסרו עוד שש עשרה שיהות, שהיו בין ר' יוסי ובין מטרונה אחת, כנראה אשה הישבה שישבה בצפורי, עפ"י הרב הנוגעות לביאורי מקראות בודדים ושאלות אחרות. כלן יבואו כאן כסדרן. א. בריאת העולם. מעשה ששאלה מטרונתא אהת את ר' יוסי בן הלפתא: לכמה ימים ברא הקב"ה את עולמו(4)? א"ל: מיום הראשון. אמרה לו: מנין אתה מלמדני? א"ל: עשית מימך ארוסטון (פעודה)? אמרה לו: הן; — וכמה מיסון (Missus=תבשילין) היו לך? אמרה לו: כך וכך. א"ל: וכולם בבת אחת

נתת לפניכם? אמרה לו: לא, אלא בישלתי כל התבשילין כאחת אבל לא הכנסתי לפניכם אלא מיסוך, מיסוך, וכלם ממקדא אחת, שנאי (דמי"י י" טי"ו): כי יוצר הכל הוא (6). — ב. שאלה מטרוניתא אחת את ר' יוסי, אמרה לו: למה אין כתיב בישני (ביום השני של בריאת העולם) כי טוב? אמר לה: אעפ"י כן הורז וכללן כולן בסוף, שנאי (בר' א'): וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. אמרה לו: משל, שישה בני אדם באין אצלך ואת נתן לכל אחד ואחד מנה ולאחד אין אתה נותן מנה, ואת הוזר ונתן לכולן מנה אחת, לא נמצא ביד כל אחד מנה ושמות, וביד אחד שתות? אתמחא! הורז ואמר לה (כה"א דר' שמואל בר נחמן): לפי שלא נמרה מלאכת המים, לפיכך כתב בשלישי יתני פעמים כי טוב, אחת למלאכת המים ואחת למלאכת היום (6). — ג. מטרונית אחת שאלה את ר' יוסי: למה (ברא הקב"ה את האשה) ננבחה? אמר לה: משל, אם הפקוד אדם לדרך אנקיה של כסף בחשאי ותחורת לו ליטרא של זהב בפרהסייה, זו ננבחה? אמרה לו: למה במטמוניות? אמר לה: בתחלה בראה לו וראה אותה מלאה רירין ודם, והפליגה ממנו, הורז ובראה לו פעם שנית. אמרה לו: מוספת אני על דבריך, אמורה הייתי להנשא לאחי אמי, ועיי שנרדתי עמו בבית התכערתו בעיניו, והלך ונשא לו אשה אחרת ואינה נאה כמוני (7). — ד. מות הנוך. מטרונית שאלה את ר' יוסי, אמרה לו: אין אנו מוצאין מיתה בהנוך, א"ל: אלו נאמר, ויתלך הנוך את האלהים, ושתיק, הייתי אומר כדבריך, כשהוא אומר, ואיננו כי לקח אותו אלהים, ואיננו — בעולם הזה (8). — ה. מטרונית שאלה את ר' בן חלפתא, אמרה לו: למה יצא עשו תחלה? אמר לה: טפה ראשונה ישל יעקב היתה, אמר לה משל: אם הניחו שתי מרגליות בשפופרת אחת, לא זו שאת נתנת הראשונה יוצאה אחרונה? (9). — ו. מטרונית שאלה את ר' יוסי, אמרה לו: כתיב (דה"א ה' ב'): כי יהודה נכר באהיו וכתיב (בר' ל"ה י"ב): וינחם יהודה וכו', והא אביהם של כולם, וימאן להתנחם? (שם ל"ו ל"ה)? אמר לה: מתנחמים על המתים ואין מתנחמים על החיים (10). — ז. מטרונית שאלה את ר' יוסי, אמרה לו: אפשר יוסף בן שבע עשרה שנה היה עומד בכל הומאו (כלו חמו) היה עושה הדבר הזה? הוציא לפניו ספר בראשית והתהיל קורא לפניו מעשה ראובן ובלחה, מעשה יהודה ותמר, אמר לה: ומה אלו שהם גדולים וכרשות אביהם לא כסה עליהם הכתוב, זה שהוא קטן וברשות עצמו — על אחת כמה וכמה! (11). — ח. מטרונית אמרה לר' יוסי: אלהי גדול מאלהיך, אמר לה: למה? א"ל: בשעה שנולדו אלהים למשה בסנה, הסתיר פניו משה, אבל בשעה שראה את הנחש, שהוא אלהי מיד — וינס משה

לפניו. אמר לה: הפה עצמותיה, בשעה שנלה אלהים בסנה, לא היה לו מקום לכזוה, אנה היה בורה? לשמים, או לים, או ליבשה? מה נאמר באלהים? הלא את השמים ואת הארץ אני מלא (ירמי' כ"ג כ"ד). אבל הנחש שהוא אלהיך, כיון שאדם בורח ממנו שמים או שלש פסיעות יכול להנצל ממנו, לכך נאמר: וינס משה מפניו (12). — ט. שאלה מטרונתא אהת את ר' יוסי בן הלפתא, אמרה ליה: כמה צער נצטער אותו צדיק (יחזקאל), שנצטוה לאכל לחם לא נקי, יחזקאל די' ט'! כמה עבדים, כמה שפחות יש לו, והם מבזבזין במאכל ובמשתה. אמר לה: כל כך למה? להודיעך שבכל מקום שישראל בצער הצדיקים הוון עמהם בצער (13). — י. מטרונא שאלה לר' יוסי בן הלפתא, אמרה לו: מהו הין דכתיב (קהלת ג' כ"א): מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה? אמר לה: אלו נשמותיהם של צדיקים, שהם נתונות באוצר, שכן אבינויל אמרה לדוד ברוח הקדש (יש' כ"ה כ"ט): והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים, יכול אף של רשעים בן? היל (שם): ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע. אמרה ליה: ומהו הין דכתיב (קהלת שם): ורוח הבהמה הוורדת היא למטה לארץ? אמר לה: אלו נשמותיהן של רשעים שהן יורדות לניהנום למטה, שנא' (יחזקל ל"א ט"ו): ביום דרתי שאולה האבילתי כסתי עליו את תהום ונו' (14). — יא. שאלה מטרונא לר' יוסי בן הלפתא, אמרה לו: הרי כל שבתו של הקביה שהוא נותן לחכמים חכמה, שנא' (דניאל ב' כ"א): יהב חכמה לחכמין, לא היה צריך לומר, אלא יהב חכמתא לשיפשיין? אמר לה: יש לך קוזמין (κόσμιον) תכשיטין? אמרה לו: הן. אמר לה: אם בא אדם לשאל קוזמין שלך משאלת את אותם לו? אמרה לו: אם יהיה אדם אוקנוס (ἐκαστος עשיר) אני משאלת לו קוזמין שלי. אמר לה: קוזמין שלך אין את משאלת אלא לאדם אוקנוס, הקביה יתן את החכמה לטפשיין? לפיכך אמר: יהב חכמתא לחכמין (15). — יב. מטרונתא שאלה את ר' יוסי בן ר' הלפתא, אמרה לו: אם הבינה מילה לפני הקביה מפני מה לא ניתנה בעשרת הדברות? אמר לה: כבר ניתנה: ונרך אשר בשערך, זה הנר שהוא משמר את השבת בכרית ישראל (16). — יג. מטרונא שאלת לר' יוסי, אמרה ליה: מאן אלהכון בעי הוא מקריב? הביא לפניה כלכלה של תאנים והיתה בוררת יפה יפה ובוררתה ואוכלתה. אמר לה: את יודעת לבור, והקביה אינו יודע לבור? מאן דהוא חמי עוברו טבין (את מי שהוא רואה שמעשיו טובים) הוא בחר ביה ומקרב ליה (17). — יד. שאלה מטרונא אהת את ר' יוסי: כתיב (דברים י"א כ"א): למען ירבו ימיכם וכו' כימי השמים על הארץ, אין אתם קיימים אלא כל זמן ששמים וארץ קיימים, ועתידין שמים

וארץ להתבלות, שכך אמר ישעיהו (נ"א ו'): שמים כעשן נמלתי והארץ ככנר תבלה. אמר לה: מאותו נביא שהוכחתי, ממנו אני משיבך, שנא' (שם ס"ו כ"ב): כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני נאם ה' בן עימד זרעכם ושמכם (18). — ש"ג. מטרונא שאלה את ר' יוסי בר חלפתא, אמרה לו: לכמה ימים ברא הקביה את עולמו? אמר לה: לששת ימים, כדכתיב (שמות ל"א): כי ששת ימים עשה ה' וכו'. אמרה לו: מה הוא עושה מאותה שעה ועד עכשיו? אמר לה: הקביה יושב ומוזוג וזוגים — בתו של פלוני לפלוני, אשתו של פלוני לפלוני, ממונו של פלוני לפלוני, אמרה לו: ודא הוא אומנותיה? אף אני יכולה לעשות כן, כמה עבדים וכמה שפחות יש לי, לשעה קלה אני יכולה לזווגן, אמר לה: אם קלה היא בעיניך, קשה היא לפני הקביה בקריעת ים סוף, הלך לו ר' יוסי בן חלפתא, מה עשתה? נטלה אלף עבדים ואלף שפחות והעמידה אותן שורות, שורות, אמרה: פלן יסב לפלנית ופלנית תסב לפלני, וזיווגה אותן בלילה אחת, למחר אתון לנבה, דין מוהיה פצועי, דין ענייה שמיטי, דין הגליה תבירא (שבורה), אמרה להון: מה כון? דין אמר: לית אנא בעי להדא, והדא אמרה: לית אנא בעי לדין, מיד שלחה והביאה את ר' יוסי ואמרה לו: לית אלוה כאלהבון, אמת היא תורתכן, נאה ומשבתה, יפה אמרת, אמר לה: לא כך אמרתי לך: אם קלה היא בעיניך, קשה היא לפני הקביה בקריעת ים סוף, הקביה מה הוא עושה להם? מוזוגן בעל כרחן שלא בשותף, הה"ד (תהי סיה ו'): אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות, מהו בכושרות? בני ושירות, מאן דבעי אומר שירה, ומאן דלא בעי בני (מי שרוצה אומר שירה ומי שממאן בוכה) (19). — טוב, איר ברכיה בלשון הזה השיבה ר"י בר חלפתא: הקביה יושב ועושה סולמות, משפיל לזה ומרים לזה ומוריד לזה ומעלה לזה, הוי אומר: אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים (תהי ע"ה ח') (20). — טו, מטרונת שאלה את ר' יוסי, אמרה לו: מה ראה להיות למיד גבוה לכל האותיות (לאי בעשרת הדברות)? אמר לה: מפני שהוא כרוז, ודרכו של כרוז להיות עומד במקום גבוה ומכריזו (21).

ה. הערות לס"י ד.

- (1) ע' לעיל 109 הע' 4. (2) ביר י"ד קרוב לסוף, ע' לקמן.
- (3) בקסע אחד של אנדה מאחרת, שפירדמן הוציא לאור בתור הוספה לפסיקתא רבתי (192 ע"א). (4) תחומא ב' בראשית 2. (5) ר' יוסי ור' נחמיה (תנהי כי בראשית 1) אסרו דבר אחר, ע' פליישר אצל לוי ח"ג 311. (6) ביר ד' קרוב לסוף. (7) ביר י"ז קרוב לסוף.
- ע' לעיל ב"א ח"א 61. (8) ביר ריש פכיה. (9) ביר סיג.

- (10) ביר סוף פפ"ד. שיהא דומה לנו בין ר' יהודה הנשיא ובין סין בהנחומא ב' וישב 8.
- (11) ביר סוף קרוב למוף. (12) שמיר ג'. (13) פסיקתא ד' ע"ב. פסיקתא ר' יוח (93 ע"א). ויקיר ב"ח. (14) קהיר לאותו פסוק.
- (15) תנה' ב' מקץ 9; קצת שונה והמלות היוניות בהרנום עברי בקהיר א' ז' ובתנחומא ריש ויקהל. [אמרה ליה: מהו דין דכתובי יהב חכי להכימין, לא הוה צריך קרא למיטר אלא יהב חכמתא ללא הכימין ומנרע ללא יודעי בינה? אמר לה: משל, אם יבואו אצלך שני בני אדם: אחד מהן עשיר ואחד מהן עני, לאויה מהן את מלוה? לעשיר או לעני? אמרה לו: לעשיר. אמר לה: ולמה? אמרה לו: שאם איבר העשיר ממוני יש לו מהיכן מפרע, אבל אם איבר העני מסוני מאין יפרע לי? אמר לה: ולא ישמעו אונך מה שאת מוציאה מפיך, אלו נתן הקב"ה חכמה לפשעים היו יושבין והגוין בה בכתי כסאות ובכתי תיאטריות ובכתי מרהצאות, אלא נתן הקב"ה חכמה להכימין, והם יושבים והגוים בה בכתי כנסיות ובכתי מדרשות].
- (16) פסיקתא ר' פבינ (קרוז ע"א). ע' לעיל כ"א ח"א 84.
- (17) מדרש שמואל ח' (ב). במדבר ר' ג' קרוב לראש. (18) תנה' ב' בראשית 20.
- (19) שלשה גדולי האגדה בשם ריבית: ר' לוי, ויקרי' ה'; ר' יהודה בר סימון, ביר ס"ח; ר' יונה מכוזרם (מהו שכתב לבן צרויה) פסיקתא י"א ע"ב. [תנחומא תשא (ה) — ר' יונה]; בשנויים קצת במדרש שמואל פ' ה' קרוב למוף, ובקצור נסרך בתנחומא ב' במדבר 18.
- (20) במקורות שנוכרו לעיל בהערה הקודמת: ויקרי' ביר, פסיקתא, מדרש שמואל ועוד בתנה' ב' סוף מטוח. בתנחומא כ"י תשא קרוב. לראש נתחברו שתי הדרשות לאחת. בכמדבר ר' ג' ניתוספה דוקא הדרשה הראשונה לר' כרכיה, ואחריה באה הדרשה השניה של ר' יוסי מבלי להזכיר שם המוסר כשמו. (21) פסיקתא ר' ריש פכ"ב (100 ע"ב). הר"ז פרנקל במאמר Zur Geschichte der Jud. Religionsgespräche, מאנאטשריפט IV (1855) 1, 207, מביא רק את הנוכחים הללו של השיחות שבין ר"י ובין מפרנא: 3, 4, 7, 10, 11, 15a, 15b, N 7 הוא מוצא (במחוטו של הנוף) השנה על הנצרות, ע"ד שייכותה של מפרנא זו לנצרות תעיד יריעתה בכתי הקדש וכן 'שאלותיה ע"ד המילה (N 12). ע"ד הבהירה (N 13) וע"ד נצחיות עם ישראל' (N 14). על שייכותה לעבדת אלילים תעיד בכל אופן השאלה N 8, שאמנם בא רק במקור אחד מאחר, בשמות ר' ע"ד מאמר אחד של ר' יוסי נגד הירוענות (Gnosticism). שנאמר גם בשם שמעון בן עזאי, ע' כ"א ח"ב 138.

ה. באורי מקרא. סדר עולם.

כבר נזכר למעלה¹⁾, שר' יוסי יסד ברוחו של ר' עקיבא רבו את הכלל דברה תורה לשונות הרבה (כמו שאמר ר' ישמעאל דברה תורה כלשון בני אדם, אעפ"יכ וכולם צריכים למדרש: (ויקרא כ' ב') איש, איש — להביא את הגוים שבאו על עריות ישראל שידונו בדיני ישראל, ושבאו על עריות האומות שידונו בדיני האומות²⁾. — ר' יוסי המציא את הכלל הזה בכאור המקרא: כל מקרא שיש בו דבר שאינו מיבן מהוך עצמו אותו צריך לדרש מתוך מקרא אחר ע"פ דרך ההקשר. להמקראות הללו הוא קורא „מקראות מעורבין“³⁾. למשל: כתיב (ש"ב כ"א כ'): ויקה המלך וכו' ואת המשת בני מיכל אשר ילדה לעדריאל המהולתי, וכי לעדריאל נתנה? והלא לפלטי בן ליש נתנה, שנאי (שיא י"ה י"ט): ושואל נתן את מיכל בתו לפלטי בן ליש? אלא מקיש קדושי

מירב לעדריאל לקדושי מיכל לפני בן ליש. מה קדושי מיכל לפלטי בעברה (דהא כתיב: את אשתי את מיכל, שמואל ב', ג' י"ד), אף קדושי מירב לעדריאל בעברה 4). וכך דורש ר' יוסי לישב את המקרא ולהגן על שלמה: (מיב כיג י"ג) ואת הבמות וכי אשר בנה שלמה מלך ישראל לעשתרות שקוין צדונים וכי טבא המלך. אפשר בא אסא (מיא ט"ו י"א) ולא בערם. יהושפט (דהייב י"ז ו') ולא בערם. עד שבא יאשיהו ובערם, והלא כל ע"ז שבארץ אסא ויהושפט ביערום? אלא מקיש ראשונים לאחרונים: מה אחרונים לא עשו ותלה בהן ליטבה, אף ראשונים לא עשו ותלה בהן לננאי [שהיה לו לשלמה למהות ולא מהה] 6).

ואלה הם באורים בודדים של ר"י בן הלפתא: ערן גדולה מני, שנאי (ברי ב' ה'): וישע היא גן בערן, וכתיב (שם): ונהר יוצא מערן להשקות את הגן 6). — מה היה אותו האילן שאכל ממנו אדם ותוח? תאנה היה. דבר הלמד מענינו. משל לבן מלכים שקלקל עם אהת מן השפחות, כיון ששמע המלך טרדו והוציאו הוין לפלטין, והיה מחזר על פתחיהן של שפחות ולא היו מקבלות אותו, אבל אותה שקלקלה עמי פתחה דלתיה וקבלתו, כך בשעה שאכל אדם הראשון מאותו האילן, טרדו והוציאו הוין לגן עדן, והיה מחזר על כל אילנות, ולא היו מקבלין אותו... אבל תאנה שאכל מפרותיה, פתחה דלתיה וקבלתו, ההיד (ברי ג' ט'): ויתפרו עלי תאנה 7). — ברי י"ד ד'. שתים עשרה שנה עבדו את כדלעמר ושלוש עשרה שנה מרדו. שתים עשרה ושלוש עשרה הרי עשרים וחמש 8). — מנין למילה שהוא במקום פרי? שנאי (ויקרא י"ט כ"ג): וערלתם ערלתו את פרו, ואומר (ברי י"ז י"ד): וערל זכר אשר לא ימול בשר ערלתו. מקום שהולד ניכר, אם זכר או נקבה, משם מלין אותו 9). — שמות י"ג י"ה. וחמשים עלו. להמשה דורות עלו [מבואם מצרימה] 10). — במדבר ט' י'. או בדרך רהוקה. נקוד על ה' לומר: לא מפני שרהוק ודאי, אלא מאסקופת העזרה ולהוין 11). — דברים י"ד ה'. ותאו — זה שור הבר 12). — כל ימי הייתי מצטער על מקרא זה (דברים כ"ה כ"ט): והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העזר באפלה, וכי מה איכפת ליה לעזר בין אפלה לאורה? עד שבא מעשה לידני. פעם אחת הייתי מהלך באישון לילה ואפלה וראיתי סומא שהיה מהלך בדרך ואבוקה בידו. אמרתי לו: בני, אבוקה זו למה לך? אמר לי: כל זמן שאבוקה בידו בני אדם רואין אותי ומצילין אותי מן הפחתין, מן הקוצין ומן הברקנין 13). — דברים ל"ג ב'. ה' מסוני בא, איר יוסי: יהודה היה דורש: ויאמר ה' מסוני בא — אל תקרא בן, אלא לסיני בא ליתן תורה לישראל; ואני איני אומר בן, אלא

ה' מפינו בא לקבל את ישראל כחתן זה שיוצא לקראת כלה 114. — יהושע ו כ"ג.
את העיר הזאת את יריחו. וכי אין אני יודעין שיריחו שמה? אלא שלא יבנה
אותה ויקרא אותה על שם עיר אחרת ושלא יבנה עיר אחרת ויקרא את שמה
יריחו 115. — כל השמות שבמיכה (שופטים י"ז י"ח), אם הם שם בן ארבע אותיות,
הרי הם קדש, ואם אלהים הרי זה הול, הוין מן בית האלהים בשלה (שם
י"ה ל"א) 116. — שי"א א' י"א. ומורה לא יעלה על ראשו. אין מורה אלא מבשר
ודם (דריש מורה = מורא, שלא יהיה ירא מבן אדם) 117. — כל האמור בפרשת
המלך (שי"א ה', י"א — י"ז) מותר בה (כלומר יש לו למלך זכות לעשות ככל
מה שכתוב שם) 118. — שית (של המזבח) היה נקוב לתהום, שנא' (ישעי' ה' א'):
ויבן מגדל בתוכו — זה היכל. יקב הצב בו — זה מזבח, וגם יקב הצב בו — זה
השית 119. — [אבשלום היה מגלה שעריו] פעם אחת בישיבת מה שאין בני טבריא
ובני צפורי עושין בן 20. — אין לך עשרים וחמשה שאין הארץ אוכלת בהן
טפה, ובן הוא אומר (ירמי' ג' כ"ג): ויהיו הרמונים תשעים וששה ורוחה, ואומר
(שם): כל הרמונים מאה על הסבכה סביב, אי אפשר לומר מאה, שהרי נאמר
תשעים וששה, ואי אפשר לומר תשעים וששה, שהרי כבר נאמר מאה, אמר
מעתה: ארבעה בלועין ככותל ותשעים וששה נראין מבהוין 21. — שהיש א' ו'.
בני אמי נהרו בי — בני אומתו, אלו המרגלים: נהרו בי — נתנו בי, מלאו הדיון
הרון אף עלי; שמוני נוטרה את הכרמים — עד שנתעכבתי במדבר ארבעים
ושנים מסעות לא היה לי ליכנס לארץ ישראל. הוי — כרמי שלי לא נטרתי,
דבר אחר: בני אמי נהרו בי — זה ירבעם בן נבט; נהרו בי — נתנו בי, מלאו
הדיון הרון אף עלי; שמוני נוטרה את הכרמים — משמרת שני ענלי זהב של
ירבעם; כרמי שלי לא נטרתי — לא הייתי משמר משמרת כהונה ולויה 22. —
שהיש ג' ז'. הנורי הרב מלמדו מלחמה. בשעת הדיון הכל נושאין ונתנין
היאך להוציא את הדיון ואת המעיטה ומתפחדין מדינה של גיהנום 23. — שהיש
ג' י"א. בעטרה שעטרה לו אמו, שאל ר' שמעון בן יוחאי את ר' אלעזר
בר' יוסי: אפשר ששמעת מאבך מהו בעטרה שעטרה לו אמו? א"ל: הן.
א"ל: היאך? א"ל: למלך שהיתה לו בת יהודה והיה אוהבה יותר מדאי, לא
הו מחבבה עד שקראה אהותו, לא הו מחבבה עד שקראה אמי, כך בתחלה
חיבב הקב"ה את ישראל וקראן בתו, שנא' (תהי' מ"ה י"א): שמעי בת וראי;
לא הו מחבבן עד שקרא אותן אהותו, שנא' (שהיש ה' ב'): אהותי רעיתי; לא
הו מחבבן עד שקרא אותן אמי, שנא' (ישעי' נ"א ד'): שמעו אלי עמי ולאומי וגו' —
ולאמי כתיב, עמד רשבי' ונשקו על ראשו, א"ל: אילו לא באתי אלא

לשמוע דבר זה ד"י 21). — מקום שהמה יוצאה ביום קצר ושוקעת ביום קצר זה הוא פני דרום; ביום ארוך ושוקעת ביום ארוך זה הוא פני צפון. תקופת ניסן ותקופת תשרי המה יוצאה בחצי מזרח ושוקעת בחצי מערב, שנא' (קהלת א' ו'): הולך אל הדרום וסובב אל צפון סובב הולך הרוחה. הולך אל הדרום — ביום, וסובב אל צפון — בלילה, סובב סובב הולך הרוח — זה מערב ומזרח (25). [מצות מנילה] מאהר הדברים האלה (אסתר ג' א', משם הובנה לקרות בפורים) (26). — מה ראתה אסתר שזמנה את המן (אסתר ה' ד')? שיהא מצוי לה בכל עת (27). — עזרא ה' ל"ה. הבאים משבי הנולה הקריבו עולות וכו' וצפירי הטאת שנים עשר הכל עולה לה'. אפשר שהטאת עולה? אלא מה עולה לא נאכלה, אף הטאת לא נאכלה (28). — נחמיה י' ט"ז. בני פחת מואב — הן בני יואב בן צרויה (29). — בים שעשה שלמה הוא אומר (דהויב ד' ה'): מהזיק בתים שלשת אלפים יכיל; במקום אחר (מ"א ז' כ"ה) הוא אומר: אלפים בת יכיל. אי אפשר לומר אלפים, שכבר נאמר שלשת אלפים, ואי אפשר לומר שלשת אלפים, שכבר נאמר אלפים? אמור מעתה אלפים בלה, שלשת אלפים ביבש (30). —

בסיום הפרק נביא דרשותיו של ר' יוסי בסדר הזמנים: — ב' כו [בסיון] ניתנו עשרת הדברות (31). — חמשים וארבע שנה אכלו ישראל את המן, ארבעים בהיו משה וארבע עשרה אחר מיתתו, שנא' (שמות ט"ז ל"ה): ובני ישראל אכלו את המן וגו', שאין תלמוד לומר, את המן אכלו עד בואם אל ארץ נושבת, שכבר נאמר, עד בואם אל קצה ארץ כנען' (שם), אלא אלו ארבע עשרה שנה שאכלוהו אחר מיתת משה, ואלו הן: שבע שכבשו ושבע שהלקו (32). — יהושע ו' ט"ז. ויהי ביום השביעי וכו' — זה יום השבת (שאו נכבשה יריחו) (33). — יהושע י' י"ג. וידם השמש וכו' — יום התקופה היה (34). — דהויב כ"א ה', בן שלשים ושתים שנה יורם במלכו ושמונה שנים מלך ביהושלים, ובאהזיה בנו אומר (שם כ"ב ב'): בן ארבעים ושתים שנה, אהזיה במלכו ושנה אחת מלך בירושלים, וכי היאך אפשר לבן להיות גדול מאביו שתי שנים? אלא כיון שהשיא אסא את בתו של עמרי ליהושפט בנו נזרה על מלכות בית דוד שתכלה עם בית אחאב, שנא' (שם שם ז'): ומאלהים היתה תבוסת אהזיהו לבוא אל יורם ובבואו יצא עם יהורם אל יהוא בן נמשי אשר משחו ה' להכרית את בית אחאב, ונפלו שניהם (35). — יום שלישי לחלו של הזקיהו היתה מפלתו של סנהריב (36). — חמשים ושתים שנה לא עבר איש ביהודה, שנא' (ירמ' ט' ט'): על ההרים אשא בכי ונהי וכו' כי נצתו מבלי איש עובר (37). — שבע שנים נתקיים המקרא הזה בארץ ישראל: גפרית ומלה שרפה

כל ארצה (דברים כ"ט כ"ב) 38). — שבועים שבועים (ת"צ שנה) שברניאל ט' כ"ד משהרב בית ראשון ועד שחרב בית אחרון. שבועים להרבנו וארבע מאות ועשר לבנינו (כ"ו). אם נביא בחשבון שמהרבן הבית הראשון עד בנין הבית השני עברו ע"י שנה ות"י שנה עמד הבית השני סיה ת"ב שנה). ומה ת"ל שבועים שבועים? אלא מלמד שהיתה נזרה נזורה קודם לשבועים שנה 39). — מלכות פרס בפני הבית שלשים וארבע שנה. מלכות יון מאה ושמונים שנה. מלכות בית חשמונאי ק"ג. מלכות הורדוס ק"ג. מכאן ואילך צא וחשב להרבן הבית 40). — מגלגלין זכות ליום זכות והוכה ליום הוכה. נמצאת אומר: כשהרב הבית בראשונה אותו היום מוצאי שבת היה ומוצאי שביעית היתה ומשמרתו של יהודים היתה ותשעה באב היה וכן שנה. ובוה זכור הליום עומדים על דוכנם ואומרים שירה 41).

הערות לס"י ה'.

- 1) ע' כרך א' ה"ב ע' 4 הע' 4. 2) ספרא לאותו פסוק (91 ע"ב).
- 3) ברייתא סנהדרין י"ט: לפי כ"י מינכן: שתי מקראות מעורבות זה בזה. השו"ה הקרמין הרגיל בדרוש המקרא "ערוב פרשיות" ב"ק ק"ו. סנהדרין כ' ע"ב.
- 4) סנהדרין י"ט: בתוספתא פסח י"א פ"ו ס"ב. ואעפ"י שלא נאמר שם הקרמין "מקראות מעורבות" אבל זה בא בסוף של שורה של מקראות שנדרשים כן, ושואלי גם הם ס"י יוסי. — לפי דברי ר' יוסי (סנהדרין ש"ב) נשא דוד את מיכל אחרי ששתה מירב אחותה.
- 5) ברייתא שבת נ"ז: 6) ב"ר פ"ו כמקם בראש. חולק על ר' יהודה (בר אלעאי). ר' הנין דצפורי מוסיף: האיר הקב"ה עינו של ר' יוסי ומצא לו מקרא אחד מכריע על נביו ואי זה? וישם מדברה בעדן וערבתה כגון ה' (ישעי' נ"א ג').
- 7) ב"ר פ"ו כמקם בסוף. [בפסיקתא 142 ע"א ובי: ר' יהושע רבנן בשם ר' לוי - התרומה].
- 8) ב"ר מ"ב. חולק על ר' שמעון בן נטליאל [שאמר, כולהו שלש עשרה שנה].
- 9) תוספ' שבת פ"ו (פ"ז) פ'. הראיה מכ"י י"ד נמצאת בויקרא כ"ה. ר' יודן ור' ברכיה בשם ר' יצחק ואחרים בשם ר' יוסי בן הלפתא. בב"ר פ"ו מביא ראיה זו ר' תנחומא. הראיה מויקרא י"ט כ"ג נמצאה בב"ר ובויקרא שם ובתנחומא ב' סוף לך לך בשם בר קפרא (רב הונא בשמו). בבבלי שבת ק"ח א' משיב בזה רב שבא סארץ ישראל על שאלתו של קרנא. שם הובאה עוד ברייתא שבה מיוחסת הראיה מויקרא י"ט כ"ג לתלמיד אחר של ר' ישמעאל. לר' יוסי. והראיה השניה לתלמידו השני לר' יונתן. — השנה עוד לעיל כ"א ה"ב 44-46.
- 10) פסיקתא 86 ע"ב. ע"פ הילקוט לאותו פסוק ומבילחא (24 ע"א).
- 11) משנה פסחים ט' ב'; תוספתא פסחים ח' ג'. ע"ד רחוקה וראי. ע' לעיל כ"א ח"א 151 הע' 3. ע' נ"ב ברייתא מנחות פ"ו ב'. ששם מבאר ר' יוסי בן הלפתא את הנקודה שעל "עשרון". במדבר כ"ב פ"ו. השו"ה פרנקל 167. 12) ספרי דברים פ"ו ק'. השו"ה משנה כלאים ח' ו'. ותוספתא כלאים א' ט'. 13) מגילה כ"ד: 14) סבילתא לשמות י"ט ו"ז (63 ע"ב).
- 15) תוספתא סנהדרין י"ד ו'. ב"ר ע"פ ר' יהושע בן קרחה. 16) סופרים ד' ז'.
- 17) משנה נזיר ט' ה'. חולק על ר' נהוראי [שאמר והלא כבר כתוב: ושפע סאיל והרנני, שי' פ"ב]. 18) תוספתא סנהדרין ד' ה'. חולק על ר' יהודה. בבלי סנהדרין ב'.

- (19) תוספתא סוכה ג' ס"ז, ירושי סוכה ס"ד ה"ז (64 ע"ד). קצת בשני בבלי סוכה 49 ע"א. [ויסערו שורק - זה ביהמ"ק, וכן מגדל בתינו - זה סוכה, וגם יקב וחצב בו - זה השית].
- (20) חולק על ר' נהוראי, תוספתא נזיר ג' ס"ז, בבלי נזיר ז"י ע"א. ששם מסיים: שכן סצינו בבני מלכים שמגליחין מערב שבת לעיש, במכילתא לשמות ס"ז א' (36 ע"א) נ"כ כמו בכבלי. רק במקום ר' יוסי כתוב שם רבנן, ודעת ר' נהוראי מיוחסת שם לר' יוסי הגלילי ודעת ר' יהודה הנשיא - לר' יהודה בר אלעאי. (21) תוספ' אהלות י"ג ס"א.
- (22) שהשי"ד א' ו' חולק על ר' מאיר, ע' לעיל 31 הע' 60 [אצל המהבר נשמסו איזה שורות באמצע ונתערבבו במעוה שתי הלשונות ביהר - המתרנס]. (23) שהשי"ד לאותו מסוק, חולק על ר' מאיר.
- (24) מסיקתא 4 ע"א. שהשי"ד לאותו מסוק, תנח"י כ"י פקודי 8, שמזיר נ"ב, ר' יוחנן (= חוניא) בשמו דורש "לאסי יסעי" נ"א ר' "לאסי". (25) תוספתא ערובין ו' (ה') נ"ז, ברייתא ערובין נ"ז, בקה"ד ב' לאותו מסוק סתם, ע' לעיל [ח"א 97, השוה נ"כ מדרש הלל, ביהמ"ד ח"ה 189 ר' יוסי אומר החסא הולכת בדרום...]
- (26) משנה מגילה ב' ג', תוספתא מגילה ב' ס"א, ברייתא מגילה י"ג :
- (27) מגילה ס"ז: (28) תוספ' פרה א' ד"י. (29) תענית כ"ח, וחולק על ר' מאיר.
- (30) תוספ' כלים (כ"ט) ה' ב', (31) שבת ס"ז: רבא פפרש שם סעמיה דר"י.
- (32) מכילתא לאותו מסוק (61 ע"ב). (33) סדר עולם רבה ס"א.
- (34) ס"ע שם. (35) תוספתא פסח י"ב ג', ס"ע סוף י"ז, צריך לחשב משונה שנים של יורב, כ"ה שנה של יהושפט, וניכף לזה ס' שנים מאסא משלך מ"א שנה, שבשנה ל"א שלו מתהלות המ"ב שנה של אחיהו, בסדר עולם ריש ס"ז נאמר כי אסא השיא ליהושפט בנו את בת עמרי (ע"פ מ"ב ח' כ"ו), את עתליה, עמ"ז היתה עתליה אשת יהושפט ולא אשת יורב, והיתה אפוא הסבתא של אחיהו, [וע' בהגהות ר"ב רסנר בס"ע]. ישנם כמ"ע עוד וזרועים מעין זה לסתורות כרוגולוניות שנאסרו סתם וכלם מתחילים במ"ב אפטר לומר כ"י, הקושיא על דהייא ה' י"ז שגא מסוך למאסרו של ר' יוסי, נמצאת נ"כ בס"ע ס"ט - השאלה ע"ד שנוז' מלכותו של הושע, בנזרד עולם מ"ב קרוב לסוף באה סתם ואולם בילק"ט מלכים רל"ז מתחיל: איר יוסי.
- (36) ס"ע כ"ג. (37) ס"ע כ"ה, ירושי תענית ס"ד (69 ע"ב), מסיקתא 118 ע"ב, מסיקתא ר' א' (3 ע"א), איכה ר' פתיתא ל"ד, בבבלי שבת קמ"ה ב' ובזומא נ"ד א' מיוחס זה לר' יהודה (בר אלעאי), החשבון של נ"ב שנה, ע' רש"י שבת שם.
- (38) ס"ע שם, בירוש' כלאים ס"ט (82 ע"ג) ובכתובות 36 ב' נאמר זה בשם ר' יהודה (בר אלעאי) וראיה מדנואל ס' כ"ז, כנראה הוא דורש "ותנביר" רסו לנפרית (נבר=נבר), וכן באיכה ר' שם - ר' יודן, מסיקתא 114 ע"א (שם רק כב"י אחד ת"י בשם רשב"י), מסיקתא ר' שם (נזיר יהודה בר אלעאי), בבבלי יומא נ"ד - איר יוסי, כנראה שם נתחלף השם ע"ז שהמאמר הקודם לו ע"ד נ"ב שנה בא בשם ר' יוסי, יותר נכון היא כנראה ליחס את המאמר הזה לר' יהודה.
- (39) ס"ע כ"ח, אחרי זה באו עיר שתי דוגמאות מחשבון מוקדם שאולי גם הן מר' יוסי, א' והיו ימיו ק"ב שנה (בר' ו' ג') ואומר: בשנת שש מאות שנה לחיי נח (שם ו' י"א): אפשר לומר כ"ז אלא שהיתה נזרה נזרה קודם לק"ב שנה - ב, וכן הוא אומר (ישע' ו' ז"ז): ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם, ואותה שנה שנת ד' לאתו היתה, אפשר לומר כ"ז אלא שהיתה נזרה נזרה בימי עמוס שנתיים לפני הרעש, שנא' (עמוס ו' י"א): בחבר ימות ירבעם וישראל גלה סעל ארמתי, השהה עוד חשבון מוקדם שבוה, לעיל הע' 86.
- (40) ס"ע ס"ל, ע"ז ס"א, [לפי החשבון הזה יוצא ח"ק שנה וצ"ע, וע' הערות הרי"ב רסנר - המתרגום]. (41) ס"ע ס"ל, תוספ' תענית ד' (ג') ס' [שו"ס צ"ד], בבלי תענית כ"ט (שם נשמע איר יוסי) וערכין י"א, ע' להלן ס"א ח', [וע' הערות רסנר - המתרגום].

ד. לספורי המקרא ונושאייהם.

— נתן הקביה דיעה באדם הראשין מעין דוגמא של מעלה והביא שני אבנים וטחנן זו בזו ויצא מהן אור, והביא שתי בהמות והרכיב זה בזו ויצא מהן פרד (1). — מה חושב נחש הרשע באותה שעה? אלך ואהרנן את אדם ואשא את אשתו ואהיה מלך על כל העולם כולו ואלך בקומה וקופה ואוכל כל מעדני עולם. איל הקביה: אתה אמרת אהרנן את אדם ואשא את הוה, לפיכך — ואיבה אשית (ברי ג' ט"ו); אתה אמרת אהיה מלך על כל העולם, לפיכך — ארור אתה מכל הבהמה (שם י"ד); אתה אמרת אלך בקומה וקופה, לפיכך — על מחונך תלך (שם); אתה אמרת אוכל כל מעדני עולם, לפיכך — ועפר תאכל כל ימי הייך (שם 2). — אלמלי נכתב קללתו (של נחש) בסופן (כלומר, אם לא היה מקלל תיכף את הנהשו, אלא היה מקלל מתהלה את אדם והוה ואהיב אונ הנהשו, כבר התריב את כל העולם כולו 3). — נביא גדול היה עבר שקרא שם בנו פלג (ברי י" כ"ה) גרזה הקדש, שנא: כי בימיו נפלגה הארץ 4). — אין לך מן הנרכין רע יותר מן הסדומי, שכל זמן שאדם רע קורין אותו סדומי, ואין לך בכל העממין קשה יותר מן האמורי, שכל זמן שאדם קשה קורין אותו אמורי 5). — לא מתה [רמל] אלא מקללתו של איתו זקן, שנא (ברי ל"א ל"ב): עם אשר תמצא את אלהיך לא יהיה, והוה כשננה שיוצאה מלפני השליט (וזה השפיע לקרב מיתוה 6). — הם ושלום לאותו צדיק [למשה] שנתעצל במילה שעה אחת, אלא דרש מישו 7) קל וחמר: ימול ויצא — הרי סכנת נפשות, ישהה וימול — הקביה אמר לו: לך והוצא את עמי ישראל ממצרים, אלא [מפני מה נענש?] שנתעצל בלינה קודם המילה, ולכך בקש המקום להרנו, שנא (שמות ג' כ"ד): והי בדרך במלון ויפגזעו ה' ויבקש המיתו 8). — במדבר י"ב נ', והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה, [ולא מאבות, ר' יוסי אומר:] אף מאבות 9). — שם פסוק ד', בכל ביתי נאמן הוא, [הוין ממלאכי השרת, ר' יוסי אומר:] אף ממלאכי השרת 10). — שלשה דברים בקש משה מלפני הקביה ונתן לו 11): בקש שתשרה עשכונה על ישראל ונתן לו, שנא (שמות ל"ג ט"ו): הלא בלכתך עמנו: בקש שלא תשרה שכינתו על אומות העולם ונתן לו, שנא (שם) ונפלינו אני ועמך; בקש להודיע דרכיו של הקביה ונתן לו, שנא (שם פסוק י"ג): הודיעני נא את דרכיך, אמר לפניו: רבישעי! מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו. יגו רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו? אמר לו: משה! צדיק וטוב לו — צדיק בן צדיק, צדיק ורע לו — צדיק בן רשע, רשע וטוב לו — רשע בן צדיק, רשע

ורע לו — רשע בן רשע (12). — ויקרא י' ב'. וימותו לפני ה'. [מותם של נדב ואביהו] לפני ה' ונפילתן בחוץ, כיצד יצאו? היה ר' יוסי אימר: המלאך מרדן מתים עד שיצאו ונפלו בעזרת שניא': ואמר אלהים קרבו שאו את אהיכם מאת פני הקדש (שם פסוק ד'). מאת פני ה' לא נאמר, אלא מאת פני הקדש (13). — דרש פנחס [ק"ו] בעצמו (14): ומה אם הסוס שהוא נותן נפשו ליום מלחמה, אפילו הוא מת נותן נפשו על בעליו, אני על קדושת שמו של הקב"ה — על אהת כמה וכמה (15). — קני היה שמו [של יתרו], ולמה נקרא קני? [שבו לעבוד את ה'] שקנה שמים וארץ (16). — כשם שהנביא מלך הדרים וסדרים, כך היה המן מנד לישראל הדרים וסדרים. הא כיצד? איש ואשה שבאו לפני משה לדין, זה אימר: הוא סרהה עלי, והוא אומרת: הוא סרה עלי. אמר להם משה: לבקר משפט, למחר אם נמצא עומרה (של המן) בבית בעלה בידוע שהוא סרהה עלי, נמצא עומרה בבית אביה בידוע שהוא סרה עליה, וכן שנים שבאו לפני משה לדין, זה אומר: עבדו ננבה, וזה אומר: אתה מכרת לי, אמר להם משה: לבקר משפט, למחר אם נמצא עומרו בבית רבו ראשון בידוע שזה ננבה, אם נמצא עומרו בבית רבו שני בידוע שזה מכרו לו (17). — שמות י"ז ה'. ויבוא עמלק, שבא בעצה, מלמד שכנס כל אומות העולם ואמר להן: בואו וסיעונו על ישראל, אמרו לו: לא נוכל לעמוד כנגדך, פרעה לא עמד כנגדך, שטבעו הקב"ה בים סוף, שניא' (תהי קליו ט"ו): ונער פרעה והילד בים סוף, אנו היאך נוכל לעמד כנגדך? אמר להן: בואו ואתן לכם עצה מה תעשו: אם הם ינצחונו, ברחו לכן, ואם לאו בואו וסיעונו על ישראל (18). — [איוב] בירדתך [של ישראל] למצרים נודד ובעליתן מה את מוצא עיקר שניו של איוב לא היו אלא מאתים ועשר שנים, ועשו ישראל במצרים מאתים ועשר שנים, ונא שטן לקטרנו ונירה אותו באיוב (19). — בשלשה מקומות נשאו הכתובים את הארון: כשעברו ישראל את הירדן, וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו (20). — [בני שמואל] מתנות נטלו בזרוע, ואף על פי שלא קלל עלי את שמואל אלא על הנאי, ראה היאך הבקה בו (21). — [את הנשים הנכרות לקח שלמה] למישיבן לדברי תורה ולקרבתן תחת כנפי השכינה (22). — מיא י"ג ל"ו, הנביא הוקן שכבית אל — זה היה יהונתן בן גרשם בן משה (23). — פרעה מלך מצרים ותרעהק מלך כוש היו באותו הנס (של מפלת סנהריב) ובאו לסייע להוקיחו, הרגיש בהן סנהריב, ומה עשה להם סנהריב הרשע? בערבות כפתן, בהצי הלילה יצא המלאך ונפנן להחילותיו של סנהריב, ההיד (ישעי' ל"ו ל"ו): ויצא מלאך ה' ויכה במתנה אשור וכו', בשחרית השכים הוקיחו ומצאן כפותים, אמר: דומה שלא באו אלו

אלא לסייעני. התירן והלכו וספרו נסו ונבירומו של הקביה, ההד (שם מיה י"ד):
 מה אמר ה' יגיע מצרים וסחר כיש. יגיע מצרים - זה פרעה, וסחר כוש - זה
 תהקה מלך כוש וסבאים, אנשי מדה - אליו היילותיהן, עליך יעבורו - זה חוקיה
 וסייעתה, ולך יהיו - כבר מושלמין לך, אהרין ילכו בויקום יעבורו - בקרקומניקיא,
 ואלך ישתחו - זו יהושלים, אלך יתפללו - זה ביהמיק, ומה היו אומרין?
 אך כך אל ואין עוד אפס אלהים (24). - ראוי היה עזרא שתתן תורה על ידו
 ואלמלא קידמו משה - נאמרה במשה עליה ונאמרה בעזרא עליה. נאמרה במשה
 עליה שנא' (שמות י"ט ט'): ומשה עלה אל האלהים; נאמרה בעזרא עליה
 (עזרא ז' י'): הוא עזרא עלה מבבל, מה עליה האמורה במשה, למד תורה
 לישראל, שנא' (דברים ד' י"ד): יאותי ציה ה' ללמד אתכם הקים ומשפטם,
 אף עליה האמורה בעזרא, למד תורה בישראל, שנא' (עזרא ז' י'): כי עזרא
 הכין את לבבו לדרוש בתורת ה' ולעשות וללמד בישראל הק ומשפט. אף
 הוא נתן בידו כתב (האשור) ולשון (תרגום ארמי)... ואומר (דברים י"ז י"ג):
 וכתב לו את משנה התורה הזאת וגו', תורה עתודה להשתנות (מכתב העברי
 העתיק לאשור), ולמה נקרא שמו אשורי? על שעלה עמון מאשור (25).

הערות לס"ו ז.

- (1) פסחים י"ד, בביתא, במקורות הארצישראלים (ירוש' ברכות פ"ה 12 ע"ב), ביר
 י"ב ע"ב, בפיסקא ד' פ"ב, שו"ט ע"ב) מיסר ר' לוי אופן אחר [חומין לו הקביה שני רעפים
 והקישן זה בזה ויצא מהם אירן] בשם ר' נזירה (יותר נכון - ברזנוורה), וזה בודאי אחר עם ר'
 שמעון נזירא שבילקום שים כיב ל"ז מוכא בשמו מאמר, שבשו"ט י"ח כ"ב שם האומר הוא רק
 ר' שמעון, בפיסקא 111 ע"א סביר ר' אבא מאמר בשם ר' שמעון בן נזירא, אולי ר' שמעון
 נזירא אחר הוא עם ר' שמעון הסודא, שעל אדותו דברתי באגדות אמוראי בכל ע' 77 הע' 8.
- (2) אדר"ג פ"א (ג' ע"א); בתוספתא סוטה ד' י"ז בקצת שנויים וכתב; בבביתא סוטה
 ט' ע"ב ג"כ סתם [ושם מתחיל בפתגם: שכל הנותן עינו במה שאינו שלו, מה שמבקש אין
 נותנין לו, ומה שבידו נוטלין הימנין]. השוה בביר כ"ז ר' יוסי ור' הושע"י בשם ר' אהא [צ"ל:
 ר' אבי ור' אהא בשם ר' הושע"י - כבר באני אמוראי א"י].
- (3) אדר"ג פ"א (8 ע"א) [ע"פ ג' הגר"א]. (4) סדר עולם פ"א, ביר ל"ז קרוב לסוף.
 קודם לזה באה בביר מחלקת של ר' יוסי ורשב"י, שבה נתיחסה לרשב"י הדעה שעבר היה נביא,
 ולפוכך צריך להחליף שם שמות האומרים. [וכך גם ר' הריב הגרר בהערתו לסוף - המתרגם].
- (5) תוספתא שבת ז' (ח') כ"ג, אחיו באו שני מאפרים נגדוים: מר' נזיראי ע"ד סדום
 [אין לך בכל הברבין יותר מתין מסדום, שכן מצינו שחור לוש על כל המקומות ולא מצא מתונה
 בסדום], ומר' שמעון בן נמילאל ע"ד אמורי [אין לך בכל העממין מתין יותר מן האסוראי, שכן
 מצינו שהאמניו בהקביה ונלו לאפריקה ונתן להם הקביה ארץ יפה מאדצם והיתתה ארץ ישראל
 נקראת על שמן]. בביר מ"א קרוב לסוף מיוחס מאמרו של ר' יוסי לר' מאיר ולגוד; זה אמר
 בשם ר' יוסי מה שהוא כמעט דומה למאמרו של ר' נזיראי, כנראה הנוסח הנכון הוא זה של
 התיספתא. (6) ביר ע"ד קרוב לראש. (7) הבטוי "הרש משה" בא לעתים קרובות במאמריו
 של ר' יוסי בן הלפתא בהם לנישאי ספורי הסקרא.

- 8) מכילתא י"ח ג' (88 ע"א), ירו' נדרים ס"ג (88 ע"ב), בבבלי נדרים ל"א ב' ששם נשמש השם 'ויסין'. [בירושלמי הנירמא הוא 'שהיה דן בעצמו, ימול ויצא' וכו' והיא, כנראה, הנכונה, שבאטת אין כאן קל וחמר - 'המתרגם']. 9) ספרי לאותו פסוק (פ"י ק"א). 10) ספרי לאותו פסוק (פ"י ק"ג).
- 11) ברכות ז'. ר' יוחנן בשמו. 12) כך הוא הנוסח העתיק, ע' דקדוקי סופרים. השוה כ"ב ס"ו: אפשר שיש במאמר הזה פילוסוף נגד האמונה בנביאות של הנצרות.
- 13) ספרי במדבר ו' א' (פיסקא ס"ד). 14) ע' לעיל הע' 7.
- 15) סמויך ל"ג [על יסוד הכתוב, משלו כ"א ל"א, שם מוכן ליום מלחמה ולה' התשיעה].
- 16) ספרי במדבר ו' ב"ס (פיסקא ע"ח). 17) מכילתא ס"ז ל"א (81 ע"א), ברייתא יומא ע"ה. רר"ש והמן כורע נד - מ"ל הניר. 18) מכילתא לאותו פסוק (88 ע"א).
- 19) ב"ר ג"ז קרוב לכוף, ר' לוי בשמו. כנראה ע"פ סדר עולם ריש ס' ג', ששם חסר סיום המאמר ע"ד מעשה השמן. הסיום הזה חסר גם בירוש' סוטה פ"ה (20 ע"ג בסוף) [שם כנראה נשמש ע"י שנת המעתיק, כי בלא זה אין מקום למשל שמוכא טב אח"כ: מסל לרועה שבא זאב ונודונו לצאנו. מה עשה? העמיד חיש אחד לנודו, הה"ד (איוב ס"ז י"א): 'יבטריני אֶל אֶל עוֹל ועל ידי רשעים ירטני - המתרגם]. ככלל המאמר צריך עיון כי הוא דוהה את יסודי איוב לאחרית ימיו ועז בניו כל המאמר, ובאיוב מ"ב ס"ז נאמר, כי אח"כ הוכפלו לו שנותיו והי עוד מאה וארבעים שנה.
- 20) תוספתא סוטה ה' ב', ב' סוטה ל"ג: 21) תוספ' סוטה י"ד ו', בברייתא שבת ג"ז ע"א רק הבבא הראשונה של המאמר. ע"ד הבבא השניה ע' מאמרו של ר' יוסי ע"ד מיתתה של רחל שבאה ע"י קללת יעקב, לעיל 122. 22) ירוש' סנהדרין מ"ב (20 ע"ג), שהשיר א' א' בנוסח אחר, שמה שכתוב אָהב פירושו אָהב אותן למקום. סנדריה אחרת על שלמה למ"א י"א ו' ע' לעיל 117. 23) שהשיר ב' ה'. ע' לעיל 88 הע' 9.
- 24) שהשיר ד' ח'. ר' ישמעאל ברי' יוסי בשם ר' אבא. אבל לא מצינו תנא ששמו ר' אבא, שבשמו יאמר ר' ישמעאל ברי' יוסי, ולנגד זה מצינו כמה פעמים ר' ישמעאל ברי' יוסי בשם ר' יוסי אביו, ולפיכך גם כאן צריך לומר שר' ישמעאל ברי' יוסי אָהב: אבא אומר. בסדר עולם כ"ג נמצאה מהם דרשה כזו על הכתוב 'שע' מ"ה י"ד, אך הקשר למעשה הזקונה הוא אחר שם. 25) תוספתא סנהדרין ד' ו', השוה ירוש' מגילה (11 ע"ב) ובבלי סנהדרין כ"א סוף ע"ב.

ז. דרשות.

קשה היא הפרנסה כפלים כל"דה, כל"דה כתיב (ברי' ג' ס"ו): בעצב תלדי בנים, בפרנסה כתיב (ברי' ג' י"ז): בעצבון תאכלנה [הוי"ו והניין סימן רבים בארמית - המתרגם 1]. - למה נקוד על 'איו' שבאלו (כלומר במלך אליו, ברי' י"ה ט', נקודות מלמעלה האותיות א' י' ו')? למדה תורה דרך ארץ שישאל אדם באכנסניא שלו (לאשת המארהו) 2. - שמות כ"ז י"ה, אך החצר מאה באמה ורחב המשים בהמשים, וכל ישראל עומדים שם, אתמהא! אלא מנאן שההויק מועט את המרובה 3. - מנין שאין מרצין לאדם בשעת כעסו? שנא' (שמות ל"ג י"ד): פני ילכו והניהותי לך, אמר לו הקב"ה למשה: המתן לי עד שיעברו פנים של ועם ואניה לך 4. - כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה

לטובה, אפילו על תנאי, לא חזר בו (6). מנא לן? ממשח רבינו, שנאי (דברים ט' י"ד): הרף ממני ואשמדס ואעשה אותך לפני גדולי, אף על גב דבעא משה חתמי עלה המילתא ובטלה, אפילו הכי אוקמה בורעיה (אעפ"י שמשח בתפלתו בטל את הנזרה, בכל ואת קיום הקביה את דברו בורעו של משה), שנאי (דהיא בגי י"ז): בני משה גרשם ואליעזר ויהו בני אליעזר החביו הראש ונוי ובני החביו רבו למעלה ונוי, ותני רב יוסף למעלה מששים רבוא, אתיא רביה, רביה: כתיב הכא, רבו למעלה וכתוב התם (שמות א' ז'): ובני ישראל פרו וישרצו וירבו (6). — בדרשתו באושא ככבוד אכסניה (7) אמר ר' יוסי: כתיב (ש"ב ז' י"א): וישב ארון ה' בית עובד אדום הנתי ונוי ויגד למלך דוד לאמר כך ה' את בית עובד אדום ואת כל אשר לו. באיזו זכות? בעבור ארון האלהים... והרי דברים קל והמר: ומה ארון אלהים שאינו אוכל ושותה ומדבר, אלא ישוה בו שני לוחות אבנים... וכה (עובד אדום) להתברך בכבודו, ואתם אהונו בני אויבא — על אחת כמה וכמה (8). — מנין שהקביה מתפלל? שנאי (ישעי' נ"ו ז'): ושמהתים כבית תפלתו תפלתם לא נאמר אלא תפלתו, מכאן שהקביה מתפלל (9). — תהי כיו יג. לולא האמנתי לראות בטוב ה', למה נקוד על לולא? אמר דוד לפני הקביה: מובטח אני כך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבוא, אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לאו, שמא ידם ההטא (10). — מאי דכתיב (תהי קי"ז): הללו את ה' כל יום, יום מאי עבודתיהו (מה עסקם)? הכי קאמר: הללו את ה' כל יום, אנבורות ונפלאות העבוד בהדיהו (ישעיהו עמהם), כל שכן אנו, דגבר עלינו חסדו (11).

— בוא וראה שלא נמדת הקביה מרת בשר ודם, בשר ודם מקניט את חברו יורד עמו לחייו (12), אבל הקביה אינו כן, קלל את הנחש, עולה לנג מוונותיו עמו, יורד למטה מוונותיו עמו, קלל את כנען, אוכל מה שרבו אוכל ושותה מה שרבו שותה, קלל את האשה, הכל רצין אהרית, קלל את האדמה, הכל נוזנין הימנה (13). — בא וראה סמיות עיניהן שה מלוי ברבית! אדם קורא להברו רשע, יורד עמו לחייו, והם מביאין עדים ולבלל וקולמוס ודיו וכותבין והותמין פלוני זה כפר באלהי ישראל (14).
המשלים של ר' יוסי הוכאו כבר לעיל (15).

הערות לס" ז.

(1) ביר ציו קרוב לראש. (2) ב"ס פ"ז. תני משום ר' יוסי, רבינוכיין ברחוקי סופרים (XIII, 130 ע"ב) מביא נירסא: תני משום ר' מאיר, ואולם מצינו שר' מאיר חולק על ר' יוסי

שהוא "נקודי לא דרשי, נמנות פז בן - הלמידו של ר' מאיר, ר' שמעון בן אלעזר דרש על "אין אעפ"י שאינו סביא את הלמוד של דרך ארץ שרבו יליף מזה, ביר מילת [ורו עזריה אוסר שם; כשם שאמרו לאברהם איה שרה, כך אמרו לשרה איו אברהם].

(3) ב"ר ה' ויקר י' בפסחים ק"ח ע"א אוסר זה ר' יוחנן. הג"ה הראשונה בודאי אמר ר' יוחנן בשם ר' יוסי, כמו בשאר המאמרים שבאו שם. אח"כ, השוה בית הלמוד [א' 367].

(4) ר' יוחנן בשם ר' יוסי, הוה פתנמי של ריש בן אלעזר, אבות ר' יוסי.

(5) השוה לעיל 122 (מות רחל) 123 (חמאם של בני שמואל).

(6) ר' יוחנן בשם ר' יוסי, א"י. (7) שהשיב ב"ה, בספרי דברים י"א י' (פ"י ל"ח)

באה הדרשה על הכתיב ש"ב ו' י"א, אך בסגנון כללי וכתם אחרי המאמר שהובא לעיל סוף 52, ואחרי דבריו של ר' אלעזר ב"ר שמעון ששבת את ר' יוסי. (8) בברכות ס"ג ע"ב נספרו דרשות התורה שבאושא באפן אחר וגם אותה של ר' יוסי בכלל. ע' לעיל 38 הע' 8, 9.

(9) ר' יוחנן בשם ר' יוסי, ע' לעיל 110 הע' 10.

(10) ברכות ד'. תנא משמיה דר' יוסי, השוה לעיל הע' 2.

(11) ר' ישמעאל ב"ר יוסי אמר זה משום אביו לרבי, פסחים ק"ח ע"ב.

(12) כבש"י הוה "יורד עמו לחייו" משתמש ר' יוסי גם במאמר הסמוך לזה (ע"ד רביח).

ובתוספתא הנירסא שם, "ובבקש שיפול עמו לחיים". השוה ג"כ תקנת אישא (כתובות ג' ע"א):

יזא אדם מתגלגל עם בנו עד י"ב שנה סכאן ואילך יורד עמו לחייו. וע' שתי הדוגמאות שהביא עוד ל"ו בח"ב 42 סוף ע"א. (13) ברייתא יוסא ע"ה.

(14) ב"ב ע"א. תוספתא ב"ב סוף פ"ו. ירושל' ב"ב סוף פ"ה.

(15) ע' לעיל ס"ב ב' ע' 109 דברבים א' י"ג, ס"ו ר' השיחות 1, 2, 3, 4, 5, 11, 15 a וע' 123

(פנחס) ע' לקול ס"ו ה' ע' 117 לבר' ב' ח'. ע"פ ב"ר פ"ו קרוב לסוף.

ה. חקירות הדת. עולם הבא.

על יסוד פילוסופי ע"ד היחס שבין המקום ובין הבורא יחשב מאמרו של

ר' יוסי על הכתוב (שמות ל"ג כ"א): "הנה מקום אתי - מקומי טפל לי ואין אני

טפל למקומי". במקום אחד נמצא מאמר ר' יוסי דומה לזה אלא בסגנון יותר

לולל: הקביה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו. אפשר שברעיון זה,

המשהדר את האלהות ממושג המקום, קשור מאמרו של ר' יוסי: מעורם לא

ירדה שכינה למשה ולא עלו משה ואליהו למרום, שנא' (תהי' קט"ז ט"ז):

השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם. (3) הוא חולק על האומרים שהשנתה

הבורא מנבלת בזמן, שבפרקים ידועים האדם נדון ונזרתו נתתמת, ולפיכך אמר

ר' יוסי: אדם נדון בכל יום, שנא' (איוב ו' י"ח): ותפקדנו לבקרים. (4)

מעין תיאוריה קוסמולוגית על יסוד אנדי הוא מאמרו (5): אוי להן לבריות

שרואות ואינן יודעות מה הן רואות, עומדות ואינן יודעות על מה הן עומדות!

הארץ על מה היא עומדת? על העמודים, שנא' (איוב ט"ז ז'): המרגזו ארץ

ממקומה, ועמודיה יתפלצון? עמודים על המים, שנא' (תהי' קל"ו ו'): לרוקע

הארץ על המים: המים על ההרים, שנא' (תהי' קיד ו'): על ההרים יעמדו מים;

הרים ברזה, שנא' (עמוס ד' י"ג): יוצר הרים ובורא רוח: רוח בסערה (6). שנא' (תהי קמיה ה'): רוח סערה עושה דברו: סערה תלויה ברזע של הקביה. שנא' (דברים ל"ג כ"ז): ונתתה זרעות עולם (7).

אפ"י הוא בשביל בעל המסרת של הסדר עולם, העוסק בסדור כרונולוגי-אנדי של ההיסטוריה התניכית, ושרי יוסי בעצמו השתתף בעבודה. מאמרו של ר' יוסי, הנוסד על האמונה בנזרה קדומה, התלויה בזמנים, ימים ומקומות (8). — עת היא מזומנת לפורענות (מ"א י"א כ"ט): ויהי בעת ההיא וירבעם יצא מירושלים וכו'; (ברי' ל"ה א): ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אהיו; (ירמי' י' ט"ז): בעת פקדתם יאבדו; (שם נ"א י"ה): בעת פקדתם יאבדו; (שם מ"ז כ"ב): עת פקדתם; (שם נ"י כ"ו): באו לה מקץ. — יום מזומן לפורענות (שמות ל"ב ל"ד): וביום פקדי ופקדתי עלידם חמאתם. — עת מזומנת לטובה (ישעי' מ"ט ח'): בעת רצון עניתך. — מקום מזומן לפורענות: בשכם ענו את דינה, בשכם מכרו אהיו את יוסף. בשכם נהלקה מלכות בית דוד. — רעיון זה אומר ר"י בסנון אחר על יסוד העובדה, שחרבן בית המקדש השני אירע באותו יום שנהרב הבית הראשון: מגלגלין זכות ליום זכות וחובה ליום חובה (9).

כל מי שהוא יודע כמה שנים עבדו ישראל עבודה זרה הוא יודע אימתי בן דוד בא, ואית לן תלתא קראי מסייע ליה, הדיא (הושע ב' ט"ז): ופקדתי עליה את ימי הבעלים אשר תקטיר להם, כימי הבעלים; תנינא (זכריה ד' י"ג): ויהי כאשר קראו ולא שמעו הן יקראו ולא אשמע; תליחאה (ירמיה ה' י"ט): והיה כי יאמרו תהת מה עשה ה' וכו' (10) — לעתיד לבוא באין אומות העולם וכתגירין (11). — עתידה מצרים שתביא דורון למשיח. כסבור אינו מקבל מהם, אמר לו הקביה למשיח: קבל מהם, — אכסניא עשו לבניי במצרים, מיד ותהי סיה ליכ': יאתיו חשמנים מני מצרים, נשאו כוש קל והמר בעצמן: ומה הללו שנשתעבדו בהן כך, אני שלא נשתעבדתי בהן לא כל שכן, אמר לו הקביה: קבל מהן, מיד (שם): כוש תריין יהיו לאלהים, נשאה מלכות הרשעה (12) קל והמר בעצמה: ומה הללו שאין אהיהן כך, אנו שאנו אהיהן (אדום = רומא) (13) לא כל שכן, אמר לו הקביה למשיח (14) (תהי סיה ליא): נער הית קנה (חזיר מיער, שניכ מרמו על עשו = אדום = רומא) (15). — תניין (מהנבעונים שנתנם יהושע לחוטבי עצים ולשוואבי מים במשכן) וממזרין טהורים הם לעתיד לבוא, דכתיב (יהזקאל ל"ו כ"ה): וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם, שאין תלמוד לומר, אטהר אתכם, אלא אפילו מן הגתנית ואפילו מן הממזרות (16). — לפי שבעולם הזה התבואה עושה לשישה

הדשים והאילן עושה לשנים עשר חדש, אבל לעתיד לבוא התבואה עושה להמשה עשר יום ואילן עושה לחדש אחד, ישכן מצאנו שעשת התבואה כימי יואל להמשה עשר יום וקרב ממנה העמר, מאי טעמא? ובני ציון יילו ושמהו בהי' אלהיכם כי נתן לכם את המורה לצדקה ויורד לכם נשם יורה ומלקוש בראשון (יואל ב' כ"ט) 17). — מבול של מים אינו מביא אבל מבול של דבר באומות העולם לימות המשיח הוא מביא, שנא' (זכריה י"א י'): ואקח את מקלי את נועם ואנדע אותו להפר בריתי אשר ברתי את כל העמים 18). — אם מי שנאמר בהם (דברים ל"ב ל"ה): כי קרוב יום אידם, הרי פורענות ממשמשות ובאות (כלומר אינן ממהרות לבוא), מי שנאמר בהן (ישעי' כ"ד כ"ב): ומרב ימים יפקדו — על אחת כמה וכמה! 19). — אם נפשך לידע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא צא ולמד מאדם הקדמוני, שלא נצטוה אלא מצוה אחת בלא תעשה ועבר עליה, כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות, וכי איזו מדה מרובה — מדה טובה או מדת פורענות? הוי אומר: מדה טובה, אם מדת פורענות מועטת הרי כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות — הישב מן הפגול ומן הנותר והמתענה ביום הכפורים על אחת כמה וכמה שמזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות 20). — למה לא נאמר בשני כי טוב? שבו נבראת ניהנס, שנא' (ישעי' ל' ל"ג): כי ערוך מאחמול הפתה, יום שיש בו אתמול ואין בו שלשם 21). — אור שברא הקב"ה בשני בשבת אין לו כבייה לעולם, שנא' (ישעי' ס"ז כ"ד): ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים כי תועלתם לא תמות ואשם לא תכבה 22). — מעשה באחד בצפורי שמת בנו 23), אית דאמר מינאי הוה ניש אומר שהיה מין, סלק ר' יוסי בר הלפתא למחמי ליה אפי' המתיה יתיב ושחיק, איל: למה את שחיק? אמר ליה: אנן רהיצן במרי שמיא דאיתחמי לאפוי' לעלמא דאתי, אמר ליה: לא מסתייה להווא נברא עקתיה, אלא דאתית מעאקא ליה, אית הספין מתדבקין? (עלה ר' יוסי בן הלפתא להראות לו פנים, דהוה את) ר' יוסי) יושב ושחיק, איל למה אתה שוחק? איל: אנו בטוחים באדון השמים להתראות עמו לעולם הבא, איל: לא די לאיש ההוא צרתו, שאתה באת להוסיף עליה, וכי יש חרסים מתדבקים אהר שנשכרו? לא כך כתיב ככלי יוצר הנפצם (תהי' ב' ט"ז)? אמר לו: כלי חרס בריותו מן המים והכשירו (כלומר נמר מלאכתו) באור, כלי זכויות בריותו מן האור והכשירו באור, זה נשבר ויש לו תקנה וזה נשבר ואין לו תקנה, אתמהא! אמר לו: על ידי שעשוי בנפיהה, אמר לו: ישמעו אונך מה שפיך מדבר: ומה אם זה שעשוי בנפיהתו של בשר ודם

יש לו הקנה, בנפיהתו של הקביה, על אחת כמה וכמה! (כמיש, ברי' בי' ז': ויפה כאפיו נשמת היום) 21.

הערות לס"י ח.

- (1) הנחומא ב' כו השא 16, ותנחומא כו תשא (40 ע"נ הוצ' במכרז), שנית ר' סוף ס"ה (שם ע"נ פתרון בלתי נכון של ר"ח "רוביח' בא שם - ר' יוסי ברי' הנינא). בארמית: "אתרי ספלה לי ואין אני טפל לאתריי. בשו"ט צ"י ב' - ר' יוסי בן הלפתא: עולמי הפל לו ואין הוא חפל לעולמי. בילקוט תהי' צ"י רכז תתמיא משו"ט: "עולמו ספלה לוי.
- (2) ביר' ס"ח (לכ"ח י"א), ע"פ הגרסא של הילקוט להבדוק ג' תי' (סוף תקס"ג). אהרי המאמר הוא מכאר ר' אמר (ר' הנינא בשמו) שהקביה נקרא מקום, ע"י לעיל כ"א ח"א 151 הע' 2.
- (3) ברייתא סוכה ה' ריש ע"א, קצת בשנוי במבולחא לשמות י"ס ב' (65 ע"ב) שם הגרסא: "לא יורד הכבוד למטה' במקום, ולא ירדה השכינה למטה'. אח"כ באה הוספה לזה: "אלא מלמד שאמר הקביה למטה הרני קורא לך מראש החר ואתה עולה, שניא: ויקרא ה' למטה. המאמר הזה סבון נגד הרעה המשויימת את ענין הירודה בציור זה: מלמד שהרכין הקביה שמים התחתונים ושמי שמים העליונים על ראש החר וירד הכבוד והציען על הר סיני כדאם שהוא מציע את הבר על ראש המטה וכדאם שהוא מדבר מעל הכר, אולי סבון מאמרו של ר' יוסי כלפי הנצרות. (4) תוספתא ראש השנה א' י"ג ברייתא ר"ה ט"ז. (5) תנינה י"ב.
- (6) כאן יש עוד בבא "הדת במערה", אבל בב"י סיבן איננו נזכרת אין הוספה זו נכונה, כי רוח יסערה היינו הך, ע"י ג"כ הערתו של רבנובו"ן, הקרוי סופרים ח"ב 19 ע"א, אך זה נמצא ג"כ בדברי האמורא ר' יהודה בן שזי, ירוש' תנינה ריש פ"ב, ז' ע"א, שהשיחה שנוכרה בהערה הסוכה לקמן נראה שרוח היא החוליה האחרונה בשרשרת זו.
- (7) נסיון לתת לזה באור טבעי מדעי ע"י המניד [V], 198 - שהעולם עומד על הרוח (עלמא קיים על רוחא) נאמר גם בשיחתו של עקילס עם אדריאנוס, ע"י לעיל כ"א ח"א 132, שהירושלמי, וצריך להשלים שם ע"פ התנחומא בראשית.
- (8) בנהדרין ק"ב, ע"ד הסדר הנכון ע"י דים שם, השוה ג"כ מאמרו של ר' יוסי ע"ד התפלה, לעיל 109 הע' 8. (9) ע"י לעיל 120 סוף ס"י ה', לענין זה שייך גם מאמרו של ר' יוסי (נגד דברי ר' יהודה בר' אלעאי) לשיא פ"י י"ב (מדרש שמואל פ"ג) שבשביל זאת הארכו הנערות לשוחה עם שאיל (שיא ט"ז), כפני שלא הניעה אותה שעה שאמר ה' לשמואל: כעת סהר אשלח לך איש. (10) איכה ר' פתוחא כ"א, ר' אלכסנדרו פתח.
- (11) ע"י ג' 12, בצ"ל, ורק לפני הצנוורה נשתנה במקום מלכות ישמעאל.
- (12) ע"י לעיל ס"י ג' ע"י 111. (13) בצ"ל, במקום הגרסא הגנילה "לנבראל", ע"י דים [VI], 189 ע"א. (14) פסחים ק"ח: אחת מהדברים שאמר ה' ישמעאל ברי' יוסי בשם אבות, השוה את הדרשה שבאה בתם לתת ס"ח ל"א בשו"ט, ביהמ"ד [V], 78. [בנמרא דורש: נער חיה קנה, נער חיה זקנה לך ערה, דבר אחר נער חיה קנה, שרדה בין הקנים, דכתיב (תהי' פ"י י"ד): וכרסמנה חויר טיער]. (15) חולק על ר' מאיר, תוספתא קדושין ה' ד', בבלי קדושין ע"ב ב' י"ג ע"י קהיר ר' א' מאמרו של הניאל חיימא - המתרגמן.
- (16) ירוש' שקלים פ"ו (50 ע"א), תענית פ"א (64 ע"א). (17) תוספתא תענית ג' (ב' א'.
- (18) פפרי דברים פ"א א' שביה. (19) פפרי א"ר נקרא ת"י י"ג (25 ע"א), ע"י לעיל 126 לתת כ"ז י"ג - השוה מאמרו של ר' יוסי: פעם אחת הייתי שהלך מכובד לצור ופצאתי וקן אחר ושאלתו בשלום, אמרתו לו: פרנסתך כמה הוא? אמר לי: מהלונן, אמרתו לו: ופי מצוי? אמר לי: השמים! מקום כ"ס שמואל כהר"ם יסמיות מקיפת אחי ואין לך אדם שהולך לשם שאין

סמויות מבישות אותו ומת וניטק במקומו. אסרתי: השמים ניכר הוא שנגזו לצדיקים לעולם הבא. ספרי דברים ל"ג ט"ו, פסקא שניד. (21) כ"ד ד' קרוב לסוף. ר' יוחנן בשמו. בפסחים נ"ד ע"א אוסר כזה ר' בנאה בר קולא. תשובה אחרת נתן ר' יוסי בן חלפתא למטרונת בביר שם. ע' לעיל 113.

(22) תוספ' ברכות ו' (ה'): ז' ברייתא פסחים נ"ד. ע' ג"כ מאסרו של ר' יוסי באדר"ג סוף פס"א: צדיקים נמורים אין מצרפין אותם (באש של ניהנס). רשעים נמורים אין מצרפין אותם. את מי מצרפין? בינונים. אנה ה' סלמה נפשי סרינה של ניהנס.

(23) כ"ד י"ד, שו"פ תה" ב' ט', ששם נכנס מאסרו של ר' יצחק, שבא בביר אחר הספורה. אל תוך השיחה עם המין. (24) בסנהדרין צ"א ע"א בא זה כתור טעמו של דבי ר' ישמעאל לתחיית הפתים, וע' כרך I ח"ב 49 הע' 1.

ג"כ. ע"ד ברכת הארץ מספר טעשה שאמר ר' יוסי לבנו בצפורי: עלה והבא לנו זיתים מן העליה. הלך ומצא את העליה שצמה בשמן. ספרי דברים האוינו. פסקא שט"ז - המתרנס.

ט. מאמרים פסידופיגרפיים.

בפרקי דר' אליעזר יש הרבה מאמרים מיוהס"ס לר' יוסי. ההערה שהעמים שנזכרו במלכים ב' י"ז כ"ד, שהושיבם מלך אשור בערי שמרון, הם הנוכרים בעזרא ד' ט'. שעצרו בעד בנין הבית השני (1) - לפי הנראה לקוהה מסדר עולם (2). ע"פ מאמרים דומים של ר' יוסי נוסדה כנראה הדרשה שנאמרה בשמו לתהלים פ"ג ז' - ט', י"ד ולהלן: כשבא סנהריב לארץ ישראל ראו כל העמים שנסככינות ארץ ישראל את מהנה סנהריב ונתיירו מאד וברחו איש ממקומו, שנא' (ישעי' י"י): ואסיר גבלות עמים, ונכנסו למדבר ונתערבו עם בני ישמעאל וכלם עשרה עמים, שנא': אהלי אדום וישמעאלים מואב והגרים נבל ועמון ועמלק פלישת עם יושבי צור וגם אשור גלזה עמם, וכלם יפלו בידו של משיח (3). - שלש שנים עשה יצחק אבל על שרה אמו, לאהר שלש שנים לקה את רבקה ושכח אבל אמו (4). כנראה גם זה נוסד על מה שנאמר בסדר עולם (5). - קשוט אנדי לספורי המקרא היא האגדה ע"פ הכתוב בויקרא כ"ד י" (6) וע"פ הכתוב ש"ב י"א א' ותהלים פ"ג י"ו, שדוד בבכיו ההיור את אבשלום בנו מהמשה פתחים של גיהנם (שקרא עליו המיש פעמים בני"ז). - בשני מאמרים הוא יליף שבעת ימי המשתה מבר' כ"ט כ"ה, ושבעת ימי האבל מבר' ג' י" (8). - המן היה אסטרונום גדול (יליף מאסתר ג' ז') (9).

במדרש הלל הובא מאמר אחד מר' יוסי, שבמדרש עתיק אחד נאמר בשם ר' יוחנן (10). במדרש אחד שמדבר על דבר ביאת המשיח נמצאה שיהה בין אליהו ובין ר' יוסי בכית מדרשו של האהרון ע"ד היטמנה של סמאל, שרו של רומא, נגר ישראל (11). במסכת הבוט הקבר' יש הקבלה בין יסורי הבהמה ויסורי האדם בשם ר' יוסי (12).

הערות לסי' ט.

- (1) מדריא פליח. (2) סדר עולם סוף פכיב. (3) מדריא פסיד בסוף. ע' לעיל סוף 123 וריש 124 וע' 129. (4) שם ליב. בקשר עם הררשה לברי' ב' כיד.
 (5) סדר עולם א': אבינו יצחק היה כשנעקר ע"ג המזבח בן ליו שנה. (6) מדריא פסיה.
 (7) שם סוף פני; כסמקת על האגדה שבאה סתם בסוטה י"י סוף ע"ב. (8) שם פסיו ויו.
 (9) שם פיג. (10) ע' ביהמ"ד V, 96; השוה ביר' ה' לא"ס.
 (11) שם ח"ג 68. (12) שם היא 161.

פרק רביעי.

ר' יהודה בר אלעאי.

ר' אלעאי, אביו של ר' יהודה, היה כמו ר' חלפתא, אביו של ר' יוסי, מאנשי השם של התקופה שלפני גורת אדריאנוס. ביחוד היה דבוק לר' אליעזר בן הורקנוס (1). והיה גם דורש את ר' יהושע בן הנניה ואת ר' אליעזר בן עזריה (2). והיה מקורב אצל הנשיא ר' נמליאל השני (3) ואצל ר' ישמעאל בן אלישע (4). ר' יהודה בנו קבל מכל הגדולים הללו, בודאי ע"פ הרב ממה ששמע מפי אביו ר' אלעאי. מלבד מאמרי ר' אליעזר בן הורקנוס מסר ר' יהודה גם הרבה מדברי ר' נמליאל דיבנה (5). וכמו כן מסר מאורעות שקרו בבית המדרש של ר' נמליאל (6). רק עם אחד מכל הנוכרים כאן ידוע שר' יהודה בא במשא ומתן, והוא ר' אליעזר בן עזריה, שהתיעץ עם ר' עקיבא ע"ד עסקי צבור, ור' יהודה נמצא אז בין בני לוי (7). בתור רבותיו המובהקים צריך לחשוב את ר' טרפון ור' עקיבא. ביחוד היה כנראה קרוב אל ר' טרפון, שאותו שרת עבודה נופנית (8) וספר איזה מעשיות ממעשי רבו (9). הוא גם מסר איזה מאמרים בשטו (10). בהיותו קטן קרא את המגלה בצבור לפני ר' טרפון (11). שבתו אצל ר' טרפון נרמה לו לר' יהודה למסור זכרונותיו מלוד (12). השפעתו של ר' טרפון על ר' יהודה תלמידו נראה גם מתוך כטוי אחד שהיה רגיל בפי ר' (13). אחרי שהיה ר"י כבר תלמידו של ר' יט, הלך ללמד תורה אצל ר' עקיבא, שגם מבית מדרשו ידע למסור מעשים הנוגעים להלכה (14). נמצאה מחלקת במדרש ההלכה שהיתה בין ר' עקיבא ובין ר' יהודה (15). ר' יהודה שקר ביחוד על מדרש ההלכה, ועל השאלה: איזו היא משנה? אומר ר' יהודה: מדרש, נגד דעת ר' מאיר שאמר: הלכה (16). וכמו שהמשנה של ר' יהודה הנשיא מיוסדת על המסרת של ר' מאיר, כך הספראי שהוא מדרש ההלכה של ספר ויקרא, שנוצר ברוח בית מדרשו של ר' עקיבא, נוסד ע"י ר' יהודה (17). על דבר גורלו של ר' יהודה

בימי מלחמת בר כוכבא ונזרות אדריאנוס אין לנו ידיעות. הוא מסר דרשה אהת של ר' עקיבא שמרמות על הדיפות של התקופה (היא 18). הוא גם ספר מאורעות אחרים משעת הסכנה (19). הוא היה אחד מהתלמידים שנסמכו עיי ר' יהודה בן בבא (20). ותפס מקום בראש מקימי היהדות בארץ ישראל. בישיבת התלמידים של ר' עקיבא היה הוא ראש המדברים. משום שבוכרונו נשמרו ביותר ההלכות של החכמים הראשונים (21). הוא קנה את לב מושלי רומא. בזה ששבה את הפעולות הציביליזציוניות של כובשי ארצו (22).

לפי עדות מקור מאהר (23). היה ר' יהודה. מורינא דנשיאי (פוסק שאלות בבית הנשיא רשב"י) (24). ואמנם מצאנוהו באמת שהיה מקורב אל הנשיא (25). והיה רבו של ר' יהודה הנשיא בנו של ר' שמעון (26). בימי בהרותו היה בידרות רבה עם ר' אליעזר בן שמעון (27). אחיכ היה כנראה ביותר קרוב אליו ר' יוסי בן הלפתא (28). שהיה גיב מתלמידי ר' טרפון (29). כמה פעמים נתן תודה לר' יוסי על שפטר לו איזה שאלות קשות (30). רשב"י היה הרבה פעמים בר מהלקתו (31). במחלקתו עם ר' מאיר היה נוטה ביותר לקולא (32). באנדה המה תדיר מתננדים זה לזה בדעות. ור' יהודה פעם דבר כנגדו קשות על באורו העז בשיר השירים (33). אחרי מותו של ר' מאיר הראה ר' יהודה התנגדות קשה נגד תלמידיו (34). במספר לא רגיל נשמרו פלוגותות באנדה בין ר' יהודה ובין ר' נחמיה. שתבאנה לברן כפרק הבא. עיי הפלוגותות הללו מופיע ר' יהודה בתור בעל אנדה היותר פורי של תקופת התנאים (35). אולם גם בעניני הלכה נשאר ממנו מאמרים במספר רב לעמת המאמרים של שאר התנאים של זמנו (36). הישיבות מיוחדת לקבלות שלו עיד המאורעות והיהסים והפסקים שמהומן הקרום לנזרת אדריאנוס (37). ובתוכן גם קבלות רבות הנוגעות לבית המקדש (38). עיד היוו הפרטיים, אישיותו והרגליו נשאר רק ידיעות מועטות (39). — ממנו נשאר בן אחד, ר' יוסי ביר יהודה, שטלא תפקיד חשוב בבית מדרשו של ר' יהודה הנשיא (40).

הערות לפתיחתא.

- (1) עי לעיל כ"א ח"א 78 הע' 3 ועי 76 הע' 2. ר' אלעאי אומר בשם ר' אליעזר בן הורקנוס, תוספתא תרומות נ' י"ח. דמאי א' נ'. (2) עי תוספתא פאה נ' ב' וחלה א' ו'.
- (3) עי תוספתא פסחים א' (ב) כ"ז. בבלי ערוכין ס"ד.
- (4) עי תוספתא נטין א' נ' (בבלי נטין ו'). בשם ר' ישמעאל, תוספתא בכורות ד' פ"ג - בתוספתא סהרות נ' י"ג אומר ר' אלעאי בשם ר' אליעזר בן יעקב.

(5) ע' במקובות הללו בתוספתא: ברכות ד' ט"ו, פסחים א' ד', יום טוב ב' י"ב, ב"ק ט' ל' (ע' כ"א ח"א ז' הע' 4), זבחים ח' י"ז, חולין ו' ח', כלים, ב"ק, ו' י"ז.
 (6) תוספתא תרומות ג' י"ג, כתובות ח' א', נטין א' ד', כלים (ב"ק) ד' ד'.

(7) תוספתא ברכות א' ג', ע"ד אפיוורה אחת משבתו של ר' אליעזר בן עזריה אצל ר' עקיבא בבני ברק מספר ר' יהודה בתוספתא שבת ג' (ד') ג', בבלי שבת פ' ע"א, השוה ניב תוספתא כ"ט ד' ב', בבלי כ"ט ס"ג ע"א. (8) תוספתא נעשים ח' א' [הלכתי אצל ר' טרפון בביתו, ואמר לי: יהודה בני, הן לי סנדלי, ונתתי לן], ירושי' סוטה פ"ב 18 ריש ע"א.

(9) תוספתא שביעית ד' ר' [מעשה והיינו בעין כושי וכו'], תוספתא שבת ה' (ו') י"ג [מעשה בר' טרפון שיצא בליל שבת לבית המדרש וכו'], תוספ' יבמות י"ב ט"ז [מעשה והיינו יושבים אצל ר' טרפון], תוספ' בכורות ה' ז' [מעשה ובא לפני ר' טרפון וכו'], ע' ניב נדרים ט"ט ע"ב [ר' יהודה היה יתיב קטנה דר' טרפון, אמר לו ריש: היום פניך צהובין, א"ל: אמש יצאו עכרדיך לשרה והביאו לנו תרדין ואכרנים בלא מלח, ואם אכלנום כמלח כל שכן שהיו פנינו צהובין]. (10) ע' תוספתא נזיר ג' י"ט (ערובין פ"ב ע"א ושי"ג), נדה ה' ט"ז [במשנה נדה ד' ה'; ר' יהודה אומר בשם עצמו], מקראות ד' (ח') ג' [השוה משנה מקראות י' י"ג], כרייתא סוכה ל"ב. (11) תוספתא מילה ב' ח', בבלי מילה ב'. (12) תוספתא שבת ב' ה' [בבלי שבת כ"ט:], ערובין ט' (ו') ב'.

(13) ר' יהודה היה משתמש במעל "קפחי" שר' טרפון היה משתמש בו לשבועה ("אקפה את בני"). ע' כ"א ח"ב 81. ור' יהודה ניב בדברו אל ר' יוסי בן חלפתא אמר: אני קפחתי את הרועה ואתה את העיר, וימא ס"ג ע"ב. וכן הוא אומר על תלמידיו של ר' סאיר: לקפחתי בהלכות הן באין, בדרשת התורה שלו באושא הוא אומר: אין הקביה סקפה שכרכם בזה ובבא (שהשיר ב' ד'). (14) ע' תוספתא קדושין ה' ד' [בבלי יבמות ע"ז:], אהלות ד' ב', ברכות ג' ה' (ע' לעיל כ"א ח"ב 33 הע' 2). (15) תוספתא סנהדרין י"א ז' [בבלי סנהדרין פ"ט ע"א], ע"ד מחלקת אחרת בענין הלכה בין ר' יהודה ובין ר' עקיבא. מספר ר' יהודה בתוספתא עוקצין ג' ב', שהתחלה שם "אמר ר' עקיבא שונה, צ"ל: אמר ר' יהודה: בתחילה היה ר' עקיבא שונה (ע' מירוש הריש לעוקצין ג' ב'). ע' ניב תוספתא סוטה ב' ג'.

(16) קדושין ט"ט סוף ע"א. (17) סנהדרין ט"ו, ע' לעיל 47; כ"א ח"ב 3, השוה הופמן Zur Einleitung in der halach. Midrasch S. 26, 30 ff.

(18) ע' לעיל כ"א ח"ב 39, ששם צריך להוסיף את הררשה הזאת שבאה בשנויים בתנחומא ב' חולדות 10. (19) ע' תוספתא ערובין ח' (ה') ו' [בבלי ערובין צ"א:], סוכה א' ז', אבל רבתי סוף ט', השוה ברילל יאהרביכער [ז' הע' 108. (20) ע' כ"א ח"ב 123.

(21) בודאי זהו מירוש "ר' יהודה ראש המדברים בכל מקום, ברכות ס"ג ע"ב, שבת ל"ג ע"ב. לשי מה שנאמר כשהשיר ב' ד' חלקו לו כבוד, שהוא ירש באושא ראשון, ספני "שהיה בן עיר ולא שהיה גדול מהם בתורה". (22) ע' לעיל 49 הע' 22.

(23) מנחות ק"ד, השוה ירוש שבת ז' ע"ב, שקלים 56 ע"א.
 (24) כך נרמס הירושלמי, ולפי נרמס הבבלי: מורינא רבי נשיא, השוה לזה מיש בנדרים ט"ט ע"ב: אמרה ליה ההיא מטרוניתא לר' יהודה: מורה ורזי? (מורה) ופניך כפני שכור. אמר לה: הימנותא בידא וההיא אתמא (תאשיני לי) אי טעימא אלא קידושא ואבדלתא וארבעה כסי דפסחא וחוגרני צידעי מהטמא עד עצרת (שאיני מועם יין אלא טקדוש והבדלה וארבע כוסות של פסח, ואתרי בן אני קושר את צרעי מדחתי הכואבים מפסח ועד שבעות), אלא (קהלת ח' א'): הכמת אדם תאיר פניו. (25) ע' לעיל 103, ולהלן ריש פרק י'

(26) ע' להלן ריש פרק י"ז. (27) ע' קהיר א' ט"ו, השוה לקמן ריש פרק י'
 (28) ע' לעיל 102. (29) ע' לעיל שם. (30) הנוח דעתך שהנחת את דעתך מנחות ס"ה, ק' ע' ניב לעיל הע' 33. (31) ע' לעיל 46. (32) ע' מונקל 159. (33) לעיל 4.

- 34) קדושין ג'ב: גזיר מיט: ע' לעיל הע' 18. 35) צריך לציון גם כן את מחלקותיו עם ר' יוסי בן דורססקיה לעיל כ"א ח"ב 118. 36) ע' ווייס ח"ב 164.
- 37) ע' תוספתא תרומות א א'; שבת ה' (ו') י"ב (בבלי שבת קט"ו); ערובין ד' (ג') י"ז; שם ו' (ה') ו' (בבלי ערובין ע"ב סוף ע"ב); שם ט' (ו') כ"ז (משנה ערובין ח' ז'); פסחים א' (כ') ל"א (ב' פסחים ל"ו); סוכה א' א' (ב' סוכה כ"ז); שם ב' ט'; שם ד' ו' (כ' סוכה נ"א); מגילה ג' (ב') ו'; כהובות א' ד' (ב' כהובות י"ב); סוטה ח' ו' (כ' סוטה ל"ד); נטין כ' ו'; סנהדרין ה' א'; שם ו' ב' (ב' שבועות ל' א'); בכורות ג' י"ד; אהלות ט"ז י"ג; שם ט"ז י"ג; פרה ט' (ח') ב'; מקואות ו' ב'; ע' ג"כ נדרים מ"ה ע"א למשנה נדרים ה' ה'.
- 38) תוספתא פסחים ג' (ד') י"א; שם ג' (ד') י"ב (ב' פסחים ס"ה); שקלים כ' ט"ז; שם ב' י"ז: שם ג' ג'; יום הכפורים א' א'; שם א' ג'; שם א' י"א (ב' יומא כ"ה); שם א' כ' (ב' יומא ל"ד); שם ב' ה' (ב' יומא ל"ח). סוכה ג' י"ד (משנה סוכה ד' ט'); שם ג' ט"ז (משנה סוכה ד' ט'); שם ד' כ"י; סוטה א' ו' (משנה סוטה א' ה'); שם ב' ג'; זכחים א' ט' (משנה פרה ג' ט'); מנחות י"א י"ג; כלים (ביק) א' י"א; כלים (כ"ב) ג' ד'.
- 39) ע"ד טראה פניו הצהובים, ע' נדרים מ"ט: ירושי שבת ריש פ' ה' (11 ע"א). פסיקתא ל"ז ע"ב. תנחומא ב' חקק 19. קהיר ח' א'. – ע"ד עניותה נדרים מ"ט: השוה סנהדרין כ. – ע"ד קבלתו מני השבת ע' שבת ב"ה ע"ב: "ערב שבת סביאין לו עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו ומתקטף ויושב כסדינין המצנייצין ודומה למלאך ה' צבאות". – ענותו בשביל לעשות שלום בין איש לאשתו ע' נדרים ט"ז ע"ב [ושם הוסיף: וזה אם לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה. תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים המאזרים בספק, ואני על אחת כסה וכמה]. – מאורע בנוסעתה, יומא מ"ג: – ר' יהודה בחור יודיד הילדים ע' Löw. Die Lebensalter S. 147, 175, 196. – בבב' ק"ג ע"ב: "כל היכא דאמרינן מעשה בהסיד אהר' או ר' יהודה בן בבא, או ר' יהודה בר אלעאי". 40) ע' להלן פרק י"ד מ"ז ו'. – ע"ס אבל רבתי מ"ז מת בן אחד של ר' יהודה בחיי אביו.

א. מאמרות. תלמוד תורה. תפלה.

גם פתגמו של ר' יהודה, כמו פתגמו של ר' יוסי בן חלפתא, מדבר על ערכו הגדול של תלמוד תורה: הוי זהיר בתלמוד ששנת תלמוד עולה זדון 1). על יסוד הרעיון הזה הוא דורש את הכתוב (ישע"י נ"ה א'): והגד לעמי פשעם – אלו תלמידי הכמים, שישננות נעשות להם כזדונות: ולבית יעקב הטאתם – אלו עמי הארץ, שזדונות נעשות להם כשננות 2). – פתגם יקר הוא זה שאמר ר' יהודה: כל העושה דברי תורה עיקר ודרך ארץ טפל, עושיין אותו עיקר בעולם הבא; דרך ארץ עיקר ודברי תורה טפל, עושיין אותו טפל בעולם הבא. משלו משל למה הדבר דומה: לאיסטריא שהיא עוברת בין שני דרכים, אחת של אור ואחת של שלג, אם מהלך כנגד האור הרי נכזה באור, ואם מהלך נגד שלג הרי הוא לוקה בצינה, כיצד יעשה? ילך בינתים ויזהר בעצמו שלא יכווה באור ושלא ילקה בצינה 3). – על השאלה: מה גדול תלמוד או מעשה? ענה ר' יהודה: המעשה קודם לתלמוד 4). – כמו חברו ר' שמעון בן יוחאי, אמר גם הוא: המלאכה מכבדת את בעליה 5). מי שאינו מלמד את בנו אומנות כאלו מלמדו

ליסטות¹⁶). — פתגמו הננוע לדרך ארץ (7): אכול בצץ ושב בצץ¹⁸ ולא תיכול אווזין ותרנגולין ויהא לבך רודף עליך. פחות ממיכלך וממישתך ותוסף על דירתך⁹). — [ללמוד תורה ולישא אשה — לומד תורה ואחיב נושא אשה. ר' יהודה אומר:] אם אינו יכול לישב בלא אשה נושא אשה ואחיב לומד תורה. [הוא ללמוד תורה ובנו ללמוד תורה. הוא לישא אשה ובנו לישא אשה. הוא קודם את בנו. ר' יהודה אומר:] אם היה בנו זרין ותורה מתקיימת בידו, בנו קודמו¹⁰. — איזהו רבו [שהוא חייב בכבודו]? כל שרוב תלמודו הימנו¹¹). — תלמיד שכהו יפה דומה לספוג שהוא סופג את הכל, שני לו דומה למוך שאינו סופג אלא צרכו, זה שהוא אומר: דיי כמה ששנה לי רבי¹²). — לעולם הוי כונס דברי תורה כללים ומוציאם פרטים, שנאמר (דברים ל"ב): יערף כמטר לקהי ואין יערף אלא לשון כנעני. משל: אין אדם אומר להברו פרוט לי סלע זה, אלא ערוף לי זה. כך הוי כונס דברי תורה כללים ופורט ומוציאם כטפים הללו של טל, ולא כטפים הללו של מטר שהם גדולים, אלא כטפים הללו של טל שהם קטנים; כשעירים עלי דשא — מה שעירים הללו יורדים על עשבים ומפשפשיין בהם כדי שלא יתלעו, כך הוי מפשפש בדברי תורה, כדי שלא תשכחם [וכך איל ר' יעקב רבי: בא ונפשפש בהלכות בשביל שלא יעלו הלודה]; וכרביבים עלי עשב — ומה רביבים הללו יורדים על עשבים ומנקים אותם ומפשפשים אותם ומפסמים אותם, כך הוי מפטם בדברי תורה ושונה ומשלים ומרבע¹³). — בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים, דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי — זו וזו נתקיימה בידן, דורות האחרונים עשו מלאכתן קבע ותורתן עראי — זו וזו לא נתקיימה בידן¹⁴).

[הקורא את שמע] אם כיון לבו בפרק הראשון אעפ"י שלא כיון לבו בפרק האחרון יצא¹⁵). — כל שלא ראה מאורות מימיו לא יפרס על שמע [לא יעבר לפני התבה להתפלל ברכות קריאת שמע, שאחת מהן ברכה על המאורות, והוא לא ראה מאורות מימיו¹⁶]. — כל שנשתנה מבריתו ושונה ברכתו יצא¹⁷). — הרואה את הים תמיד ונשתנה בו דבר צריך לברך¹⁸). — [מורידין (בהענית) לפני התבה¹⁹] מטופל (שייש לו טפלי — ילדים) ואין לו (במה) לפרנסם שלבו הוא עליו והוא צריך לקרות מקורות לבו עליהן ויש לו יגיעה בשרה (שמתכוין יותר בתפלת הנשמים) ופרקו נאה (זה שלא יצא עליו שם רע כילדותו — פירושו של אביי). ושפל ברך ומרובה לעם²⁰) ויש לו נעימה וקולו ערב ובקי לקרות בתורה בנביאים ובכתובים ולשנות במדרש בהלכות ובאגדות ובקי בכל הברכות כלין. — [בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש:

לא יכנס בהן בחמה מפני החמה וכצינה מפני הצינה ובנשמים מפני הנשמים, אין אוכלין בהן וכו'. אמר ר' יהודה: במה דברים אמורים ביישובן, אבל בהירבון מניחין אותם ומנדלין בהם עישים מפני ענמת נפש (21). — ויקרא ג' א'. ואם זבח שלמים קרבנו. כל המביא שלמים מביא שלום לעולם. אין לי אלא שלמים, מנין לרבות את התודה? ארבה את התודה, שהיא באה שלמים (כלומר שנים ממנה נהנים בעלים וכהנים כמו משלמים). מנין לרבות את העולה? ארבה את העולה, שהיא באה בנדר ובנדבה. מנין לרבות את הבכור ואת המעשר ואת הפסח? ארבה את הבכור ואת המעשר ואת הפסח, שאין באין על הטא. מנין לרבות את החטאת ואת האשם? תלמוד לומר, וכח. מנין לרבות העופות והממהות והיין והלבונה והעצים? תל: קרבנו שלמים, הא כל המביא קרבן מביא שלום לעולם (22). — קהיר ה' ד'. טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם. וטוב מזה ומה שאינו נודר כל עיקר אלא מביא כשתו לעורה ושוהט (23). — בעון מוזה בנים מתיים (24).

— לא יאכל אדם בערבי שבתות וימים טובים מתשע שעות ולמעלה. כדי שיכנס לשבת כשהוא תאוה (25). — [מצוה על אדם לשמח בנו (בהג) ובני ביתו. במה משמח? ר' יהודה אומר:] הנשים בראוי להן, והקטנים בראוי להם (26). — [הכל הייבין בארבע כוסות הללו (של פסח), אחד אנשים ואחד נשים ואחד תינוקות. א"ר יהודה:] וכי מה תועלת יש לתינוקות ב"ן? אלא מהלקין להן קליות ואנווים בערב פסח כדי שלא יישנו ויטאלו (27). —

הערות לס"א.

- (1) אבות ד' י"ג. (2) כ"ס ל"ג ע"ב. ושם הוא מביא בקשר עם זה גם פתגמו דלעיל.
- (3) אר"י סוף כ"ח. בתוספתא הנינה ב' ו' וכן בירושלמי הנינה ריש פ"ב (ז' ע"א) בא הסל סתם. בירושלמי בא בשנוי: התורה זו דומה לשני שבילים אחד של אור ואחד של של. פסח כזה מה באור, פסח כזה מה בשל, מה יעשה? יהלך כאמצע. בנראה סתוך הששך הענין יש זה מוסב על העסק במעשה בראשית ובמעשה סוכה. דומה לזה נזכר אצל Stobaeus, Flor. 45, 28 מאמרו של Xenophanes, שלא צריך ליקרב יותר מדי אל העסקים הסרדיניים שם יקנה, אבל גם לא יתרחק מהם יותר מדי, שלא ילקח בצינה. ע' פרידנמל Ueber die Theologie des Xenophanes, S. 14.
- (4) ירוש' הנינה 76 ע"ג (פרק א'). השוה בבלי כתובות י"ז ע"א, שם מספר שר' יהודה הפסיק באמצע לשדרו כדי ללוות את המת או להכניס את הכלה לחמה. השוה לעיל 74 הע' 28.
- (5) נדרים מ"ט: באר"י נוסח ב' פכ"א (22 ע"ב) מיוחס המאמר ע"ד הפסלה לר' יהודה, ובנוסח א' פ"א לר' יוסי (ר' סרפון). ע' לעיל 108 הע' 21. (6) תוספתא קדושין א' י"א; בבלי קדושין כ"ט.
- (7) פסחים ק"ד ע"א. רבה בר בר חנה בשם ר' יוחנן בשמו. השוה המאמרים שנאמרו ע"י רבביה בשם ר' יוחנן בשם ר' יהודה ברכות ל"ה ע"ב, יומא י.

- (8) כלומר: תספק באכלך כמעות, ובלבד שתשב בביתך. ע' רשב"י.
- (9) בחולין פ"ד ע"ב נאמר בשם ר' אמי או רב אמי (שניחם תלמידי ר' יוחנן): לעולם יאכל אדם וישתה סהות משה שיש לו וילבש ויתכסה במה שיש לו ויכבד אשתו ובניו יותר משה שיש לו (וכן גם על דירתו). ר' לוי (גיב תלמידו של ר' יוחנן) אומר בביר סוף כ"י: לפום חילך אכול ופרא מן מה דאת לביש ויתיר משה דאת שרי (אכל לפי יכולתך והרבה לפזר בשביל מלבושך ועוד יותר מזה בשביל דירתך).
- (10) תוספתא בכורות ו' י"א. ברייתא קדושין ב"ס: לא מובן כל צרכו פתגמו של ר' יהודה בארזינ פכיו: ארס שמת והניח בן ולא למד תורה מאביו והלך ולמד תורה מאחרים הרי הנוסח מקשה. (11) תוספתא ב"ס ב' ל"י. ב"ס ל"ג.
- (12) ספרי דברים י"א כ"ב (פיסקא מ"ח) [הסוף הוא כאן עפ"י כ"י אחד שמוכח בהערת איש שלום וע"ש המתרגם]. השוה אבות ה' ט"ו. ארזינ פימ (כתום): יתה מארבע מדות של חיושבים לפני החכמים הוא פמי. שמינ את הכל. מאמרו של ר' יהודה בנוסח ב' דארזינ פליה (46 ע"ב) הוא קצור מסאמרו של ר' נמליאל שבארזינ ניסח א' פכיו (38 ע"ב). כסוף פליה נוסח ב' בא מאמר מר' יהודה: הלמד תורה בוקנות: למה הוא דומה? לנוסל קנקן ליתן בו יין והוא אינו זפות, כל זמן ששתה בו מבאיש. וקלמד תורה כנערתו: למה הוא דומה? לנוסל קנקנו ליתן בו יין והוא זפות, כל זמן ששתה בו הוא משכיה [מהקנקן א' אפשר לשחות אלא מהכוס, ועד שהיא מריק את הקנקן עובר זמן רב וכשאינו זפות ריח החרט בא ביין ומקלקל טעמו - המתרגם]. (13) ספרי לאותו פסוק (פיסקא ש"ו). השוה שמש בפעל זה כשהשיר ח' ב': זה התלמוד שטפוסם במשניות. - שם בספרי דברים פ"י ש"ז: נמצא עוד מאמר של ר' יהודה: לעולם יהא אדם כונס דברי תורה כללים, שאם כונס פרטים, מינעין איתו: ואין יודע מה לעשות. משל לאדם שהלך לקיסרי וצריך מאה זון או מאתים זון להוצאה, נוטלם פרט (כלומר פרושות) מינעים אותו ואינו יודע מה לעשות, אבל אם מצרפם ועושה אותם סלעים, פורט ומוציא בכל מקום שירצה, וכן מי שהלך לבית אילנים (?) לשוק וצריך מאה מנה או שתי רבוא, אם מצרפם סלעים מינעים אותו ואין יודע מה לעשות, אבל אם מצרפם ועושה אותם דינרי זהב פורט ומוציא בכל מקום שירצה. (14) ברכות ל"ה ע"ב, רבביח א"ר יוחנן בשם: ע' לעיל הע' ז.
- (15) תוספתא ברכות ב' ב', ברייתא ברכות י"ג: ר' אחאי (אחא) בשמו.
- (16) משנה מגילה ד' ו', תוספתא מגילה ד' (ג') כ"ח. מעינין הוא מענה החכמים (תוספתא שם, בבלי ברכות כ"ד ב'): «הרבה דרשו במרכבה ולא ראו איתה מימיה».
- (17) תוספתא ברכות ד' ה'. (18) תוספתא ברכות ו' (י') ו'. במשנה ברכות ט' ב': ר' יהודה אימר הרוואה את היב הגדול אימר: כרוך שעשה את היב הגדול בזמן שהוא רואה איתו לפרקים. (19) ברייתא תענית מ"ו.
- (20) אלה שלש השעלות פרקי נאה, שפל ברך ומרוצה לעם, לפי עדות ר' יוסי בן הלפתא (תוספתא תענית ב' ט' וסנהדרין ו' א'), היו דרושות גם סמי שהיה מעמד להמנות לשופט, ורק בטקום «פרקי נאה» נאמר «פרקי טוב», «פרקי» כאן פירושו גיל, תקופת זמן ידועה (ע' ל"ז ח"ד 187 ע"א וב) וכאן פירושו תקופת הילרות, המתאים להמלה היונית *ἡμέρα*, ולפיכך מפרש אביי: זה שלא יצא עליו שם רע בילדותו, במקום «ושפל ברך» - ענו ושפוי, ובמקום «מרוצה לעם» - היה הבריות נוהה הימנו. (21) תוס' מגילה ג' (ב') ז', בבלי מגילה כ"ח ע"א וב', השוה משנה מגילה ג' נ': ועוד אמר ר' יהודה: בית הכנסת שחרב אין מספידין בתוכו, ואין מפשילים בתוכו הכלים, ואין פורשין לתוכו מצורות, ואין שומחין על גנו פירות, ואין עושין איתו קפנדריא, שנא' (ויקרא כ"ו ל"א): והשימתי את מקדשיכם, קדושתן אף כשהן שיממין, עלי' בו עשבים לא יתלש ממני עמט נפש. (22) ספרא ויקרא ג' א' (13 ע"א).
- (23) חולק על ר' מאיר, לעיל 31 הע' 88, ששם נרשמו המקורות, כאן מוכח הנוסח ע"פ קהיר ה' ד' שבטעות מיוחס לר' מאיר, (24) ע' לעיל ע' 14.

(25) ברייתא פסחים צ"ט: בתוספת כרכות ה' א' וברושלמי פסחים 87 ע"ב ריש סי' - רק ע"ד ערבי שבתות. (26) תוספת פסחים י' ד', ברושלמי פסחים - ריש סי' הגירסא: נשים בראוי להן כנון כסנים וציצולין (קליות ויגנים), ע' לוי ח"ד 162 סיף ע"ב, והקטנים באגוזים ולוזין (Hasselnüssen). ככבלי פסחים ק"ט א' רק - אנשים בראוי להם ונשים בראוי להן.
(27) ברייתא פסחים ק"ח סיף ע"ב, ע' בהערה הקודמת.

ב. י ש ר א ל.

— דברים י"ד א'. בנים אתם לה' אלהיכם. אם נוהגין אתם כבנים, הרי אתם בנים ואם לאו אין אתם בנים (1). — שמות י"ז י"ד. ויסע מלאך האלהים ההולך. הרי זה מקרא עשיר במקומות הרבה (כלומר הרעיון שבמקרא הזה ישנו בעוד מקראות רבים): משל למה הדבר דומה? לאחד שהיה מהלך בדרך והיה מנהיג את בני לפניו, באו ליסטים לשבותו מלפניו, נטלו מלפניו ונתנו לאחריה, בא הזאב מאחריה, נטלו מאחריה ונתנו מלפניו, באו ליסטים מלפניו והאבים מאחריה, נטלו ונתנו על הרעותיו, התחיל הבן מצטער מפני ההמה, פרש עליו בנדה, רעב — האכילהו, צמא — השקהו, כך עשה הקב"ה: ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על הרעותיו ולא ידעו כי רפאתים (הושע י"א ג'); התחיל הבן מצטער מפני ההמה, פרש עליו בנדה, שנא' (תהי קיה לי"ט): פרש ענן למסך ואש להאיר לילה; הרעוב — האכילהו, שנא' (שמות ט"ז ב'): הגני ממטר לכם לחם מן השמים; צמא — השקהו מים, שנא' (תהי ע"ה ט"ז): ויוציא נוזלים מסלע, ואין נוזלים אלא מים חיים, שנא' (שה"ש ד' ט"ז): מעין גנים באר מים חיים ונוזלים וכו', ואומר (משלי ה' ט"ז): שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך (2). — שמות ט"ז ג', ה' איש מהמה. הרי זה מקרא עשיר במקומות הרבה. מניד שננלה עליו בכל כלי זיין; ננלה עליהם כנבור הנור הרב, שנא' (תהי מיה ד'): הגר הרבך על ירך גבור; ננלה עליהם כפרשו, שנא' (שם י"ח י"א): וירכב ע' ברוב ויעף וגו'; ננלה עליהם כשריון וכובע כנבור, שנא' (ישעי' נ"ט י"ז): וילביש צדקה כשריון וכובע ישועה על ראשו; וננלה עליהם בהנית, שנא' (הבקוק ג' י"א): לננה ברק הניתך, ואומר (תהי ל"ה ג'): והרק הנית וסנור וכו'; ננלה עליהם בקיטת ובהצים, שנא' (הבקוק ג' ט"ז): עריה תעור קשתך, ואומר (תהי י"ח ט"ז): וישלח הצים ויפיצם; ננלה עליהם במנן וצנה, שנא' (תהי צ"א ד'): צנה וסחרה אמתו וגו', ואומר (תהי ל"ה ב'): ההזק מנן וצנה. שומע אני שהוא צריך לאהת מכל המדות הללו? תלמוד לומר: ה' איש מלהמה ה' שמו, כישמו הוא נלחם ואינו נלחם באחד מכל הכלים הללו, אם כן למה הוצרך לפרט כל אחד לעצמו? אלא שאם נצרכו לישראל עושה להם מלהמות, ואוי

להן לאומות מה הן שומעות באזניהם, שהרי מי שאמר והיה העולם עתיד להלחם בהן (3). — שלש ברכות צריך לברך בכל יום: ברוך שלא עשאני גוי, ברוך שלא עשאני אשה, ברוך שלא עשאני בור; ברוך שלא עשאני גוי — כל הגוים כאין נגדו (ישעי' מ' י"ז), ברוך שלא עשאני אשה, שאין אשה חייבת במצות, ברוך שלא עשאני בור, שאין בור ירא הטא. משלו משל למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שאמר לעבדו לבישל לו תבשיל, והוא לא בשל לו תבשיל מימיו, כוף מקדיה את התבשיל ומקניט את רבו; לחפות לו הלוק, והוא לא היפת לו הלוק מימיו, כוף שמלכלך את ההלוק ומקניט את רבו (4). — מאי דכתיב (ישעי' ס"ו ה'): שמעו דבר ה' החרדים אל דברו? אלו תלמידי הכמים; אמרו אחיכם — אלו בעלי מקרא; שנאיכם — אלו בעלי משנה (6); מנדיכם — אלו עמי הארץ. שמא תאמר פסק סברם ובטל סיכויים (7)? תלמוד לאמר (שם): ונראה בישמהתכם. שמא תאמר ישראל יבושו? תלמוד לומר (שם): והם יבושו. הגוים יבושו וישראל יישמחו. — באותה שעה (שנכתבה התורה על האבנים שבהר עיבל והגוים שלהן נוסדו) שלחם — כלומר סופרים — והשיאו את הכתב מעל האבנים בשבעים לשון) נהתם גור דינן של אומות העולם לבאר שהת (מפני שהתורה היתה אז ערוכה לפניהם והם מאנו מלקיים מה שכתוב בה) (8). — שמות י"ב ב', החדש הזה לכם. [אתם מונין לו ואין אומות העולם מונין לו]. רבי (לוי) בשם ר' יהודה בר' אלעאי: דרך ארץ הוא — הגדול מונה לגדול, והקטן מונה לקטן. עשו שהוא גדול מונה לחמה שהיא גדולה, ויעקב שהוא הקטן מונה ללבנה שהוא קטנה (9). — ישראל מל את הכותי והכותי לא ימול את ישראל מפני שמלו לשום הר גרוזים (10). — נר עצמו (לא רק בן נר) מביא (בכורים) וקורא (אלהי אבותינו), מה טעם? כי אב המון גוים נתתיך (ברי' י"ז ה'). לישעבר היית (אברם) = אב לרם. מיכן והילך אתה אב לכל הגוים (11). — ארץ כנען היא טובה ולא נחלת בני ראיבן ובני גד (ילק' ממה שאמר משה, דברים ג' כ"ה): אעברה נא ואראה את הארץ הטובה, שמע מינה שבעבר הירדן לא טובה היא (12). — שלש מצות נצטוו ישראל בשעת כניסתם לארץ: למנות להם מלך ולבנות בית הבחירה ולהכרית זרעו של עמלק, ואיני יודע אי זה יקדים? תלמוד לומר (שמות י"ז ט"ז): כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק. כל שישב המלך על כס יה אתה מכרית זרע עמלק*. ומנין שצפא יה זה המלך? שנא' (דהייא כ"ט כ"ג): וישב שלמה על כסא ה' למלך. ועדין איני יודע איזה יקדים: אם לבנות בית הבחירה או להכרית זרעו של עמלק. תלמוד לומר

(*) בכריתא סנהדרין ב: הו' אומר להעמיד להם מלך חללה.

(דברים י"ב י'): והניח לכם מכל אויביכם וכו' והיה המקום אשר יבחר וכו' ואומר (ש"ב ז' א'): והי' הניח לו מסביב מכל אויביו. ויאמר דוד אל נתן אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה (13).

הערות לס"י ב.

- 1) ספרי דברים י"ד א' (פיסקא צ"ו). חולק על ר"ס. לעיל סוף ע' 16 וראש 17.
- 2) מבילתא שמת י"ד י"ס (80 ע"א). השוה מבילתא שמת ב' י"ח (71 ע"ב): ר' יהודה בר' אלעאי אומר: לפו שהיו ששולחבין חסמה של מעלקו. אמר הקב"ה לענני כבוד: הוילו סל היום על בנו שנאי' (שופטים ה' ג'): ארץ רעשה אף שמים נספו מפני אלהים. ואומר (תהי' ס"ח י'): נשם נדבות תניף אלהים. אימתי נעשה כל הכבוד הזה? בשעה שהיתה נאה שבאומות ומכבדת את התורה; ונות בית החלק שלל (שם שם י"ג). ואין שלל אלא תורה. שנאי' (תהי' ק"ט קס"ב): שש אנבי על אסרתך כמוצא שלל רב (ועי' שו"ס ס"ה. ביהמ"ד ח"ה 62). במבילתא שמת י"ג כ"א (25 ע"א) ובספרי במדבר (פ"ג) אימר ר' יהודה: י"ג (ענני כבוד) היו: שנים מכל רוח ורוח ושנים מלמעלה ושנים מלמטה ואחד מלפניהם (חולק שם על תנא קמא ור' יאשיהו).
- 3) מבילתא לשמות ס"ו ג' (37 ע"ב). 4) תוספתא ברכות ז' י"י. י"ח. בירו' ברכות פ"ט (18 ע"ב) כתוב "שלא עשאני אשה" בסוף. בבבלי מנחות פ"ג סוף ב' הסדר כמו בתוספתא ורק הסרות הראיות. המאמר מיוחס שם בשעות לר' מאיר. שפסגו בא שם מאמר אחר קודם בסוף לזה. וי"ס ה"ב 137 מ"חם את המאמר הזה שלא בצדק לר' מאיר.
- 5) בי"ס ל"ג ב'. 6) בבבלי קדושין פ"ט ע"א סבא ר' יהודה את הבטי' "שונדי" - מדרש. 7) ע"י לוי ח"ג 470 ע"ב ולהלן. שפביא שם עיר מקיטת שיש בהם כמ"ו זה ובניהם מאמר שבא מתם בספרא ויקרא י"ח ה' (86 ע"ב). 8) תוספתא מנחה ח"י ו'. בבבלי מנחה ל"ה: 9) ילקוט שמת י"ב (קצ"א). טרי בר אלעאי נעשה בביר פ"ו ובפסיקא ר' פסי (78 ע"א) ר' יוסי ברבי אלעאי וסוה בפסיקא (הוצאת בוכר) 64 ע"א: ר' יוסי. בשתי הפסיקות ובכ"ד שם האומר בשם ר' הוא ר' לוי ובילקוט נשמש השם "לוי" ונשאר רק "רבי".
- 10) ע"י לעיל 111 חולק על ר' יוסי. 11) ירוש' בכורים פ"א (61 ר"ש ע"א). ואולם בתוספתא בכורים א' ב' - ר' יהודה אומר: כל הנרים כולן מביאין ולא קדאין. ובני קני' חותן משה מביאין וקדאין. שנאי' (במדבר י' ל"ב): והיה ב' תלך עמנו.
- 12) ספרי במדבר כ"ז י"ב (פיסקא כ"ד). השוה סאמר של ר' יוסי הנלילי. טשנה בכורים א' י'. בתוספתא תרומות ב' י"ב אומר ע"ד נבילות ארץ ישראל: כל שכנגד ארץ ישראל (שצד הים) הרי היא כארץ ישראל. שנאי' (במדבר ל"ד ו'): ונבול ים והיה לכם הים הנדול ונבול וכו'. והנסין שבצדדין רואין אותו כאילו חום מתוח עליהן מקיפלוריא עד אוקינוס מנחל מצרים עד אוקינוס. מחום ולפנים - ארץ ישראל. מחום ולחוץ הוצה לארץ. וכן חלה ב' י"א. ב' נסין ה'.
- 13) ספרי דברים י"ב י'. וכן בבבלי מנהדרין ב' ע"ב בבבליא השניה. ששם יותר נכון לגרום ר' יהודה אומר ולא ר' יוסי. בלא הראיות מהכתובים נמצא י"ב בתוספתא מנהדרין ד' ה' ובבבלי מנהדרין כ"י ע"ב בבבליא הראשונה. שם בא אח"כ דעת ר' יהוראי האומר: לא נאמרה פרשה זו (של הסלך) אלא כנגד תרעומתן. שנאי' (דברים י"ז י"ד): ואסרת אשימת עלי סלך. בספרי דברים י"ז י"ד (פסקא קנ"ו) נאמר: אשימת עלי סלך. ר' יהוראי אומר הפסיק בנאי' ישראל הוא מרכה. שנאי': כי לא אותך מאסו כי אם אותי (שי"א ח' ז'). ועי' ענה ר' יהודה: והלא מצוה מן התורה לשום להם סלך. שנאי': שום תשים עליך סלך. ולמה נענשו בימי שמיאל? לפי שתקדושי על ידם (שעמי הארץ הקדושו לדרוש לפני הוקנים. ע' מנהדרין שם). [ר' יהודה שם חולק על ר' יוסי ומבאר שום תשים עליך סלך - שתהא אימתו עליך].

ג. באורי מקרא.

בחור מדה שהתורה נדרשת בה אפשר להשיב את החק שנתן ר' יהודה למתרגמים את התורה בעבור 1): המתרגם פסוק בעזרתו הרי זה בדאי והמוסיף עליו הרי זה מהרף ומגדף 2). — הוא אומר שבכמה פסוקים כנה הכתוב מפני הכבוד, כמו: א. זכריה ז' ב'. והנינע בהם כנוגע בככת עיני, בככת עין אינו אימר אלא בככת עינו כתיב, כביכול כלפי מעלה (= עיני), אלא שכנה הכתוב; ב. כיוצא בו: ואמרתם הנה מתלאה והפתתם אותו (מלאכי א' י"ג)... אלא שכנה הכתוב (= אות); ג. כיוצא בו: כי מקללים להם בניו (ישאי ג' י"ג)... אלא שכנה הכתוב (= ל'); ד. כיוצא בו: למה שמתני למפנע לי ואהיה עלי למשא (איוב ז' כ')... כינה הכתוב (= ע"ך); ה. כיוצא בו: הרא אתה מלכי מקדם ה' אלהים ולא נמות (הבקוק א' י"ב)... כנה הכתוב (= תמות); ו. כיוצא בו: ההמיר גוי אלהים והמה לא אלהים ועמי המיר כבודו בלא יועיל (ירמי ב' י"א)... כינה הכתוב (= כבוד); ז. כיוצא בו: וימירו כבודם בתבנית שור אוכל עשב (תהי ק"ו כ')... כנה הכתוב (= כבוד); ח. כיוצא בו: ואל אראה ברעתי (במדבר י"א ט"ו)... כנה הכתוב (מפני כבודם של ישראל, שהיה צריך לומר ברעתם); ט. כיוצא בו: אין לנו הלך ברוד איש לאהלו ישראל (שיב ב' א')... שכנה הכתוב (= לאלהיו); י. כיוצא בו: והנם שולחים את הזמורה אל אפס (יהוקאל ה' י"ט), כנה הכתוב (= אפס); י"א. כיוצא בו: אשר בצאתו מרהם אמו (במדבר י"ב י"ב), כנה הכתוב (= אמנו) 3).

בר' ב' ה'. וישע ה' אלהים גן בעדן. גן גדול מעדן, שנא' (יהוקאל ל"א ט'): ויקנאוהו כל עצי עדן אשר בגן האלהים 4). — ענבים היו (פרו עין הדעת), שנא' (דברים ל"ב ל"ב): ענבימו ענבי הוש אשכלות מרורות למו, שהביאו מרורות לעולם 5). — בר' י"ג י"ג. רעים והטאים — רעים בנוסס והטאים בממונם. רעים בנוסס, דכתיב (בר' ל"ט ט'): ואך אעשה הרעה הנדולה הזאת והטאתי לאלהים; והטאים בממונם דכתיב (דברים ט"ו ט'): והיה כך הטא 6). — בר' ט"ו י"ט. קני קניו וקדמוני (הם) הר שער עמון ומואב 7). — בר' כ' ו'. הנה הוא לך כסות עינים. [אמר לו אבימלך לאברהם:] אולת למצרים, סחרת בה; אתית להנא, סחרת בה. אם ממון אתה בעי, הא לך ממון וכסי עינך מינאי (ותסלח לו) 8). — בר' ל"ב ה'. ויירא יעקב מאד ויצר לו. ויירא — שלא יחרוג, ויצר לו — שלא יתגנב 9). — בר' ל"ז ב'. ויבא יוסף את דבתם העה אל אביהם. [אמר לו:] מזלוין הן בכני השפתות וקורין להם עבדים 10). — בר' מ"ו ז'. ובנות בניו. בנות בניו הרי הן כבנים, בני בנות אינן כבנים 11).

שמות ו' ב'. ויאמר אליו אני ה'. כך אמר משה: בשעה שאמרת לי: לך ואשלחך אל פרעה, במדת רחמים אמרת לי שאתה עתיד לנואלף, שמא עד שבאתי נהפכה למדת הרין? אמר לו הקב"ה: במדת רחמים אני עומד. הוי' — ויאמר אליו אני ה' (12). — שמות י"ב י"ב. ועבר ה' לנגף את מצרים. כמלך שהוא עובר ממקום למקום (13). — שמות י"ט ט'. ונס בך יאמינו לעולם. מכאן אתה אומר שהקב"ה אמר למשה: הריני אומר לך דבר, ואתה מהזורני, ואני מודה לך, שיהו ישראל אומרים: גדול משה, שהודה לו המקום (14). — שמות ל' י"ג. זה יתנו כל העובר על הפקודים. [כישאמר הקב"ה: ונתנו איש כפר נפשו לה'] עמד משה ואמר בלבו: מצינו שפקדון נפשו של אדם כבר כסף, שנא (מ"א כ" ל"ט): והיתה נפשך תחת נפשו או כבר כסף תשקיל, כל אחד ואחד מישראל צריך להיות נתן כבר כסף... ידע הקב"ה מה בלבו של משה, א"ל: היך לא כבר כסף ולא מאה כסף, ולא המשים שקלים (כדון המוציא שם רע והמפתה, דברים כ"ב י"ט, כ"ט). אלא — זה יתנו, כל העובר על הפקודים מהצית השקל (15). —

ויקרא ו' ב'. ואם תקריב מנחת בכורים, עתידה מנחת בכורים לפסוק ולהזור (כשיחרב ביהמיק ויהזור לכשיבנה), וכן הוא אומר (במדבר ל"ו ד'): ואם יהיה הוי"ב — עתיד הוי"ב לפסוק ולהזור (משום כך נאמר, ואם — על תנאי) (16). — ויקרא י"ט י"ד. אל תפנו אל האילים — אל תפנה לראותן ודי' (17). — ויקרא כ"ה י'. וקראתם דרור בארץ לכל יושביה. מה לשון דרור? כמדובר כי דירא כאירא ומסחר בכל מדינה (כלומר, דרור באדמית היא הסוחר ההזור במדינה עם סחורתו בכל מקום שהוא רוצה) (18). — ויקרא כ"ה י"ט. ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשבע. שיהא אדם אוכל הרבה ושבע (19).

במדבר י' ל"א. כי על כן ידעת הנותני. אתה הוא שראית הן שניתן לאבותינו במצרים, שנא' (שמות י"ב ל"ו): והי' נתן את הן העם בעיני מצרים — הניה והלך? (20). — במדבר י"א א'. והיה העם כמתאוננים. אין כמתאוננים אלא כמדורים את עצמם, שנא' (דברים כ"ו י"ד): לא אנלתי כאוני ממנו (21). — במדבר י"א ל"ב. וישטחו להם שטיות. אל תהי קורא וישטחו, אלא וישטחו, מלמד שטעונים שהיטה (22). — במדבר ל"א ג'. אצעדה וצמיד טבעת עניל וכמוז (23). אצעדה זו כדופסלא; צמיד — שירי"א, כמה דאת אמר (בר' כ"ד מ"ו): והצמידים על ידיה; טבעת — עוקי"א; עניל — קרשי"א, כמה דתימר (יהזקאל ט"ז י"ב): וענילים על אונך; וכמוז — יש אומרים זה טפוס של רחם ויש אומרים זה טפוס של דדים (24). —

דברים א' ה'. הואיל משה. אין הואלה אלא התהלה. שנא' (שופטים י"ט ו'): הואל נא ולין ויישב לכך 25). — דברים ג' כ"ה. וצו את יהושע — על הנבעונים (לקבלם) 26). — דברים י"ב ט'. אל המנוחה ואל הנהלה. אל המנוחה — זו שילה, ואל הנהלה — זו ירושלים (עי' ירמ' י"ב ח'. ט' 27). — דברים י"ז ט"ו. שום תשים עליך מלך — שתהא אימתו עליך 28). — דברים י"ז י"ז. ולא ירבה לו נשים. מרבה הוא לו, ובלכד שלא יהו מסירות את לבו 29). — דברים י"ח י'. מעביר בנו ובתו באש. זהו שהוא מעביר בנו ובתו לעבודה זרה וכוורת עמה ברית, שנא' (ירמ' ל"ד י"ח): העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתרו 30). — אלמנה בין שהיא ענייה ובין שהיא עשירה אינו רשאי למשכנה, שנא' (דברים כ"ד י"ו): לא תהביל בנך אלמנה, אחת ענייה ואחת עשירה 31). — דברים ל"ב ו'. הוא עשך ויכוננך. עשאך ביון, כיון (חלונות) 32). — שם פסוק י"ה. ותשכה אל מהוללך — שעשאך מהילים, מהילים (כלומר נקבים, נקבים) 33). — שם פסוק י"ט. וירא ה' וינאץ. ממה שהם נאים לו מנאצים לפניו (כלומר, הוא רואה אותם בעין טובה והם מכעיסים לפניו) 34). — שם ל"ג כ"ג. ה' מסינו בא. אל תיקרי מסינו אלא לסינו, ליתן תודה לישראל 35). — שם פסוק ז'. ואל עמו תביאנו. וכי עצמות יוסף בלבד העלו בני ישראל ממצרים, והרי כל שבט ושבט העלו עצמות שבטו ממצרים. ומה תלמוד לומר: ואל עמו תביאנו? שנקבר עם אבות בקבורה 36). —

יהושע ה' ג'. שאו לכם מזה מתוך הירדן וכו'. שתיים עשרה אננים וכו' והנחתם אותם במלון אשר תלינו בו הלילה. על אבני המלון נכתבו (דברי התורה) 37). — יהושע כ' א'. וידבר ה' אל יהושע לאמר, דבר אל בני ישראל לאמר: הני לכם את ערי המקלט אשר אמרתו לכם. מפני מה נאמרה פרשת רוצחים כלשון עזה (וידברי, דבור לשון קשה הוא)? מפני ששיחם (שלא נודרו בנתינתן) 38). — שיא ז' א'. וישו אהרי הבעע. מלאי (סחורה שלהם) הטילו על בעלי בהים (והבריחום לקנותה מהם) 39). — שיא ט' י"ב. כבואכם את העיר כן תמצאון, אותו וכו'. וכל האוהך (כלומר אריכות דברים) הזה למה? מלמד שהיו מבישות בנויו של שאול, ולא היו שבעות ממנו 40). — שיא י"ז ל"ג. הרי הוא אומר: גם את הארי גם הרוב הכה עבדך. אין לי אלא ארי ורוב, מנין לרבות אריה עם הרוב ורוב עם האריה? תלמוד לומר: גם את הארי גם הרוב הכה עבדך 41). — יהושע א' ג'. ויקח את נמר. נמר — שבקשו לנמור ממנו של ישראל 42). — מלאכי ג' כ'. יראי שמי — אלו שהם יראים להוציא שם שמים לבטלה 43). — עזרא ה' ל"ה. וצפירי חטאת וכו' עולה לה. וכי אפשר שהטאת עולה?

על עבודה זרה הביאום 44). — מהיכן קורא אדם את המנילה? מאיש יהודי (ב' ה') (כלומר, משם הובה לקרוא ומה שקודם לזה רשות) 45). — בשביל מגלת שיר השירים הוא מעמיד כלל זה: אין דורשין שיר השירים לננאי אלא לשבתה, שלא ניתן שיר השירים אלא לשבתה של ישראל 46). — נשמרו דרשות אחדות שלו לשיר השירים: א' י"ב, עד שהמלך במסכו נרדי נתן ריחו, עד שמלך מלכי המלכים הקביה במסכו ברקיע, נתנו ישראל ריח טוב לפני הר סיני ואמרו (שמות כ"ד ז'): כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע 47). — שם ב' ד', הביאני אל בית היין, אמרה כנסת ישראל: הביאני הקביה למרתה גדול של יין — זה סיני 48), ונתן לי שם דגלי תורה ומצות ומעשים טובים, ובאהבה גדולה קבלתי אותם 49). — שם ב' ט"ו, דודי לי ואני לו, הוא זמרני ואני זמרתיו, הוא קלסני ואני קלסתיו, הוא קראני אחותי רעיתי, יונתי, תמתי, ואני אמרתי לו: זה דודי וזה רעי (שהיש ה' ט"ו); הוא אמר לי: והנך יפה רעיתי (שם א' ט"ו), ואני אמרתי לו: הנך יפה דודי אף נעים (א' ט"ו); הוא אמר לי: מי כמוך ישראל (דברים ל"ג כ"ט), ואני אמרתי לו: מי כמוכה באלים ה' (שמות ט"ו י"א); הוא אמר לי: ישראל נוי אחד בארץ (שיב ז' כ"ג), ואני מיהדת שמו בכל יום פעמים: ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו' ד'); לכשיהיה לי דבר לא תבעתי אלא מידו, שנא' (שמות ב' כ"ג): ויהי בימים הרבים ההם וכי ותעל שועתם אל האלהים, וכשיהיה לו דבר לא תבע אלא ממני ומידי, שנא' (שמות י"ב ב'): דברו אל כל עדת בני ישראל לאמר: כשהיה לי דבר לא תבעתי אלא מידו, שנא' (שמות י"ד ו'): ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם וכי, וכשהיה לו דבר לא תבע אלא ממני (שם כ"ה ב'): דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה; כשהיתה לי צרה לא תבעתי אלא ממנו — ויצעקו בני ישראל אל ה' (שופטים ד' ג'), כשהיה לו דבר לא תבע אלא ממני, שנא' (שמות כ"ה ח'): ועשו לי מקדש 50). — שהיש ג' ט', אפריון עשה לו המלך שלמה, למלך שהיתה לו בת קטנה, עד שלא הגדילה ובאת לידי סימנים היה רואה אותה בשוק ומדבר עמה בפרהסיא, במבוי ובחצר, כיון שהגדילה ובאת לידי סימנין, אמר המלך: אין שבתה של בתי שאהא מדבר עמה בפרהסיא, אלא עשו לי בפליון, וכשאהיה צריך לדבר עמה, אדבר עמה מתוך הכפליון, — כך כתיב (הושע י"א א'): כי נער ישראל ואוהבהו: במצרים ראו אותי בפרהסיא, שנא' (שמות י"ב י"ב): ועבר ה' לנגף את מצרים; בים ראו אותי בפרהסיא, שנא' (שם י"ד ג'): וירא ישראל את הוד הגדולה, והיו העוללים מראין אותו באצבען ואומרים: זה אלי ואנוהו; כסיני ראו אותי פנים בפנים, שנא' (דברים ה' ד'): פנים אל פנים דבר ה' וגו', כיון שעמדו

על הר סיני וקבלו את התורה ואמרו: כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כ"ד ז'). נעשה לו אומה שלמה, אמר הקביה: אין שבחן של בני שאהיה מדבר עמם כפרהסאי, אלא יעשו לי משכן, וכשאני צריך לדבר עמהם, אהיה מדבר עמהם מתוך המשכן, ההיך (שמות ל"ד ל"ד): ובנוא משה לפני ה' לדבר אתו. וועל זה נאמר: אפריון עשה לו המלך שלמה – המלך שהשלום שלו, מעצי הלבנון – הא מה דאת אמר (שם כ"ז מ"ז): ועשית את הקרשים למשכן עצי שטים (עומדים 61). – אפריון זה הארון, ומה הוא אפריון? פרוימא. משל למלך שהיתה לו בת יהודה נאה והסודה ומשובחת. אמר המלך לעבריו: בתי נאה והסודה ומשובחת, ואין אתם עושין לה פרוים? עשו לה פרוים, מוטב שיראה יפיה של בתי מתוך הפרויים. כך אמר הקביה: תורת בתי נאה והסודה ומשובחת, ואין אתם עושין לה ארון? מוטב שיראה יפיה של תורת מתוך הארון (62).

הערות לס"י ג.

(1) תוספתא סוף מגילה קדושין סוף א' (2) ע' פירוש הסאמר היה בתשובות הגאונים הוצאת הרבני ס"י כ"ה (ע' ז') ופי' רס"ח (ע' 124 ולהלן). שנדפס גם קודם ע"י ברלזנה, תרגום אינקלום ח"ב 178 (גרמנית). (3) מכילתא שמות מ"ז ז' (89 ע"א). בספרי בדבר ר' ליה (פסקא פ"ד) נספס ר' יהודה הרשימה סוכא סתם ובסדר זה: א', ד', ז', ח', י', י"א. שאר הספרים: ספר. בתנחומא בשלה (לפ"ן ז') באה הרשימה נ"ב סתם, שבעה כתובים באותו הסדר שבמכילתא ואחרים עוד שלשה אחרים: כבודם בקלון אמר (=בבב"ד) (הושע ר' ז'); ובשלת הקיו חרה אפו על אשר לא קצאו מענה וירשקו את איוב (איוב ל"ב ג') – אלא שבוהו הכתוב; ואברהם עודנו עומד לפני ה' (בר' י"ח כ"ב) – אלא שבוהו הכתוב. אחרי ה' בא י"א (כמו בספרי). במקום פ' בא הכתוב המקביל אליו פ"א י"ב מ"ז וכן דהייב י" מ"ז*). י' נמצא בסוף כנראה השלישי איוה מעתיק, ולפניו עוד שתי הנסאות: מ"ז איכה ג' כ"ז וזכר תזכור ותשוח עלי נפשי (עלי במקום על"ך); מ"ז. ט"ב מ"ז י"ב, אולי יראה ה' בעיני (במקום בעיניו). מהראיות שנתוספו בתנחומא, אחת (י"ד) באה בביר מ"ט [ובשנים י"ח ל"ח] בשם האסור ה' סימן (מהבאה השלישית) שאוסר ע"ז: תקון סופרים הוא זה, דעה שבו הביע גם התנחומא שם, אחרי הראיה הראשונה מזכריה ב' י"ב נוסף: שהוא תיקון סופרים אנשי כנסת הגדולה, ובסוף כל הראיות נאמר: "אלא שכינן פסוקים אלו אנשי כנסת הגדולה ולכך נקראו סופרים שהיו סופרין כל אותיות שבתורה ודורשין" (כאן במקום הפלה "פסוקים צריך להיות "סופרים"). כנאכלה ואכלתי הוצאת פרנסדורף p. 113, N 168. נמצאה שורה של י"ח תקוני סופרים ונאמר שם על זה: י"ח סלון תקן עזרא, וסדרן: י"ח, ח' ו"א (שני ספרים אסו – בש"ח), ג' מ"ז, פ' (שני ספרים שהובאו בתנחומא), ה' ז' י"ב, ה' א', ב' ז', ה' י"ג, מ"ז ע' נ"ב דקדוקי עמים הוצ' שפראק"ר N 57, ע' 44 שבהקדמה הספרים העירו שהשנויים הללו הם כווני סופרים. הלספרטר ע"ד תקוני סופרים תמצא אצל שפראק p. 87 Prologomena critica.

(4) חולק על ר' יוסף, לעיל 117, ב"ד מ"ז. (5) ב"ד מ"ז קרוב לסוף, ויקר י"ב אחר ר' ריש ה', בלא הראיה במסכתא רבה ס"ב (176 ע"א). כבבלי שיתסת דעה זו לר' מאיר, ע' לעיל 12

(* בתנחומא הרניל נוסף בסוף "ובדברי הימים לאלהינו, וזהו מ"ז כי גם שם (דהייב ס"ז) כתוב לאהלו.

- הע' 40. בדרשתו לדברים ל"ב ל"ב (בכפרי לאותו פסוק, פסקא שכינ' חולק על ר' נחמיה) אומר ר' יהודה: ריש טרפו על אדם הראשון. (6) סנהדרין ק"ט. שם צ"ל ר' יהודה (לא רב יהודה) והמאמר שייך אל הברייתא. ע' רבינובוץ ד"ס לאיתו דף.
- (7) חולק על ר' מאיר (לעיל 25) ועל ריש בן יוחאי (לעיל 60). ב"ב נ"ו ע"א. בירושלמי (שביעית פ"ו, 36 ע"ב וקדושין פרק א', 61 ריש ע"ד) מיוחס דעה זו לרבי (יהודה הנשיא): אדום ומואב וראשית בני עמון (ע"ס דניאל י"א ס"א). וכן הוא גם בביר סוף מ"ד, ואולם האומר הוא "רבנן". ע' ג"כ לעיל ע' 29 הע' 22. כנראה דורש השוואת המלים: קדמוני - [ראשית] בני עמון; קניו אדום ע"פ בראשית ל"ו י"א, ט"ו.
- (8) ב"ר נ"ב, לפי גירסת הילקוט. הגירסא הנחילה היא "וכסי מינה עינאי, כלוי שאברהם יעלים עיניו ממנה. (9) ב"ר ריש ע"ו. בתנחומא וישלח סתם.
- (10) ב"ר פ"ד. ירושלמי פאה 15 ד', חולק על ר' מאיר ועל ריש, ע' לעיל 25 וע' 29 הע' 26. (11) ב"ר צ"ד. (12) סמוך ו', חולק על ר' מאיר (ע' לעיל סוף 35).
- (13) מכילתא לאותו פסוק (ד"ב') וכן לשמות י"ב כ"ג (12 ע"א).
- (14) מכילתא לאותו פסוק (83 ע"ב) וכן לייט כ"ב (66 ע"א).
- (15) פסיקתא י"ח ע"ב. תנחומא ב' כי תשא 6.
- (16) ספרא לאותו פסוק (12 ע"ג). השוה לעיל [ח"ב 6.
- (17) ספרא לאותו פסוק (87 א'). השוה הברייתא הסתמית שבת קמ"ט.
- (18) ספרא לאותו פסוק (107 א'). בבלי ראש השנה פ': ע"ד המאמר הארמי הזה שנכתחו מיטלה בספק, אך מובנו ברור, ע' לוי ח"א 386. קאהוט ח"ג 134 ע"א וד"ה 135 ע"א.
- (19) ספרא לאותו פסוק, 107 ד', חולק על ר' שמעון בן גמליאל.
- (20) ספרי לאותו פסוק (פ' פ"ג). (21) ספרא לאותו פסוק (פ' פ"ח).
- (22) ספרי לאותו פסוק (פ' צ"ח). בבבלי יומא ע"ה ע"ב בשם ר' יהושע בן קרחה.
- (23) ירוש' שבת (8 סוף ב'). אם הבאר שבא כסוף לזה לכתוב ישע"י ג' י"ח - כיג הוא גם כן מר' יהודה - מיטל בספק. (24) לחלן שם סבאר "צערות' שבישע"י ג' ל' - פרופסלא. כנראה גם כאן זוהי אותה המלה, והר' שבראשונה והפ' שבאחרונה הן הנכונות, וצ"ל איפוא פרופסלא. יהוא *ποδοφάλιον* שם שאינו נמצא במקום אחר, אבל אפשר שנתחבר משנים, מן *πους* ומן *ψαλιον*. כך סבאר לוי במלון התרגומים ח"ב 477 ע"ב. במלון Neuheb. Wb. II 416 וכן אצל קאהוט ח"ד, 341 ע"ב. חושבים לנכון גירסת מוספאי - כרופסלא (שהיא *χειροψάλλιον* או *χειροψάλλιον*). אבל אי אפשר שאצערה תהיה קשור על הורוע *Armband*, כי או תהיה אותו הדבר שנקרא בשם צמיד - שירויא. (25) ספרי לאותו פסוק (פ' ד').
- (26) ספרי במדבר כ"ז י"ב (פ' קל"ו). (27) חולק על ר' שמעון בן יוחאי, לעיל 71, ושם נסמנו המקורות. (28) תוספתא סנהדרין ד' ה', ברייתא סנהדרין כ" ע"ב. השוה המסנה הסתמית סנהדרין א' ב' בסוף וספרי לאותו פסוק (פ' קנ"ז).
- (29) ספרי לאותו פסוק (פ' קנ"ט). מסנה סנהדרין ב' ד', תוספתא סנהדרין ד' ה'.
- (30) ספרי דברים פ' קע"א. (31) חולק על ר' שמעון. תוספתא ב"מ י"ג, בבלי סנהדרין כ"א, ב"מ קמ"ז. בספרי לאותו פסוק (פ' רפ"א) סתם ובהוספה: "אפילו כמרתא בת בותוס".
- (32) ספרי לאותו פסוק (פ' ש"ט). חולק על ר' מאיר, לעיל סוף 25.
- (33) ספרי לאותו פסוק (פ' ש"ט) ג"כ חולק על ר' מאיר (שם).
- (34) ספרי לאותו פסוק (פ' ש"כ). דורש וינאץ בנסעל או בקעל.
- (35) ר' יוסי בן חלפתא בשמו. סכילתא שמות י"ט י"ז. ע' לעיל ע' 117 בסוף.
- (36) ספרי לאותו פסוק (פ' שפ"ח). ע' לעיל 26 (חולק על ר' מאיר).
- (37) ירושלמי סוטה פ"ז (21 ע"ד). השוה תוספתא סוטה ח' ו'.

- (38) מכות י"א. רבנן חולקים עליו ואומרים: מפני שהן של תורה (לפיכך כתוב בלשון תורה). (39) תוספתא סוטה י"ד י"ג. שבת נ"ז.
- (40) מדרש שמאל י"ג (ס"ח). ר' יוסי חולק עמו ואומר: נמצאתה עושה בנות ישראל כך. והלא כדרך שאי אפשר לאיש לזון את עיניו מאשה שאינה ראויה לו, כך אי אפשר לאשה לזון את עיניה מן האיש שאינו ראוי לה, ובכך האורך הזה לשה? מלמד שלא הניעה אותה שעה שאמר הקב"ה לישראל: בעת מחר אשלח אליך איש (שיא ס' ס"ז). ע' לעיל 180 דע 9.
- (41) ספרא ויקרא נ"א (13 ריש ע"ג). (42) מסחים ס"ז:
- (43) נדרים ח': שלשלת המסרת של שבע חוליות בשמו.
- (44) תוספתא פרה א' ד'. (45) משנה מגילה ב' ג', תוספתא מגילה ב' ס"ג בבלי מגילה י"ט: נגד ר' שמעון ור' יוסי. (46) שהשיר א' י"ב ב' ד"ג. נגד ר' מאיר, ע' לעיל 27.
- (47) שם. (48) מרחף - מקור היין, זה כינוי מקור התורה.
- (49) שהשיר לאותו מסוק, נגד ר' מאיר, השוה תנחומא ב' בדבר 10.
- (50) שהשיר לאותו מסוק. (51) שהשיר לאותו מסוק, מסיק 2 א'. כל הציור של אפריון לכל פרטיו מרמז על הספקי ע"ש. (52) שהשיר לאותו מסוק, בדבר ר' י"ב קרוב לראש. כנראה באה דרשתו של ר' יהודה והמשל שלו בשתי נוסחאות. לפי נוסחא אחת אפריון - papilio, לפי הנוסחא השניה - *φορημα, φορηλον*. ע' לוי IV. 17. ראוי לתשומת לב הבטוי שבנוסחא ב' "נאה וחסודה", כי ר' יהודה בר אלעאי הוא שעליו ספרו (כתובות י"ז) שהיה מרקד לפני הכלה ושבת היום בידו והיה קורא "כלה נאה וחסודה" (במסדר ר' יש איזה שניינים מסה שנאמר בשהשיר).

ד. לספורי המקרא ונושאייהם.

אדם הראשון לא נצטווה אלא על עבודה זרה בלבד, שנא' (בראשית ב' ט"ז): ויצו ה' אלהים על האדם 1). — [נגד הדעה שאומרת שנה המתין בתבה עד שניתנה לו רשות לצאת, אמר ר"י:] אילו הייתי שם, הייתי שובר את התיבה ויוצא משם 2). — למה מתה רחל תחלה? שדברה לפני אחותה, שנא' (בר' ל"א י"ד): ותען רחל ולאח ותאמרנה וכו' 3). — בר' ל"ז כ"ג, ויאמר יהויה אל אחיו מה בצע כי נהרג את אחינו וכו'. בשבת יהודה הכתוב מדבר. בשלשה מקומות דבר יהודה בפני אחיו ועשו אותו מלך עליהם: א. ויאמר יהודה אל אחיו; ב. ויבוא יהודה ואחיו (בר' מ"ד י"ד); ג. וינש אליו יהודה (בר' מ"ד י"ח) 4). — מסרת אנדה היא — יהודה הרג לעשו, אימתי? בשעה שמת יצחק הלכו יעקב ועשו וכל השבטים לקבור אותו, דכתיב (בר' ל"ה כ"ט): ויקברו אותו עשו ויעקב בניו, והיו הולכין במערה ועומדין וכוונין, והשבטים עומדין והולקין כבוד ליעקב ויצאו חוץ למערה, כדי שלא יהא יעקב נמאס ומתבוזה לפניהם, השחיל עצמו עשו ונכנס למערה, נכנס יהודה אחריו, אמר: שמא הוא הורג לאביו בפנים? השחיל עצמו ונכנס ומצא את עשו שהיה מבקש להרג את אביו, מיד עמד יהודה והרגו מאחריו, ולמה לא הרגו מנגד פניו? שהיה קלסתר פניו דומות ליעקב, לכך חלק לו כבוד והרגו מאחריו, והוא שאביו מברכו (בר' מ"ט ח'): ידך בערף אויביך 5). —

מה בין משה לכל הנביאים? מתוך תשע אספקלריות היו הנביאים רואים, ההיר (יחזקאל מ"ג ג'): ובמראה המראה אשר ראיתי וכו', ומשה רבנו מתוך אספקלריא אחת, שנא' (במדבר י"ב ה'): ומראה ולא בהדות 6. — [בשעה שעמדו ישראל על שפת הים] זה אומר: אין אני יורד תהלה לים זהה אומר: אין אני יורד תהלה לים. קפין נחשון בן עמינדב וירד לים תהלה, שנא' (הושע י"ב א'): סבבנו בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל ויהודה עוד רד עם אל, ועליו מפורש בקבלה (תהי ס"ט ב'): הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש וגו', אל תשטפני שבטת מים ואל תבלעני מצולה (שם שם ט"ז). באותה שעה היה משה מאריך בתפלה. אמר לו הקב"ה: ידירי טובעים בים ואתה מאריך בתפלה לפני! אמר לפניו: רבנו של עולם, ומה בידי לעשות? אמר לו (שמות י"ד ט"ז): דבר אל בני ישראל ויסעו, ואתה הרם את מטך ונטה את ירך וגו'. לפיכך זכה יהודה לעינות ממשלה בישראל, שנא' (תהי קי"ד ב') 7: היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו. מה טעם היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו? משום דהים ראה וינס 8. — עבודה זרה עברה עם ישראל בים והסיעה משה באותה שעה, שנא' (שמות ט"ז כ"ב): ויסע משה את ישראל מים סוף, מדבר שהיה עם ישראל בים סוף, ואי זו זו? זו עבודה זרה, לכך נאמר: ויסע משה וכו' 9. — עשר נסיונות ניסו אבותינו להקב"ה (במדבר י"ד כ"ב): שנים בים, אחת בירידה ואחת בעליה 10: בירידה, דכתיב (שמות י"ד י"א): המבלי אין קברים במצרים, בעליה [כדברה בר מרי, דאמר ר' ב' מ': מאי דכתיב (תהי ק"ז ז'): וימרו על ים בים סוף ויושיעם למען שמו? מלמד שהיו ישראל ממרים באותה שעה ואומרים: כשם שאנו עולים מצד זה, כך מצרים עולים מצד אחר, איל הקב"ה לשר שר ים: פלוט אותם ליבשה. אמר לפניו: רבשיע! כלום יש עבד שנותן לו רבו מתנה והוזר ונוטלה הימנו? איל: אני נתן לך אהר ומחצה שבהם, אמר לפניו: רבשיע! כלום יש עבד שתובע את רבו? איל: נחל קישון יהיה ערב (שהוא נרף את אוכלסי סיסרא תשע מאות רכב אל תוך הים). מיד פלטן ליבשה, דכתיב (שמות י"ד ז'): וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים]; שנים במים, במרה וברפידים: במרה, דכתיב (שמות ט"ז כ"ג): ויבואו מרתה ולא יכלו לשתות מים וכו' וכתיב בתריה (שם פסוק כ"ד): וילנו העם על משה, ברפידים, דכתיב (שם י"ז א'): ויהנו ברפידים ואין מים לשתות, וכתיב (שם פסוק ב'): וירב העם עם משה: שנים במקן, דכתיב (שמות ט"ז): אל תצאו — ויצאו, אל תותירו — וותירו; שנים בשליו, בשליו ראשון ובשליו שני, בשליו ראשון (שמות ט"ז ג'): בשבתנו על סיר הכשר, בשליו שני (במדבר י"א ד'): והאספסוף אשר בקרבו וכו'; בעגל —

כדאיתיה (כלומר ככתוב במקומו): במדבר פארן — כדאיתיה (11). — במדבר י" ל"ג. ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים. וכי לשלשה ימים הלכו ישראל מהלך אחד עשר מסעות, והלא אינו אלא מהלך ארבעים יום, כענין שנא' באליהו (מ"א י"ט ה'): ויקם ויאכל וישתה וילך וכי? ארבעים יום וארבעים לילה? [אלא] אלו זכו ישראל, לאחד עשר יום היו נכנסים לארץ, אלא מתוך שקלקלו מעשיהם גילגל המקום עליהם ארבעים שנה, שנא' (במדבר י"ד ל"ד): במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום יום לשנה, יום לשנה (12). — יום אחד היו [בני דור המדבר] עם הקבי"ה, מניין? שכן מיכה מפרש (13): ואתמול עמי לאויב יקומם (מיכה ב' ה'). אמר להם הקבי"ה: אתמול אמרתם: כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, והיום — אלה אלהיך ישראל (14). — ארבעה מילין (היה) משה מוטל בכנפי שכינה; מת משה בנחלת ראובן ונקבר בנחלת בני גר, שנא' (במדבר ל"ב ל"ב): עלה אל הר העברים הזה הר נבו, ואין נבו אלא נחלת בני ראובן, שנא' (במדבר ל"ב ל"ז): ובני ראובן בנו זכו ואת נבו, ומנין שנקבר בנחלת בני גר? שנא' (דברים ל"ג כ'): ברוך מרחיב גר זכו וירא ראשית לו כי שם חלקת מהוקק ספון. והיו מלאכי השרת אומרים: צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל (שם פסוק כ"א) (15). — שנים עשר מיל על שנים עשר מיל היה גובהן של מים (של מי הירדן) שעמדו גר אהר, יהושע ג' ט"ז (16). — וכי אחד ושליש מלכים שהיו לשעבר כולם היו בארץ ישראל? אלא כדרך שעושים ברומי עכשיו, שכל מלך ושלטון שלא קנה פלטיאות והויליאות (אחזות) בארץ ישראל אומר: לא עשיתי כלום (17). — והלא מצוה מן התורה לשאול להם מלך, שנא' (דברים י"ז י"ד): שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו, ולמה נעשו בימי שמואל? לפי שהקדימו על ידם (18). — אמר לו הקבי"ה (לדוד): אל תירא! הייך כל הדמים ששפכת כאיל וצבי הן לפני, שנא' בהן (דברים י"ב ט"ז): על הארץ תשפכנו כמים, אמר לו: אם כן למה איני בונה אותו (את בית המקדש)? אמר לו: גלוי וידוע לפני שישאל עתידין לחטוא, ואני מפיג בו חמתי, וישאל נצולין, ואם אתה בונה אותו, הרי הוא קיים ואינו תרב לעולם. אמר לו: והרי הוא יפה (כלומר, הלא יפה כך שיעמוד בית המקדש לעד)? אמר לו: מוטב שאפיג בו חמתי ומחייבו והן נצולים, הה"ד (איכה ב' ד'): דרך קשתו כאויב זכו, אמר לו: ואף שאין אתה בונה אותו, הואיל והשבתו לבנותה, על שמך אני קורא אותה, שנא' (תה' ל' א'): מזמור שיר הנכתב הבית לדוד, [לשלמה איני אומר, אלא לדוד, ללמדך שכל מי שהושב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה, המקום מעלה עליו כאלו עשאה] (19). — מ"א ג' כ"ד, ויאמר

המלך קחו לי הרב וכו'. אר"י ברי' אלעאי: אילו הייתי שם, פוקרין (מחנק) הייתי כורך על צארו, כשהוא אומר, קחו לי הרב, אילולא שנתמלאת (האם) עליו רחמים, כבר נהרג (הילד) 20). — אפילו נרות, אפילו פתילות היה אליהו (הנביא) מעביר ממקום למקום, כדי שלא יטריח לכל בריה 21). — (היחיד עושה פסה שני ואין הצבור עושה פסה שני, ר"י אומר: [אף הצבור עושה פסה שני, [אמר ר"י: מעשה בהזקיהו המלך שעושה (שהכריח) את הצבור לעשות פסה שני, שנא' (דהייב ל' י"ח): כי מרבית העם רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבולון לא הטהרו, כי אכלו את הפסה בלא ככתוב כי התפלל הזקיה עליהם לאמר ה' הטוב יכפר בעד 22). — מנשה יש לו חלק לעוה"ב, שנא' (דהייב ל"ג י"ג): ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תהנתו וישיבהו ירושלים למלכותו 23). — [שמונה כהנים ושמונה נביאים עמדו מרחב הזונה, ואלו הם: ירמיהו, חלקיהו ושריה ומחסיה וכרוך ונריה והנמאל ושלום, ר"י אומר: [אף חולדה הנביאה היתה מבני בניה של רחב הזונה, שנא' (מ"ב כ"ב י"ד): חולדה הנביאה אשת שלום בן תקוה, ואומר (יהושע ב' י"ח): את תקות הוט השני וכו' 24). — שבע שנים עשתה ארץ ישראל נשרפה, ההיד (דניאל ט' כ"ז): והנביר ברית לרבים שבוע אחד 25). — כל הלילה (אסתר ו' א') נראה לאהשורש כאלו המן עומד עליו וחרבו שלופה בידו ורוצה ליקח את הכתר מעל ראשו ולהמיתו 26). —

הערות לס"י ד.

- 1) כנהררין נ"ו: הוא דורש שהמצוה היתה שה' יהיה לו לאלהים ולא אל אחר.
- 2) תחומא ב' נח 14. 3) ביר ע"ד קרוב לראש (בילקוט במקום ר' יודן בא ר' יהודה וזהו נכון). ר' יוסי ב"ר הלפתא מצריק את רחל: ראת מיסוך אדם קורא ראובן, ושמעון עונה אותו? והלא לרחל קרא (בר' ל"א ד') ורחל ענתה אותו, ר' יוסי מוצא סבה אחרת לזה שרחל הקדימה למות, ע' לעיל 122. 4) ביר ס"ד.
- 5) שוי"ט י"ח מ"א, ריביל בשסו, בילקוט בראשית נ"ו רפ"ו קס"ב: "ראית דאסר"י, על אנדה זו סרמו הספרי דברים ל"ג ו' (פיסקא סמ"ח): וידיו רב לו - בשעה שהרג את עשו, וכן אנו מוצאים (ג"כ סתם) בירושלמי נסין פ"ה ה"ו (47 ריש ב') וכתובות 28 ע"ג (ז'): בראשונה גזרו שסד על יהודה, שכן מסרת בידם (רומא = עשו) מאבותם: יהודה הרג את עשו, לפי דברי הבבלי סוטה י"ג ע"א חושבים בן דן הרג את עשו בעת קבורתו של יעקב, וע' תוספות נסין נ"ה ע"ב ד"ה "ב"יהודה". 6) ויקר א' קרוב לסוף, תשע אספקלריות יליף מהכתוב יהוקאל מ"ג נ' שנאמר בו שלש פעמים "ראיתי", ד' פעמים "מראה", ומלבד זה "מראות" ברבות - שתיים, רבנן חולקים עליו ואוסרים: כל הנביאים ראו מתוך אספקלריא מליבלבת ומשה מתוך אספקלריא מצוחצחה, דעה זו נמצאה גם ביבמות מ"ט: 7) הטוה לעיל 148 ע"ד יהודה.
- 8) סוטה ל"ו, מבילתא י"ד כ"ב (31 ע"ב), חולק על ר' מאיר, לעיל 38 הע' 9.
- 9) מבילתא מ"ו כ"ב (44 ע"ב), כשהשיר א' ד' (ע"פ משכני) בשם ר' ברכיה: הסיעון מחסאו של ים, לפי הפסיקתא צ"ט ע"א, הוה תחומא ב' ראה 14, ר"י מכאן בזה את הכתוב

- (זכרי' י' י"א): ועבר בים צרה — אין צרה אלא ע"ז, שנאי' (ישעי' כ"ח כ'): והסמכה צרה כהתבנס, הדרשה הדומה לזו לזכרי' י' י"א, שבסנהדרין ק"ג סוף ע"ב, אינה מר' יהודה, כמו שאמר בובר בהערה שם, אלא מר' יוחנן. (10) השנה הבטנו של ר"ז בספרי דברים א' א' (פ' א') הוטרז בתוך הים והיפרו על ים סוף, וכן הוא אוסר: ויטרו על ים בים סוף.
- (11) ערכין ט"ו, השנה אררני נויב ריש ל"ח (49 ע"ב).
- (12) ספרי לאותו פסוק (פ' ב'), אחרי זה בא שוב שאמר ר"ז: אלו זכו ישראל, לשלשה ימים היו נכנסין לארץ, שנאי' (במדבר י' ל"ג): וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה, ואין מנוחה אלא ארץ ישראל, שנאי' (דברים י"ב ט'): כי לא באתם עד עתה אל המנוחה. (13) מפרש — מלשון "מפורש בקבלה", שהוא בטוי רגיל.
- (14) שמיר ט"ב, קודם לזה באו דברי רשב"י ורבי'.
- (15) תוספתא סוטה ד' ה', ספרי במדבר י"ב ט"ז (פ' ק"ו), ירושי' סוטה ט"ב, 17 ע"ג — תני בשם ר"ז, בבלי סוטה י"ג ע"ב (שם במקום רב יהודה ציל ר' יהודה ולהוסיף בראש "הניא'), ספרי דברים ל"ג כ"א (פ' שניה, פתח ופקצו), בבבלי סוטה נאמר עוד — שהקביה בעצמו קרא אחרי מסתו של משה: מי יקום לי עם מרעים מי יתצב לי עם פועלי און (תהי ציד ט"ז), בספרי ההספד שקראו מלאכי השרת: יבוא שלום ינוח על שכבכו (מישעי' נ"ז ב'), השנה צונק, צור נעשיכסע דער ליטקראטור ע' 367 ולהלן), בירו' סוטה שם בחלק את הכתוב ל"ג כ"א כ"ד: הקביה אסר: ויתא ראשי עמי, ומלאכי השרת קראו: צדקת ה' עשה, וישראל קראו: ומשפטיו עם ישראל, אילי ואילוי היו אוסרים: יבוא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכחו —
- (16) תוספ' סוטה ח' ג', (17) ספרי דברים י"א י' (פ' ל"ז).
- (18) ספרי לאותו פסוק (פ' קנ"ז) וכן בתוספ' סנהדרין ד' ה' בסוף המאמר שהובא לעיל סוף 140, בכ"י מפורש במקום "על ידם" כתיב "עליהם" (מירוש "על ידם" שהם הקדימו מעצמם לירוש ולא הסתינו עד שיצטוו מנחה), (19) שו"ט ט"ב י"ג, ספרי ר' פ' ב' קרוב לסוף (7 ע"א), [המלות שבאו בסוגריים אינן בספיקו ר"ז], (20) קהיר י' ט"ז, במקום א"ר יהודה א"ר אילעאי ציל ר' יהודה ב"ר אילעאי, כמו שהוא בשו"ט ע"ב א', מוקרין — ע"י לוי ח"ד 96 א'.
- (21) שהשיר ב' ה', קרוב לסוף, (22) תוספ' מסתים ח' ד', ב"י סנהדרין י"ב א' וב',
- (23) משנה סנהדרין י' ב', השנה אררני מליו, (24) ספרי במדבר י' כ"ט (פ' ע"ח),
- (25) ע' לעיל סוף 119, (26) מסיקתא בביהמ"ד יילינק ח"ו 57.

ה. ד ר י ש ו ת.

בדרשתו לכבוד החכמים באושא 1) פתח ר' יהודה: ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למהנה הרחק מן המהנה (שמות ל"ג ד'), נאמר כאן הרחק ונאמר להלן (יהושע ג' ד'): אך רחוק יהיה ביניכם ובינינו כאלפים אמה במדה, מה רחוק שנאמר כאן אלפים אמה, אף הרחק האמור להלן אלפים אמה, והיה כל מבקש משהי' אין כתיב כאן, אלא, מבקש ה"י — למדנו שכל מי שמקבל פני חברים, כאילו מקבל פני השכינה, ואתם אחינו רבותינו גדולי התורה מי שנצטער בכם עשרה מיל, או שלשים או ארבעים כדי לשמוע דברי תורה על אחת כמה וכמה שאין הקביה מקפח שכרכם בזה ובבא 2), — שמות י"ד כ"ה, וינהגו בכבודת, במדה שמדרה בה מדר להם, דכתיב (שם ה' ט'): תכבד

העבודה, לכך נאמר: וינהגו בכבודות (8). — לפני השירה [של דבורה] כתיב (שופטים ד' א'): ויוסיפו לעשות הרע בעיני ה', לאהר השירה כתיב (שופטים ו' א'): ויעשו בני ישראל הרע בעיני ה' — תהלת עשייה (יהיכן היא עשיית הרע הקודמת?) אלא כבר מחלה (השירה) לשעבר. כיוצא בדבר אתה אומר (שמואל ב' כיג א'): ואלה דברי דוד האהרונים, והראשונים יהיכן הם? אלא כבר מחלה שירה לשעבר (4). — אסתר ו' י"ג. נפל תפל לפניו. שתי נפילות הללו למה? אמרו לו: אומה זו משולה לעפר ומשולה לכוכבים. כשהן יורדין יורדין עד עפר וכשהן עולין עולין עד לשמים (5). — אסתר ח' ט"ז. ליהודים היתה אורה ושמהה וששון ויקר. אורה — זו תורה, וכן הוא אומר (משלי ו' כ"ג): כי נר מצוה ותורה אור; ושמהה — זה יום טוב, וכן הוא אומר (דברים ט"ז י"ד): ושמהה בתך; וששון — זו מילה, וכן הוא אומר (תהי קייט קס"ב): שש אנכי על אמרתך; ויקר — אלו תפלין, וכן הוא אומר (דברים כ"ה י'): וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, ותניא ר' אליעזר הגדול אומר: אלו תפלין שבראש (6). — גדולה צדקה שמקרבת את הנאולה, שנא' (ישעי' נ"ז א'): כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות (7). — [אמר הקביה: אף אבותיכם לא ברכתי אותם אלא בזכות המעשרות: ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל (בר' כ"ד, מפני שקיים, ויהיך לו מעשר מכלי), וכן ביצחק (בר' כ"ז ל"ג): ואכל מכל (כנראה דרוש גורר שוה, מכל — מכלי שבאברהם שוהו בזכות המעשרות), וכן ביעקב (שם ל"ג י"א): וכי יש לי כל (מפני שקיים הבטחתו): וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך, בר' כ"ה כ"ב (8). — עשרה דברים קשים נבראו בעולם: הר קשה ברזל מהתכו, ברזל קשה אור מפעפיו, אור קשה מים מכבים אותו, מים קשים עבים סובלים אותם, עבים קשים רוח מפזרתן, רוח קשה נוף סובלו, נוף קשה פחד שוברו, פחד קשה יין מפניו, יין קשה שינה מפזרתו, ומיתה קשה מכולם, וצדקה מצלת מן המיתה, דכתיב (משלי י' ב'): וצדקה תציל ממות (9).

משלים אנו מוצאים מר' יהודה, מלכד אלה שהובאו קודם (10): — דברים ל"ב א', האזינו השמים ותשמע הארץ, משל למלך שהיו לו אפטרופסים במדינה והשלים להם את שלו ומסר להם את בנו ואמר להם: כל זמן שבני עושה לי רצוני היו מערבים ומעדינים אותו ומפנקים אותו ומאכילים אותו ומשקים אותו, וכשאיך בני עושה רצוני, אל ימעם משלי כלום; כך בזמן שישראל עושין רצוני של מקום, מה נאמר בהם? (דברים כ"ה י"ב) 'פתח לך ה' את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו, וכשאיך ישראל עושין רצוני של מקום, מה

נאמר בהם? (שם י"א י"ז) והרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והארמה לא תתן את יכולה (11). — במדבר כ' כ"ד. על אשר מריתם פי במי מריבה. משלו משל למה הדבר דומה? למלך שגזר ואמר: כל מי שילקט מפירות שביעית יהו מהזרין אותו בקמפון (להענישו בפרהסיא). הלכה אשה אחת בת טובים ולקטה ואכלה מפירות שביעית. התחילו מהזרין אותה בקמפון. והיתה ציוותה ואומרת: בבקשה ממך, אדוני המלך, תלה את הפנין הללו בצוארי. כדי שלא יהו הבריות אומרות: דומה לנו שנמצא בה דבר ערוה. כך אמר משה לפני הקב"ה: רבון העולם! כתיב בתורתך מפני מה איני נכנס לארץ, שלא יהו ישראל אומרים: דומה לנו שזייף משה את התורה. או אמר דבר שלא נצטווה. אמר לו הקב"ה: היך שאני כותב שלא היתה אלא על המים. ההיד (במדבר כ"ז י"ד): כאשר מריתם פי במדבר צן וכו' להקדישני במים לעיניהם (12). —

הערות לס"ו ה.

- (1) ע' לעיל 84. בחלפוד (ככלי ברכות ט"ז): נאמר בפירוש שר' יהודה, שלו יתן הכבוד לדרוש ראשון, פתח בכבוד התורה, וחבריו דרשו בכבוד אבטנא.
- (2) כך הוא בשחזר ב' ה' ואלם בברכות ט"ז ע"ב באה הדרשה בשנויים: בסקום אלפים אסחי בא שם שנים עשר מיל בארך סחנה ישראל (ע' לעיל 160).
- (3) מכלתא לאותו פסוק (32 ע"א). (4) השחזר ד' סוף א' ר' אבא בר כהנא בשמו. בשררש שמואל כ"ס: ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא. ש"ס י"ח א"י ר' אבהו בשם ר' אבא.
- (5) מנילה ט"ז סוף ע"א. (6) מנילה ט"ז ע"ב. (7) בבא בתרא י' ע"א.
- (8) פסיקתא רבתי (קבו ע"ב) פכ"ה. ר' יהודה בר סימון בשמו. ע' הערת איש שלום (ל"ג) שם. [הוא מביא שם מבור פמ"ג: ויתן לו מעשר מכל. א"ר יהודה בר סימון: סכה איתה ברכה אבלו שלשה יחדות גדולות בעולם: אברהם יצחק ויעקב. שם יש גרסא "וס"י והיא משבשת יציל ר' יהודה בר אלעאי].
- (9) ביב י' ע"א. בקהור ז' כ"ז: ארבעה עשר דברים קשים זה מנה וכולן מתגאין זה מזה. הוא מתחיל: תהים קשה והארץ מתגאה עליה שהוא כבוש החתי. אהרו הרוח בא שם "חביתלי" ססתגאה ועיסר בו כותל קשה אדם סתגאה וסותרו. [אדם קשה צרה מתחלחלו, צרה קשה ותיין סתגאה ומסבחה, יין קשה והשינה מסינתו]. השינה קשה וחולי סתגאה ומספסלה. [חולי קשה ומלאך המות סתגאה ונופל את נפשו ואשה רעה קשה סכולן]. השיה ספר ג' (א') עזרא האפזקריס פ' ג' וד' ע"ד תקיפי העולם, ששם חושב את היין, את המלחמה, את האשה, את האמת. (10) לעיל 186, 189, 146. (11) ספרי דברים ל"ב א' (פסקא ט"ז).
- (12) ויקור ל"א. אח"כ בא משלו של רשב"י, לעיל 98 שורה 4. בספרי ריש ואתחנן (פסקא כ"ז) כתב: שני פרנסים טובים עמדו להם לישראל: משה ודוד מלך ישראל. משה אמר להקב"ה: רבשעו: עברה עברתי כתב אחרי, שלא יהיו הבריות אומרות: דומה שזייף משה את התורה או אמר דבר שלא נצטווה. משל למלך וכו'. הוד המלך אמר לפני הקב"ה: עברה שעברתי לפניך לא כתב אחרי, אמר לו המקום: לא שוח לך כלום, שיהיו הבריות אומרות: כשבול שאהבו מחל לו? משל לאחד שלוח מן המלך אלף בורים חסה בשנה. היו הכל אומרים: אפשר שזה יכול לעמוד באלף בורים אליו? אלא משכנו המלך וכתב לו אפינא, פעם אחת שיגר ולא

שיגד לו כלום, נכנס המלך לביתו ונטל בניו ובנותיו והעמידן על אבן המכה. באותה שעה ידעו שאין בידו כלום. - בספרי במדבר כ"ז י"ד (פסקא קל"ז) מובא בקצור מה שנאמר בספרי דברים (בלא משלו של ר' שמעון), ובצורה כזו בא גם בבבלי (יומא פ"ו סוף ב'). שם בא שניו במשל. כי מלבד אשה אחת שהטאה בפני שביעית, ישנה שם עוד אשה שונתה. בדברים רבה ריש ואתחנן בא המסל בנוסח הראשון ומיוחס לר' שמואל (בר נחמן).

ו. הקורות הדת. עולם הבא.

על דבר גדל העולם (1): עוביו של רקיע מהלך חמשים שנה. ראיה לזה: אדם בינוני מהלך ארבעים מיל' ביום; עד שההמה נוסרת ברקיע [מעלות השחר עד הנץ החמה] אדם מהלך ארבעת מיל, משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים ארבעת מיל. מהלך החמה בכל יום מזריחתה עד שקיעתה הוא (בערך מהלך האדם) המיש מאות שנה (נמצא שהזמן שהחמה עוברת את עובי הרקיע הוא ההלק העשירי מאורך הדרך כלו שממורה למערב וכשהאדם עובר ארבעה מילין החמה עוברת מהלך חמשים שנה) (2). זה הענין צריך ליהם לסוד מעשה בראשית, וכן גם את המאמר הזה של ר' יהודה: [עין ההיים מהלך חמש מאות שנה]. א"ר יהודה ברבי אלעאי: לא סוף דבר נופו (כלומר לא כל הקו הסובב אותו ואת ענפיו יחד), אלא אפילו קורתו (בלבד, העובי של הקורה, הוא תיק שנה), וכל פילוג מי בראשית מתפלגין מתחתיו, ומה טעם? והיה כעץ שתול על פלגי מים (תהי' א' (3). - כיצד גלגל חמה ולבנה שוקעין ברקיע? [ר' יהודה בר אלעאי ורבנן: רבנן אמרי: מאחורי הכיפה ולמטה (כלומר מתחת הארץ) ור' יהודה בר אלעאי אמרי:] מאחורי הכיפה ולמעלה (עוברים את השמים עד שבאים מתחת להאיר על הארץ) (4). - את סבור שהוא [השמש] שף ברקיע ואינו אלא כמסר (כלומר כמשורר) הזה שהוא נוסר בעץ (5). - משלי ח' ל'. ואהיה אצלו אמן - אומן. בתורה היה הקב"ה מביט ובורא את העולם (6). - אף דין קרא (גם המקרא הזה) מסייע לבית הלל (שאמרו, הארץ נבראה תהלה ואחר כך השמים): לפנים הארץ יסדת ואהיב ומעשה ידך שמים (תהי' קיב כ"ו) (7). - ישע"י כ"ד ד'. כי ביה ה' צור עולמים. אלו שני עולמות שכרא הקב"ה אהר בהי' ואהר ביוד, ואינו יודע אם העולם הבא ביוד ועולם הזה כהי', אם העולם הזה ביוד והעולם הבא כהי', כשהוא אומר (בר' ב' א'): אלה תולדות השמים והארץ בהבראם, אל תיקרי בהבראם אלא בהי' בראם, הוי אומר העולם הזה כהי' והעולם הבא ביוד (8). - דוד שבן דוד בא בו בית הועד יהיה לזנות והגליל יהרב והגבלן יאשם ואנשי גליל יסובבו מעיר לעיר ולא יהוננו, והכמת הסופרים תסרה ויראי הטא ימאסו ופני הדור כפני כלב והאמת נעדרת, שנא' (ישע"י נ"ט ט"ו): ותהי האמת

נעדרת 9). — לפי שבעולם הזה התבואה עושה לששה חרשים והאילן עושה לשנים עשר חדש, אבל לעתיד לבוא התבואה עושה לחדש אחד והאילן עושה לשני חרשים, שנא' (יהוקאל מ' י"ב): לחדשיו יבכר 10). — שבע נימין בכנור בזמן הזה, שנא' (תה' ט"ז י"א): שובע שמחות את פיך (דריש ישובע = שבע): לימות המשיה שמונה, שנא' (שם י"ב א'): למנצה על השמינית — על נימא שמינית; לעתיד לבוא בעשרה, שנא' (שם ל"ג ב'): הודו לה' בכנור כנבל עשור וזמרו לו 11). — מבול של מים אינו מביא (כמיש: ולא יהיה עוד המים למבול) אבל מבול של אש וגופרית מביא, כדרך שהביא על סדום, שנאמר (בר' י"ט כ"ד): והי' המטיר על סדום וגו' 12). — [נגד דעת ר' ינאי ור' שמעון ורבנן אומר ר' יהודה:] לא יום ולא גיהנם, אלא אש שהיא יוצאה מנופן של רשעים ומלהטת אותן, מאי טעמא? דכתיב (ישעי' ל"ג י"א): תהרו חשש תלדו קש רוחכם אש תאכלכם 13). — שהיש ו' ח'. ששים המה מלכות. ר' יודן בר' אלעאי פתר קרייה בעץ היום ובגן עדן, ששים המה מלכות — ארו ששים חבורות של צדיקים שיושבות בגן עדן תחת עין החיים ועוסקות בתורה... ושמונים פלגשים — אלו שמונים חבורות בינוניות שיושבות ועוסקות בתורה היון לעץ החיים, ועלמות אין מספר — אין קץ לתלמידים. יכול שהן הולקין זה עם זה? תיל: אהת היא יונתי תמתי — כולן דורשים מטעם אחד, מהלכה אחת, מגזרה שונה אהת, מקל וחמר 14). — לעתיד לבוא הקביה מביא ליצר הרע ושוחטו בפני הצדיקים ובפני הרשעים. צדיקים נדמה להם כהר נבזה ורשעים נדמה להם כהוט השערה. הללו בוכין והללו בוכין, צדיקים בוכין ואומרים: היאך יכלנו לכבוש הר נבזה כזה, ורשעים בוכין ואומרים: היאך לא יכלנו לכבוש את הוט השערה הזו, ואף הקביה תמה עמהם שנא' (זכריה ח' ו'): כה אמר ה' צבאות כי יפלא בעיני שארית העם הזה בימים ההם גם בעיני יפלא 15).

הערות לס"ו.

- 1) ע' לעיל כ"א ח"א 32. 2) הדברים האמורים בפנים סרכבים ססה שכתוב בירושלמי ברכות פרק א' (ז' ע"ג) ובבבלי פסחים צ"ד ע"א. בירושלמי מוסיף שם: וכסם עוביו של רקיע מהלך חסדים שנה, כך עוביו של ארץ ועוביו של תהום מהלך חסדים שנה. מה ססם? היושב על חוג הארץ (ישעי' מ' ב"ב), וכתיב (איוב כ"ב י"ד): והגו שמים יתהלך, וכתיב (פסלי ח' ב"ז): בחקו חוג על פני תהום. 3) ירוש' ברכות 2 ע"ג. שהשיר ו' ס', ב"ר ט"ז.
- 4) ב"ר ו' קרוב לסוף. בפסחים צ"ד ע"ב זהו סחלקת בין חכמי ישראל ובין חכמי אריות העולם. הראשונים אסורים בר' יהודה: ביום - הסה סחלקת לססה סן הרקיע ובלילה לסעלה סן הרקיע. השנה סדרש הלל, בית הסדרש ח"ה 89. [ר' יוחנן אומר ע"ז בב"ר שם: נראין דברי ר' יהודה בר אלעאי בימות החסה שכל העולם כולו רוחח ופעיינות צוננין, ונראין דברי רבנן

בימות הנשמים שכל העולם כלו צונן ומעינות מוסרין. ואח"כ: אר' שמעון בן יוחאי... שהובא לעיל 98 שורה ד' ולהלן]. 5) ביר' ו': מדרש שמואל ט'. שמור ה': ר' לוי מביא את דברי ר' יהודה בתור ראייה להנחתו שקול היום (מהלך השמש ברקיע) הולך מסוף העולם ועד סופו. והבריות בינתים ואינם מרגישים. בבבלי יומא אמר ר' לוי מאמר דוסה לזה אך מבלי להזכיר את שם ר' יהודה בר אלעאי. 6) תנחומא ב' בראשית 6. בביר' ריש פרשה א' סתם. פירוש הדברים: התורה היתה אצל הקב"ה בתור אומן שעל ידה עשה את העולם. ודרוש אל חיקר "אמן" אלא אמן. התורה היא החכמה, שעליה מדובר במשלי.

- 7) ביר' סוף א'. ע' לעיל כ"א ח"א 11. 8) מנחות כ"ט: דרש ר"י בר אלעאי. צור = ציר. ע' לוי IV. 187 ע"א וב'. בירושלמי חגיגה פ"ב 77 ע"ג אומר זה ר' אבהו בשם ר' יוחנן. 9) מנהדרין צ"ז ע"א. כשהשיר ב' י"ג אומר זה ר' שמעון בן לקיש. כברייאתא סוטה מ"ט ב' סתם ובהוספת דברים סמאמר ר' נחמיה (ע' לקמן פרק ה' סימן א') במנהדרין שם (וגם נוסף לסיום המשנה של סם' מוטה). הנירמא "ואנשי הגלילי נראית יותר נכונה מאשר "אנשי הגבול". וכן בדרך ארץ וז"א בסוף. שהסמאר שם לקוח ממנהדרין. רק עליו נקרא שם ר' גמליאל. 10) ירוש' שקלים פ"ו (50 ע"א). תענית פ"א (64 ע"א). ע' לעיל סוף 128 ורוש 129. 11) תוספתא ערכין ב' ז'. ב' ערכין י"ג ע"ב. שו"ט פ"א ג'. פסיקתא ר' ריש כ"א. תנח' ב' בהעלותך 12. במקום "עולם הבא" כתוב בתוספתא. בפסיקתא ובתנחומא "לעתיד לבוא". 12) תוספתא תענית ג' (ב') א'. 13) ביר' ו' קרוב למוף. ופ' כ"ג. 14) שהשיר לאותו פסוק. 15) מוכה ניב ע"א.

ז. מאמרים פסידיפיגרפיים.

בפרקי דר' אליעזר מיוחסים לר' יהודה יותר מעשרים מאמרים, רבם לספורי המקרא 1).

הערות לסי' ז.

1) השבת הראשונה. ריש פ' כ'; תולדות הבגד הראשון (בר' ג' כ"א) שירשו הם והורישו לנמרוד. פ' כ"ד; אכזריות של אנשי סרום ששרפו את בתו של לוט על שעשתה צדקה עם עני. פ' כ"ה; שלשה מחוות של אברהם (בר' פ"ו ה'; כ"א י"א; כ"ב א'). פכ"ה, ל' ל"א (ע"ד זה האחרון השווה הפרסורה של בר' כ"ג א' בביר' נ"ה): יצחק על נבי הסוכה, פליא; חפלת יצחק, פליב; עשר הברכות שברך יצחק ליעקב. סוף פליב; ליל יציאת מצרים, סוף פס"ח; העל מעשה ידיו של פטאל שנכנס לחוכו והיה נועה להתעות את ישראל, פס"ה; בני ישראל אחרי שחטאו בעגל פס"ו; האש שירדה מן השמים (בסדרבר' י"א ב'). פנ"ג; עצת בלעם לבלק, פס"ז; עבודת הצלם בימי נבוכדנצר, פל"ג - עוד עה"כ בר' ב' ח'. פ"ב (סה שביבמות פ"ג ע"א נאמר בשם ר' אלעזר בן סרח) ע"ד הברית שבין האבות ובין עמי הארץ, פל"ו; עה"כ יחזקאל פ"ו א'. פנ"א; ארץ ישראל חולה מעת שנחרבה ירושלים, פ' ל"ד קרוב למוף; מה שדרוש לנאולה ישראל, פל"ו; ההשקאה של הארץ, פרק ה'.

פרק המישי.

ר' יהודה ור' נחמיה.

כמו שמצינו לפני גזרת אדריאנוס את ר' אליעזר בן הורקנוס מִזֶּנֶן במחלקות עם ר' יהושע בן הנניה, כך אנו מוצאים אהרי גזרות אדריאנוס את ר' יהודה ביר אלעאי מִזֶּנֶן במחלקות עם ר' נחמיה — שם אביו לא פָּדַשׁ בשום מקום — ודעותיהם השונות באגדה ודרשותיהם השונות מלאות כל הספרות המדרשית, ובמדה עוד יותר רבה מאשר בין ר'א ובין ר' יהושע. הלך ממחלקותיהם נמצא במדרשי התנאים — במכילתא ובספרי, גם בתוספתא ובברייתות שבתלמוד, אך במספר רב ביחוד נמצא אותן בבראשית רבה, וגם במדרשים המֵאָהֳרִים יש פחות או יותר מספר הנון מהן. אין לנו כל סכה להטיל ספק בזה שר"י ור"ג החולקים הם הם תלמידי ר' עקיבא¹, אעפ"י שהרב ממחלקותיהם נשתמר במדרשים שנערכו זמן רב אחרי תקופת התנאים, ומכל שכן שאין אנו צריכים להשעב המדרשים המֵאָהֳרִים הדלו במה שנוגע למחלקות ר"י ור"ג שהם פסידופינרפיים. הן מחלקותיהם נמצאות ביחוד בבראשית רבה, שהיא היצירה הקלסית של הספרות האגדית, ולשם שאין אנו מספקים בשאר המאמרים שנמצאים במדרש זה שהם של אותם החכמים שבשם נאמרו, כך אין אנו צריכים להטיל ספק במחלקות שבין ר' יהודה ובין ר' נחמיה אם באו שם על ידי מסרת אמתית. במספר הנון של המחלקות (בערך יותר מעשרים) נשתמרו לא רק הדעות השונות של החולקים אלא גם צורתן המיוחדת: בראשונה באה דעת ר' יהודה ואח"כ פירכא של ר' נחמיה, שבא לבטל את דעתו, ואח"כ באה דעת ר' נחמיה. מדונמאות כאלה אפשר להכיר שהמחלקות הללו באו ע"י מסרת נאמנה ומדויקת, ולא שכל דעה ודעה נמסרה מתהלה לבדה ואח"כ באו חכמי האגדה המֵאָהֳרִים והמסדרים והעמידו שתי הדעות זו בצד זו, כאלו היו חולקים². מלבד זאת ברב המחלקות הסנון מוכיח שיש קשר בין החולקים ושאין מקום להבעת דעת החולק מכלי שתהיה דעת מתנדרו נוכח פניו (ר' יהודה בא תמיד ראשון ואחריו ר' נחמיה). לפעמים באה אחרי ר"י ור"ג — דעת שלישית: חכמים או רבנן³ (*). יש שלא נאמר בפירושו: ר"י אומר, ר"ג אומר, אלא סתם — אהר אמר כך ואהר אמר כך, כמו שנהוג

(* ספק הוא אם רבנן שחולקים על ר"י ור"ג הם תמיד סבני דורם של ר"י ור"ג. הנה באיכה ר' דיה שרת' במדינות' יש פלוגתא דר"י ור"ג ורבנן, ודברי רבנן אלה מביא המדרש שם להלן בד"ה "אלה אוכרה' כלסון זו: ר' יהודה ברי' סיסון ר' איבו ורבנן, ואעפ"י לשם השלמות הבאנו בכל מקום גם דברי רבנן. הסתמכות.

לפעמים גם בשאר מהלקות. רק במדרש שוהר טוב אנו מוצאים (3) שר"י ורי"ג אמרו דבר אחד, כמו שאנו מוצאים גם בחכמים אחרים שהם תמיד חולקים. כמו רב ושמואל בתלמוד הבבלי, ולפעמים שניהם אומרים דבר אחד. מענין הוא מאד למצוא באיזה אופן נשמרו במסרת כל כך הרבה ממחלקות שני התנאים הללו. אפשר כמעט לשער שהיה לפני חכמי האגדה האחרונים קבץ כתוב מזה. אבל איך נכנס בהשערות אם אין כל נקודת אחיזה, שהשערותנו תסתיע בה? אכן למעלה מכל ספק הוא שהפלוגתות של התנאים היו חשובות מאד בעיני הדורות גם אחרי שעברו מאות שנים. אחרי שנתנו להן מקום כל כך רחב בתוך מדרשי האגדה היותר גדולים. ביהוד ראוי לתשומת לב המקום שהן תופסות בתוך ספר בראשית רבה. ששם אפשר למצוא אותן יותר מהמשים. הפלוגתות באות בדבר באור איזה מלה בכתובי. ולפעמים נעשו הפלוגתות לענין בשביל המבארים המאחרים שדרשו בהן.

בתור מצבות זכרון מענינות של אגדת התנאים וביחד עם זה בתור דוגמא שממנה נדע את צורת המשא והמתן משמשות אותן הפלוגתות שהגיעו אלינו בפרשיותן. מהן בלבד אפשר להכיר את השיטה ואת הרוח של הפרשנות האגדית של הזמן ההוא. הרב הגדול מהן הוא באמת באורי מקרא. אך יש גם השתמשות בכתובים לעניני אגדה באופנים שונים. בכל ספרי הקדש השתמשו למטרה זו מלבד בספר ויקרא ובאיוב, שמהם לא הובא גם פסוק אחד. מתרי עשר — רק מהושע ומזכריה. הרב הגדול של המחלקות הן על שני הספרים הראשונים של התורה. קודם שנבוא לסדר את המחלקות נביא בפרק מיוחד מה שנשאר מרי"ג לברו, שהוא פחות מפורסם מריי בן מהלקתו.

הערות לפתיחתא.

(1) גינה, יודישע צייטשריפט IV, 125 מוכיח, שמקום אחד בספרי פסקא שכ"ג הוא הוספה מאַחרת גם מתוך הוכחה זו ששם נזכרו ר' יהודה ור' נחמיה שהם החכמים המצויים במדרשים המאחרים. ואולם אין כל הוכחה שר' יהודה ור' נחמיה הם בעלי סדרש מאחרים. במקום שזכרו ר' יהודה ור' נחמיה בתוספתא ובברייתות הם בכל אופן התנאים הידועים לנו. ולפיכך אנו צריכים לומר, שר' יהודה ור' נחמיה הנוכחים במדרשים מאחרים הם המה ולא אחרים. ע' ניכ להלן מ"א הערה 3. (2) כל הפלוגתות הן כמאה ושמונים. הבטלות לא נכנסו בחשבון. (3) שנים תה' ל"א ב' (וכן בילקום לאותו פסוק, רפ"ו תשי"ד): מה עבודה זרה נעשתה פרקים פרקים כך עובדיה נעשו פרקים פרקים (ע"פ זכר"י י"ד י"ב). ואח"כ באה דעה ר"בן. — שם ק"ד ו'. ר' יהודה ור' נחמיה שאלו: הארץ על מה היא עומדת? על המים, שנא' (תה' קל"ו ו'): לרוקע הארץ על המים, והמים על ההרים, שנא' (תה' ק"ד ו'): על הרים יסמרו מים. השוה לעיל 127 מאמרו של ר' יובי בן הלפתא. — שם ל' א': ר' יהודה ור' נחמיה אמרו. אולם שם בא אח"כ מאמר מיוחד של ר' נחמיה, והמאמר שבא כאן בשם של ר' יהודה ור' נחמיה ביחד בא בשו"ס סי' י"ג בשם ר' יהודה בלבד.

א. ר' נחמיה.

מכל תלמידי ר' עקיבא, שאחרי מותו הרביצו את התורה ברוח, היה ר' נחמיה פחות מפורסם. אולם במסרת עיד התלמידים היותר השיבים של ר' עקיבא עומד ר'ג במדרגה אחת עם השאר. לפי המסרת של ר' יוחנן, שנזכרה כבר פעמים אחדות, סתם משנה ר' מאיר, סתם ספרא ר' יהודה, סתם ספרי ר' שמעון, סתם תוספתא ר' נחמיה וכולהו אליבא דר' עקיבא (1). באגדה הארצישראלית (2) יש שתי מסרות מי היו שבעה התלמידים האחרונים של ר'ע וברשימה השניה עומדים ר'י ור'ג בראש (3). בספורו של רב עיד הסמיכה שקבלו תלמידי ר'ע מר' יהודה בן בבא היה, לפי דברי רב אויא, גם ר' נחמיה (4). הוא נזכר גם בן באספה הראשונה שהותה אחרי גזרת אדריאנוס (5), וכן בין אלה שדרשו באושא (6). על דבר אישיותו והיו הפרטיים לא נשאו כל ידיעות. ר' לוי ספר שנמצאה מגלת יוחסין בירושלים שר'ג מוצאו מנחמיה בן הכליה (7). שם אביו לא נזכר בשום מקום, אבל הוא בעצמו אמר דבר בשמו (8). עיד היחס שבינו ובין רבו ר'ע לא נשאר זכר (9). מספר שהיה מעשה בכפר פני (מקום שאינו בגליל) והורה הלכה כר' ישמעאל (10). מכל חבריו נראה היה קרוב ביותר אל ר' אליעזר בן יעקב. יש הרבה הלכות שנאמרו בשם שניהם (11). נמסר איזה וכוח הלכותי שהיה בינו ובין ר' יעקב, תנא צעיר שהיה אחרי תקופת אדריאנוס (12). שאותו מצינו מתוכה עם ר' יהודה, בן מהלקתו של ר'ג (13). בתור בר פלוגתיה דרינ'נו מוצאים גם את בעל האגדה המצין ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי (14). ור' יהודה בר מהלקתו התמידי באגדה מצאנוהו הולק עליו גם בהלכה (15). — עוד נשאר לנו לציין את המסרת של כתי המדרש שבגבל כי התנא ר' נהוראי הוא ר' נחמיה, ולמה נקרא שמו נהוראי? מפני שהיה מנהור עיני הכמים בהלכה (משעם זה נקרא גם ר' מאיר בשם נהוראי). אולם מה שמחליש את המסרת הזאת הוא מה שבא שם אחיב: "ואמרי לה ר' אלעזר בן ערבי (16). ואם אין ערך הסטורי למסרת זו יש עוד ראייה לסתור אותה, שאנו מוצאים את ר' נהוראי ואת ר' נחמיה הולקים זה על זה או עומדים זה בצד זה (17). ורק ר' מאיר נמרא בשם זה, המאמרים שבאו בשם ר' נהוראי יסודרו לקמן (18).

באבות אין פתנס מרינ', ולא נשאר ממנו פתנס גם במקום אחר להישלים את החסרון, ואולם אפשר להביא בתור פתנס את מאמרו עיד היסורים: הביבים יסורים, שכשם שקרבנות מרצים כך יסורים מרצים, בקרבנות הוא אומר (ויקרא א' ד'): ונצצה לו לכפר עליו, ביסורים הוא אומר (שם כ"ו מ"א): והם ירצו

את עונם; ועוד שהיסורים מרצים יותר מן הקרבנות, שהקרבנות בממונו ויסורים בנפש, וכן הוא אומר (איוב ב' ד'): עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו (19). — מנין שאדם אחר שקול כנגד כל מעשה בראשית, שנא' (בר' ה' א'): זה ספר תולדות אדם, ולהלן הוא אומר (שם ב' א'): אלה תולדות השמים והארץ בהבראם, מה להלן בריאה ועשייה אף כאן בריאה ועשייה (20). — בעון שנאת הנס מריבה רבה בתוך ביתו של אדם ואיחוו מפלת נפלים ובניו ובנותיו של אדם מתים כשהם קטנים (21).

תה' קייט קסיד. שבע ביום הללתיך. אלו שבע מצות שאדם עושה בכל יום: קורא קריאת שמע שתי פעמים ומתפלל שלש פעמים ואוכל ומברך שתי פעמים (22). — גרולה מילה שדוחה את הננעים (23). — היכן מצינו שנקראת ערלה הרפה? מן הכא, שנא' (בראשית ל"ד): כי הרפה היא (24). — כל המקבל עליו מצוה אחת באמונה כדאי הוא שתשרה עליו רוח הקדש, שכן מצינו באבותינו שבשכר שהאמינו אבותינו בה' וזכו ושרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה, שנא' (שמות י"ד ל"א): ויאמינו בה' ובמשה עבדו, ונאמר (שם ט"ו א'): או ישיר משה ובני ישראל (25). — שמות ט"ו א'. שרת רוח הקדש על ישראל ואמרו שירה, והשירה שהיו אומרים כבני אדם הקוראים את שמע (26).

בוא וראה אהבתו של הקב"ה על ישראל, שהרי מלאכי השרת שהן נבורי כה עושי דברו עשאן הקב"ה שומרין לישראל. ומי הן? מיכאל ונבריאול, שנא' (ישעי' ס"ב ו'): על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים (27).

— בתור כלל מכללי הדרשה הוא מאמרו: משלי ל"א י"ד. היתה כאניות סוהר מברחק תביא לחמה. — דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר (28). — בתור כלל דקדוקי טהור, ראשון לכללים שנודעו לנו, הוא; כל דבר שצריך למיד בתהלתו ולא ניתן לו, ניתן לו היא בסופו, כגון לחוץ — הוצה, לשעיר — שעירה, לסכות — סכותה (29). — על הבנתו היפה בדקדוק השפה יעיד גם זה שאמר שצריך לברך על הלחם: המוציא שלשעבר משמע, ולא 'מוציא' (כדעת רבנן) (30). — הערתו שיש שלש הוראות למלת כפי שבמכתב הרגיל, תקע (מחא) כפי, יש בה ענין לקסיקלי (31). —

הערות פרשניות בודדות: שמות י"ג י"א. והעברת כל פטר רחם לה'. אמר הקב"ה לישראל: כשתבואו אל הארץ העבירו כל פטר רחם לי, יכול לא להעבירו מיד? ת"ל: (והעברת כל פטר רחם וכנ"ו) מיד הזהירן הקב"ה על שהם עליהם במצרים (32). — חוט אחד (של יריעות המשכן) כפול לשנים שזור לארבעה, משזור לשמונה, נמצא חוטן כפול לשלשים ושנים (33). — שמות כ"ו י"ז. משלבות

אשה אל אהותה. הסנין (בלימות — Zacken) יוצאים מן הקרשים שנים לכל אחד שמשקיע את הזכר בתוך הנקבה, שנאמר: משלבות וכו', דברי ר' נחמיה, שר' נחמיה אומר: אין תלמוד לומר, משלבותי, ומה תלמוד לומר, משלבותי? מלמד שנעשה להם שולבים כסולם המצרי. היה הורץ את הקרש מלמעלה, אצבע מכאן ואצבע מכאן, ונתנו בתוך טבעות של זהב, שלא יהיו נפרדים זה מזה (34). — בזה (שמות כ"ו ל"א) כתב, מעשה השב"י ובוהו (שם פסוק ל"ו) כתב, מעשה רקס? מעשה הושב — שתי פרצופות, ומעשה רוקם — פרצוף אחד (מהצד שלפנים בלבד) (35). — מנין לכשיצא (הדיין לאהר נמר הדין) לא יאמר: הריני מוכה והברי מהיובן, אבל מה אעשה שהברי רבו עלי? תלמוד לומר (ויקרא י"ט ט"ז): לא תלך רכיל בעמך, ואומר (משלי י"א י"ג): הדרך רכיל מגלה סוד (36). — במדבר ז' ג', יש עננות צב — כמין קמיסתא (ניא: קמרוסתא, ופי' קובה שלא ישלט בה העין) היו (37). — יחזקאל ל"ג כ"ד, אחד היה אברהם וירש את הארץ ואנהנו רבים לנו נתנה הארץ למורשה, ומה אברהם שלא היה לו אלא בן אחד והקריבו ירש את הארץ, אנו שמקריבין בנינו ובנותינו לעבודה זרה אינו דין שנירש את הארץ (38).

ישע"י ל"א כ"ו, באור שבעת הימים, שבעה — ולא שלשה הן, והלא ברביעי נבראו המאורות?... אלו שבעת ימי אכלות של משותלת הצדיק שהשפיע להן הקב"ה אורה (39). — רוב מכניסו דבלה (כלומר הרוב ממה שהכניס נח לתוך התבה למזון היה דבלה) (40). — ראוייה היתה הבקה שיעמדו ממנה שנים עשר שבטים, הה"ד (בר' כ"ה, כינכ"ה): שני גוים בבטן — דא תרין, ושני לאמים — הא ארבעה, ולאם מלאם יאמין — הן שיתא, ורב יעבד צעיר — הא תמניא, וימלאו ימיה ללדת — הא עשרה, ויצא הראשון אדמוני — הא חד עשר, ואהרי כן יצא אחיו — הא תרין עשר, [ואית דמיייתין ליה מן הדין קרא: ותאמר אם כן למה זה אנכי, זיין שבעה, היא המשה — הא תרין עשר] (41). — בר' ט"ו כ"ה, ואת יהודה שלח לפניו — להתקין לו בית תלמוד, שיהא שם מורה תורה, שיהו השבטים הונים בתורה (42). — במדבר י"א כ"ו, ויתנבאו ולא יספו, על עסקי גוג ומגוג היו מתנבאין, שנא' (יחזקאל ל"ה י"ז): האתה הוא אשר דברתי בימים קדמונים ביד עבדי נביאי ישראל הנבאים בימים ההם שנים להביא אותך עליהם וגו', אל תיקרו שנים, אלא שנים, ואיוו הן שנים נביאים שנתנבאו בפרק אחד נבואה אחת? הוי אומר: אלדד ומידד (43).

בדרשת הפירדה באושא דרש ר"ג על הכתוב (דברים כ"ג ה'): לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה', תני: שתי אומות גדולות פרשו מלבוא בקהל ה', למה?

על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. וכי צריכין היו ישראל באותה שעה? והלא כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר היה הבאר עולה להם. והמן יורד להם. והשלו מצוי להם. וענני כבוד מקיפין אותם ועמוד ענן נוסע לפניהם. ואת אומר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים? ואמר ר' אליעזר: דרך ארץ הוא. שהבא מן הדרך מקדמין לו במאכל ובמשתה. בא וראה מה פרע להם הקביה לאלו שתי אומות – כתיב בתורה: לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה', ואתם, בני אושא, שקדמתם רבותינו במאכלכם ומשקים ומטותיכם – הקביה יפרע לכם שכר טוב 44). – בנוהג שבעולם אדם יש לו שדה אחת, והוא נותנה למחצית, לשליש ולרביע, אבל הקביה אינו כן, אלא משיב רוחות, ומעלה עננים, ומוריד נשמים, ומפריח טללים, ומגדל צמחים, ומדשן פירות, ולא אמרו לנו להפריש לפניו אלא אחד מעשרה. לפיכך משה מזהיר את ישראל: עשר תעשר את כל תבואת זרעך (דברים י"ד כ"ב) 45).

כמו ר' יהודה תאר גם ר' נחמיה דור של ביאת המשיח 46): דור שכן דוד בא בו העזות תרבה 47), והיוקר יעות 48), והנפץ יתן פריו והיין ביוקר 49), ונהפכה כל המלכות למינות 50) ואין תוכחה 51).

זו היא השארית המועטה שנשארה מאנדת ריג, ממה שלא בא במחלקת עם ריג. מהפלונתות תבאנה מתחלה אותן הפלונתות, שנמסרו, כמו שנאמר למעלה, בצורה של דיאלוגים.

הערות לס' א'

- 1) סנהדרין ס"ו. S. N. Brill. Begriff und Ursprung der Tosefta A. 3.
- 2) ב"ר ס"א. דומה לזה בברייתא בבבלי (יבמות ס"ב:). יש נוסח שנס ר' נחמיה היה מהם. ע' פרנקל 176 הע' 9. תוספות יומא פ' ע"ב, ד"ה «כיון».
- 3) לפי הנראה העסרו ריג וריג בראש הרשימה מפני שהם היו מצוינים בתוך חולקים ספורסמים כאנדה. בעל האנדה במסרו את הרשימה הוואת רצה להראות בסדר שבתר לרשימתו את הכבוד שהנה לבו לחכמי האנדה הקדמונים. אם יש צרך עוד לראיה שר' יהודה ור' נחמיה החולקים הם הם חלמירי ר' עקיבא. אפשר להביא גם את זה. בקה"ר א' י"א מובאה רק הרשימה השניה ור' יהודה ור' נחמיה בראשה. גם בספור ע"ד הדרשות שדרשו החכמים באושא עומדים בראשונה ר' יהודה ור' נחמיה, שהשיר ב' ה'. 4) סנהדרין י"ד.
- 5) ע' גרץ ח"ד 186. 6) שהשיר ב' ה'. 7) ב"ר צ"ה, לבראשית ס"ט י"א.
- 8) פסחים נ"ד ע"א. בין הדברים שנבראו ערב שבת בין השמשות הוא חושב את האש ואת הסרד. בספרי דברים ל"ג כ"א (פסקא שניה) אין «משום אביו».
- 9) נחמיה זה שאלו פנה ר' עקיבא בשאלה בספרא ויקרא י"ד כ"א (72 ע"ג) הוא נחום איש גמון. ע' לעיל כ"א ח"א 44 הע' 6. השוה: Brill a O. Anm. 60.

10) תוספתא בלאים כי ייב, אם תלמידו של ר' עקיבא שמע את ר' שמעון בן יוחאי במקום ההוא (תוספתא מעילה א' הל' ב' מעילה ז' ע"א) הוא ר' נחמיה, או יהיה מוכח מזה שעוד בימי חייו ר' עקיבא ישב במקום ההוא. מהמקור הזה מוכח כי שהמקום ההוא אינו בנליל.
11) תוספתא ביטו ז' ט"ז; שם ובהים ז' י"ב; שם בליים כי ב'; ספרא ויקרא י"ד כ"ב (ז' ע"ג). בתוספתא מנחות ז' ט"ז נשמט "בן יעקב".

12) תוספתא ובהים י"ב ז' ב' ובהים ק"א. (רבינוביץ מציון שם גרסא אחת ר' יעקב במקום ר' עקיבא).
13) תוספתא תמורה א' י"ז. במשנה תמורה ב' א' באה השנתו של ר' נחמיה על ר' יהודה בשם ר' מאיר, כמו שר' יעקב אמר איזה פתנים בשם ר' מאיר (תוספתא מעשר שני ב' י' שם יבמות י"ב י"א. ב' יבמות ק"ב א').

14) תוספתא סוטה ז' ג' (ע' בבלי סוטה ל); שם ז' ט"ז.

15) תוספתא שבת ח' (ט"ו) כ"י; שם סנהדרין ג' ט"ז; שם נדה ז' ט"ז; שם שביעית ז' כ"א (השוה ירושי' שביעית פ"ה סח"ה 38 סוף ע"א). 16) ע"י ערובין י"ג ע"ב. השוה לעיל 5 הע' 25. וע' כ"א ח"א 58 הע' 3. 17) בדברים רבה פ"ג (ומזה בילקוט תהי' ק"ד) באו ר' נהוראי ור' נחמיה בתור חולקים בשני דברים בכאור "ראה' תהי' ק"ד ג' במשנה סוף נזיר בא אחרי מאמר אהר של ר' נחמיה מאמרו של ר' נהוראי. ע"י ג"כ ב' סנהדרין צ"ז *).

18) ע"י לקמן פרק י"ג סי' ח'. 19) סבילתא ב' ל"ג. ספרי דברים ז' ה' (פסקא ל"ב). שו"ט תהי' צ"ד א' (ששם נשתבש במקום ר' נחמיה - ר' נתן).

20) אדר"ג פ' ל"א (46 ע"א). 21) שבה ל"ב: 22) שו"ט ז' א' ר' אבינא בשמו.

23) משנה נדרים ג' י"א; סבילתא שמות י"ח ג' (58 ע"א). 24) ב"ר פ"ג.

25) סבילתא שמות י"ד ל"א (38 ע"ב). בשמיר כינ קרוב לראש בקצרה. השוה שהשיר ד' ה' (שם צ"ל ר' נחמיה במקום ר' נחמן). 26) סבילתא שמות ט"ו א' (36 ע"א). משנה סוטה ה' ד'. יותר מפורט בברייתא סוטה ל' ע"ב [בסופר הפורס על שמע בבית הכנסת שהוא פותח תחלה והן עונין אחריו], ובירושלמי סוטה פ"ה (20 ע"ג) ר' אבהו בשם ר' יוסי כי ר' חנניה.
27) שמיר י"ח קרוב לראש. הבטוי "בוא וראה' נמצא גם בדרשתו באווא.

28) ירושי' ראש השנה פ"ג (58 סוף ע"ד). ברייתא ד"ב מדות, מדה ט"ז. השוה הבטוי לעיל 139 לשמות ט"ז ג'. 29) ירושי' יבמות פ"א (3 ע"א). סבילתא שמות י"ב ל"ז (15 ע"א): לפי שצריך למיד בתחלתו ניתן לו היא בסופו. ב"ר ג' (לבר' י"ט א'). מ"ח (לכ"ה י'). פ"ז (ל"ח א') הנוסח הוא כמו בירושלמי אלא בא בצווי "תן לו". הדוגמאות שם: סדומה, שערה, מצרימה, חרנה. בבבלי יבמות י"ג ע"א: כל חיבה שצריכה למיד בתחלתה הטיל לה הכתוב היא בסופה. הדוגמאות נמסרו בשם דבי ר' ישמעאל. בנוסח השו"ט ט"ז י"ח ניכרת השפעת התלמוד הבבלי: כל חיבה שלא ניתן למיד ברישה, ניתן היא בסופה. כגון - חרנה.

30) ר' יעקב בר' אחא בשמו. ב"ר ט"ז. שו"ט ק"ד י"ד (ומזה ילקוט תהלים): ראה לשון שהתקינו חכמים: המוציא ל' מן ה' שהוא הוציא לחם מן הארץ (ע"ד הבטוי "ראה' ע' לעיל הע' 27). גם בירוש' ברכות פ"ז (10 ע"א). אמר ג"כ ר' יעקב בר' אחא (שם בשבוס רב נחמן במקום ר' נחמיה) אך מבלי להביא ראיה לשתי הדעות. בבבלי ברכות ל"ח ע"א אומר דוקא ר' נחמיה שצריך לומר "מוציא, ורבא הוא האומר "מוציא, משמע לשעבר.

31) מדרש הלל צ"ח ח' (ביהמ"ד ח"ה 79). הכתוב (תהי' מ"ז ב'): כל העמים תקעו כף - כף משש; הכתוב (ישעי' נ"ה י"ב): וכל עצי השדה ימחאו כף - ענף, כמיש (ויקרא כ"ג מ'): כמות תמרים. והכתוב (תהי' צ"ח ח'): נהרות ימחאו כף - שפת הנהר (ב"ל ארמי - כף נהרא).

* ואולם במקף קדושין מצייני את ר' מאיר ואת ר' נהוראי עומדים זה אחר זה.

- (32) שמו"ר י"ט קרוב לסוף. במקום והעברה כל מפר רחם וכו' (שבא כאן בסוגרים) צ"ל 'קדש לי כל בכורי' (33) ברייתא דמלאכת המסכן פרק ב' (ביהמ"ד ח"ג 146). נ"ד זה דעת רבנן: חוט אחד כפול לשנים, שוור לשלשה, משור לששה נמצא חוטן (שהוא מ"ד מינים) - תכלת וארגמן ותולעת שני ושש) כפול לעשרים וארבעה.
- (34) שם פרק א' (ביהמ"ד ח"ג 144). במקום שולפים אולי צ"ל שולבים, שליכום.
- (35) תוספתא שקלים ג' י"ד, וכן בברייתא דמלאכת המסכן פרק ד' (ביהמ"ד ח"ג 146). בברייתא יומא ע"ב: רוקם - מעשה מסמ, לפיכך מרצוף אחת, חושב - מעשה אורג, לפיכך שני מרצופות. השוה ג"כ המלוגתא שבין ר' יהודה ובין ר' נחמיה להלן 177.
- (36) ספרא לאותו פסוק (89 ע"א), סתם בברייתא סנהדרין ל"א. ב"ק צ"ט: בירוש פאה 16 ריש ע"א נאמר בשם ר' נחמיה פרוש אחר: שלא תהא כרוכל (רבייל = רוכל) זה, מסעין דבריו של זה לזה ודבריו של זה לזה. פירוש זה נמצא גם בספרא שם סתם לפני מאמרו של ר' נחמיה ורק קצת בצורה אחרת: שלא תהיה כרוכל שהוא מסעין דבריו והולך. בילקוט לאתו: פסוק יכן בפירוש הראב"ד לספרא הירבא "שהוא מסעין, שהוא כנראה יותר נכונה. לוי כתיב 174 ע"א מפרש את המקור שבירושלמי פאה, אבל אינו מביא עוד אינו דוגמא שיהיה פירושו של "הסעין" - הנש, ולהפך הירבא, "מסעין" נותנת טעם לשבח. השוה סוטה כ"א ע"ב (לוי ח"ב 171 ע"א זכ). המשל לרוכל שהוא מסעין ומשכה את סחורתו יוצא גם כן יותר ברור. אולי גם המאמר הזה מתכוון גם כן (לא לתת בני אדם), אלא לדיינים.
- (37) פסיקתא ח' ע"א, שהשיר ו' ד'. ע' בוכר באערתו לפסיקתא לוי ח"ד 381 ע"א.
- (38) תוספתא סוטה ו' ט. קודם לזה בא פירושו של ר"א בני של ר' יוסי הגלילי (ע' לעיל 180). בכ"י ערשורם נחלפת השיטה. (39) ב"ר ג'.
- (40) ב"ר ל"א קרוב לסוף. (41) ב"ר ס"ג. נספר ע"י בעל האגדה המאחר רב הונא (תני ר' נחמיה). בפסיקתא כ"ג ע"ב, ובתנחומא ב' תצא 4 מיוחס לר' הונא בעצמו.
- (42) תנחומא ב' ויגש 12; בתנח' ויגש - סתם; בב"ר צ"ה - בשם ר' חנינא.
- (43) סנהדרין י"ז ע"א, שם צ"ל במקום "רב נחמן" - ר' נחמיה, כי נראה, שרק מתנאים שם המדובר. (44) שהשיר ב' ה'. בברכות ס"ג ע"ב: פתח ר' נחמיה בבב"ר אכסניא ודרש: מאי דכתיב (ש"א ס"ו ו'): ויאמר שאל אל הקיני סורו רדו סחוק עמלקי מן אוסיף עמו, ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל? והלא דברים קל וחומר: ומה יתרו שלא קרב את משה אלא לכבוד עצמו - כך, המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילו ומסקהו ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה! (45) פסיקתא צ"ג ע"א. בשמו"ר ריש ד' קצת בשניו ומביא שם ראיה מדניאל ט' ו' (לא מצאתי - המתרגם). (46) סנהדרין צ"ז: (וסוה בדרך ארץ זוטא בסוף. לא כמו שמוסר לוי ח"א 100 ע"ב, שזהו של ר' שמעון בן לקיש, אלא גם זה הוא של ר' נחמיה). בברייתא סוטה המובאה לעיל 157 ה"ע 9 - סתם. (47) בשהשיר: "עניות ירבה, שיותר מתאים להאמור להלן, ואולם בברייתא סוטה נאמר בארמית: הוצפה יבני.
- (48) בסוטה: ויוקר יאמרי, בשהשיר: ויוקר הווה. הנוסח 'יאמרי' נראה יותר נכון. ה"יוקר' פירושו כאן, כמו בכל מקום, סחיר גבוה. לוי ח"א 106, השוה ח"ב 282 מתרגם - כ"ד, הכבדה מצד פקידו המסמלה. רשי מביא שני פירושים: היוקר יעות - שלא יכבדו זה את זה, זה יקר = כבוד, לישראל אחרינא: היוקר יעות - מכובד שבהן יהא עוותן ורסאי. - מוטל בספק פירושה של המלה 'יעות' במה שנוגע ליוקר, שאין עוות מתאימה לזה. אולי צ"ל יעונו או יעוק, יעיק, הנוסח שבשהשיר: 'ויוקר הוה, כנראה רצה להחליץ מקושי הנוסח, אבל זה מתאים רק אם נאמר שיוקר הוא כמובן סחיר גבוה. (49) בדרך ארץ נעשה תקון לא נכון: והנפן לא תתן פריה והיין ביוקר, בשהשיר: והיין יסריחו. בפסיקתא 51 ע"ב ובפסיקתא ר' ס"ו (76 ע"ב) זה נכנס בתוך האורו של ר' נהוראי. (50) כך היא הירבא הנכונה, שנתקללה בדפוסים ע"י הצנזורה. בסוטה (במסנה של הירושלמי): והמלכות תהפך למינות (ברשי סוטה ס"ס ריש ע"ב הוצאת אפסטרם:

המלכות תהא לסינות), בשהשיר: והמלכות כולה תהפך לסינות, בדרך ארץ: והמלכות תהפך לאפונות, בעל האגדה ר' יצחק, שהיה בודאי בזמנו של קונסטנטיין, אומר שם בסנהדרין: אין בן דוד בא עד שתהפך כל המלכות לסינות. (51) כך הוא בכל המקורות, רבינוביץ בסנהדרין (רקדוקו ספרים ח"ט 143 ע"ב) סביא נירסא: ואין תיסס תורה.

ב. דיאלוגים בין ר' יהודה ובין ר' נחמיה.

בריאת העולם 1) — ברי' ב' א', ויכלו השמים והארץ, ר"י אומר: (השמים) בזמנך, וכל צבאם בזמנך. אמר לו ר'ינ: והא כתיב (שם פסוק ד'): אלה תולדות השמים והארץ בהבראם? מלמד שבו ביום נבראו, בו ביום הוציאו תולדות. אמר לו: והכתיב: ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, שני, שלישי, רביעי, חמישי, שישי? אמר לו ר' נחמיה: כמלקטי תאנים הן, כל אחד ואחד הופיע בזמנו 2). — ברי' ו' ז', ונה בן שש מאות שנה והמבול היה מים ונו', ר' יהודה ור' נחמיה, ר"י אומר: שנת המבול אינה עולה מן המנין, א"ל ר'ינ: אעפ"י שאינה עולה מן המנין, עולה היא בתקופות ובהשכונות 3). — ברי' ט"ז י"ג, וברכתי אותה וגם נתתי לך ממנה בן וברכתיה, ר"י ור'ינ, ר' יהודה אומר: וברכתי אותה — ליתן לה בן, וברכתיה — לברכת החלב, א"ל ר'ינ: וכי כבר נתבררה בחלב, והלא עדיין לא נתעברה? אלא מלמד שההזרה הקביה לימי (נערוחה 4). — ברי' כ"ד א', וה' ברך את אברהם בכל, ר' יהודה ור' נחמיה, ר"י אומר: שנתן לו נקבה, אמר לו ר'ינ: עיקר ביתו של מלך (כלומר עיד יצחק) אין כתיב בו ברכה (ואיך אפשר שיכתב בדרך עיד הבת)? אלא, וה' ברך את אברהם בכלי, שלא נתן לו בת כל עיקר 5). — ברי' כ"ה א', ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה, ר"י אומר: זו הנר, א"ל ר'ינ: והלא כתיב, ויוסף? א"ל: על פי הדבור (מצות ה') נשאה, הך מה דאת אמר (ישע"י ח' ה'): ויוסף ה' דבר אלי עוד, א"ל: והכתיב: ושמה קטורה? א"ל: שמקושרת מצות ומעשים טובים, א"ל: והכתיב (שם פסוק ו'): ולבני הפלגשים וכו'? א"ל: פילגשם' כתיב (כלי ויד הרבים ומשמע שהיתה לו רק פילגש אחת, אלא מתוך שההזרה ולקחה שנית כתוב פלגשם) 6). — שם מ"ה י', ועינו ישראל כבדו מזקן, אר"י: כמשמעו של מקרא, שריסי עיניו כבדו מזקן והיו רבוקים זה לזה, וכשהיה מבקש לראות היה תולה אותם, אמר לו ר'ינ: הם ושלום! ומהו לא יוכל לראות? שנסתלקה ממנו רוח הקדש 7). — שמות ב' ו', ותפתה ותראוהו את הילד והנה נער בוכה, קרי ליה ילד וקרי ליה נער? תנא: הוא ילד וקולו כנער 8). דברי ר'ינ, א"ל ר'ינ: אם כן עשית למשה רבנו בעל מוס? אלא מלמד שעשתה לו אמו חופת נעורים בתיבה, שמא לא אוכה להופתו 9). — שמות ז' כ"ד, ויהפרו מצרים סביבות היאר, ר"י אומר: (רק המים)

שביאור לקו. ור"נ אמר: מלמעלה ומלמטה לקח וכל מצרים לקו מימיהם בדם. אמר לו ר"י: ומה אני מקיים: ויהפרו כל מצרים סביבות היאר? אמר לו: לפי שהיו המצרים אומרים: כל המים שהיו רואין את משה ואהרן נעשין רם. והיו הופרין להוציא מים לשתות ממה שאין עיניהן רואות (10). -- במדבר ג' מ"ט. פקוד כל בכור זכר בכני ישראל וכו'. [אמר משה: אי זה מקבל עליו ליתן המשה שקלים לנלגלת? מה עשה? נטל שנים ועשרים אלף פיטקין (*πυτταξια*) וכתב עליהן. בן לוי"י ורעינ כתב עליהן המשת שקלים והטילן לקלפי (*καλπη*). אמר ר' יהו: בואו וטלו פיטקיכם; כל מי שעלה בידו. בן לוי"י. אמר לו: כבר פדאך בן לוי. וכל מי שעלה בידו. חמשת שקלים. היה אומר לו: מה אעשה לך? ומן השמים הוא]. ר"י ור"נ מתיב תנייא להברייא: אילו כתבתמי לוי סילקת (כלומר אם כל הכיב אלף הוציאו זה אהך זה בן לוי ולא נשאריו רק הרעינ פתקאות שכתוב עליהן ה' שקלים. הלא יכולים הרעינ בכורות לטעון: אלו היו בקלפי גם פתקאות בן לוי וגם פתקאות ה' שקלים. אפשר שהיינו מוציאים. בן לוי"י והיינו נפטרים. עכשו לא נשאריו לנו רק הפתקאות ה' שקלים)? אלא כך עשה: נטל שנים ועשרים אלף פיטקין וכתב לוי ורעינ וכתב עליהן (גם כן) לוי. ומאתים שבעים ושלשה וכתב עליהן חמשת שקלים והטילן לקלפי. אמר להם: בואו וטלו פיטקיכן. כל מי שעלה בידו לוי. אמר לו: כבר פדאך בן לוי. וכל מי שעלה בידו חמשת שקלים. היה אומר לו: מה אעשה? ומן השמים הוא. מתיב תנייא להברייא: הגע עצמך שעלו כולם לוי (הלא באפן שונה אפשר שכולם יוציאו פתקאות. בן לוי"י ואם בן כולם יפטר)? איל: מעשה נס היה ומסורנין עלו (אלו שעלו בידם פתקאות ה' שקלים הוציאים בסורנין בין אלה שהוציאו. בן לוי"י (11)). -- מהלקת שכוו שנויה גם בדבר בחירת הוקנים (במדבר י"א ט"ז). [אמר משה: אם אטול ששה מכל שבט הרי שבעים ושנים. עשרה משה ושנים מהמשה. אי זה שבט מקבל עליו להיות פנוס? מה עשה? נטל שבעים פתקין וכתב עליהן זקן ושנים הלך והטילן לקלפי. אמר להן: בואו וטלו פיטקיכם. כל שעלה בידו זקן. היה אומר לו: מינוך מן השמים. וכל מי שעלה בידו הלך. היה אומר לו: ומה אעשה? ומן השמים הוא]. ר"י ור"נ מתיב תנייא להברייא: הגע עצמך שעלו כולם זקן (ונשאריו רק שתי הפתקאות החלקות בלבד)? איל: מעשה ניסין היו ומסורנין עלו (12). -- במדבר ט"ז ל"ב. ותפתה הארץ את פיה ותבלע וכו'. ר' יהודה אומר: באותה שעה נפתח לארץ פיית הרבה. שנא': בקרב כל ישראל (דברים י"א ו'). איל ר' נחמיה: והרי כתיב: ותפתה הארץ את פיה? איל: והיאך אתה מקיים:

בקרוב כל ישראל? אלא שנעשית הארץ כמשפך, וכל אינן (כלומר בכל מקום) שהיה אחר מהם עומד היה מתנצל ובא ויורד עמו, נמצאת מקיים. בקרב כל ישראל, נמצאת מקיים, ותפתח הארץ את פיה" (13). — דברים כ"ה ל"ה. זרע רב תוציא השדה וכו'. ר"י ור"נ. ר"י אומר: זרע סאה ומכנס סאה. אר"נ: אם כן פרנסה מנין? אלא הראויה לעשות עשרים עושה עשר והראויה לעשות עשר עושה חמש (14). — דברים כ"ט כ"ה. הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם. למה נקוד על לבנינו ועל עיני שב. עדי? מלמד שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן, דברי ר"י. א"ל ר"נ: וכי ענש על הנסתרות לעולם? והלא כבר נאמר, עד עולם? אלא כשם שלא ענש על הנסתרות, כך לא ענש על עונשין (חטאים) שבנלו עד שעברו ישראל את הירדן (15). יהושע ז' ה'. ויכו מהם אנשי העי כשלושים וששה איש. — שלשים וששה איש ממש. דברי ר"י. א"ל ר"נ: וכי נאמר שלשים וששה, והלא לא נאמר אלא, כשלושים וששה? אלא זה יאיר בן מנשה ישקול כרבם של כנהדרין (16). — שיב ה' ט"ו. ויהי דוד עושה משפט וצדקה. מהו משפט וצדקה לכל עמו? ר"י ור"נ. חד אמר: היה דן את הדין, מוכה את הזכאי ומחייב את החייב, אם לא היה לו לחייב ליתן, היה דוד נותן משלו, הוי — משפט וצדקה. א"ל ר"נ: אם כן נמצאת מביא את ישראל לירי רמות? ומהו משפט וצדקה? היה דן את הדין, מוכה את הזכאי ומחייב את החייב, הוי — משפט וצדקה, שהיה מוציא את הנול מידו (17). — [על המסרת של המשנה: משחרב בית המקדש בטל השמירן, שמיר שבו בנה שלמה את בית המקדש, שנאי (מיא ר' ז'): והבית בהבנתו אבן שלמה מסע נבנה — הדברים ככתבן, דברי ר"י. א"ל ר"נ: וכי אפשר לומר כן? והלא כבר נאמר (שם ז' ט"ו): אבנים יקרות כמדות נזית מנוררות במנה? אם כן מה תלמוד לומר: והבית בהבנתו אבן שלמה מסע נבנה ומקבות והגרון כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנתו? שהיה מתקן מבוהין ומכנים מבפנים (18). — החייב ליב ליג. וכבוד עשו לו כמותו. זה הזקיהו מלך יהודה שיצאו לפניו שלשים וששה אלף הלוצי כתף (שקעו בנדיהם עד שנראו כתפותיהם), דברי ר"י. א"ל ר"נ: והלא לפני אהאב עשו כן? אלא שהניחו ספר תורה על מנתו ואמרו: קיום זה מה שכתוב בזה (19). — אימתי נאמרה מגלת קינות? ר"י אומר: בימי יהויקים נאמרה. א"ל ר"נ: וכי בוכין על המת עד שלא ימות? אלא אימתי נאמרה? אחר חורבן הבית (20). — מתים שהחיה והוקאל — ר"י אומר: אמת משל היה (וזאת היתה עובדה ויהי עם זה משל לתחת ישראל). אמר לו ר"נ: אם אמת למה משל, ואם משל למה אמת? אלא באמת

משל היה (כלומר ברור הוא שזהו רק משל) 21). — אסתר א' ו'. מטות זהב וכסף. ר"י אומר: הראוי לכסף לכסף, הראוי לזהב לזהב. א"ל ר"י: אם בן אתה מטיל קנאה בסעודה? אלא הם של כסף ורנליהם של זהב 22). — תהלים י"ב ט'. סביב רשעים יתהלכו 23). סביב לרשעים הצדיקים מהלכו. כיצד? בשעה שצדיקים יוצאין מתוך בן ערן ורואים את הרשעים נדונין בניהם — נפשם שמחה עליהם. ההיד (ישעי' ס"ז כ"ד): ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בן באותה שעה הן נחננין שבה והוראה להקב"ה על היסורין שהביא עליהם בעולם הזה. ההיד (ישעי' י"ב א'): אורך ה' כי אגפת בן ישוב אפך — באימות העולם, ותנחמני — מהם. אימתי? כרום ולות: לכשירומם הקב"ה כרם בווין, ואין כרמו של הקב"ה אלא ישראל, שנא' (ישעי' ה' ז'): כי כרם ה' צבאות בית ישראל ואיש יהודה נטע שעשועיו. א"ל ר"י: עד מתי אתה עוקף עלינו 24) את המקרא! אלא סביב לצדיקים הרשעים מהלכו, דכתיב: סביב רשעים יתהלכו. הא כיצד? בשעה שהרשעים עולין מתוך הניהם ורואין את הצדיקים יושבים בשלוח בתוך בן ערן, נפשו מתמענת 25) עליהם. ההיד (תה' קי"ב י'): רשע יראה וכעס. אימתי? כרום ולות: לכשירומם הקב"ה מצות בוניות בעולם. |מה לך יוצא ליסקל? על שמלתי את בני. מה לך יוצא לישרק? על ששמרתי את השבת. מה לך יוצא ליהרג? על שאכלתי מצה. מה לך לוקח בפרגול? על שעשיתי סוכה. על שנטלתי לולב. על שהנחתי תפלין. על שהטלתי תכלת. על שעשיתי רצון אבא שבשמים 26). — משלי כ"ב כ"ט 27). היות איש מהיר במלאכתו. איש מהיר זה משה, שהיה זרין להביא המכות על פרעה 28); לפני מלכים יתיצב — והתיצב לפני פרעה; כל יתיצב לפני השכים — זה יתרה. א"ל ר"י 29): כדברך עשית הקדש חול? אלא לפני מלכים יתיצב — לפני מלך המלכים הקב"ה יתיצב, כמדאי (שמות ל"ד כ"ה): ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה 30): כל יתיצב לפני השכים — זה פרעה, שהחשיך הקב"ה לו ולא יצאו, שנא' (שמות י' כ"ב): ויהי השך אפלה 31).

הערות לס"י ב.

- 1) ב"ר י"ב. בקצור נסרץ בתנאי כי בראשית ס"י א'. השהו יום בית תלמוד א' 180.
- 2) השהו לעיל 115 ה"פ 5. בב"ר ר"ס נ"י: ר' יהודה אומר: האורה נבראת תחלה. משל למלך שבקש לבנות שלטון והיה אותו מקום אפל. מה עשה? הדליק נרות ונססין לידע היאך הוא קובע תימליוסם (יסוד). כך האורה נבראת תחלה. ור"י אומר: העולם נברא תחלה. משל למלך שבנה שלטון ועטרה כנרות ונססין. — על הכתיב בראשית ב' ו': ואר יעלה מן הארץ והשקה את פני האדמה. ר"י אומר: כהרין נילוס, דמסקה והדר מסקה. ור"י אומר: כמין תבייה (פ"א תי"י או קבריאול) דהרין קבריא דמרכה וקבר (ו'). 3) ב"ר ל"ב.

- (4) ב"ר ריש מ"ז. דומה לזה בכ"ר נ"ג על הכתוב כ"א א"י, ושם צריך להגיה ע"פ האמור כאן. וע' מסיקתא ר' ס"ב 177 ע"א. (5) ב"ר נ"ט. שם צריך לתקן במקום ר' יודן - ר' יהודה. במקור אחר בא במקום ר' נחמיה - ר' מאיר. ע' לעיל 29 הע' 24. ור' יהודה גם שם אומר כמו כאן.
- (6) ב"ר מ"א. ששם בא בשניאה רב במקום ר' יהודה. בילקוט לאותו פסוק (רמ"ז ק"ט) כתוב נכון. אך סר נחמיה נשתבש שם לר' נחמן, גם בילקוט לרה"א א' (רמז תהרע"ד) כתוב רב. כנראה נשתבש זה סן ר"ת רבי"י. מחלקת זו נמצאה בקצרה בשני סדרשי תנחומא סוף חיי ודברי ר' יהודה מיוחסים לרבי' ודברי ר' נחמיה ל"רבתינו".
- (7) מסיקתא ר' מ"ג קרוב לסוף (12 ע"א). שם צ"ל ר' נחמיה במקום רב נחמן [ע' הע' איש שלום ע"ן]. (8) הויה סאמר אחר של ר' יהודה ע"ד משה שהקדים להתפתח ולגדל מהכתוב "ויגדל משה" (שמות ב' י"א), שבהיותו בן חמש נראה כבן אחת עשרה. תנחומא ב' וארא 17. ע' לקמן הע' 28. (9) ברייתא סופה י"ב: וזוהו בשמור א'.
- (10) שמור מ' קרוב לסוף. (11) ירוש' סנהדרין סוף פ"א (19 ע"ג). מזה סקבר בכמדר ר' ד' קרוב לראש ובצורה אחרת בתנח' ב' במדבר 26. את המלה "תנייה לחברייא" אפשר לפרש: לך ושנה זאת לפני החברים והם ישיבו על זה חובך בקושיא.
- (12) ירוש' סנהדרין סוף פ"א (19 סוף ע"ג). תנח' ב' בהעלותך כיב (שם בדבריו של ר' נחמיה בא ע"ב סיחקין חלקים ללא צורך). בספרי במדבר י"א כ"ו (פסקא צ"ד) יותר מפורט. בברייתא סנהדרין י"ז ע"א בא בשתי המחלקות במקום ר' יהודה - סתם.
- (13) תנחומא ב' קרח הוספה 4. ילמדנו בילקוט לאותו פסוק (רמז תשי"ב). במדבר ר' י"ח.
- (14) ב"ר י"ב קרוב לסוף. (15) ברייתא סנהדרין מ"ג: רבינוביץ סביא גרסא ר' יוסי במקום ר' נחמיה. להבנת המחלקת הוה שהיא די תחומה ע' פירשי' ותוספות שם.
- (16) ברייתא כיב קב"א ע"ב. סנהדרין מ"ד ע"א. בויקיר י"א מיוחסה דעה ר' נחמיה להאמורא ר' יודן. (17) דברים ה' קרוב לראש. שם במקום ר' נחמן צ"ל ר' נחמיה. בסנהדרין ו' ע"ב באו שתי הדעות סתם. (18) ברייתא סופה מ"ח ע"ב. תוספתא סופה פ"א א' [שם הגי': ר' יהודה אומר: שמיר זה ברירה הוא, ומטעשה בראשית נברא, וכשנותנין אותו על גבי אבנים מתפתחות לפניו כלתיו נפקס והברזל נבקע לפניו ואין כל דבר יכול לעמוד לפניו. כיצד עושין לזו כורכין אותו בסוכין של צמר ונותנין אותו בתוך אישני של עפרת מלא סוכין של שעורים, וכו' בנה שלשה את בית המקדש וכו']. (19) ב"ק י"ז ע"א.
- (20) איבה ר' א א א בראש. (21) סנהדרין צ"ב ע"ב.
- (22) ברייתא מגילה י"ב ע"א. אסתר ר' לאותו פסוק (שם במקום "והגליהם של והב' צ"ל: והיו מצופים והב'). (23) ויקיר ריש ל"ב: שו"ס לאותו פסוק (וכן בילקוט).
- (24) בשו"ס: יהודה עד מתי אתה עוקם ענינו את הסקרא. בויקיר ובילקוט חסר שם הקריאה. בילקוט "סעקס". בלשון זה השיב גם ר' יובי בן דורמסקית לר"י. ע' לעיל כ"א ח"ב 118. כנראה מלבד שלא היה יפה בעיני ר' נחמיה שלפי פירושו של ר' יהודה אין רשעים נושא המאמר, לא מצא חן בעיניו גם באורו הכפול כרם = כרם, וכרום = התרוסמות.
- (25) הפעל "מען" אינו במקום אחר ואיתו צריך לכאר ע"פ הרעיון שבפסוק המובא לראיה. המלה "שחטעפתי" בשו"ס ובילקוט כנראה באה להקל את הקסי אבל אינה מתאימה כאן. בערבית סען כבנין ר' וה' מורה על העמקת העיון. (26) בשו"ס: בשעה שיפרכס הקביה מצות בוויית בתורה. הציור שבא אח"כ להראות את הבז שסבבים צוררי ישראל את המצות הוא סצין בתולדות ענני' עמנו על דתו, אבל אינו שייך אל המחלקת של ר"י ור"ג. הוא נמצא בסכילתא שסות כ' ו' (68 ע"ב) בשם ר' נתן. (27) תנחומא ב' וארא 17 (ששם מיוחס לר' יהודה הדרשה של הכתיב על יוסף והמצרים). ומה בילקוט לאותו כתוב רמז תתק"ס. בריש שהשיר ובמסיקתא ר' ריש מ"ז (23 ע"א). יותר ברורה היא המלוגתא בשמור ריש מ"א.

(24) את הוריו הראה משה, לפי התנחומא, כאשר נדל (שמות ב' י"א) והרג את הצרי, לפי הפסיקתא כשהושיע לבנות יתרו, לפי שהשיר בהקמת המסכן, לפי שסויר בהבנות את מצרים. (29) ההוספה שבתנחומא "והחול קרטי' אינה נכונה.

(30) כך הוא בשהשיר ובשמויה, בפסיקתא ר': "לפני מלכיו' איל הקביה: נודרות במלאכתך לפני פרעה בא ועשה ברסור בני' ובין בני' שנקראים מלכות, שגא' (שמות י"ז י'): ואתה תהיו לי מסלבת כהניב. (31) בפסיקתא ר' רק, פרעה החשוך, בשהשיר ובסויר כמו כאן בפנים בתנחומא על יחזקאל ל' י"ח.

ג. פרושים ודרשות.

בר' ג' י"ח, ואכלת את עשב השדה. אלו זכות היתה מעלה לך מכל אילני גן עדן, עכשיו שלא זכות — וקוץ ודודר תצמיח לך, [דברי רינ']. ארינ': אלו זכות היית נוטל עשבים מתוך גן עדן וטועם בהם כל מעדנים שבעולם, עכשיו שלא זכות — ואכלת את עשב השדה 1). — בר' ד' ט"ו, ר' יהודה אומר: נתכנסו בהמה היה ועוף לחבוע דמו של הבל, אמר להן: לכן אני אומר כל הורג קין יהרג. ר"נ אומר: לא כדינן של רוצחין דינו של קין, קין הרג ולא היה לו ממי ללמוד, מכאן ואילך כל הורג קין יהרג 2). — שם, וישם ה' לקין אות, ר"י ור"נ, ר"י אומר: הוריה לו נלגל חמה 3). ארינ': לאותו רשע היה מזריה לו הקביה נלגל חמה? אלא מלמד שהוריה לו הצרעת, היך מה דאת אמר (שמות ד' ה'): והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקול האות וכו' 4). — בר' ו' ו' וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ, ר"י ור"נ, ר"י אומר: תוהות היתה לפני שבראתי אותו מלמטן, שאלו בראתי אותו מלמעלן, לא היה מורד בי, ר"נ אומר: מתנחם אני שבראתי אותו מלמטה, שאלו בראתי אותו מלמעלה, כשם שהמריד בי את התחתונים, כך היה ממריר בי את העליונים 5). — בר' ו' ט"ו, ואל אמה תכלנה מלמעלה, ר"י ור"נ, ר"י אומר: שלש מאות ושישים קילין (*κῆλλα*, cella) היו בה, עשר אמות על עשר אמות, ושתי פלמיות (*πλατεῖαι* — מסדרונות), של ארבע אמות, קילין מכאן וקילין מכאן, ושתי אמות לצדדין, ר"נ אומר: תשע מאות קילין היו בה, וקיל שש אמות על שש אמות, ושלש פלמיות של ארבע ארבע, וקיל מכאן וקיל מכאן, ושתי אמות לצדדין 6). — בר' ו' ט"ז, ואל אמה תכלנה מלמעלה, ר"י ור"נ, ר"י אומר: כאמתה מלמטה, כך אמתה מלמעלה (כלומר שיהיה הכל מדוד באמה שוה), ר"נ אומר: כמין קומרוטין (כיספה) היתה והיה משקיף (משפפע) בה ועולה ומשקיף בה ועולה עד שהעמידה על אמה 7). — בר' ו' כ', חמש עשרה אמה, ר"י ור"נ, ר"י אומר: חמש עשרה אמה בהר וחמש עשרה בכקעה, ר"נ אומר: חמש עשרה בהר, אבל בכקעה כל שהן 8). — בר'

ט' כיה. ארור כנען. הם חטא וכנען מתקלל, אתמהא! ר' ור' ר' אומר:
לפי שכתוב (שם ט' א'): ויברך אלהים את נח ואת בניו, ואין קללה הוה במקום
ברכה, לפיכך, ויאמר ארור כנען. ר' אומר: כנען ראה והגיד להם, לפיכך
תולין את הקללה במקלל (9). — בר' י"א ב', וימצאו בקעה. ר' ור' ר' אומר
התכנסו כל האומות לראות אי זה בקעה מהוקת להם ובסוף מצאו. ר' אומר:
וימצאו — אם ללצים הוא יליין (משלי ג' ליד) [ר' סבר שהקביה, המציא להם
הבקעה כדי שלא יאמרו: אלו מצאנו בקעה מהוקת כלנו היה מתקיים מהשבותינו —
מפי' המיוחס לרש"י (10)]. — בר' י"א ג', הן עם אחד ושפה אחת לכולם. ר' ור'
ר' אומר: הואיל והן עם אחד ושפה אחת אם עושין הן תשובה אני
מקבלן. ר' אומר: מי גרם להם שימרדו כי? לא על ידי שהם עם אחד ושפה
אחת? (11). — בר' י"א ד', ויפין ה' אותם משם. ר' ור' ר' אומר: הלכו להם
בני צור לצידון ובני צידון לצור, מצרים תופשת לארצו. ר' אומר: כל אחד
ואחד תופש את ארצו שהיה תחלת שבתו שם ולשם הוא חזור, אלא מהו
.ויפין? שנכנסו כל הארצות בראשי ההרים והיתה כל אחת ואחת בולעת אנשי
מקומה. [ורבנן אמריה אין יופין אלא ויצף, הציף עליהם תיב. והציף שלשים משפחות
מהן] (12). — בר' י"ד י', ויפלו שמה והנשאים הרה נסו. ר' ור' ר' אומר:
ויפלו שמה — אלו האוכלוסין, והנשאים הרה נסו — אלו המלכים. ור' אומר:
ויפלו שמה — אלו המלכים, והנשאים הרה נסו — אלו האוכלוסין (13). — שם י"ד
י"ב, ואת כל אכלם. ר' אומר: זו עבודה (הדגן). ר' אומר: אלו הכותבות (14). —
שם י"ד י"ג, אברהם העברי. ר' ור' ר' אומר: כל העולם כולו מעבר
אחד והוא מעבר אחד. ר' אומר: שהוא מבני בניו של עבר. ורבנן אמרי:
שהוא מעבר הנהר, ושהוא משיח בלשון עברי (15). — שם, והוא שוכן באלני
ממרא. ר' אומר: במשראי דממרי. ור' אומר: בפלטין דממרא. על דעתיה דר' אומר:
אתרה הוא דשמיה ממרא (16). — י"ד כ"ב, הרימותי ידי אל ה'. ר' ור' ר' אומר:
ר' אומר: עשאן תרומה, המדיא (במדבר י"ה כ"ז): והרמותם ממנו תרומה לה'.
ור' אומר: עשאן שבועה, המדיא (דניאל י"ב ז'): ויהם ימינו ושמאלו וישבע
בחי העולם, ורבנן אמרי: עשאן שירה, המדיא (שמות ט"ז ג'): אלהי אבי
וארוממנתו (17). — בר' ט"ז ט', ויקח לו את כל אלה. ר' ור' ר' אומר: שרי
אומות העולם (שימשלו בישראל) הראה לו. ור' אומר: שרי ישראל הראה
לו. על דעתיה דר' קתדרין דדין לקבל קתדרין דדין (קתדרין של אלה
השרים כנגד קתדרין של אלה); על דעתיה דר' אומר: שישם היו סנהדרין גדולה
של ישראל וישבת והיתמת דיניהם של ישראל (18). — בר' ט"ז א', ושרי אשת

אברם לא ילדה לו. ר'י ור'ינ. ר'י אומר: לו. לאברהם, לא ילדה, אבל אלו נשאה לאחר ילדה. ור'י אומר: לא לו ולא לאהר, ומה דכתוב לא ילדה לו? לו ולה (כלומר צריך להבר את המלה לוי עם המלה ולהי הבאה אחריה — ולה שפחה מצרית 19). — בר' י"ה כינ' וינש אברהם ויאמר, ר'י ור'ינ. ר'י אומר: הנשה למלחמה, שנא' (ש"ב י"י): דהייא י"פ י"ד): וינש יואב... למלחמה. ר'י אומר: הנשה לפיוס, הך מה דאת אמר (יהושע י"ד ט"ז): וינשו בני יהודה אל יהושע. רבנן אמרי: הנשה לתפלה, הך מה דאת אמר (מ"א י"ה ל"ז): ויהי בעלות המנחה וינש אליהו וכו' 20). — בר' כ"א א"י. והי פקד את שרה כאשר אמר ויעש הי לשרה כאשר דבר. [ר'י אומר:] כאשר אמר — מה שאמר לה הוא באמירה (בר' י"ז י"ט): אבל שרי אשתך יולדת לך בן; כאשר דבר — מה שדיבר לה ע"י מלאך (שם י"ה י'): והנה בן לשרה אשתך. ור'י אומר: כאשר אמר — מה שאמר לה ע"י מלאך: כאשר דבר — מה שאמר לה הוא 21). — בר' כ"א כ"ב, ופיבל שר צבאו. ר'י אומר: פה — כל שכל צבאותיו נושקין לו על פיו 22). — בר' כ"א ל"ג, וישע אשל בכאר שבע. ר'י ור'ינ. ר'י אומר: אשל — פרדס (*paradeisos*), שאל מה השאל: תאנים, וענבים, ורמונים. ר'י אומר: אשל — פונדק (*paradoxelon*), שאל מה תשאל: עיטולא, קופר, חמר, ביעון (כבר לחם, בשר, יין, ביצים) 23). — בר' כ"ה ה', ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק. ר'י ור'ינ. ר'י אומר: בכורה. ר'י אומר: ברכה. רבנן אמרו: קבורה ודאטיקי 24). — בר' כ"ז כ"ד, ואחות מרעהו. ר'י אומר: אחות מרעהו היה שמו. ר'י אומר: סיעת מרהמוהו (הגורה של יודים) 25). — בר' כ"ז ל"ג, ואכל מכל. ר'י ור'ינ. ר'י אומר: מכל — מכל מה שנברא בשישת ימי בראשית. ר'י אומר: מכל — מכל טובה שהוא מתוקן לעתיד לבוא 26). — בר' ל"ב ו', והי לי שור וחמור. ר'י ור'ינ. ר'י אומר: משור אחד יצאו שורים הרבה, ומחמור אחד יצאו חמורים הרבה. ר'י אומר: לישנהון דברייתא היא: חמורתא, נמלחא (כך הוא לשון הבריות: חמר, נמל). רבנן אמרי: שור — זה משוה מלחמה, שנאמר (דברים ל"ג י"ז): בכור שורו הדר לו וכו' בהם עמים יננה, חמור — זה מלך המשיח, שנא' (זכריה ט' ט'): עני ורוכב על החמור, צאן — אלו ישראל, שנא' (יהוקאל ל"ד ל"א): ואתנה צאני צאן מרעיתי, ועבד ושפחה — הגה כעני עבדים אל יד אדוניהם, כעני שפחה אל יד גברתה (תהי קכינ ב' 27). — בר' ל"ז כ"ט, וישמע ראובן ויציגהו מידם, והיכן היה? ר'י ור'ינ. ר'י אומר: כ"ר אחד ואחד מהן היה משמש את אביו וזו ואותו היום של ראובן היה. ר'י אומר: אמר ראובן: אני בכור, ואין הסרהון תלוי אלא בני רבנן אמרי: אמר

ראובן: הוא מונה אותי עם אהי, ואיני מצילו? אני הייתי סבור שנרחתי מכת אותו מעשה (של בלהה) והוא מונה אותי עם אהי, שנאי (בר' ל"ז ט'): ואחר עשר כוכבים משתחווים ל'28). — בר' ל"ז ל"ה, וכל בנותיו, כמה בנות היו לו (ליעקב)? היא הוות (אחת היתה) והלואי קברה! ר"י ור"ג, ר"י אומר: תיזמותיהם (של השבטים) היו, שהיתה (כל אחת מהאמהות) יולדת עמו תאומים, והוא נוטלה לאישה (29). ר"ג אומר: בנותיו — כלותיו, שאין אדם נמנע מלקרוא להתנו בנו ולכלתו בתו (30). — בר' ל"ז י"א, ויהי כהיום הזה וכו' ואין איש מאנשי הבית שם בבית. אפשר ביתו של אותו האיש משתמר בלא איש? ר"י ור"ג, ר"י אומר: יום נבול (כנני להג של אלילים) של גילום היה, והלכו הכל לראות, והוא לא הלך. ור"ג אומר: יום תאטרון היה, והלכו כולם לראות, והוא לא הלך (31). — בר' מ"א מ"ה, אכל ישרה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה, מה שבתחום טבריה נתן בטבריה ומה שבתחום צפרי — בצפרי, מפני שכל ארץ וארץ מעמידה פירותיה, דברי ר"י. ר"ג אומר: נתן בהם עפר וקטניות — דברים שהן מעמידים פירות (32). — בר' מ"ז י"ג, ושאלו בן הכנענית, ר"י ור"ג ורבנן, ר"י אומר: שעשתה מעשה כנענים (כלומר בן דינה שנבעלה בזנות). ר"ג אומר: שנבעלה מהו שהוא בכלל כנענים, ורבנן אמרו: נטלה שמעון וקברה בארץ כנען (33). — בר' מ"ה י"ד, שכל את ידיו, אר"י: שכל ידיו של יעקב בכורתו של מנישה (לקחת את הבכורה). ור"ג אומר: שכל — השכילו ידיו של יעקב לרוח הקדש, כמיש (תה' פ"ט א'): משכיל לאיתן האזרחי (34). — בר' מ"ה כ"ב, ר"י ור"ג, ר"י אומר: ואני נתתי לך שכם — זו הבכורה ולבושו של אדם הראשון; אשר לקחתי מיד האמורי — זה עשו, וכי עשו אמורי היה? אלא שעשה מעשה אמורי, כחרבי ובקשתי — במצות ובמעשים טובים, ר"ג אומר: ואני נתתי לך שכם אחר — זו שכם ודאי; אשר לקחתי מיד האמרי — זה חמור אבי שכם, וכי אמורי היה? אלא הו' בכלל אמורי; כחרבי ובקשתי — לא רצה יעקב אבינו שיעשו בניו אותו מעשה, כיון שעשו בניו אותו מעשה, אמר: מה אני מניח את בני ליפול ביד אומות העולם? מה עשה? נטל חרבו וקשתו ועמד לו על פתחו של שכם ואמר: אם יבואו אומות העולם להודווג להם לבני, אני נלחם כנגדן (35). — בר' מ"ש י"א, אוסרי לנפן עירה, ר"י ור"ג ורבנן, ר"י אומר: נפן שכוחה רע אוסרין לה ברקום אחד (מין חמור); ולשורקה — שנים, כְּנִי (= כְּנִי) אתונו; כבס ביין לבושו — זה החלב (כלומר יין לבן); וברם ענבים סותה — זה האדום, ור"ג אומר: אסרי לנפן — מי אוסרי לנפן (כלומר מי מקשר את ישראל לאביהם שבשמים)? עירה (ירושלים) — העיר אשר בחרתי בה; ולשורקה בני אתונו —

בנים האיתנים הראוים לעמוד ממנו. ורבנן אמרי: אני אוסר לנפן ולשורקה עירה
ואתונג. לכשיבוא אותו שכתוב בו (זכרי' ט' ט'): עני ורוכב על החמור; כבס
ביין לבושו — שהוא מחזור להם דברי תורה; וכדס ענבים סותה — שהוא מחזור
להן את טעוניהן (36). — ברי' נ' כ"ז. ויהנשו אותו. מי הנשו? ר' פנחס בשם ר' יריג. ר"י
אמר: הרפאים חנשו אותו. ר"ג אומר: שנטיס חנשו אותו. הה"ד: ויהנשו אותו
ויישם בארון במצרים, מי הן? ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה (37).
— שמות ב' ב'. ותרא אותו כי טוב הוא. ר"י אומר: טוביה שמו. ר"ג
אומר: הנין לנביאות (38). — שם ב' ה'. ותשלח את אמתה. ר"י אמר: אמתה — ידה.
ור"ג אמר: אמתה — שפחתה (39). — שם ב' י"ב. וירא כי אין איש. [כי בן מות
הוא]. ר"י אמר: כי אין איש שיקנא להקביה ויהרגנו. ר"ג אומר: ראה שאין מי
שיזכיר עליו השם ויהרגנו. [ורבנן אמרי: ראה שאין תוחלת של צדיקים עומדת
ממנו ולא מזרעו עד סוף כל הדורות] (40). — ב' י"ט. וגם דלה דלה לנו. ר"י
אומר: דלה דלה לנו ולאבותנו (?). ר"ג אומר: דלה דלה לנו ולרועים. [ורבנן אמרי:
דלה לנו בזכות אברהם, ולרועים בשביל להטיל שלום] (41). — ב' כ"א. ויואל
משה. [ש'א י"ב כ"ב. כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם]. ר"י ור"ג ורבנן.
ר"י אומר: אין הואלה אלא תחלה, כמה דאת אמר (ש"ב ז' כ"ט): ועתה הואל
וברך את בית עבדך וגו'. ר"ג אמר: אין הואלה אלא לינה, כמדאי (שופטים
י"ט ז'): הואל נא ולין. ורבנן אמרי: אין הואלה אלא לשון שבועה, כדאי:
ויואל משה לשבח את האיש, ויואל שאול את העם לאמר (ש"א י"ד כ"ד).
הואל קח ככרים (מ"ב ה' כ"ג) (42). — ד' כ"ה. ותנע הרגליו. ר"י ור"ג ורבנן.
ר"י אומר: לרגליו של משה. ר"ג אומר: לרגליו של מלאך. רבנן
אומרים: לרגליו של תינוק (43). — שמות ו' י"ד ולהלן. ר"י ור"ג ורבנן.
ר"י אומר: לכך מנה ראובן ושמעון ולוי לעצמם, שכל השבטים לא שמרו
יהוסיהם במצרים, וראובן ושמעון ולוי שמרו יהוסייהם, לכך הוא מונה שם יהוסם.
ר"ג אמר: כל השבטים היו עובדי עבודה זרה במצרים, ושבת ראובן ושמעון ולוי
לא עבדו עבודה זרה ולכן זכו להמנית לעצמם. ורבנן אמרי: כל השבטים לא
הנהיגו שררה במצרים, וראובן ושמעון ולוי הנהיגו שררה במצרים, מת ראובן נתנו
שררה לשמעון, מת שמעון נתנו שררה ללוי, לאחר מיתתו של לוי בקשו לתת
שררה ליהודה ויצאת בת קול ואמרה להם: הניחו אותה עד שיגיע זמנה. אימתי
הגיע זמנה? לאחר מיתתו של יהושע, שנא' (שופטים א'): ויהי אהרי מות
יהושע וכו' ויאמר ה' יהודה יעלה (44). — למה הביא עליהם ערוב? לפי שהיו
אומרים לישראל: צאו והביאו לנו דובים ואריות ונמרים, כדי להיות מצירין

(לפיד הרד"ל: מצחקין כלומר בקדקסאות) בהם לפיכך הביא עליהם הוות מעורבותו הכרי ר"י. ר"ז אומר: מיני צדעין ויתושין (45).

— שמות ט' כ"ד. ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד. ר"ז אומר: צלוחות של ברד מלאה אש. ור"ז אומר: אש וברד פתוכין זה בזה (46). — שמות י"ז ה'. עבור לפני העם. ר"ז אומר: עבור מהם שאתה מוצא להם את המים (כלו), לך משם אל המקום ששם תמצא את המים). ר"ז אומר: עבור על הטא שלהם (47). — שמות י"ז' כל הנחשלים אהרין. ר"ז ור"ז ורבנן. ר"ז אומר: אמרו: אם רבון הוא על כל המעשים כדרך שהוא רבון עלינו — נעבדנו ואם לאו — לא נעבדנו. ור"ז אומר: אם מספיק הוא לנו מזונותינו כמלך שהוא שרוי במדינתו ואין המדינה הסרה כלום — נעבדנו ואם לאו — נמרד בו. ורבנן אמרי: אם מסיחין אנו בלכבנו והוא יודע מה אנו מסיחין — נעבדנו ואם לאו — נמרד בו (48). — שמות כ' א'. אנכי ה' אלהיך. ר"ז ור"ז. ר"ז אומר: אין לשון הזה. אנכי אלא לשון אהבה. לשון הבה. למה הדבר דומה? למלך שגשבה בנו ועשה ימים רבים עם השבאים. למד סיחתן של אותן השבאים. כשעשה נקמה באויביו והביאו ובה להסיה עמו בלשונו ולא היה יודע. מה עשה? התחיל לספר עמו בלשון השבאים; כך עשה הקב"ה עם ישראל: כל אותן השנים שהיו ישראל במצרים. למדו סיחתן של מצרים. כשנאלץ הקב"ה בא ליתן להם את התורה. לא היו יודעים לשמוע. אמר הקב"ה: הריני מסיה עמהם בלשון מצרי — אנוך. אדם שהוא מבקש לומר לחברו במצרים. אני. הוא אומר: אנוך. כך פתח הקב"ה בלשונם ואמר. אנכי. ר"ז אומר: אין לשון הזה. אנכי אלא לשון אימה ולשון יראה. לאוהבו של המלך שהיה יודע מסטירים שלו. פעם אחת נטה למות. אמר לו לבנו: בא ואני אנלה לך מסטירין של מלך. תלה עיניו והביט במלך. אמר לו: בני. הוזהר בכבודו של מלך. כך — ויקרא יעקב אל בניו ויאמר: האספו ואנידה לכם וגו' (בר' מ"ט א'). תלה עיניו והביט בהקב"ה. אמר להם: בני. הוזהרו בכבודו של הקב"ה. מה ענו אותו? שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו' ד'). אמר להם: בני. סימן זה אני נותן לכם: בלשון. אנכי הסיה עם אבי: אנכי אלהי אברהם אביך (שם כ"ז כ"ד) ובלשון. אנכי הסיה עמי: אנכי האל בית אל (שם ל"א י"ג). אנכי ארר עמך מצרימה (שם מ"ז ד'). ואף אתם אם בא ואמר לכם בלשון הזה. אנכי. דעו שהוא שלכם. ואם לאו בביכול אינו שונם: כיון שבאו לפני הר סיני. ופתח להם. אנכי ידעו שהוא שלהם (49). — שמות כ"ה ה'. תהשים. ר"ז ור"ז ורבנן. ר"ז אומר: טיטון לשם צבעו נקרא. ור"ז אומר: נלקטינו. ורבנן אמרי: מין היה טהורה וגדלה במדבר (50). — שמות

כ"ו י"ד. ר"י אומר: שני מכסאות היו, אחד של עורות אילים מאדמים ואחד של עורות תחשים. ור"ג אומר: מכסא אחד היה ודומה כמין תלא אילן (כלומר מנמר) 61. — שמות כ"ו כ"ד. [ר"י אומר]: קרשים מלמטן עוביין אמה ומלמעלן כלין והולכין עד כאצבע, שנא': יהיו תמים על ראשו. ולהלן נאמר (יהושע ג' ט"ז): תמו נכרתו. ר"ג אומר: כשם שמלמטן עוביין אמה כך מלמעלן עוביין אמה, שנא' (שם): יהיו 62. — כתוב אחד אומר (שמות כ"ו ל'): מעשה רקם, וכתוב אחד אומר (שם פסוק ל"א): מעשה השבץ ר"י ור"ג. ר"י אומר: מעשה רוקם — ארי מכאן וארי מיכן: מעשה חושב — ארי מיכן והלק מיכן. והרנה אומר: מעשה רוקם — ארי מיכן והלק מיכן, מעשה חושב — ארי מיכן ונשר מיכן 63. — שמות ל' י"ג. כל העובר על הפקודים. ר"י ור"ג. חד אומר: כל דעבר בימא (מי שעבר את הים) יתן. והרנה אומר: כל דעבר על פקודייה (מי שעבר למנין) יתן 64. — שם. ר"י ור"ג. חד אומר: לפי שהטאו במהצית היום (בענל) יתנו מהצית השקל. והרנה אומר: לפי שהטאו בישש שעות יתנו מהצית השקל. דעביד שיתא גרמיסין (משקל כזה) 65. — ל"ב י"א. ויחל משה. ר"י ור"ג ורבנן. ר"י אומר: הלה משה בשעשו אותו מעשה. ור"ג אומר: מה ויחל משה? שהכניס לאלהים כמין דורון, ואין הלשון הזה אלה לשון דורון, כמד"א (תהי מ"ה י"ג): וכת צר במנהה פניך יחלו עשירי עם. ורבנן אמרין: מה ויחל? משה עשה את המר מתוק (בארמית, מחלייא — ממתיק) 66. — שמות ל"ב ט"ז. חרות על הלחות. [אל תקרי חרות אלא חרות]. ר"י אומר: חירות ממלאך המות. ר"ג אומר: חירות מן המלכויות. ורבנן אמרין: חירות מן היסורין 67. — מהיכן זכו ישראל לברכת כהנים? ר"י, ר"ג ורבנן. ר"י אומר: מאברהם — כה יהיה זרעך (בר' ט"ז ה'). כה תברכו את בני ישראל (במדבר כ' כ"ט). ר"ג אומר: מיצחק, שנא' (בר' כ"ב ה'): ואני והנער נלכה עד כה. ורבנן אמרין: מיעקב, שנא' (שמות י"ט ג'): כה תאמר לבית יעקב 68. — ר"י אומר: הביב קרבת של נשיאים לפני הקביה בשירה שאמרו ישראל בים. שירה שאמרו ישראל בים (ט"ז ב'): זה אלי ואנוהו, וכאן כתיב (במדבר ז' י"ז): זה קרבן נחשון בן עמינדב. ר"ג אומר: הביב קרבנם של נשיאים לפני הקביה כשני לוחות הברית. בשני לוחות הברית כתיב (שמות ל"ב ט"ז): מזה ומזה הם כתובים, וכאן כתיב: זה קרבן נחשון. ורבנן אמרין: הביב קרבנו של אהרן לפני הקביה בקרבן של נשיאים. בקרבנות של נשיאים כתיב: זה קרבן נחשון בן עמינדב, וכאן כתיב (ויקרא ו' י"ט): זה קרבן אהרן 69. — במדבר כ"ה ב'. את קרבני לחמי לאשי וכו' תשמרו להקריב לי במועדו. היא הפרשה (ע"ד קרבן

התמיד שנאמרה בשמות כ"ט ל"ח: שנים ליום תמיד) ולמה היא אמורה ושונה?
 ר"י ור"ז ורבנן. ר"י אומר: לפי שהיו ישראל אומרים: לשעבר היו נוהגים
 המסעות ונוהגים התמידים; פסקו המסעות, פסקו התמידים. אמר הקב"ה למשה:
 לך אמור להם לישראל שיהיו נוהגים בתמידין. ור"ז אמר: לפי שהיו ישראל
 מלגלגים בתמידים (כלומר מתנהגים בהם בכלות האש, אולי מפני שהם תמידים).
 אמר הקב"ה למשה: לך אמור להם, שלא ילגלו בתמידים. ורבנן אמרו: להלן
 לתלמוד-דבאן למעשה (60).

— דברים ב' ז'. לא הסרת דבר. ר"י אומר: מלך במדינה אין המדינה
 חסרה כלום. כך — ה' אלהיך עמך לא הסרת דבר... ר"ז אמר: מהו לא הסרת
 דבר? דלא הוית חסר אלא מימר מילא והוא מתעבדא (לא היית חסר אלא
 להוציא דבר מפוך ותיכף נתקיים): יעשה המן כבשר של עגל, והוא נעשה,
 יעשה פטומין והוא נעשה, יעשה פסיוני והוא נעשה; מה אתה מבקש? קמה —
 ישנו העם ולקטו, קונדיטון — או דכו במדוכה, אישיות — ועשו אותן ענות, לכך
 נאמר: לא הסרת דבר, אלא שתדבר בפוך (61). — דברים ג' כ"ו. ויתעבר ה' ב"י,
 מהו ויתעבר? ר"י ור"ז. ה' אמר: נתמלא עברה. וה' אמר: עשה אותו כאשה
 עוברה שאינה יכולה לשבת מפני עוברה (62). — דברים כ"ה י"ח. אשר קרך בדרך.
 ר"י ור"ז ורבנן. ר"י אמר: קרך — טמאך, כמדאי (שם כ"ג י"א): כי יהיה כך
 איש איש לא יהיה טהור מקרה לילה. ור"ז אמר: קרך — קראך ודאי, מה
 עשה עמלק? יד לו גלביית ארמון (ניא: ארכיון = *archium = ἀρχεῖον*) של
 מצרים (ושא) [טימוסן (*τύμος* = רשימה)] של שבטים שהיה שם הקוק
 עליה [במתכנת הלבנים], ועמד הוין לענן, והיה קורא: האובן שמעון לוי ויהודה,
 אחיכון אגא, פוקו זאנא בעי למעבד פרנמטיא (*πραγματεία*) עמכון (צאו, אני
 רוצה לעשות עמכם מסחר), וכיון שהיה יוצא אחד מהם היה הורגו. ורבנן אמרו:
 הקירין לפני אומות העולם (כלומר הורידם ממעלתם ועשה אותם לבזו) (63). — שם,
 שם. כל הנחשלים אחרוך. ר"י ור"ז ורבנן. ר"י אומר: כל מי שהיה נינוה (?) היה
 נישול. ר"ז אמר: כל מי שהיה הענן פולטו היה נישול. ורבנן אמרו: שבטו של דן
 שפלטו הענן, שהיו כולם עובדי עבודה זרה (64). — דברים ל"ב י"ח. מחוללך. ר"י
 אומר: שעשאך מחילים מחילים (כלומר שעשה נופך חלולים חלולים). ר"ז אמר:
 שעשאך חולים על כל באי עולם כשעה שאי אתה עוסק בתורה (כשהם עוסקים
 בתורה נאמר עליהם בירמיהו ב' ג': קדש ישראל לה) (65). — דברים ל"ב כ"ה.
 כי נוי אבד עצות המה. ר"י דורשו כלפי ישראל, ר"ז דורשו כלפי האומות.
 ר"י דורשו כלפי ישראל: אבדו ישראל עצה טובה שנתנה להם, ואין עצה טובה

אלא תורה, שנאמר (משלי ה' י"ד): לִי עצה ותושיה; ואין בהם תבונה — אין בהם אחד שיסתכל ויאמר: אמש אחד ממנו רודף מן האומות אלה ושנים ניסו רבבה, אם לא כי צורם מכרם. ר"ג דורשו כלפי האומות: אבדו האומות שבע מצות שנתתי להם; ואין בהם תבונה — אין בהם אחד שיסתכל ויאמר: עכשיו אחד ממנו רודף אלה ושנים ניסו רבבה, לימות המשיח אחד מיישראל רודף ממנו אלה ושנים רבבה, אם לא כי צורם מכרם (66). — דברים ל"ב ל"ב. כי מפני סדום גפנס. ר"י דורשו כלפי ישראל, ר' נהמיה דורשו כלפי האומות. ר"י אומר: וכי מגפנה של סדום אתם או ממטעה של עמורה אתם? והלא אי אתם אלא ממטע קדש, שנא' (ירמ' ב' כ"א): ואנכי נטעתוך שורק; ענבמו ענבי רוש — בניו של אדם הראשון אתם שקנס עליכם מיתה ועל כל תולדותיו הבאים אחריו עד סוף כל הדורות; אישכלות מררות למו — שהגדולים שבכך מרתן פרוסה בהן כנהש, ואין אישכול אלא גדול, שנא' (מיכה ד' א'): אין אישכול לאכל בכורה אותה נפשי; חמת תנינים ינם — שהחסידים והכשרים שבכך המתן כתנינים; וראש פתנים אכור — אלו הראשונים שבכם כפתן הזה אכורי. ר"ג דורשו כלפי האומות: בודאי מפני של סדום אתם וממטעה של עמורה, אתם תלמידיו של נחש הקדמוני אתם, שהטעה את אדם ואת הוה; אישכלות מררות למו — שהגדולים שבהם מרתם פרוסה בהם כנהש, ואין אישכול אלא גדול, שנא': אין אישכול לאכל (67). — דברים ל"ב ל"ה. ואמר אי אלהימו. ר"י דורשו כלפי ישראל, ור"ג דורשו כלפי האומות. ר"י דורשו כלפי ישראל: ישראל שאומרים לאוה"ע היכן הם הפיטקום (ממונים) והגמונים (*ἡγεμονες* = שרי צבא) שלכם? אישר הלב זבחהו יאכלו — יהיו מתנין להם אפסניות (*Ration = ψωνια* = שכר יום ביומו), ועושים להם דונאטובי (*dnativa* = דורונות) ומעלה להם קלניא (*Colonien* = מושבות, אחוזות)*... ר"ג דורשו כלפי אומות העולם (שהם אומרים לישראל: אי אלהימו): טיטוס בן אשתו של אספסינוס נכנס לבית קדשי הקדשים וגידר את הפרכת בסיף ואמר: אם אלוה הוא יבוא וימחה. אמר: הללו משה היטעם ואמר להם: בנו לכם מזבח והעלו עליו עלות ונסכו עליו נסכים, כענין שנא' (במדבר כ"ח ד'): את הכבש האחד תעשה בבקר וכו', יקומו ויעורכם (68). — דברים ל"ב מ"א. אם שנותי ברק חרבי, ר"י ור"ג. ר"י אומר: אמר הקב"ה: אם שונן אני את הרבי כברק אני מחריב את עולמי, ומה אעשה? ותאחו במשפט ידי, ר"ג אומר: אם משנן אני מדת הדין, ברק אחד אני מוציא ומחריב את עולמי, ומה אעשה? ותאחו במשפט ידי (69). —

(* בספרי נאמר אי"כ: יקומו ויעורכם אין כתיב כאן אלא ויעורכם, הספרים נחבטו בזה, ואולי הסיום הזה צ"ל אחרי דברי ר"ג שספרש ויעורכם כלפי הקב"ה, המתרגם.

יהושע ב' א'. חרש. ר"י ור"נ. חד אמר: כלי נרות היה בידם (דריש
 קָרַשׁ = קָרַשׁ). ר"נ אומר: כלי קדרות היה בידם (דריש חרש = חרס) (70). —
 יהושע כ"ד כ"ו. ויכתב יהושע את הדברים האלה בספר תורת האלהים. פליגי
 בה ר"י ור"נ. חד אמר: שמונה פסוקים (דברים ל"ד ה' — י"ב). וחד אמר: ערי
 מקלט (פרשת ערי מקלט שבס' תורת האלהים כתב בספר יהושע) (71).
 שופטים ד' ח'. אם תלכי עמי והלכתי ואם לא תלכי עמי לא אלך.
 (למה התנאי כפול?) ר"י ור"נ. ר"י אומר: אם תלכי עמי לקדש. אלך עמך
 לחצור. ואם לא תלכי עמי לקדש. לא אלך עמך לחצור. ר"נ אמר: אם תלכי
 עמי לשירה. אלך עמך למלחמה. ואם לא תלכי עמי לשירה. לא אלך עמך
 למלחמה (72). — שיא ב' כ"א. ותהר ותלד שרשה בנים ושתי בנות — הרי חמשה.
 ואנו מוצאים בשירתה שילדה שבעה. שנא' (שם פסוק ה'): עד עקרה ילדה
 שבעה — זו חנה. ורבת בנים אמללה — זו פנינה. ואם המשה ילדה. היאך אומר:
 ילדה. שבעה? ר"י ור"נ ורבנן. ר"י אומר: המשה ילדה. אלא ששמואל שקור
 כנגד משה ואהרן. שנא' (תה' צ"ט ו'): משה ואהרן בכהנו ושמואל בקוראי
 שמו. ר"נ אומר: המשה ילדה. אלא שראתה שני בניה של שמואל — ויהי שם
 בנו הבכור 'ואל'. ושם משנהו אביה (שיא ה' ב'). ובני בנים כבנים... ורבנן
 אמרין: המשה ילדה... אלא כשבא לפקוד את חנה. היתה חנה יולדת בן אחד
 ופנינה קוברת שני בנים. ילדה חנה ארבעה ופנינה קוברת שמונה. והיתה חנה
 מעוברת בן המישי. ונתיראה פנינה שלא תקבור שני בניה שנשתיירו לה. מה
 עשתה פנינה? הלכה ובקשה מן חנה. אמרה לה: בבקשה ממך. נעניתי לך.
 יודעת אני שהטאתי לך. אלא וותרי לי. כדי שיחיו שני בני שנשתיירו לי.
 באותה השעה נתפללה חנה לפני הקב"ה. אמרה לפניו: וותר לה את שני בניה
 שיחיו. אמר לה הקב"ה: חיך שהיו ראויים למות. אלא הואיל שנתפללת עליהם
 שיחיו. לשמך אני קורא אותם. לפיכך הוא אומר: עד עקרה ילדה שבעה.
 שנתחשבו לה שני בנים של פנינה (73). — שיא כ"ד ו'. ויך לב דוד אותו על
 אשר כרת את כנף אשר לשואל. ר"י אומר: אמר דוד: מה בין קטע ציציתא
 לקטע רישא? (כמה קל היה לי במקום ציציתו לחתוך ראשו). ר"נ אומר:
 שביטלו ממצות ציצית שעה אחת (74). — שיא כ"ה כ"ב. משתין בקיר. ר' נחמיה
 אומר: אפילו הכלב (75). — ש"ב א' כ"ד. בנות ישראל אל שואל בכינה. ר"י
 ור"נ. ר"י אומר: בנות ישראל ממש שהיו בעליהן הולכים למלחמה והיה מעלה
 להם מזונות. ומה ת"ל: המעלה עדי זהב על לבושכן? שאין תכשיט נאה אלא
 על גוף מעודן. ור"נ אמר: בנות ישראל — בנות שבישראל. סנהדריות שבישראל.

היה רואה כה הברים היה מאכילן ומשקן. ומה תיל: המעלה עדי זהב על לבושכן? שהיה שומע טעם הלכה מפי הכס ומקלסו (76). — שם ט"ו ל"ב. ר"י ור"ג ורבנן. ר"י אומר: למה נקרא שמו הארכי? שהיה מערכי (= *axi* = שרים) של דוד. וחד אמר: שעל ידו נתבססה מלכותו של דוד. וחד אמר: על שם עירו נקרא (77).

מלכים א' ד' י"ט. ונציב אחד אשר בארץ. ר"י ור"ג. חד אמר: אחד ממנה על כלם. וחד אמר: כנגד הדש העבור (78). — שם י"ז ו'. והעורבים מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב. ר"י ור"ג. ר"י אומר: עיר היא בתחום בית שאן וערבו שמה. ר"ג אומר: עורבין ממש. ומדיכן היו מביאים לו? משלחנו של יהושפט מלך יהודה (79).

ישע"י א' כ"א. איכה. ר"י ור"ג. ר"י אומר: אין איכה אלא לשון תוכחה. כמדיא (רמ"י ה' ה'): איכה תאמרו הכמים אתם. ר"ג אומר: אין לשון איכה אלא לשון קינה. כמדיא (איכה א' ב' ד'): איכה ישבה בדר. איכה יעיב באפם איכה יועם זהב (80). — ישע"י א' כ"ד. הוי אנהם מצרי ואנקמה מאויבי. ר"י אומר: היה לאותו האיש עשר זהובים ואת עוקפ עליו ונטלן ממנו. אמר הקביה: עלי לשלם נמולו וליפרע ממנו. ור"ג אומר: מצרי שתיים ומאויבי שתיים. אלו ארבע מלכות (81). — ישע"י כ"ז ו'. הכמנת מכה הבהו. אם כהגן הרוניו הורג. ר"י ור"ג. ר"י אומר: במקל שהכו המצרים את ישראל בו לקן. ור"ג אומר: באיפסטר (*σπαθη*, *spatha* = הרב רחבה) שהכו המצרים את ישראל בו לקן (82). — ירמיהו כ"ב י"ט. קבורת המור יקבר. ר"י ור"ג. ר"י אומר: נטלו (נבוכדנצר את יהויקים) והחזירו בכל ערי יהודה וישב עלי כבדימוס (י) והרגו וקרע את החמור והכניסהו לתוכו. ר"ג אומר: נטלו והחזירו בכל ערי ישראל והרגו, והיה מחתך ממנו בויתים ומשליך לכלבים. הה"ד: קבורת המור יקבר. היכן היא קבורת המור — לא במעי הכלב? (83).

הושע י"ד ג'. ר"י ור"ג. ר"י אומר: קחו עמכם דברים — לא בדברים פתיתם אותי בסיני? ופתוהו בפייהם ובלשונם יכובו לו (תהי עיה ל"ו). ור"ג אומר: קחו עמכם דברים — בעלי דברים. קראים טובים, דרשנים טובים [כגון לוי בר סיסי וחבריו] (84). — שם. כל תשא עון. ר"י ור"ג. ר"י אומר: כל תשא עון ועונותינו לא תשא? ור"ג אומר: כל תשא — כולה סב (קח הכל) ולא תסב פלגא ותשבוק פלגא נולא תקח הצי ותעזב הצי (85). — זכריה ט א'. מה חדרך? ר"י ור"ג. ר"י אומר: אין לשון חדרך אלא מלך המשיח, שהוא חד לאומות העולם ורך לישראל. ור"ג אומר: המקום נקרא חדרך (86). — תהי י"ח כ"ג. עם

נבר תתברר ועם עקש תתפתל. ר"י ור"נ. ר"י פתר קרא באברהם אבינו: כיון שבא בהסידות, הקביה בא עמו בהסידות; בשעה שבא בתמימות, הקביה בא עמו בתמימות; ובשעה שבא בעקמנות, הקביה בא עמו בעקמנות; בשעה שנתברר על עסקיו, הקביה בירר לו עסקיו. אימתי בא בהסידות? בשעה שאמר: אל נא תעבור מעל עברך (בר' י"ח ג'). מה כתיב תמן? (פסוק כ"ב) ואברהם עודנו עומד לפני ה'. א"ר סימון: תקנת סופדים — שכינה היתה ממתנת לו; אימתי בא בתמימות? בשעה שאמר (שם פסוק כ"ד): אולי יחסרון המשים הצדיקים חמשה. מה כתיב? ויאמר לא אשחית אם אמצא שם ארבעים והמשה (שם פסוק כ"ו); אימתי בא בעקמנות? בשעה שאמר (שם ט"ו ב'): ואנכי הולך עירי. מה כתיב תמן? (שם פסוק ד') ויאמר: לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך (ויצא ממנו ישמעאל שהיה למורת רוח לו ולבניו עד היום הזה — מ"ב); אימתי נתברר על עסקיו? בשעה שאמר לו (שם פסוק ה'): במה אדע כי אירשנה. מה כתיב תמן? ידע הדע כי נר יהיה זרעך (שם פסוק י"ג). ר"נ פתר קריא במשה: בשעה שבא בהסידות, הקביה בא עמו בהסידות; בשעה שבא בתמימות, הקביה בא עמו בתמימות; בשעה שבא בעקמנות, הקביה בא עמו בעקמנות; בשעה שנתברר על עסקיו, הקביה ברר עסקיו. אימתי בא בהסידות? בשעה שאמר לו (שמות ל"ג י"ח): הראני נא את כבודך. מה כתיב תמן? (שם פסוק י"ט) אני אעביר כל טובי על פניך; אימתי בא בתמימות? בשעה שאמר (שמות ג' ג'): מדוע לא יבער הסנה. אמר ליה: מן דיקרי קאים בגויה (משום שכבודי עומד בתוכי). אימתי בא בעקמנות? בשעה שאמר (שם פסוק י"ג): ואמרו לי מה שמו מה אמר אליהם? מה אמר לו? זה שמי לפני שעה — אהיה אשר אהיה (שם פסוק י"ד). אימתי נתברר על עסקיו? בשעה שאמר לו (שם ד' י"ג): ועתה לך ואשליחך אל פרעה. אמר לו שלח נא ביד השלח. [וכתוב להלן ה' כ"ג:] ומאז באתי לדבר בשמך הרע לעם הזה. מה כתיב תמן? (ו' א') עתה תראה וכו' ולא במלחמת ל"א מלכים 487. — תהי ס"ה ה'. ס"ו לרובב בערבנות. מהו ס"ו? ר"י ור"נ. ר"י אומר: קלסו. ר"נ אומר: שערו (יש"ו) לפניו הדרך. כענין שנא' (ישעי' ס"ב י'): סולו סולו המסלה 488. — תהי ע"ה ז'. וישימו באלהים כסלם. ר"י ור"נ. הר אמר: מחשבתם, כמד"א (ויקרא ג' ד'): אשר על הכסלים. [והר אמר: טפשותך, כמד"א (קהלת ד' ה'): הכסיל הובך דיון]. והר אמר בטחונם, כמד"א (איוב ל"א ל"ד): אם שמתו זהב בסל"י 489. — תהי ע"ה ח'. ולא יהיו כאבותם דור סורר ומורה. ר"י אומר: כאדם הראשון שעבר על הצווי ונטרד מן עדן, אלו שעברו על כמה מצות אני מאריך רוחי עמהם. ר"נ אומר:

כאברהם אבינו, על ידי שאמר: במה אדע כי אירשנה. לא הארכתני רוחי עמו, אלא אמרתני: נד יהיה זרעך (90). — תהי קיד ליה, יתמו הטאים מן הארץ. ר"י ור"ג. ר"י אומר: יתמו — וְיָשׁוּ תַמִּימִים, ורשעים עוד אינם, אינם עוד רשעים, באותה שעה — ברכי נפשי את ה'. ר"ג אומר: יתמו השיעיא (יכלי הרשעים) ורשעים עוד אינם, אותה שעה — ברכי נפשי את ה' (91). — ההו קמיט ד'. והרב פיפיות בידם. ר"י ור"ג. ר"י אומר: פיפיות — תורה שבכתב ותורה שבעל פה. ור"ג אומר: פיפיות — פה פינות, הרב שהוא אוכלה משני צדדין ונותנת היים בעולם הזה ובעולם הבא (92).

משלי כ"ב ו'. הנוך לנער עיפ דרבנן. ר"י ור"ג. הר אומר: משיחם ועד עשרין ותרתין (מט"ז עד כ"ב). והר אומר: מתמני סרי ועד עשרין וארבע (מ"ח עד כ"ד) (93).

שחי' ב' ח'. קול דודי הנה זה בא. ר"י ור"ג ורבנן. ר"י אומר: קול דודי הנה זה בא — זה משה, בשעה שאמר לישראל בהדש הזה אתם ננאלין. אמרו לו: משה רבינו! הויך אנו ננאלין? לא כך אמר הקב"ה לאברהם אבינו: ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה (כ"י ט"ז י"ג), והלא אין בידנו אלא מאתים ועשר שנה? אמר להם: הואיל והוא הפין לנאול אתכם אינו מביט בחשבונותיכם, אלא מדלג על ההרים — על הקצים, מקפץ על הגבעות — על החשבונות והעבורין ובחדש הזה אתם ננאלין, שנאי (שמות י"ב כ'): החדש הזה לכם ראש חדשים. ר"ג אומר: קול דודי הנה זה בא — זה משה, בשעה שאמר בהדש הזה אתם ננאלים. אמרו לו: והויך אנו ננאלין, ואין מצרים מלאה גלולים עיני שלנו? אמר להם משה: הואיל והוא הפין בנאולתכם אינו מביט בעבודה זרה שלכם, אלא מדלג על ההרים, ואין הרים אלא בתי עבודה זרה, שנאי (הושע ד' י"ג): על ראשי ההרים יזבהו, ורבנן אמרי: קול דודי — זה משה, בשעה שבא ואמר לישראל בהדש הזה אתם ננאלין. אמרו לו: והויך אנו ננאלין ואין בידנו מעשים טובים? א"ל: הואיל והוא הפין בנאולתכם אינו מביט במעשיכם הרעים, אלא במעשה הצדיקים הוא מביט, כנון עמרם ובית דינו, ואין הרים ונבעות אלא בתי דינין, כדכתיב (שופטים י"א ל"ז): וירדתי על ההרים ואבכה על בתולי (דורשים, על ההרים' על בתי הדינין שלא התירו ליפתח נדרו), ובהדש הזה אתם ננאלין, כדכתיב: החדש הזה לכם ראש חדשים (94).

רות ד' ט"ז. אשר היא טובה לך משבעה בנים. ר"י ור"ג. ר"י אומר: משבעה ראשי האבות האמורים להלך (דהיא כ"י י"ב ט"ז): אצם הששי דוד השביעי, ר"ג אומר: משבעה המפורשים כאן: פ"ך הצרון רם עמינדב נחשון שלמון בעז (95).

איכה א' א'. מפני מה נאמרה מגלת קינות אלפא ביתא? ר"י ור"ג ורבנן.
 ר"י אומר: לפי שכתוב (דניאל ט' י"א): וכל ישראל עבדו את תורתך ונוי,
 שהיא כתובה מאליף ועד תיו, לפיכך נכתבה המגלה הזאת אלפ"א בית"ן, זו
 כנגד זו. ר"ג אמר: אעפ"י שקללן ירמיהו באלפא בית"ן, איכה, הקדים ישעיה
 ורפאן על כל פסוק ופסוק עד - תבוא כל רעתם לפניך (במדרש רבה איכה א'
 דבור המתחיל, אזכרה). ורבנן אמרי: לפי שחטאו מאליף ועד תיו מתנהמין
 מאליף ועד תיו (96). - איכה א' ט"ז. על אלה אני בוכיה. ר"י ור"ג. ר"י אומר:
 על סלוק הדעת ועל סלוק השכינה. צדקיהו עומד ורואה את בניו נשחטים
 לפניו ורואה אחרים מנקרים עיניו ולא היה לו להקיש ראשו בכותל ולמות?
 על אותה שעה הוא אומר (ירמ' ד' ט'): ביום ההוא יאבד לב המלך ולב
 השרים. ר"ג אמר: על בטול כהונה ועל בטול מלכות, הה"ד (זכרי' ד' י"ד):
 אלה שני בני היצהר - זה אהרן ודוד. אהרן תבע כהונתו ודוד תבע מלכותו (97). -
 איכה ד' ד'. פורש אין להם. ר"י ור"ג ורבנן. ר"י אומר: שאין להם מי שיתן
 להם פרסה, המדיא (ישע"י נ"ח ז'): הלא פרס לרעב לחמך. ור"ג אמר: דלית
 להון מי דמנחם יתהון (אין מי שינחמם). המדיא (ירמ' ט"ז ז'): ולא יפרסו
 להם על אבל לנחמו על מת. ורבנן אמרו: שלא היה להם מי שיעמד בפרץ.
 המדיא (תהי ק"ג כ"ג): לולא משה בחירו עמד בפרץ לפניו (98).

קהלת ג' ט"ז. מה שהיה כבר הוא. ר"י ור"ג. ר"י אומר: אם יאמר לך
 אדם: אפשר שאלו לא חטא אדם הראשון שהוא חי וקיים לעולם? אמר לו:
 כבר הוא - אליהו זכור לטוב, שלא חטא, הוא חי וקיים; ואשר להיות כבר
 היה, - אם יאמר לך אדם: אפשר שהקביה עתיד להחיות לנו את המתים?
 אמר לו: כבר היה - כבר החיה לנו את המתים ע"י אליהו וע"י אלישע וע"י
 יחזקאל. ר"ג אומר: אם יאמר לך אדם: אפשר שהיה העולם כולו מים במים?
 אמר לו: כבר הוא - אוקינוס כולו מים במים; ואשר להיות כבר היה ונוי, -
 אם יאמר לך אדם: אפשר שהקביה עתיד לעשות ים יבשה? אמר לו: כבר
 היה. לא כך עשה ע"י משה? שנא' (שמות י"ד ט"ז): ואתה הרם את מטך וכו'
 ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה (99). - קהלת ד' ט'. טובים השנים. ר"י
 ור"ג ורבנן. ר"י אומר: זה דוד וכת שבע, והחוט המשלש - זה נתן הנביא, שאמר
 לה לכת שבע (מ"א א' י"ד): ואני אבוא אחרך ומלאת את דבריך. וכשבאתה
 אצל דוד הסכים עמם ואמר (שם פסוק ל"ג): והרכבתם את שלמה על הפרדה
 אשר לי ונוי. ר"ג אמר: טובים השנים - זה יהודע ויהושבע, מן האחד - זה
 לעצמו וזה לעצמו, והחוט המשולש - זה סנהדרין שהסכימו עמהם, הה"ד (דהייב

כ"ג י"א): ויציאו את בן המלך ויתנו עליו את הנזר וגו'. ורבנן אמרי: טובים השנים — זה מרדכי ואסתר, מן האחר — זה לעצמו וזה לעצמו, וההוט המשולש — זה אחשורש שהסכים עמהם וגזר ואמר: ואתם כתבו על היהודים וגו' (אסתר ה' ה' 100). — קהלת ה' ה': ויתרון ארץ בכל היא. ר"י ור"ג. ר"י אומר: אפילו דברים שאתם רואין יתרון לעולם, אף הן בכלל הנייתו של עולם הן, סיבא למעבד הבלא (Bast) שעושים ממנו הכלים) 101). סניא (העלים הארזים) למיסק נניא (?); מלך לשדה נעבד, אפילו הוא מלך והוא שליט מסוף העולם ועד סופו — לשדה נעבד — עבדת ארעא עביר (אם השדה מצמחת הוא מוצא ספוקי), לא עבדת ארעא — ולא כלום, לפיכך, אוהב כסף לא ישבע כסף — אוהב ממון לא ישבע ממון, ומי אוהב בהמון לא תבואה וגו' (שם פסוק ט"ו), שכל מי שהומה ומהמה אחר הממון וקרקע אין לו מה הנאה יש לו? ר"ג אמר: ויתרון ארץ בכל היא — אפילו דברים שאתה רואה אותם יתרון למתן תורה, כגון הלכות ציצית תפילין ומוזה, אף הן בכלל מתן תורה, שנא' (דברים ט' י'): ויתן ה' אלי שני לוחות האבנים כתובים באצבע אלהים ועליהם ככל הדיברים וגו'; מלך לשדה נעבד, מלך — זה בעל משנה, לשדה נעבד — זה בעל תלמוד, שהוא מקבל הלכה לפניו, לפיכך, אוהב כסף לא ישבע כסף — אוהב תורה לא ישבע תורה, ומי אוהב בהמון וגו' — וכל מי שהומה ומהמה אחרי התורה ותלמוד אין לו מה הנאה יש לו? 102). — קהלת ה' ה': אין אדם שליט ברוח, ר"י אומר: אין אדם שליט ברוח של מלאך המות לכלותו ממנו, ואין רוח אלא מלאך, שנא' (תהי' קיד ד'): עושה מלאכיו רוחות, ור"ג אמר: אין אדם שליט ברוח — אין נביא של ישראל שליט ברוחו של הקב"ה לכלותה ממנו, שנא' (ירמיה כ"ט): ואמרת לא אוזננו וגו' והיה בלבי כאש בוערת 103).

אסתר א' א'. הוא אחשורש, ר"י ור"ג. ר"י אומר: הוא אחשורש — שהרג את אשתו מפני אוהבו, הוא אחשורש — שהרג אוהבו מפני אשתו, ור"ג אמר: הוא אחשורש — שבטל מלאכת בית המקדש, הוא אחשורש — שגזר עליו שיבנה 104). — שם, שבע ועשרים ומאה מדינה, ר"י ור"ג. ר"י אומר: כיבש שבע שהן קשות כעשרים, כיבש עשרים שהן קשות כמאה, ר"ג אמר: נטל אוכלוסין משבע וכיבש עשרים, נטל אוכלוסין מעשרים וכיבש מאה, כיצד כיבש? ר"י ור"ג. ר"י אומר: כהצי עשרה, כשאת מכבש את החיצונות, הפנימיות נכבשות מאליהן, ור"ג אמר: כאמת המים, את מכבש את החיצונות והפנימיות מאליהן 105). — שם פסוק ג', בשנת שלש למלכו עשה משתה, ר"י ור"ג. ר"י אומר: בשנת שלש למלאכת הכסא, כיון שנמר מלאכת הכסא עשה משתה לכל שריו ועבדיו, ור"ג אמר:

בשנת שלש לביטול מלאכת המקדש. כיון שנמר שלש שנים לביטול מלאכת המקדש עשה משתה לכל שריו ועבדיו 106). — אסתר א' ד'. בהצר גינת ביתן המלך. ר"י ור"ג. ר"י אומר: גנת מכהוין והצר מבפנים. ור"ג אמר: גנת מבפנים והצר מכהוין 107). — אסתר ב' ז'. הדסה היא אסתר. ר"י אומר: הדסה שמה, ולמה נקרא שמה אסתר? על שם שהיתה מסתרת את דבריה, שנא' (שם פסוק כ'): אין אסתר מנדת את עמה וכו'. ר"ג אומר: הדסה שמה, ולמה נקראת אסתר? שהיו אומות העולם קורין אותה על שום אסתהר (Venus) 108). — שם ב' ט"ו. ותהי אסתר נושאת הן בעיני כל רואיה. ר"י אומר: כאיקונין הזה, שאלף בני אדם מביטים בה, והיא עריבה על כולם. ר"ג אמר: העמידו מדיות מכאן ופרסויות מכאן והיתה אסתר יפה מכלן. ורבנן אמרי: ותהי אסתר נושאת הן בעיני כל רואיה — בעיני העליונים ובעיני התחתונים, כמדאי (משלי ג' ד'): ומצא הן ושכר טוב בעיני אלהים ואדם 109). — אסתר ג' א'. אחר הדברים האלה. הרהורי דברים היו שם. מי הרהר? ר"י אומר: המן הרהר. אמר: הוא אסתר אין יהודאה היא (אסתר זו אם יהודיה היא) קרובתי היא מן אבי עשו. דכתיב (מלאכי א' ב'): הלא אח עשו ליעקב. ואין משאר עממין היא כל העמים קרובים אלו לאלו, ראוי אני ליטול פרוקופי (פרוקופיה = גדולה וכבוד) מתחת ידה. ור"ג אמר: אחשוורש הרהר. אמר: מרדכי זה אני תושב לו טובה, והוא ישב כאן ומבקש לבנות בית המקדש, לבנותו אי אפשר, להחזירו (מדעתו) אי אפשר, אלא הריני מנרה בו את המן ויהיה זה בונה וזה סותר. והכמים אומרים: הקב"ה הרהר. אמר: מרדכי זה צדיק נמור הוא, אם נוטל (המן) פרוקופי יבוא המן ויסגל ממון ויבוא מרדכי ליטול ממנו ויבנה בית המקדש 110). — אסתר ה'. יבוא המלך והמן. מה ראתה אסתר שזמנה את המן? ר"י אומר: כדי שלא יכירו בה שהיא יהודית. ור"ג אמר: שלא יאמרו ישראל: אהות יש לנו בבית המלך ויסיחו דעתן מן הרחמים 111). —

דניאל ב' א'. ותתפעם רוחו, ולהלך (בר' מ"א ה') נאמר: ותפעם רוחו? ר"י ור"ג ורבנן. ר"י אומר: כאן (פרעה) הלמא ידע ופתרוניה בעא נביה (שאלו רק הפתרון) ולהלך (אצל נבוכדנצר) הלמא ופתרוניה (לא ידע). ר"ג אמר: הלום הצלם והלום האילן. ורבנן אמרי: ותתפעם רוחו — ליתן גדולה לארבעה (דניאל הנביא) משאל ועזריהו, ותפעם — ליתן גדולה לאחד 112). — דניאל ט' ז'. לך ה' הצדקה ולנו בשת הפנים. ר"י אומר: עבודה זרה עברה עם ישראל בים, ומאי טעמא? עבר בים צרה (זכריה י' י"א), ואין לשון צרה אלא ע"ה. דכתיב (ישעי' כ"ה כ"א): והמסכה צרה כהתכנס. ר"ג אמר: אפילו בשעה שאנו מביטים במעשינו

(הטובים) יש לנו בשת פנים. כיצד הוא הדבר? אלא בנוהג שבעולם אדם נותן שדהו לאריסות והוא נותן זרע ונותן פעולה והוא הולק עמו בשוה. אבל הקביה ישתבה שמו ויתעלה זכרו אינו כן, אלא העולם וכל אישר בו שלו, כד"א (תהי כ"ד): להי הארץ ומלואה. הארץ שלו והפרות שלו. והוא מוריד נשמים ומפריה טללים כדי לגדלה והוא משמרה והוא עושה כל דבר. א"ל הקב"ה: לא אמרתי לך אלא שתתן לי אהר מעשרה מעשר. אהר מהמישים תרומה. הוי — לך ה' הצדקה 113.

— דהייא ד' כ"ג. עם המלך במלאכתו ישבו שם. ר"י אומר: זה יהוידע הכהן הגדול שנטפל עם יואש לבדק הבית (מיב י"ב ה'). ור"ג אומר: זה ירמיה ויחזקאל שהתפללו לפני הקביה שלא להחריב את בית המקדש 114.

הערות לסי' ג'

- (1) ב"ר כ"ג. (2) ב"ר כ"ב קרוב לסוף. (3) המפרשים חלוקין בדעותיהם על מה כוונת ר"י, ואולי ספני שבבראשית א' י"ד המאורות נקראים "אורות". (4) ב"ר שם.
- (5) ב"ר כ"ז בסוף. קצת שונה בתחומא ב' נח 4. ר"י ור"ג מפרשים שניהם את המלות "בארץ". רק חלוקים זה מזה בבאור המלה "וינחם". לפי דברי ר"י פירושה חרטה (בתחומא: כביכול תהה הקביה) ולפי ד' פירושה "נחמה" (בתחומא: לשון ניהומים).
- (6) ב"ר ל"א. השוה ערוך ערך קל VIII. ששם מסודר החשבון. אך לפי דברי הערוך יוצא שלדעת ר"י הוי רק שלש מאות ושלושים קיל ובקוסה העליונה רק תשעים קיל. במקום ר"ג כתוב שם בטעות ר' מאיר. לוי ח"ד 292 ע"ב ור"ג ע"א מתרגם פלטיא — מקום טרָחַח. ואולם כאן אין פירושו אלא דרך רחכה. (7) ב"ר שם. לפי גירסת הערוך שנסצאה ניב בילקוט לאותו פסוק אין זו מחלקת אחרת. אלא המשך המחלקת הקודמת. בשם קומריטון *καμαρωτον* מצאנוהו לעיל 162 מבאר את המלה "צב", במדבר ז' ג'. (8) ב"ר ל"ב. השוה דברי ר' אליעזר המודעי לעיל כיא היא 144 (ע' לעיל 42 הע' 8 ששם נסמנו המקורות).
- (9) ב"ר ל"ו. תנח' ב' נח 21. הרריל מזכיר את ההלכה של ר"י (משנה ברכות ז' ג'): כל שהוא מין קללה אין סברכין עליו. באורו של ר"ג נמצא אצל אריגיטום בשם יהודי אחד. ע' ירחונו של נרץ ופרנקל שנת 1854 עמוד 317.
- (10) ב"ר ל"ח. (11) ב"ר ל"ח. (12) ב"ר ל"ח. "מצרים תופשת לארצו" אפשר שפירושו הוא שמצרים תפשה שוב את ארצה והתישבה בה, ורק אנשי הערים החליפו את מקומם זה בזה, כמו צור וצידון. בילקוט חסר המספס הזה לנמרי.
- (13) ב"ר מ"ב קרוב לסוף. כדאי לציין שאחרי מחלקת זו באה הערה כזו: על דעתיה דר"י ניהא ועל דעתיה דר"ג קשיא. אעפ"י שבאמת באורו של ר"ג הוא יותר פשוט. ר"י ובעל האנדה הסמכים עמו מבארים "ויסליו" של מפלה ואכרן. והמלכים. כמו שמשופר ע"ד מלך כרום. הם "הנשארים". (14) ב"ר מ"ב קרוב לסוף. במקום "עבודה" כמו שפניא מתנת כהונה וכמו שמשער לוי ח"ג 608 ע"א. ציל עבודה או עיבורא. והו כמעט ברי' כי גם אונקלוס מתרגם אָבֶל (בר' מ"א. ל"ה מ"ח) — עיבורא. כבאורו של ר"ג השוה לעיל 162 ע"ד המוונות שהביא עמו נח אל התבה. (15) ב"ר מ"ב בסוף. במסיקתא ר' ל"ג (ע"א) מובאה דעתו של ר"י בלבד בהם (בתרגום השבעים ועיקלם *περατης*) וזהו כדעת רבנן. (16) ב"ר סוף מ"ב. באורו של ר"י נמצא גם בתרגום. (17) ב"ר מ"ג קרוב לסוף. (18) ב"ר מ"ד. (19) ב"ר מ"ה.
- (20) ב"ר מ"ה. וכן צ"ל לב"י מ"ד י"ח. בתחומא ב' וירא ס"ה. דעתן של רבנן מיוחסת לר' נחמיה. ולהפך. דעת ר"ג מיוחסת לחכמים. במקום "פיוס" שם "בקשה". ר' טוביה ב"ר אליעזר

בלק טוב בראשית סיד ייה (וגם בילקוט שם) מביא נוסחא אחרת - אפוקרסית - להחלקת זו: ר' שאיר אמר: ויגש לשון שלום, כענין שנא' (שיא לי כ'א): ויגש דוד את העם וישאל להם לשלום, ר' יהודה אמר: ויגש הוא לשון אהבה, שנא' (בר' כ"ז כ"ז): ויגש וישק לו, ר' נתניה אמר: ויגש הוא לשון קרבן, שנא' (ויקרא ח' י"ד): ויגש את פר החטאת, ר' יוסי אומר: ויגש לשון נוספה, שנא' (בר' י"ט ס'): נש הלאה, ר' נתן אומר: ויגש לשון משיש, שנא' (שם כ"ז כ"ח): ונשה נא ואמסך בני, (21) ביר גיג, שם כמובן צריך להשלים: ר"י אומר [כמו שמוכח בפנים], בילקוט לאותו פסוק (רסו צ"ב) חסר "ריג אומרי ושתי הדעת הובאו תתם, לפי הסכילתא שמות י"ב כ"ה (12 ע"ב) "כאשר אמרו מוסב על ברי י"ז י"ט, כאשר דבר - על ברי ג' י"ה.

(22) ביר ריש גיד, וכן כפי סיד על הכתוב ברי כ"ז כ"ז.
 (23) ביר סוף גיד, בבבלי סוטה י' ע"ב - ר"י ור"י: חד אמר פירשם וחד אמר פונדק, ושניהם סבארים אשל = שאל, עקילס סתרנס *δεδρωει*; סוסכוס סתרנס *φυτεια*; הירוניסוס - nemus, כדעת ר"י. (24) ביר ס"א, שיש תהי א' א', בדברים רבה ריש י"א י"ח ר"ג ברכה מברי כ"ז כ"ח: ויתן לך האלהים, ור"י י"ח בבורה מברי כ"ה ל"ג: וימכר את בכרתו ליעקב.
 (25) ביר סוף סיד, לדעת ר"ג מפיסם גם תרנום אונקלוס. (26) ביר ס"ז קרוב לראש, בתחומא סוף תולדות באו דבריו של ר"י תתם, על דבריו ר"ג מיוסרת הבריותא ביב י"ז ריש ע"א.
 (27) ביר ע"ה, בתנח"ב ב' וישלח 5 מיוחס לר' יהודה מה שבביר - לר' נתניה, ודבריו סתורגמים הם לעברית: דרך ארץ השיח, כאדם שהיא אומר על הכל: הלך חסור, קרא תרנגל, ולר"ג מיוחס שם מה שבביר נאמר בשם רבנן, בתחומא ריש וישלח בא זה תתם.

(28) [צריך לחקן בפנים במקום ל"ז כ"ט - ל"ז כ"א], ביר ס"ה, ששם צריך להגיה ע"פ וילקוט מרי יוסי (ע"י שחרון לא ינכון של ר"ת ר"י) לר' יהודה, גם במדרש משלי למשלי א' י"ב יש מחלקת בין ר"י ור"ג, אולם מחלקת הוספה לזו ישנה כבר בין ר' אליעזר בן הורקנוס ורביבז לברי ל"ז כ"ט (ע' לעיל כ"א ח"א 106), השאלה "והיכן הייתי מתאימה יותר לל"ז כ"ט: וישב ראובן אל הבור, ואולי גם המחלקת שבפנים שבין ר"י ובין ר"ג מוסבה ג"כ על פסוק זה.
 (29) במקום אחר אומר כך ר' יהושע בן חנייה, ע' לעיל כ"א ח"א 188.

(30) ביר ס"ד, יותר ברור בתחומא כ' וישב 10 [באן בפנים ע"פ שניהם].
 (31) ביר ס"ג, שהשיך בראש, פסיקתא ר' ריש ס' ו' י"ז חנפ הוא קרא בכיר "יום נבול, בפסיקתא ר' "יום נבול, בששיר "יום נבול ונבול, בתחומא וישב קרוב לסוף ששם נמצאה חק דעת ר"י: "יום נבול, ברור הוא שנשתנה מן נבול, בדבריו ר"ג בא בפסיקתא יחד עם תאטרון גם קרקסין (Cirkus), כמסופר ל"ז דעת ר' יהודה מיוחסת לדבריו ר' ישמעאל ושם נאמר רק "יום חנפי (של המצרים), ואינו מזכיר את הנילוס.

(32) ביר סוף צ"ג, שם חסר ר"י אומר ונמצא בילקוט לאותו פסוק, המלות עפר וקטניות צריך להגיה לפי הדגל עפר וחומסיות, ואולי יותר טוב "עפר חומסיות", כי ע"ד חוספון אנו מוצאים בשבת ל"א ע"א שאם מעריבין אותו כתבואה הוא משתחר יותר, וע' לוי ח"ב ג' ריש ע"א, ופליישר שם ח"ב 206 סוף ע"ב. (33) ביר סוף ס', הוספה לדבריו ר"י אומר ר' יוחנן (סנהדרין פ"ב ע"ב): זמרי בן סלאי נקרא שאול בן הכנענית, שעשה מעשה כנען.

(34) פסיקתא ר' ס' ג' בסוף (19 ע"א), ר' יהודה י"ח (כמ"ט רמ"ש בתערה שם) ש"ל = שבל. (35) ביר סוף צ"ג, הושה המחלקת למ"ז י' [אונקלוס סתרנס כדעת ר' יהודה "בצלתי ובקעותי"]. (36) ביר צ"ח, באורו של ר"י לעיריה אינו מבורר מפני שיש גורסין "ברקוס" ויש "ברקוס" (ל"ז ח"ב 416), וע' לוי ח"ב 588 ע"ד הוין הלכין - הלכ, בתרנום אונקלוס נתקבל במקצת מדרשו של ר"י. (37) ביר ק' קרוב לסוף, כצ"ל (כמו בפנים), הושה לעיל כ"א ח"א 25 ע"ד 4, ר' יודן מוסר מחלקת התנאים, וכן גם כ"א ח"א 94 (ר' ברכיה).

(38) ברייתא סוטה י"ב, קודם לזה באורו של ר"י דוסה לזה (צ"ב שמו), ע' לעיל 25, בשמור א' דבריו ר' יהודה מיוחסים לר' יוסי ודבריו ר"ג - לר' יהודה.
 (39) סוטה י"ב ע"ב, שמור א' א', שמור א' ויקר ל"ב.

- (41) ויקיר ליד. דברי רבנן הם באור לשתי הדעות החוקקות.
- (42) מדרש שמואל סוף פ"ו (דעת רבנן שבאה שם אח"כ. נמצאה סתם במבילתא שמת י"ח ב'; הושה ברייתא נדרים ס"ה). בספרי דברים א' ה' (פ' ד') נשפטו דברי ר'נ. וראיתו מהכתוב באה בתור ראה שניה לדברי ר'נ. בתנחומא ב' שמות 11 מיוחסים דברי רבנן לר'נ. וכן בשמיר א' קרוב לסוף. דעת ר'נ בתנחומא ב'; אין הואלה אלא ל' דירת.
- (43) (ירוש' נדרים 38 ע"ב) סוף פ"ג. (44) שהשיר ד' ז'. במדבר ר' י"ג.
- (45) שמיר י"א. תנחומא וארא קרוב לסוף. בשי"ט ע"ה מ"א באה המחלוקת בנוסח אחר: ר'נ אומר: נשירתא (מיני נשירים). ר'נ אמר: ערוב סלמסן. דובין נמרים ואריות מלמעלן. ר'נ נתן אימר: מלמעלן ערוב רגזון ראות ועורבין ועופות. מלמסן אריות נמרים וואביב. (בילקוט במקום נשירתא סוריתא). המלה שברברי ר'נ "מלמעלן" אין לה כל סובן. יותר מתאימה היא אל דברי ר'נ נתן (בילקוט - רבנן). לפיכך ר'נ ערוב הוא ערבוביה של חיות רעות ולפי הדעה הסלישית ערוב הוא ערבוביה מחיות רעות ומעופות דורסים. הדעה המיוחסת בשי"ט לר'נ היא ברור זו שבשמיר ובתנחומא מיוחסת לר' יהודה. ולפיכך צריך לכאר את השם "נשירתא" שאינו במקום אחר שהוא מיני צרעין ויחושין. שנאמר במקור האחר בשם ר'נ - השוה: *Fields Hexapla zu Exod. 8, 21*. (46) פסיקתא ג' ע"ב. שהשיר ג' י"א. בשמיר י"ב: בתנחומא וארא קרוב לסוף בא גם באורו של ר' חנין בתוך דברי התולקים (מעשה דר'נ: כהא פרטתא דרמונא דחרצנייתא סתמיה מלגאו - כקליפת הרמון שהחרצנים נראים מכפנים; מעשה דר'נ: כהדא עשיתא דמ"א ומשחא מערבין כהדא ונורא דליק מן גויהון - כמנורה שמים ושמן מעורבים יחד והאש דולקת מיוכס). בתנחומא ב' וארא כיב נשהבשו הדברים (במקום "צלוחית מלאה אש ומאחריה ברד" ציל: צלוחית של ברד מלאה אש) ומיוחסים לר' יוסי בר חנינא (נ"א: יהודה בר חנינא) ודברי ר'נ מיוחסים לרבננא (ובצורה אחרת). (47) פסיקתא לאיתו פסוק (62 ע"א). בשמיר כ"ז (השוה לעיל 38 הע' 1) מיוחס לר' יהודה באורו של ר' נחמיה ור' נחמיה הבאור שבא אח"כ במבילתא סתם: עבור לפני העם ודניישא ליה ימלל. בשמיר: מי שיש בו נאווה יבוא ויעבר נדרך. "ניישא" הוא כנראה מלשון גם לבו [ואולי ציל "וורניש ליה ימלל", בשי"ט רניל במדרש - הסהרנא]. (48) [בפנים ציל במקום "כל הנחשלים" - נסותם את ה']. פסיקתא 28 ע"א. פסיקתא ר' י"ג (56 ע"א). שמות ר' כ"ז. תנחומא ב' חצא 15. היפוד' של סחלקת ז' ז'. שבעיקרא היא מיוחסת בפסיקתא לר'ביחא וקריא המודעי (ע' לעיל כ"א ח"א 158 הע' 6) שדורשים "הישי' כאלו הוא תנאי כפול. המשל שהמלך חסר בפסיקתא רבה ובמבילתא. בפסיקתא ר' הלשון הוא: אם ארון הוא על כל האומות כמו שהוא ארון עלינו בקרבנו. - מחלקת זו נמצאה גם כן בתנחומא חצא קרוב לסוף וריש יתרו. ובתנחומא ב' יתרו 3 חלק אחד משבש. וחלק שני משנה. (49) פסיקתא ר' סכ"א (106 ע"ב). בפסיקתא 109 ע"ב ובתנחומא ב' יתרו 16 נמצא רק באורו של ר'נ אבל מיוחס הוא שם לר'נ. [הסכסס בפנים הוא ע"פ הפסיקתא ר' משלמה ע"פ התנחומא ב']. (50) ירוש' שבת פ"ב ה"ג (4 ע"ד). קהיר א' ט'. סיינון (בקהיר: אלטינון) והו ברור *lavdivos*, שכן מתרנס עקילם ומסוכים בשמות נ"ה ה' את השם "חחש". וכן ביחוקאל פ"ו י" ע' *Field* לשני הכתובים ההם. הצבע הוא *Violet*. הצלה נלקסניון שבדברי ר'נ הוא דומה לזה שאמר ר"מ. לעיל 30 הע' 47. ע' ב"ר סוף פ"ב. בפסיקתא ר' סליג (154 ע"ב) באו בתוך דברי ר'נ מה שבירושמי צורת המחלקת בתנחומא ב' תרומה 5 (ונם "מאינון". כנראה נשתבש מן "מאינון". עוד יותר נשתנתה צורת המחלקת בתנחומא ב' תרומה 5 (ונם בתנחומא הרניל תרומה). ששם נתיחסו דברי ר'נ לר'נ. ור'נ אומר: מעשה ניסים היה. ובשעה שנבראת בו ננוה. צורת המחלקת שבתנחומא כנראה משפעה מזו שבבבלי שבת כ"ח ע"א.
- (51) שבת כ"ח ע"א בצורה אחרת בברייתא דמלאכת המשכן סוף פ"ג (ביהמ"ד ח"ג י"ד ע"ב) ששם דברי ר'נ יותר ברורים: היה מביא כלי גדול אחד של עור אילים מאדמים... שמלבושו לאהל על המשכן... וכמין ספספין עשוי מלמעלה. ע"ד ספספין הושה משנה ננעים י"א ז'. לוי ח"ד 77 ע"א. בתלמוד הוא מדרסא צבע הכסוי לתלא אילן (ע' לוי ח"ד 644).
- (52) שבת צ"ח ריש ע"ב. (53) ירוש' שקלים פ"ה ה"ג (51 ריש ע"ב). הושה לעיל 165 הע' 35.

- (54) ירוש' שקלים ס"א הי"ב (46 ע"ב), פסיקתא 19 ע"ב, ע' כוזב שם וע' תנחומא ב' כי תשא 7. (55) ירוש' שקלים ס"ב ה"ד (46 ע"ב), פסיקתא 19 ע"ב, תנחומא ב' כי תשא 7.
- (56) שמור ס"ג. (57) תנחומא ב' כי תשא 12, שלח הוספה א', תנחומא שלה קרוב לסוף, ביקור י"ח קרוב לסוף (ששם נעשה סר' נחמיה ר' נחמן), ובשהשיר ת' ו' נתחלפה השיטה. תרות = תרות נמצא גם בבבליא דאבות ו' ב' בשם ר' יהושע בן לוי.
- (58) ב"ר ס"ג. (59) ויקר ח'. (60) פסיקתא 60 ע"ב, פסיקתא ר' פס"ז (83 ע"א) [בפנים פירשתי ע"פ הערת בוכר, ואולם הרי"ם איש שלום בהערותו לפסיקתא רבה נורם מנללים או מנללים, ומפרש שהיו נוללים לפעמים את הפרכת במסעות בשעת הקרבת המידים, ולפיכך אי אפשר היה להקריב שלא יפסל ביוצא. כמו ששינוי במנחות צ"ח ע"א: הונללי הפרכת וכו' ע"ש, ושינוי שב' בשעת סילוק מסעות קרשים נפסלים ביוצא, וע"כ לא שמרו במדבר להקריב בסועדה, דבשעת מסעות לא היו מקריבין, וכאן זוה להם שלא יהיו מנללים מעתה ואילך בתמידים, אלא אם יזכרו לשנות מחנה האהל סועדה, ישנו בין המיד של שחר ובין המיד של ערב - המתרגם].
- (61) ילקוט לאותו פסוק (מ'מדרש'), השוה לדברי ר' לעיל 176 לסמות י"ז ו'.
- (62) תנחומא ב' ואתחנן הוספה א'. מחלקת זו ישנה בפסרי לאותו פסוק (פסקא כ"ט) בין ר' אליעזר בן הורקנוס ובין ר' יהושע בן חנניה (השוה לעיל הע' 148). הגירסא בתנחומא "שאינה יכולה לשבת סמני עובריה; צריך לתקן ע"פ הפסרי "שאינה יכולה לשוה סמני עובריה".
- (63) פסיקתא 27 ע"א, תנחומא ב' כי תשא 18. בפסיקתא ר' פ"י"ב (82 ע"א) מוחלפת השיטה [שם בפסיקתא הגירסא: ורבותינו אסרו: אשר קירך - הפשירך].
- (64) פסיקתא 27 ע"א, תנחומא ב' כי תשא 15, פסיקתא ר' פ"י"ב (82 ע"ב). כולם דורשין נחשלים נטרקון, לפ"ד ר"י: נחשלים - נישול וגינות (שיניהם עבר בנפעל, לא כחקי הדקדוק). בפסיקתא ר"י כל מי שהיה הענין מניחו ומסילו, מוסל בפסק הוא איך באר ר' נחמיה את המלה "נחשלים". (65) פסרי לאותו פסוק (ש"י"ט), השוה לעיל 144. (66) פסרי לאותו כתוב (שכ"ב *).
- (67) פסרי לאותו פסוק (שכ"ז), השוה החלוק [I], 147.
- (68) פסרי לאותו פסוק (שכ"ז), (69) דברים ר' ה' בראש, בפסרי לאותו פסוק (שלי"א) באו סתם רק דברי ר' ובלשון אחרת [כשפורענות יוצאה מלפני קלה היא כבדק, ואעפ"כ - ותאחו במשפט יד']. (70) רות ר' ריש פ' ב', במדבר ר' ריש פ"ז ובתנחומא ב' ריש שלה מובאים דברי ר' סתם. (71) מכות י"א, השוה בי"ב ס"ז ע"א, ששם הדעה ששמונה פסוקים האחרונים כתבם יהושע מיוחסת לר' יהודה ויש אומרים בשם ר' נחמיה שם אינה ברורה, אלא "חד אמר וחד אמר". (72) ב"ר ס' קרוב לראש. (73) פסיקתא פס"ג (182 ע"א). במדרש ששואל ה' קרוב לסוף מיוחסים דברי ר' לר' ולר' מיוחסים הדברים שנאסרו בפסיקתא ר' בשם רבנן, ואולם נראה שהשם "בני בנים כבנים" הוא של ר' כמו שכתוב בפסיקתא ר', כמו שמוכח משה שאמר ר' לעיל 174 לבראשית ל"ז ליה. (74) שו"ס ז' ד'.
- (75) מדרש ששואל ב"ג, דברי ר' יהודה נשמטו מסב, מה שכתוב שם במדרש ששואל: ר' יהודה אומר: "בני בנים הרי הם כבנים", זה בא במסעות ועבר מהשתחלקת לשיא ב' ה', ע' לעיל הע' 78. (76) ירוש' נדרים 41 ע"ג בסוף, מדרש ששואל ריש פכ"ה, ר' מפרש בנות - בנות, מה שברבים הוא כמו בְּנוּיָא (השוה גרוסות, לוי ח"א 362 ע"א, מסורות ח"ג 178 ע"א), בונים הוא שם ציורי להכנים מקובל באגדה (השוה לוי ח"א 341 ע"ב, 342 ע"א), השוה בשתייר א' ה' (שמור ב"ג), רבנן אמרי: אל תיקרי בנות ירושלים אלא בנות ירושלים, זו סנהדרין גדולה של ישראל שיושבין ומביטין אותן ככל טאלה ומשפס (**). (77) שו"ס ז' א'.
- (* כחור הונסא מובא שם מעשה בפולמוס שביהודה, שרץ דיקריון אחד אחר בן ישראל בסוס להרגו ולא הניעו עד שלא הניעו בא נחש וכרך לו על עקבו, אמר לאחד: בבקשה סמך, אמר לשלונן דבר אחד: לא תהיו סבורים לומר שאנו נבזרים ונמסרו בידניו, אלא אם לא כי צורם מברם וה' המנינם, מעין זה מסיפר גם ע"ד בר כוכבא, נטין נ"ז א' - ה' סתרגב.
- (**) לפ"ד הם פירשו משום "בנות" לא מלשון בנין, כמו שחושב המחבר Erbauer אלא מל' הבנה והסברה, וכן - אל תיקרי בניך אלא בוניך (על תלמידי חכמים), שם שם פירושו שסבינים ומסבירים את התורה, כי בדרשתם לא הבדילו בין 'בין' ובין 'בנה' - המתרגם.

- 78) סנהדרין י"ב. שם נשתבש לרבי יהודה ורב נחמן. ע"י ר"ב. (79) ב"ר ל"ג. השוה את המחלקת
 שבהולין ה' ע"א. (80) פסיקתא קביא ע"ב. איכה ר' לאותו פסוק. (81) פסיקתא 123 ע"ב.
 (82) פסיקתא 81 ע"ב. כמו דברי ר"י כך דברי ר"ג הם כנראה משלים עממיהם. יש גירסא
 בסקום איפסי - אספסר, ובילקוט לאותו פסוק - אספסי. מהנוסחאות הללו אפשר לחשוב שסקרו
 אספסר, כדומר אספסר, *αποσπασ*. (83) ויקר י"ג קרוב לסי'.
- (84) פסיקתא 165 ע"ב. אפשר שרי"ג דורש דְּבָרִים = דְּבָרִים. וזהו בעלי דברים.
 הדוגמא מלוי בר סיסי היא כמובן לא מרי"ג. (85) פסיקתא שם.
- (86) פסיקתא 143. ע' לעיל כיא ח"ב 114 הע' 2. (87) ויקר ריש י"א. שו"ס לאותו
 פסוק. (88) שו"ס קי"ד א'. (89) ילמדנו בילקוט לאותו פסוק (רמז תתי"ט). הדעה שהובאה
 בסוגרים היא דעה שלישית וצריך לפרשה, כי דור המדבר שמו מרת כאלפיעצלותם כאלהים
 [בערבית קָלָן - עֶלָן] והסילו ספק אם יוכל להכין הכל בשבילם. (90) ילמדנו שם בילקוט.
- (91) שו"ס לאותו פסוק. באבות דרי"ג ריש מלוי (נ"ג ע"ב) יליף רי"ג מפסוק זה שאנשי סרום
 אפילו בקרת רשעים אינן באין. שנא': יתמו חטאים. ע' לעיל כיא היא ע' 99.
- (92) פסיקתא 102 ע"ב. [שם מובאה גם דעת רבנן: פ"פיה - גזורין על העליונים והן
 עושין ועל התחתונים והן עושין, כסד"א: כי היו שרי קדש ושרי אלהים, דהיא כ"ד ה"ן].
- (93) קדושין ל'. (94) פסיקתא 47 ע"א וכו'. פסיקתא ר' פט"ו 70 ב'. שהשיר לאותו
 פסוק, ששם מיוחסים לרי"ג דברי רבנן. (95) רות ר' סוף פרשה ז'. בילקוט לאותו פסוק
 מהחלת השימה. (96) איכה ר' א' א'. סוף ד"ה שרתי במדינות. במפרוטס הובאו נהבות ישע"י
 נגד קינותיו של ירמיהו באיכה ר' שם ב"ה אוכרה. השוה ג"כ פסיקתא ר' פכ"ס (139 ע"ב).
 [במדרש איכה הוצ' בוכר: "למה נאמרה מגלת קינות באלף ב"ה? כדי שיהיו נגדסין כפי
 המקוננים, כלומר שיהיו קלים ללמדם על פה]. (97) איכה ר' א' ט"ז [בהוצאת בוכר מיד ע"א].
- (98) איכה ר' לאותו פסוק. (99) פסיקתא 76 ע"א. בשנויים בקה"ר לאותו פסוק ויקר כ"ז.
 הנח' ב' אסור 12. (100) קה"ר לאותו פסוק.
- (101) בב"ר ריש ט"א הוא מביא שבתפרה אין פלתי: סיבם לחבלים סנטנים לכברה.
 את שתי הדוגמאות הללו נותן כ"א ר"י (לפי הערות הרד"ק) בתור ציור לדרשתו בארמית. הדוגמא
 השניה היא משבשת כאן, בכל אופן בסקום נניא ציל נפוא (כברה).
- (102) ויקר ריש כ"ב. בשנויים בקה"ר לאותו פסוק. בויקר נמצא שם באמצע דבריו של
 רי"ג. על הכתוב מלך לשרה נעבד מחלקת של ר"י ורי"ג. ר"י אומר: מלך - זה בעל חלמוד, לשרה -
 זה בעל משנה. ורי"ג להפך. בקה"ר נשמטה מחלקת זו ומיוחסה לרי"ג דעתו של ר"י, ואינו נכון.
 בספרי דברים י"א י"ד נדרש לפי שיטתו של ר"י.
- (103) קה"ר לאותו פסוק. הדעה הראשונה נאמרה שם בשם רבנן. אך כמו שנראה
 מינקום היא של ר"י [ובן מדברים ר' פרשה ט' ס"ג נ"ג רק דברי ר' אליעזר בן יעקב שבקה"ר
 מיוחסים שם לרי"ג נחמיה - המתרגם], בילקוט מיוחסים לרי"ג נחמיה הדברים שנאמרו בקה"ר בשם
 ראב"י [מפני שלקח מדברים רבה - המתרגם], בקה"ר ז' א' יש מחלקת בין רבנן ובין רי"ג שבמדרש
 שמואל פכ"ג ובשו"ס ק"א בא בסקום רבנן - ר' יהודה. אולם בכלל המסורת של המחלקת הזו
 בכל שלשת המקורות הללו אינה די ברורה. (104) אסתר ר' לאותו פסוק.
- (105) אסתר רבה לאותו פסוק. הדרשה מוסדת ע"ז שהמספרים הנוכחים ועולים מן הקטן
 אל הגדול. דעת רי"ג נאמרה במגילה י"א ע"א בשם רב חסדא. (106) אסתר ר' לאותו פסוק.
- (107) אסתר ר' לאותו פסוק. (108) מגילה י"ג. (109) אסתר ר' לאותו פסוק.
- (110) מדרש אבא גזרין לאותו פסוק, בביהמ"ד א' ה' ילקוט לאותו פסוק, בקבץ אנדרת
 של בוכר 11 ע"א. (111) מגילה ט"ז: (112) ב"ר פ"ט.
- (113) פסיקתא 98 ע"ב. שפור מ"א. [תחומא תשא ט"ז י"ד בשנויים]. המסל ששייך
 לבארו של רי"ג. ע' לעיל 163. (114) רות ר' ראש ב'. לדה"יא כיא ט"ז יש מחלקת בין ר"י
 ובין רי"ג באגרת בראשית פליח (ביהמ"ד IV, 165).

ד. לספורי המקרא ונושאייהם.

בר' ב' ה' וט"ו. וישם שם. ר"י ור"נ. ר"י אומר: עילה אותו. ה"ך מה דאת אמר (דברים י"ז ט"ז): שום תשים עליך מלך. ר"נ אמר: פתה אותו (ע' הישע י"ד ג'). למלך ישעשה סעודה והזמין אורח. כך הזמין הקביה את אדם הראשון בזכותו של אברהם אבינו. הה"ד (תהי קריט ב'): אתה ידעת שבתי וקומי בנת לרעי מרהוק. שבתי — בתוך נן עדן. וקומי — טירופי מתוכה. בנת לרעי מרהוק — באיזו זכות יעצת לבראני? בזכות שהוא בא מרהוק. הה"ד (ישעי' מ"ו י"א): מארץ מרחק איש עצתי 1). — בר' ג' כ"ב. וישלחהו ה' אלהים מן עדן. ר"י ור"נ. ר"י אומר: שלחו מן עדן בעולם הזה ולא לעולם הבא. ר"נ אמר: שלחו מן העדן בעוה"ז ושלחו מן העדן לעוה"ב ש). — בר' ו' ט'. בדורותיו. ר"י ור"נ. ר"י אומר: בשלשה דורות: בדור אנוש ובדור המבול ובדור הפלגה. ר"נ אמר: בדור המבול ובדור הפלגה. אבל בדור אנוש היה קטן 3). — שם. בדורותיו. ר"י ור"נ. ר"י אומר: בדורותיו היה צדיק. הא אלו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל לא היה צדיק. בשוק סמיא צווחין לעוירא — סניינהור (בשוק של העורים קרין לעור — סני נהור). משל לאחד שהיה לו מרתף אחד של יין. פתה הבית אהת ומצאה של המין. שניה כן. ושלישית מצאה קיסס (קרוב להמין). אמרין ליה: קיסס הוא. אמר להון: ואית הכא טב מיניה (היש פה טוב מזה)? איל: לא. כך בדורותיו היה צדיק. הא אלו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל לא היה צדיק. ר"נ אמר: ומה אם בדורותיו היה צדיק. אלו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל על אהת כמה וכמה! משל לצלוהית של אפרסמון מוקפת צמיד פתיל ומונחת בין הקברות והיה ריחה נודף. ואלו היתה הוין לקברות על אהת כמה וכמה! משל לבתולה שהיתה שרויה בשוק של זנות. ולא יצא עליה יסם רע. אלו היתה בשוק של כשירות על אהת כמה וכמה! כך ומה אם בדורותיו היה צדיק. אלו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל — על אהת כמה וכמה! 4). — בר' ט' ה'. ואני הנני מקים. ר"י ור"נ. ר"י אומר: לפי שעבר על הצווי. לפיכך נתכזה. ור"נ אמר: הוסיף על הצווי ונהג בקדושה לפיכך זכה הוא ובניו לדביר 5). — בר' ו' ט'. את האלהים התהלך נח. ר"י ור"נ. ר"י אומר: משל למלך שהיו לו שני בנים. אחד גדול ואחד קטן. אמר לקטן: הלך עמי. ואמר לגדול: בא והלך לפני. כך אברהם שהיה כחו יפה — התהלך לפני והיה תמים (בר' י"ז א'). אבל נח שהיה כחו רע — את האלהים התהלך נח. ר"נ אמר: משל לאוהבו של מלך. שהיה משתקע בשיט עבה. הציץ המלך וראה אותו. א"ל: עד שאתה משתקע הלך עמי. הה"ד: את האלהים התהלך נח; ולמה אברהם דומה? לאוהבו של מלך. שראה

את המלך מהלך במבואות האפלים, הציץ אוהבו והתחיל מאיר עליו דרך החלון, הציץ המלך וראה אותו, אמר לו: עד שאתה מאיר לי דרך החלון, בא והאיר לפני. כך אמר הקב"ה לאברהם: עד שתהא מאיר לי ממסופטמיה ומחברותיה, בא והאיר לפני בארץ ישראל 6. — ישעי' מ"א ב'. יתן כעפר חרבו, ר"י ור"ג. ר"י אומר: אברהם היה משליך עליהם עפר, והוא נעשה חרבות, ור"ג אמר: יתן עפרי לא נאמר, אלא יתן כעפרי, הם היו משליכין חרבם, והיא נעשית עפר, — חצים, והם נעשים קש 7. — ברי' י"ד י"ד. וירק את חניכיו, ר"י ור"ג. ר"י אומר: הם הוריקו פנים כנגד אברהם, אמרו: חמשה מלכים לא יכלו לעמד בהם, ואנו יכולים לעמוד בהם? ר"ג אמר: אברהם הוריק פנים כנגדם, אמר: אצא ואפול על קדוש שמו של מקום 8. — מסעותיו של אברהם, ויאמר ה' אל אברם לך לך, ר"י ור"ג. ר"י אומר: לך לך שני פעמים, אחד מארם נהרים ואחד מארם נהור (ומשמ הלך ארצה כנען), ור"ג אומר: לך לך שני פעמים, אחד מארם נהרים ומארם נהור ואחד שהפריחו מבין הבתרים והביאו לחרן 9. — ברי' י"ג י"ד. וה' אמר אל אברם, ר"י אומר: כעס היה לאברהם אבינו בשעה שפירש לוט בן אחיו מעמו, אמר: הקב"ה לכל הוא מדבק וללוט אחיו אינו מדבק, ר"ג אומר: כעס היה לו להקב"ה בשעה שהיה מהלך לוט עם אברהם אבינו, אמר הקב"ה: אני אמרתי לו (ברי' י"ב ד'): לזרעך אתן את הארץ הזאת, והוא מדביק את לוט בן אחיו כדי לירשו 10. — ומה חטא חטא (עשו) על אמו? ר"י ור"ג ורבנן, ר"י אומר: עם כשהוא יוצא ממעי אמו התך מטרין שלה שלא תלה הה"ד (עמוס א' י"א): ושחת רהמיו, ור"ג אמר: גרם לה שלא תעמיד י"ב שבטים... ורבנן אמרין: גרם לה שלא תצא מטתה ברבים, את מוצא: בשעה שמתה רבקה, אמרין: מאן יפוק קומה (אמרו: מי יצא לפניו, ללותה)? אברהם מת, יצחק עיניו כהות ויושב בתוך הבית, יעקב ברח מפני עשו, יפוק עשו רשיעא קומה, דיהון ברייתא אמרין: ליטין ביוזיא דהכרין אוניק (הכי יפה שיצא עשו הרשע ללותה והיו הבריות אומרים: תקללנה השנים שהניקו רשע שכזה)? מה עשו? הוציאוהו בלילה 11. — ברי' כ"ז מ"א. יקרבו ימי אבל אבי, ר"י ור"ג. ר"י אומר: בא לו עשו במתינה (כלומר בסבלנות), אמר: מה אני מכריע את אבא (מקרב מיתתו)? אלא יקרבו ימי אבל אבי ואהרנהו, ר"ג אומר: [להפך, עשו בקש שיקרבו ימי אבל אביו, אך] בת קול אומרת: הרבה סייחים מתו ונעשו עורותיהו [שמיחים] על גבי אמותיהו (כלומר שהבן יכול למות עוד בחיי אביו), ורבנן אמרי: אם הורנו אני, יש שם ועבר יושבין עלי בדין ואומרים לי: למה הרגת את אחיך? אלא הריני הולך ומתחתן לישמעאל, והוא בא ועורר עמו על הכנורה והורגו, ואני עומד עליו כנואל

הדם והורנו ויורש אני שתי משפחות, ההיד (יהוקאל ליה י'): יען אמרך את שני הגוים ואת שתי הארצות די תהיינה (12). — בר' כ"ח י"א. ויקה מאבני המקום. ר"י ור"ג ורבנן. ר"י אמר: שנים עשר נטל. כך גזר הקב"ה שהוא מעמיד שנים עשר שבטים. אמר: אברהם לא העמידך, אני — אם מתאחות הן שנים עשר אבנים זו לזו, יודע אני שאני מעמיד שנים עשר שבטים. כיון שנתאחו שנים עשר אבנים זו לזו ידע שהוא מעמיד שנים עשר שבטים. ר"ג אמר: נטל שלשה אבנים, אמר: אברהם יחד הקב"ה שמו עליו, יצחק יחד הקב"ה שמו עליו, ואני — אם מתאחות שלשה אבנים זו לזו, יודע אני שהקב"ה מיוחד שמו עלי, וכיון שנתאחו ידע שהקב"ה מיוחד שמו עליו. ורבנן אמרי: מיעוט אבנים שנים, אברהם יצא ממנו פסלת — ישמעאל וכל בני קטורה, מיצחק יצא עישו וכל אלופיו, ואני — אם מתאחות שני אבנים זו לזו, יודע אני שאינו יוצא הימני פסלת (13). — שם, שם. וישכב במקום ההוא. ר"י ור"ג. ר"י אמר: כאן שכב, אבל כל ארבע עשרה שנה יהיה טמון בבית (המדרש של) עבר לא שכב, ור"ג אמר: כאן שכב, אבל כל עשרים שנה שעמד בבית של לבן לא שכב (14). — בר' ל"ז ג'. כי בן זקונים הוא לו. ר"י ור"ג. ר"י אומר: שהיה זו איקונין שלו דומה לו. ר"ג אמר: שכל הלכות שמסרו שם ועבר ליעקב מסרן לו (15). — בר' מ"א. ר"י ור"ג [ורבנן]. ר"י אומר: ארבע עשרה שנה היו [שנות הרעב], שכן פרעה רואה בחלומו (שבע פרות ושבע שבלים). ר"ג אמר: עשרים ושמונה שנה היו, שכן פרעה אמר ליוסף (בהלומו ראה ארבע עשרה ואמר ליוסף ארבע עשרה, סך הכל כ"ה). ורבנן אמרי: ארבעים ושנים שנה, שכן פרעה רואה ואומר ליוסף ויוסף חוזר ואומר לפרעה (16).

שמות בי י"ד. מי שמך לאיש. ר"י אומר: בן עשרים שנה היה משה באותה שעה. אמרו לו: עדיין אין אתה ראוי להיות שר ושופט עלינו. ור"ג אמר: בן ארבעים שנה היה. אמרו לו: ודאי שאתה איש, אלא שאי אתה ראוי להיות שר ושופט עלינו. ורבנן אמרי: והלא בנו של יוכבד אתה, והיאך קורין לך בן בתיה? ואתה מבקש להיות שר ושופט עלינו, נודיע עליך מה עשית למצרי (17). — שמות ז' כ"ה. וימלא שבעת ימים אחרי הכות ה' את היאר, ר"י ור"ג. אחד מהם אמר: עשרים וארבעה ימים היה מתרה בהם עד שלא באה המכה ושבעת ימים המכה משמשת בהם, ואחד מהם אמר: שבעת ימים מתרה בהם ועשרים וארבעה יום היתה המכה משמשת בהם. על דעתיה דהיאך דאמר: כ"ד ימים היה מתרה בהם — וימלא שבעת ימים, להכאה, ועל דעתיה דהיאך דאמר: ז' ימים היה מתרה בהם — וימלא שבעת ימים אחרי הכות וכו', שהיה מתרה בהן על מכה אחרת (18). — שמות י' כ"ב. והיו חשך

אפלה. מהיכן היה החשך ההוא? ר"י ור"ג. ר"י אומר: מהשך של מעלה, שנא' (תהי י"ה י"ב): 'ישת חשך סתרו. ר"ג אמר: מהשך של גיהנם, שנא' (איוב " כ"ב): 'ארץ עיפתה כמו אפל 19). — שמות י"ד כ"ה. ויסר את אפן מרכבותיו וינהגו בכבודו. ר"י אומר: מחמת האש של מעלה נשרפו הגלגלים של משה, והיו מוטות ומרכבות רצות ונכנסות בעל כרחן, שהיו טעונות כלי כסף וכלי זהב ואבנים טובות ומרגליות, כדי שיטלו ישראל את הכוה. ר"ג אומר: מקול רעם של מעלן ניתו צנורות מלמטן, שנא' (תהי ע"ז י"ט): 'מקול רעמך בגלגל האירו ברקיו תבל. והיו מוטות ומרכבות רצות מעצמן ונכנסות בעל כרחן, לשעבר היו הפרדות מושכות המרכבות, ועכשיו מרכבות מושכות את הפרדות 20). — שמות י"ד כ"ה. לא נשאר בהם עד אהר. ר"י אומר: אף פרעה, שנא' (שמות ט"ו ד'): 'מרכבות פרעה והילו ירה בים. ר"ג אומר: הוי' מפרעה. עליו הכתוב אומר (שמות ט"ו ז'): 'ואולם בעבור זאת העמרתוך 21). — תהי קי"ד ג'. הים ראה וינס. וכי מה ראה הים וברח? ר"י ור"ג. ר"י אומר: מקלו של משה ראה וברח. ור"ג אמר: שם המפורש היה הקוק עליו, ה' צבאות שמו. ראה אותו וברח 22). — מעמד הר סיני. ר"י ור"ג. ר"י אומר: בשעה ששמעו ישראל, 'אנכי ה' אלהיך' נתקע תלמוד תורה בלבם והיו למדים ולא היו משכחין. באו אצל משה ואמרו: 'תעשה את פרוזביון (שליח) בינותינו, שנא' (שמות כ"י ט'): 'דבר אתה ונשמעה. ועתה למה נמות (דברים ה' כ"ב). ומה הנייה יש באבדה שלנו? הזרו להיות למדים ושכחים. אמרו: מה משה בשר ודם עובר, אף תלמודו עובר. מיד הזרו באו להם אל משה. אמרו לו: משה רבנו! לוואי יגלה לנו פעם שניה! לוואי ישקנו מנשיקות פיהו! לוואי יתקע תלמוד תורה בלבנו כמות שהיה. אמר להם: אין זו עכשיו, לעתיד לבוא הוא, שנא' (ירמ' ל"א ל"ג): 'ונתתי את תורתו בקרבם ועל לבם אכתבנה. ר"ג אומר: בשעה ששמעו ישראל, לא היה להם נעקר יצר הרע מלבם. באו אצל משה. אמרו לו: משה רבנו! תעשה את פרוזביון (שליח) בינותינו, שנא': 'דבר אתה עמנו ונשמעה. ועתה למה נמות. ומה הנייה יש באבדה שלנו? מיד חזר יצר הרע למקומו. הזרו אל משה ואמרו לו: משה רבנו! לוואי יגלה לנו פעם שני! הלואי ישקנו מנשיקות פיהו. אמר להם: אין זו עכשיו, אבל לעתיד לבוא הוא, דכתיב (יחזקאל ל"ו כ"ז): 'והסירותי את לב האבן מבשרכם 23). — שמות ל"ב י"א. למה יחרה אפך בעמך. ר"י ור"ג. ר"י אומר: למה הדבר דומה? למלך שהיה לו בן בית והשליטו על כל מה שהיה לו. הלך אותו בן בית והלוה לבני אדם ע"י ערבים, הלוח לזה המשים זהובים ולזה מאה ולזה מאתים, ברחו הלויים, אחר זמן שמע המלך ורע לו. אמר לו: השלשתיך על שלי אלא לאבדך? א"ל בן בית: אני הלויתי ובאחרותי הם לשלם, אני מעמידך על הכל. הרי פלני ערב, יש בידו של פלני ק' זהובים

וביד פלני נ. כך אמר משה להקביה: למה אתה כועס? לא בשביל תורתך? באהריותי היא, שאני והבני נקיים אותה: אהרן ובניו יקימוה, יהושע וכלב יקימוה, יאיר ומכיר יקימוה, הצדיקים יקימוה ואני אקימונה. הוי, למה ה' יחרה אפך בעמך. ורינ' אומר: בשעה שעשו ישראל אותו מעשה, עמד לו משה מפייס את האלהים. אמר: רבון העולמים! עשו לך סיוע, ואתה כועס עליהם? הענל הזה שעשו יהיה מסיעך, אתה מזריח החמה והוא הלכנה, אתה הנוכבים והוא המזלות, אתה מוריד את הטל והוא משיב רוחות, אתה מוריד נשמים והוא מגדל צמחים. אמר הקביה: משה! אף אתה טועה כמותם? והלא אין בו ממש. איל: אם כן, למה אתה כועס על בניך? הוי, למה ה' יחרה אפך בעמך 24.— שופטים י"ג כ"ה. ותחל רוח ה' לפעמו. ריי ורינ'. ריי אומר: בשעה שהיתה רוח הקדש שורה עליו, היה פוסע פסיעה אחת כמצרעה ועד אשתאל. רינ' אומר: בשעה שהיתה רוח הקדש שורה עליו, שערתיו עימדות והיו מקישות זו לזו כזוג, וקולן הולך כמצרעה ועד אשתאל 25).

הערות לסי' ד'

- 1) ביר ריש סי'. רינ' אינו מביא ראיה ש'וישם' פירושו פיתה איתו. אפשר שנשסמ. סרשי המדרש משתדלים להשלים את החסר באופנים שונים.
- 2) כך הוא לפי גרסת הילקוט לתת' י"ז סי'. בביר כיא מוחלפת השיטה. אבל הדעה המסמירה יותר מתאימה לרינ'. 3) ביר ריש כ"ז. 4) ביר ל' קרוב לסוף. תנחומא נח קרוב לראש, ששם מוכא לדברי ריי משל אחר. כסנהדרין ק"ח ע"א באה מחלקת זו בין ר' יוחנן ובין רשב"ל. 5) ביר ריש ל"ה. 6) ביר ל'. 7) ביר סיג' שויט ק"י (בחרו וכו'). ע' תענית כ"א באגדה נחום איש גמון, שיש גם בה משה שאמר כאן ריי. 8) ביר ריש סיג'. שניהם מכארים וירק סל' ירוק, אלא למיד ריי זהו פעל יוצא, ולמיד רינ' זהו פעל עוסד.
- 9) ביר ל"ט קרוב לראש. 10) ביר ס"א קרוב לסוף. 11) פסיקתא 29 ע"א וב' [ר' תנחום בר אבא בשסמ], תנחומא ב' כי תצא 4. 12) ביר ס"ז (ה'). בויקיר כי משתמש בססל הזה לנדב ואביוהו שדברו ע"ד מות משה, בבבלי סנהדרין נ"ב ע"א משתמש רב ספא בססל דומה לזה: "נמישי נמלא סבי דטעוני סבכי דהונני" (רביס הם הנמלים הוקנים ששעניב עירות של צעירים), ניכ על נדב ואביוהו. 13) ביר ס"ח (ס"ו י"א). קצת בשניו בשויט צ"א י"ב. 14) ביר ס"ח. 15) ביר ס"ד. ריי דורש: וקנינים = וזו איקונין, ורינ' דורש: וקנינים. משלון וקן = תלמיד חכם. 16) ביר פ"ט בסוף. 17) שמור א' קרוב לסוף. הדרשה מיוסדת על המלה "לאיש" שהוא נראה מיותרת. הסמרת שששה היה בן "ארבעים שנה בלכתו למדין" היא המסרת הרנילה, ע' ספרי דברים ל"ד ז' (שניז), ביר ק'.
- 18) שמור סוף פ' ס'. תנחומא לאותו פסוק, תנחומא ב' וארא 14. השוה שויט ע"ח ס"א. המחלקת מיוסדת ע"ז שכל מכה שנשכה חדש ימים, כמו שנאמר מפורש בדברים ר' ז', דל שבעת הימים שנאמרו בשמות ז' כ"ה נשארז כ"ג ימים, והם בקרוב כ"ד הימים שבמדרש רבה ובתנחומא. 19) שמור י"ד, תנחומא ב' בא 2, שויט י"ח י"ב.
- 20) מכילתא לאותו פסוק (32 ע"א). 21) מכילתא לאותו פסוק (33 ע"א).
- 22) פסיקתא ק"ט ע"א. במדרש הלל בהוספות (ביהמ"ד V, 95).
- 23) שהשיר א' ב', האמאר מתחיל: ר' יודן בשם ר' יהודה בר סימון ור' יהודה ור' נתניה. כלומר ר' יודן אמר בשם ר' יהודה בר סימון שבוה נתלקו ריי ורינ'. 42) שמור סיג'.
- 25) ויקיר ח', בירוש' סוטה פ"א (71 ריש ע"ב) באה המחלקת סתם בשם תרין אמוראין. בויקיר שם אחד החולקים "רבי נתמן, וצריך להניח גם כאן, כמו בע"ד איוה מקומות, ר' נתניה.